

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ Й НАУКИ УКРАЇНИ

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Педагогічний факультет

ХРЕСТОМАТІЯ НАУКОВИХ ПРАЦЬ
з курсу
«Українська мова за професійним спрямуванням»
Частина I
(1994–2010 рр.)

Івано-Франківськ – 2022

Укладач:

І.М. Гуменюк, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки початкової освіти педагогічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Рецензенти:

Г. В. Білавич, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки початкової освіти педагогічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Т. Б. Качак, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри фахових методик і технологій початкової освіти педагогічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Рекомендовано до друку Вченою радою педагогічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Протокол № 4 від 23 листопада 2022 року.

Гуменюк І. М. Хрестоматія наукових праць з курсу «Українська мова за професійним спрямуванням». Частина І (1994–2010 рр.). Івано-Франківськ: [електронне видання], 2022. 224 с.

Хрестоматію створено з метою поглиблення та розширення знань здобувачів вищої освіти з дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» шляхом опрацювання актуальних наукових досліджень у цій галузі, а також ознайомлення з методикою навчання згаданого курсу.

У хрестоматії викладено матеріали теоретичного та прикладного спрямування від моменту появи дисципліни й до сучасності. Зразки наукових праць дібрано за принципами науковості, відповідності змісту й завданням курсу, поліаспектності й доступності, системності та актуальності.

Видання призначене для використання студентами під час вивчення української мови за професійним спрямуванням, а також для викладачів і науковців, оскільки формує комплексне бачення процесу розвитку методики навчання української мови за професійним спрямуванням як молодої галузі лінгводидактики.

ЗМІСТ

Зміст.....	3
Передмова.....	6

Розділ 1

З історії становлення навчальної дисципліни

«Українська мова за професійним спрямуванням»

Дорошенко С. Новій навчальній дисципліні – нову концепцію (2004)..	7
Васенко Л., Дубічинський В., Крimeць О. Деякі аспекти навчання фахової української мови (2008).....	10
Дьолог О. С. «Українська мова (за професійним спрямуванням)» як гуманітарна дисципліна. Діяльність викладача та бібліотеки (2010).....	16
Євграфова А. О. Теоретичні поняття сучасної лінгвістики у контексті навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» (2004).....	18
Лобода Т. Умови ефективного викладання курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» на нефілологічних факультетах педагогічного університету (2004).....	24
Лукаш Г. До питання про лінгвістичні засади навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» (2004).....	28
Непийвода Н. Проект програми з основ професійної мовної підготовки (2004).....	33
Підкамінна Л. Мова професійного спілкування в соціолінгвістичному аспекті (2004).....	39
Ярова А. Спецкурс із термінознавства як засіб формування професійно зумовленого мовлення (2004).....	43
Кульбабська Ю. В. Проблеми викладання курсу «Українська мова професійного спрямування» у ВНЗ України (2005).....	47
Климова К. Я. Актуальні проблеми навчання української мови у процесі профільної підготовки студентів нефілологічних факультетів ВНЗ (2006).....	52
Кульбабська Ю. В. «Українська мова професійного спрямування» – проблеми та перспективи курсу (2006).....	55
Лопушинський І. П. Забезпечення конституційного статусу державної мови у вищій школі України сьогодні як належна перспектива мовленнєвої фахової практики (2006).....	63

Розділ 2

Формування компетентностей здобувачів освіти у процесі вивчення української мови за професійним спрямуванням

Гриджук О. Засвоєння фахової термінологічної лексики у процесі вивчення дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» (2010).....	73
Клименко І. Формування мовленнєвої компетенції студентів під час вивчення курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)»	

(2004).....	80
Рускуліс Л. В. Формування комунікативних умінь студентів-філологів на заняттях із ділової української мови (2005).....	85
Заніздра Н. О., Заніздра В. В. Формування професійного мовлення студентів технічних спеціальностей у вищому навчальному закладі (2006).....	89
Климова К. Я. Особливості лінгвістичної підготовки студентів нефілологічних факультетів ВНЗ у контексті переходу до кредитно-модульної системи (2006).....	95
Підгурська В. Ю. Формування комунікативних умінь у студентів педагогічного факультету на матеріалі курсу ділової української мови (2006).....	100
Петрожалко Ю. В. Формування культури професійного мовлення у студентів економічного фаху ВНЗ (2008).....	103
Подлевська Н. Формування культури спілкування в учнів по мобільному телефону (2009).....	110
Хохрякова Л. Юридична термінологія та проблеми її вивчення на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) у ВНЗ (2009).....	117

Розділ 3

Використання потенціалу ІКТ у методичній системі навчання

української мови за професійним спрямуванням

Бойко Н. І. Дидактичні засади створення електронного підручника з ділової української мови (2010).....	123
Струганець Л., Штонь О. Інтерактивний комплекс навчального забезпечення курсу української мови на нефілологічних факультетах вищої школи (2004).....	128
Шуришина Л. В. Використання інтернет-ресурсів при підготовці студентської науково-дослідної роботи з дисципліни «Українська мова професійного спрямування» (2008).....	135

Розділ 4

Актуальні підходи до навчання української мови за професійним спрямуванням

Левківська О. А. Система вправ із вивчення мовних норм та їхніх стилістичних варіантів у курсі української мови професійного спрямування для студентів нефілологічних спеціальностей ВНЗ (2008).....	142
Серебрянська І.М. Стилiстичні особливості та культура ділової усної комунікації (2007).....	145

Розділ 5

Система принципів, методів, засобів, форм навчання української мови за професійним спрямуванням

Вірченко Т. І. Використання ігрових форм навчання під час викладання української мови студентам спеціальності «Менеджмент організацій» економічних вищих навчальних закладів (2009).....	155
Гриджук О. Є. Використання інтерактивних методів навчання у	

викладанні дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» (2009).....	160
Климова К. Я. Дидактичні принципи навчання української мови на нефілологічних факультетах педагогічних університетів (2009).....	166
П'яст Н. Й. Використання інтерактивних методів на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) (2010).....	171
Савчак І. В. Мовленнєва ситуація як активна форма навчання майбутніх менеджерів туризму (2010).....	177

Розділ 6

Формування мовної особистості студента у процесі навчання української мови за професійним спрямуванням

Дроздова І. П. Професійний дискурс і мовна особистість студента ВНЗ нефілологічного профілю (2010).....	183
Дубічинський В. Деякі аспекти термінознавства у процесі навчання української мови за професійним спрямуванням (2010).....	194
Куньч З. Вивчення особливостей вживання пасивних дієслівних конструкцій у курсі «Українська мова (за професійним спрямуванням)» (2010).....	200
Охріменко Н. Д., Підгурська В. Ю. Виховання національно-мовної особистості студента на матеріалі курсу української ділової мови (2005).....	207
Сукачова Г. П. Формування професійного мовленнєвого етикету інженера-педагога при вивченні дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» (2010).....	212

ПЕРЕДМОВА

Науковий інформаційний простір є мінливим, динамічним середовищем, яке, з одного боку, дає можливість збереження і передачі інформації, а з іншого, – ускладнює роботу з нею через ущільнення та інтенсивність інформаційних потоків. Незважаючи на високу технологічність цих процесів, з часом широкий доступ до окремих джерел ускладнюється або зовсім зникає. Дослідження теорії та методики навчання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» з моменту її зародження до сучасності виявило необхідність фіксації актуальних наукових праць у окремому збірнику з метою забезпечення вільного доступу до них, а також використання текстів фахового спрямування у процесі викладання згаданого курсу.

Як показує практика, рівень загальнонаукової та інформаційно-технологічної компетентностей студентів потребує системного вдосконалення, відтак пошук матеріалів у мережі чи бібліотеці за заданими маркерами часто призводить до нульового або часткового результату, обмежуючи можливості якісного виконання завдань. На нашу думку, пропонована хрестоматія дозволить інтенсифікувати роботу студентів із фаховими текстами, оскільки спрощує етап пошуку. Крім того, хронологія зібраних і систематизованих матеріалів забезпечує стійке підґрунтя для вивчення процесу становлення і розвитку методики навчання української мови за професійним спрямуванням як молоді галузі лінгводидактики.

Видання заплановане в кількох частинах і буде регулярно оновлюватися, знаходячись у вільному доступі в репозитарії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Усі статті подано в авторській редакції з повним бібліографічним описом первинних джерел.

РОЗДІЛ 1

З ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»

Новій навчальній дисципліні – нову концепцію

Дорошенко С. Новій навчальній дисципліні – нову концепцію. *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки*. 2004. №1(60). С. 5–8.

Більш як десятирічний досвід викладання курсу української ділової мови студентам-нефілологам довів доцільність введення його в професійну підготовку молодих спеціалістів різного фахового спрямування. Разом з цим діючі програми викликали справедливі нарікання на зміст цього навчального предмета, який своєю назвою обмежував можливості прищеплення навичок володіння літературною мовою в спеціальній сфері її застосування. Тому пропозицію щодо заміни курсу «Українська ділова мова» на «Українська мова (за професійним спрямуванням)» слід визнати цілком виправданою.

Назва нового курсу, по-перше, зобов'язує розширити зміст цієї навчальної дисципліни, не пов'язуючи його лише з діловою мовою; по-друге, залежно від профілю навчального закладу спрямовує цей курс на прищеплення майбутнім спеціалістам навичок професійного спілкування. Однак зрозуміло, але, хоч його назва передає надто широке поняття «українська мова», вкладення в цей предмет вивчення всього, що передбачається академічним курсом української мови, не має ні достатнього часу, ні потреби. Його призначення – вузькоспрямоване: прищепити майбутнім фахівцям-нефілологам навички використання української мови в професійному вжитку. Така спрямованість нового курсу вимагає визначення практичних вимог, адекватних його навчальній меті.

Від чого слід відштовхуватися у формуванні їх концептуальних засад? Необхідно, як визнається, виходити з урахування реального стану володіння випускниками середніх шкіл культурою усного і писемного мовлення, рівень якого, на жаль, не відповідає бажаному. Це засвідчують вступні іспити до вузів країни. Для виправлення такого стану освоєння української мови учорашніми школярами, яких вища школа має підготувати до вміння спілкуватися в професійному колі нормативною мовою, необхідна концепція курсу, яка б сприяла виробленню в студентів навичок усного і писемного мовлення в такій мірі, щоб воно відповідало літературному стандарту української мови.

Дехто з авторів програм нового курсу бачить втілення цього завдання на основі шкільної програми з української мови: повторення фонетики, морфології, правопису, синтаксису і пунктуації. Ці етапи освоєння різних структурних рівнів української мови методично виправдані у вивченні шкільного чи наукового (на спеціальних факультетах) курсів української мови.

Повторення ж студентами нефілологами вже вивченого не виправдовує себе психологічно, оскільки воно позбавлене своєрідності, новизни, яка може заохотити особу, що має уявлення про основні положення шкільного курсу мови.

Вивчення запроваджуваного у нефілологічному вищому навчальному закладі курсу української мови повинне спиратися на здобуті в школі знання. Це – незаперечно. Але лише спиратися, а не зводитися до згадування мовознавчих термінів, парадигматичних ознак повнозначних частин мови і ролі службових слів, відновлення в пам'яті правопису окремих форм слів. Одержані в школі відомості повинні стати ґрунтом для освоєння студентами узагальнених вимог культури усного і писемного мовлення, зорієнтованого на професійну специфіку. У цьому мета цього короткого вузівського курсу, яка диктує його концептуальні засади.

Він повинен: а) бути в основі своїй практичним (з кількома лекційними годинами); б) складатися з трьох окремих частин програми (культури усного і писемного мовлення, узагальнених правил орфографії і пунктуації, розвитку мовлення професійного спрямування); в) будуватися так, щоб до кожного практичного заняття входив аналіз елементів усіх трьох названих частин програми. Це означає, що складники даного курсу (усне і писемне мовлення, узагальнення орфографічних і пунктуаційних правил, розвиток мовлення професійного спрямування) у послідовності викладу не повинні становити окремих розділів, на які виділяється певна кількість годин, як це рекомендується в окремих програмах, наприклад: стилістика (2 год.), культура мови (2 год.), фонетика і правопис (2 год.). При такому плануванні і вивченні програмового матеріалу втрачається можливість системно працювати над виробленням культури усного і писемного мовлення. Тим часом саме вона має становити серцевину даного курсу, адже культура мови – це володіння нормами літературної мови у вимові, вживанні слів і їх форм, у будові речень і вмінні користуватися мовними засобами в певних ситуаціях спілкування, в тому числі і в професійній сфері. Звернення уваги на використання культури усного і писемного мовлення вчорашніми випускниками зумовлене, як зауважувалося, тим, що їх мовлення небездоганне. Причини поширених відхилень від літературної мови різні. Це і вплив діалектичного оточення, і неуважність у вивченні фонетичних, лексичних та граматичних основ української мови, і недбале ставлення до своєї мовної діяльності – нерозуміння етичної та естетичної функцій мови як засобу спілкування. Завдання ж вузівського курсу одне: спираючись на знання, здобуті в школі, надати їм узагальненого характеру і водночас з цим усунути з мовленнєвої практики майбутніх спеціалістів високої кваліфікації порушення узвичаєних в літературному вжитку норм вимови звуків, наголошування слів, словотворення, будови синтаксичних конструкцій. Досягти цього можна за умови послідовного практичного освоєння компонентів усіх трьох частин програми впродовж вивчення курсу.

Природно, що практичним заняттям повинні передувати лекції. Без них не уявляється осмислене сприймання матеріалу пропонованого для

практичного освоєння. Серед важливих проблем лекційних годин стоять питання про роль і значення мови як суспільного явища; про усну і писемну форми мови; про літературну мову і діалекти та жаргони; про стилі мови і їх ознаки; про специфіку офіційно-ділового і наукового стилів; про терміни і особливості термінології науки, яку обрали студенти своїм фахом; про енциклопедичні і лінгвістичні словники; про місце української мови серед слов'янських мов і її близьку історичну спорідненість з російською і білоруською мовами, але й відмінність, яка історично намітилася у фонетичній системі, лексичному складі, граматичній будові; про культуру усного і писемного мовлення.

Практичну частину програми з культури мовлення доцільно почати з вироблення такої якості усного і писемного мовлення, як правильність – фонетична і граматична. Серед вимог фонетичної правильності на перший план висувається робота над подоланням найбільш поширених порушень орфоепічних норм: невміння артикулювати і незнання слів і форм слів, у яких можливі африкати [дж̣], [дж̣'], [дж̣̣], [дж̣̣']; м'яка вимова звука [ч], який за літературною нормою в усіх позиціях, крім позиції перед [і], вимовляється твердо. До вироблення орфоепічних норм слід віднести: вимову: [в] у різних позиціях (на початку слова перед приголосним, в середині слова після голосного перед приголосним, у кінці слова після голосного перед паузою), вимову [р] в кінці складів і слів. Вправи над виробленням правильного артикулювання звуків має продовжити робота над нормативним наголошуванням окремих слів, груп слів, над розрізненням значень слів і форм слів за наголосом, над засвоєнням слів з подвійним наголосом. Окремі години слід присвятити вправам над граматичною правильністю: виявленням зразків порушення в усному і писемному мовленні морфологічних норм, недотримання синтаксичних правил.

Опанування культури усного і писемного мовлення слід продовжувати роботою над такими якостями, як: а) чистота мовлення, яка пов'язана з подоланням інтерференції, непотрібного калькування, з вилученням з ужитку не виправданих діалектизмів, жаргонізмів; б) точність мовлення, що виявляється в точності вживання слів, розрізненні омонімів і паронімів; в) логічність мовлення, ознака якого – дотримання причиново-наслідкових зв'язків; г) дохідливість мовлення, що характеризується усуненням з мовлення не виправданих повторень тих самих слів, мовленнєвих штампів, слів-«паразитів».

Засвоєння культури усного і писемного мовлення пов'язується з набуттям правописних навичок, що становлять об'єкт другої частини програми курсу. На окремих заняттях орфоепічні правила знайдуть застосування в поясненні орфографічного запису слів. Так, робота над вимовою шиплячих сприятиме усвідомленню вживання букв и та і після букв, що позначають шиплячі звуки; освоєння вимови звуків [р] і [в] допоможе осмисленому вживанню м'якого знака й апострофа; подолання інтерференції розкриє шлях до закріплення

правопису слів іншомовного походження; вимова дзвінких перед глухими дасть змогу працювати над написанням префіксів з- та с-, роз-, без-, через-, від-.

Однак вивчення більшості правил орфографії і пунктуації, які не пов'язані з особливостями вимови, правомірно подавати цілими блоками, як-от: уживання великої букви; правопис складних слів; відбиття у вимові і на письмі змін приголосних; подвоєння приголосних; виділення дієприкметникових і дієприслівникових зворотів: розділові знаки при однорідних членах речення, вставних словах і зворотах.

Своєрідним полем для правильного втілення і закріплення одержаних на заняттях знань має стати третя частина програми кожного практичного заняття, яка пов'язується з набуттям навичок професійного спрямування, а саме: роботою над користуванням і написанням відповідної термінології, різних форм документів. Освоєння вимог до складання ділових документів можна чергувати з перекладами наукових текстів з російської мови, описом технології виготовлення продукції (відповідно до професії), з написанням звітів про відвідання виробництва, виставок наукової продукції, з умінням скласти план роботи виробничого відділу, діловий лист.

Доцільно впродовж усього курсу застосовувати паралельно усні й письмові вправи. З усних вважаються доцільними читання текстів (у процесі якого перевіряються дикція й дотримання орфографічних норм); формулювання відповідей на запитання викладача та студентів; повідомлення (розповідь, інформація) про спортивні змагання, про студентські конференції, про відвідання музеїв, вистав; виголошення промови на певну професійну тему.

Застосування таких видів практичного оволодіння курсу впродовж усього часу його вивчення дозволить викладачеві слідкувати за ступенем засвоєння студентами програмового матеріалу, спостерігати й оцінювати вироблення ними якостей культури усного і писемного мовлення в їх майбутній професійній діяльності, а відтак зафіксувати реалізацію концептуальних вимог нового курсу української мови.

Summary

The article offers a conception of the newly designed course named «The Ukrainian Language for Professional Use». The course is focused mostly on the development of the professional language skills necessary for non - linguistic students.

Деякі аспекти навчання фахової української мови

Васенко Л., Дубічинський В., Кримець О.
Деякі аспекти навчання фахової української мови. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. № 620: Проблеми української термінології. С. 33–36.

Статтю присвячено проблемі навчання фахової української мови у вищих технічних навчальних закладах. Автори репрезентують навчальний посібник «Фахова українська мова», виданий 2008 року у видавництві «Центр навчальної літератури».

The article is dedicated to the problem of professional Ukrainian language in technical academies. The authors present their handbook «The Professional Ukrainian Language», which is printed in «The Centre of Educational Literature» publishing house in 2008.

В історії розвитку української наукової термінології спостерігаються періоди активної розбудови українських терміносистем і періоди спаду, що були зумовлені різними чинниками. Проте найпродуктивнішим вважають той період, що почався після законодавчого закріплення за українською мовою статусу державної.

Такий статус української мови надає їй нових функцій у суспільстві та поширює простір її функціонування на всю територію України.

Тому цілком зрозумілим є небайдуже ставлення з боку лінгвістів і фахівців різних галузей знання та діяльності до проблем подальшого розвитку української науково-технічної термінології. Починають досліджувати процеси становлення галузевих терміносистем (наприклад, економічної, електротехнічної, машинобудівної, металургійної, медичної, фізичної та ін.), розробляють державні стандарти на терміни та визначення понять, визначають підходи до процесів систематизації, уніфікації та кодифікації термінології, на численних наукових конференціях розглядають та обговорюють проблеми формування й функціонування української фахової термінології в галузях, що визначають рівень науково-технічного розвитку країни [1, с. 24, 25].

Крім того, на державну мову викладання перейшли вищі навчальні заклади. Саме зміна мови викладання порушує багато справ щодо добору матеріалу, способів і засобів навчання студентів фахової мови.

Мета цієї статті – розглянути деякі аспекти процесу навчання фахової мови студентів вищих технічних закладів на прикладі підготовленого кафедрою української, російської мов та прикладної лінгвістики Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» навчального посібника «Фахова українська мова», виданого 2008 року [2].

Кілька років тому Міністерство освіти і науки України запропонувало нову навчальну дисципліну «Українська мова за професійним спрямуванням» (замість дисципліни «Ділова українська мова»). Сьогодні вже видано цілу низку підручників і навчальних посібників, які призначено для майбутніх фахівців економічної, банківської, юридичної, фінансової галузей та управлінської діяльності [3; 4; 5; 6]. Ці посібники містять загальнотеоретичні відомості про мову і мовлення, види норм мови професійного спілкування, характеристику та вимоги до оформлення найуживаніших ділових документів.

Проте студентам вищих технічних закладів України бракує навчальних посібників, які б забезпечили комплексне знання термінології обраного фаху та

допомогли б зорієнтуватися в основних термінознавчих поняттях і змінах, що сталися за останні роки в їх фахових терміносистемах [1, с. 25].

Актуальність цієї статті полягає у спробі проаналізувати можливі варіанти напрямків процесу навчання фахової мови у вищих технічних закладах, ураховуючи найсучасніші тенденції розвитку української науково-технічної термінології.

Для вирішення навчально-професійних завдань студенти вищих технічних закладів повинні мати навички та вміння щодо використання фахової мови.

Останнє можливо лише за умов засвоєння студентами особливостей наукового стилю державної мови та його різновидів. Саме за його допомогою науковці повідомляють про результати своїх досліджень, описують наукові теорії, обґрунтовують гіпотези, пояснюють певні явища, систематизують і класифікують нові знання про світ.

Обізнаність студентів у жанрах навчально-наукового та власне наукового підстилів допоможе їм у процесі здобуття нових знань і формування навичок і вмінь щодо аналітико-синтетичної трансформації науково-технічних текстів різних жанрів. Для цього студентів треба ознайомити з основними видами стандартних лексичних засобів фахової української мови. Ці засоби можна поділити на дві групи :

1) лексичні засоби, за допомогою яких структурно оформляють текст (наприклад, для структурного елемента «тема» вживають такі засоби: «стаття має назву...», «тема статті —...»; для структурного елемента «композиція» типовими є конструкції: «стаття починається з ...», «наприкінці статті ...»);

2) лексичні засоби, за допомогою яких можна передати зміст тексту під час складання реферату, анотації, виступу, статті тощо.

Для складання списку таких лексичних засобів для навчального посібника «Фахова українська мова» відібрано приклади зі статей Вісника «Проблеми української термінології» Львівської політехніки, виданого 2002 року [7]. Їх було згруповано у дев'ять змістовних елементів :

1) опис попередніх джерел (наприклад, «з погляду ...»);
2) посилення на вже відому читачеві інформацію (наприклад, «відомо, що ...»);

3) авторська впевненість (наприклад, «безперечно, що ...»);
4) авторське припущення (наприклад, «можливо, що ...»);
5) наведення прикладів, фактів (наприклад, «іншим прикладом є ...»);
6) зв'язок з попередньою інформацією (наприклад, «ураховуючи вищезазначене,...»);

7) привернення уваги до інформації (наприклад, «важливим є також питання ...»);

8) узагальнення, підсумок, висновки (наприклад, «проведений аналіз дає змогу зробити такі висновки ...»);

9) логічна послідовність під час викладу інформації (наприклад, «таким чином, ...», «далі...»).

Таким чином, у посібнику студентам запропоновано найуживаніші мовні кліше сучасної фахової української мови.

На багатьох наукових конференціях із питань розбудови української науково-технічної термінології обговорювалися проблеми створення й вимог державних стандартів (В. Моргунюк, Р. Рожанківський та ін.) [8–11]. У навчальному посібнику «Фахова українська мова» наведено систему вимог ДСТУ 3966-2000 до стилю українських науково-технічних текстів. Вважаємо, що знання цих вимог полегшить для студентів процес сприймання й розуміння прочитаної або почутої інформації та впорядкує процес складання певних видів письмових робіт; наприклад, для позначення дії обов'язково вживати дієслова недоконаного виду, події – дієслова доконаного виду, наслідків дії – віддієслівні прикметники, дійових властивостей суб'єктів і об'єктів – віддієслівні прикметники тощо.

Останнім часом в українському мовознавстві посилився інтерес до проблем створення частотних словників, для яких відбирають так звані базові слова, що вживаються в певних галузях знання найчастіше й становлять основу термінології цих галузей.

З метою ознайомлення студентів і подальшого опанування лексичного складу сучасного наукового мовлення відібрано для навчального посібника «Фахова українська мова» понад тисячу математичних, фізичних і технічних термінів із частотного словника Соломії Бук «3000 найчастотніших слів наукового стилю сучасної української мови» [12].

Ураховуючи те, що для науково-технічної термінології одним із характерних способів словотворення є аббревіація, у посібнику подано також короткий список аббревіатур із таких галузей: автоматизовані системи керування, інформатика та обчислювальна техніка, кібернетика, макро- і мікроелектроніка, математика, науки про Землю та Космос, радіотехніка, фізика тощо.

Як відомо, національні термінології є джерелами для майбутніх терміносистем.

Логічний зміст терміносистем певних галузей/підгалузей однаковий для всіх національних мов. Проте мовна форма – план вираження – має суто національний характер і залежить від словотворчих і метафоричних моделей певної мови. І тому процес засвоєння студентами науково-технічної термінології потребує спеціального навчання засад прикладного термінознавства.

У навчальному посібнику «Фахова українська мова» розглядаються такі термінознавчі поняття [13]:

- ♦ «термін» (мовний знак, що позначає поняття в певній галузі знання);
- ♦ «дефініція» (визначення наукового або технічного поняття);
- ♦ «терміноїд» (назва конкретного об'єкта або дії в певній галузі професійної діяльності);
- ♦ «терміноелемент» (частина слова: корінь, префікс, суфікс; символ; цифра; залежне слово в термінологічному словосполученні);
- ♦ «термінологія» (сукупність термінів, що склалася стихійно в певній

галузі знання або діяльності);

♦ «терміносистема» (система термінів, що обслуговує наукову концепцію, наукову теорію певної галузі знання).

Крім того, посібник має допомогти студентам навчитися:

1) розрізняти поняття «термінологізація», «детермінологізація», «транстермінологізація»;

2) класифікувати терміни за словотворчими моделями української мови (кореневі, похідні, складні, термінологічні словосполучення, аббревіатури, терміни – символ-слова та терміни – моделі-слова);

3) визначати типи метафоризації загальнонавчального слова під час терміноутворення (за формою, за структурою, за функціями, за призначенням та ін.);

4) визначати варіанти запозичення нових термінів (повне/часткове запозичення, повна/часткова асиміляція, повне/часткове калькування, звичайне/описове перекладання);

5) відтворювати науково-технічні тексти, використовуючи у процесі перекладання різні види лексичних трансформацій (додавання, вилучення, заміни, конкретизація, генералізація, антонімічне перекладання тощо);

6) користуватися різними видами термінологічних словників й складати фрагменти словникової статті для термінологічного словника за обраним фахом;

7) редагувати науково-технічні тексти після комп'ютерного перекладання.

Набуті студентами знання з основ термінознавства допоможуть їм у майбутньому брати активну участь у процесах розбудови, уніфікації та стандартизації науково-технічної термінології у своєму фаховому середовищі.

Наприкінці посібника подано ДОДАТКИ.

ДОДАТОК 1 містить короткий перекладний науково-технічний словник, де наводять російські загальнонаукові й загальнотехнічні терміни та українські відповідники до них.

Одним із способів терміноутворення є запозичення. Проте співвідношення національного й інтернаціонального завжди викликало і викликає жваві дискусії в будь-яких мовах. У сучасному світі нема жодної мови, що розвивалася б в абсолютній ізоляції. Взагалі, будь-яке сьогодинське досягнення в науці чи техніці в одній країні незабаром стає досягненням всієї людської цивілізації. У різні епохи різні мови були продуцентами наукової термінології. Протягом багатьох століть мовами науки вважали латинь та греку. Сьогодні терміноелементи греко-латинського походження є одним з джерел для побудови нових термінів і поповнення наукової термінології європейських мов.

Ці терміноелементи не належать до жодної з живих мов та є однаково чужими й одночасно рідними для будь-якої мови. Крім того, з них дуже легко створювати нові терміни [14, с. 113]. Тому у ДОДАТКУ 2 наведено значення основних терміноелементів грецького та латинського походження, відібраних зі словника іншомовних слів [15].

Таким чином, у процесі навчання фахової мови головну увагу треба приділяти проблемам засвоєння студентами особливостей наукового стилю

української мови й цілеспрямованого та системного вивчення професійної лексики.

1. Симоненко Л. Нові підходи до розбудови української наукової термінології // *Українська термінологія і сучасність: Зб. наук, праць. – Вип. VI. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 21–26.*
2. Васенко Л. А., Дубічинський В. В., Крimeць О. М. Фахова українська мова: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 272 с.
3. Гуць М. В., Олійник І. Г., Ющук І. П. Українська мова у професійному спілкуванні: Навчальний посібник. – К.: Міжнародна агенція «Beezone», 2004. – 336 с.
4. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування: Навчальний посібник. – К.: Каравела, 2006. – 352 с.
5. Михайлюк А. О. Українська мова професійного спілкування: Навчальний посібник. – К.: ВД «Професіонал», 2005. – 496 с.
6. Мозговий В. І. Українська мова у професійному спілкуванні: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 592 с.
7. Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія: Проблеми української термінології. – 2002. – № 453. – 554 с.
8. Моргунок В. Про деякі вимоги до термінів, встановлені ДСТУ 3966-2000 // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія: Проблеми української термінології. – 2002. – № 453. – С. 194–202.
9. Моргунок В. Застандартовані правила ділового та наукового стилю // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія: Проблеми української термінології. – 2004. – № 503. – С. 75–81.
10. Рожанківський Р. Зведення правил унормування української фахової мови // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія: Проблеми української термінології. – 2002. – № 453. – С. 203–210.
11. Рожанківський Р. Синтаксично-стилістичні вади сучасної фахової мови // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія: Проблеми української термінології. – 2004. – № 503. – С. 14–20.
12. Бук С. 3000 найчастотніших слів наукового стилю сучасної української мови / Наук. ред. Ф. С. Бацевич. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 192 с.
13. Дубічинський В., Васенко Л., Крimeць О. Актуальні проблеми формування термінологічної компетенції студентів вищих технічних закладів // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія: Проблеми української термінології. – 2004. – № 503. – С. 137–140.
14. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення. – К.: Видавничий дім «KM Academia», 2000. – 218 с.
15. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термін. словосполучень / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.

«Українська мова (за професійним спрямуванням)» як гуманітарна дисципліна. Діяльність викладача та бібліотеки

Дьолог О. С. «Українська мова (за професійним спрямуванням)» як гуманітарна дисципліна. Діяльність викладача та бібліотеки. *Бібліотечно-інформаційний сервіс: сучасний стан і перспективи розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 14 - 15 жовтня 2010 року / Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка. Харків, 2010. С. 251–255.*

Зростання наукового інтересу до гуманітаризації вищої освіти взагалі, та технічної зокрема, зумовлено цілою низкою причин. Одна з них полягає у тому, що фундаментальна підготовка майбутнього спеціаліста може досягатися лише за умови широкої гуманітаризації технічної освіти. Друга – в рівні культури особи. Саме тому сучасний етап розвитку освіти характеризується прагненням виявити теоретичні основи його гуманітаризації, системно й органічно вписати формування мовної культурної компетентності у процес професійного становлення особистості майбутнього спеціаліста.

В умовах розбудови України, утвердження її на міжнародній арені постало питання піднесення статусу української мови як державної, забезпечення використання її в усіх сферах громадського та державного життя.

Перед викладачами української мови нефілологічних вищих навчальних закладів стоїть відповідальне завдання – формувати у майбутніх спеціалістів професійно-значущі комунікативно-мовленнєві уміння та навички, які допоможуть забезпечити високий рівень трудової діяльності відповідно до сучасних вимог.

З метою забезпечення нагальної потреби в підготовці фахівців різних галузей Міністерство освіти і науки України впровадило для студентів вищих навчальних закладів курс “Українська мова (за професійним спрямуванням)”, що в навчальному плані зайняв місце дисципліни “Ділова українська мова”. За наказом Міністерства під час вивчення нового мовного курсу “акцент переноситься з традиційної настанови – засвоєння відомостей про літературні норми усіх рівнів мовної ієрархії – на формування навичок професійної комунікації, студіювання особливостей фахової мови, на розвиток культури мови, мислення і поведінки особистості” [2]. Усе це відкриває нові перспективи щодо вивчення курсу “Українська мова (за професійним спрямуванням)”. Мовний курс, таким чином, розширює свої можливості і стає не тільки засобом комунікативної підготовки студентів, але і складовою частиною культурологічної освіти майбутніх фахівців. Взагалі, проблема культури залишається і сьогодні однією з найактуальніших у світовій педагогічній і науково-дослідній діяльності. Особливістю культурологічної освіти залишається її спрямованість на виховання професійних і загальнолюдських якостей, а підготовка студентів становить цілісну, динамічну

педагогічну систему, яка має комплексний характер і охоплює різноманітні ідейні, моральні, соціальні, психологічні, організаційні та інші аспекти.

Отже, важливою складовою в комплексі освітньої програми майбутніх фахівців має стати українська мова професійного спрямування. Мета даного курсу полягає в підвищенні рівня загальномовної підготовки, мовної грамотності, комунікативної компетентності студентів, практичному оволодінні основами не тільки наукового та офіційно-ділового стилів, але й розмовного, художнього, публіцистичного. Саме такий підхід до викладання дисципліни забезпечить підготовку студентів до майбутнього професійного спілкування на належному рівні, сформує комунікативну компетенцію студентів, допоможе набути їм комунікативного досвіду та навичок оптимальної мовної поведінки у професійній сфері.

Для надання поштовху процесам вивчення навчальної дисципліни “Українська мова (за професійним спрямуванням)” необхідно, перш за все, зацікавити студентів. Сьогодні нові ринкові відносини виявили ряд суперечностей між великими затратами педагогічних сил на виховання і дуже скромними результатами. Захопленість студентської молоді деякими формами підприємництва, торговим бізнесом часто приводить до зубожіння морально-психологічного обліку, егоїзму, жорстокості, байдужості. Тривожні симптоми цих явищ в умовах дестабілізації економіки і зниження життєвого рівня народу становляться все загрозливішими. Атмосфера меркантильності породжує у молоді небажання сумлінно навчатися і трудитися, веде до втрати справжніх моральних і культурних цінностей.

Дослідники гуманітарних галузей знань вже давно обґрунтували положення, що як тільки молода людина потрапляє зі школи у вузівську аудиторію, вона потребує не тільки нової інформації, нових знань, але й певних етичних, культурних, естетичних орієнтирів.

Таким чином, викладач – це не тільки носій фахової інформації, а й людина, що формує загальний культурний рівень майбутнього спеціаліста. Адже поняття висока загальна культура охоплює різні складові: розвинутий інтелект, різносторонність інтересів, ерудицію, тактовність, громадську активність, почуття міри, уміння працювати у колективі, доброзичливість та багато іншого.

Курс “Українська мова (за професійним спрямуванням)” не може обмежитись викладанням з огляду лише на майбутню фахову діяльність студента. Вища освіта, яку здобувають студенти, передбачає і високу загальну культуру. Тому в Харківському національному технічному університеті сільського господарства ім. П.Василенка на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) студенти отримують і відомості щодо професійного етикету, щодо кращих здобутків української культури та літератури. Звичайно, така інформація не може бути повною в аудиторії через брак часу, тому розширити свої знання, отримати більш детальну інформацію студенти можуть в університетській бібліотеці. Роль бібліотеки, таким чином, у формуванні загальної культури студентів важко переоцінити. Як позитивний момент у вихованні студентської молоді можна відзначити сумісну

позааудиторну роботу викладачів кафедри мовної підготовки ХНТУСГ ім. П.Василенка і працівників університетської бібліотеки. Наприклад, у березні цього року був проведений сумісний виховний захід зі студентами навчально-наукового інституту переробки і харчових виробництв, присвячений творчості Т.Г.Шевченка. Спільна робота викладачів-мовників та працівників бібліотеки щодо популяризації кращих зразків української духовної культури є складовою успіху в освітньо-виховному процесі студентської молоді.

З метою надання поштовху до подальшого вивчення української літературної мови, набуття громадянами України мовної компетенції як необхідної складової освіченої та інтелігентної людини доцільно запровадити широке залучення студентів до творчої роботи з українською мовою. Саме такий підхід і є основним на заняттях з “Української мови (за професійним спрямуванням)” в ХНТУСГ ім. П.Василенка, оскільки професійний розвиток майбутнього конкурентноспроможного фахівця значною мірою пов’язаний з розвитком його творчого потенціалу.

Вивчення курсу “Українська мова (за професійним спрямуванням)” у вищому навчальному закладі реалізує комунікативно-діяльнісний та особисто-зорієнтований підходи до викладання української мови, що відповідає сучасним суспільним запитам.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Дягілев В. Є., Корнілова В. О. Пошук нових форм та методів виховання студентської молоді // Викладання мов у вузі. Міжпредметні зв'язки. Збірник наукових праць. – Харків: Константа, 2007. – С.145-148.

2. Кір'янова О. В. Формування мовленнєвих і комунікативних компетентностей при вивченні курсу “Українська мова (за професійним спрямуванням)” // Проблемы функционирования и преподавания русского языка в Украине. – Харьков: ХГТУСА, 2009. – С. 80-83.

Теоретичні поняття сучасної лінгвістики у контексті навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)»

Євграфова А. О. Теоретичні поняття сучасної лінгвістики у контексті навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)». *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки.* 2004. №1(60). С. 52–57.

З 2003–2004 навчального року на нефілологічних факультетах вузів країни вводиться нова дисципліна «Українська мова (за професійним спрямуванням)», метою якої є довести, що мова є одним із основних засобів професійної підготовки, майстерності і досконалості майбутніх фахівців. І тому у центрі уваги постає суб'єкт мовлення у сфері професійного спілкування.

Таким суб'єктом у нашому випадку виступає студент, який здобуває відповідну професію (інженера, математика, лікаря, економіста і т. ін.).

Лінгвістика XX століття підготувала ґрунт для розуміння того, що у цілісному об'єкті – мові – можна побачити статичні, потенційні, абстрактні та динамічні, актуальні, такі, що сприймаються чуттєво, складові. Виділення мовлення як модусу існування природної мови – це важлива віха динамізації об'єкта дослідження, спроба введення “людини, що розмовляє”, у традиційний лінгвістичний аналіз [3, 3].

З одного боку, використання мови для формування зв'язного цілого призвело до появи нової мовної категорії – текст (50-60-ті роки XX ст.). З іншого боку, паралельно з розвитком теорії тексту посилюється інтерес до проблем суб'єкта у мові. На цьому шляху поворотними стали праці Е. Бенвеніста, Р. Якобсона, в яких формувалася теорія висловлювання. Саме з цього часу можна говорити про становлення теорії дискурсу.

Дискурсом у латинській мові називали бесіди вчених (лат. *discursus* – міркування). У сучасних європейських мовах «дискурс» має різні значення: франц. *discours* – промова, виступ, англ. *discourse* – діалог, нім. *Diskurs* – обговорення, бесіда, розмова, дебати.

У 1952 р. А. Херріс уперше вжив «дискурс» як термін лінгвістики. Відтоді він набув широкого поширення в сучасному мовознавстві. Дискурс входить і в інші термінологічні системи: у соціологію, соціальну семіотику і політологію (введений М. Фуко) – це спілкування, що розглядається як реалізація певних дискурсивних практик; у логіці, філософії (введений Ю. Хабермасом) – це вид мовленнєвої комунікації, що передбачає раціональний критичний розгляд цінностей, норм і правил суспільного життя і має єдиним своїм мотивом досягти взаєморозуміння.

Наведені тлумачення “дискурсу” у багатьох галузях знань свідчать про багатозначність цього слова, а в лінгвістиці цей термін вживається у значеннях майже омонімічних: 1) зв'язний текст; 2) усно-розмовна форма тексту; 3) діалог; 4) група висловлювань, пов'язаних між собою за значенням; 5) мовний твір як даність – писемна або усна [6, 467].

Залишаючись поняттям складним і далеко не однозначним, у вітчизняних дослідженнях останніх десятиліть дискурс усе частіше визначається як «зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та ін. факторами; текст, узятий в аспекті подій; мовлення, яке розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, який бере участь у взаємодії людей і механізмах їх свідомості (когнітивних процесах). Дискурс – це мовлення, “занурене у життя».

Утворення текстів, або різних типів мовлення, пов'язане з ментальними процесами учасників комунікації, а саме: етнографічними, психологічними, соціокультурними правилами і стратегіями породження і розуміння мовлення в тих чи інших умовах, які і визначають темп мовлення, ступінь його зв'язності, співвідношення загального і конкретного, нового і відомого, суб'єктивного (нетривіального) й загальноприйнятого і т. ін. [1, 136-137]. Поняття дискурсу

включає паралінгвістичне супроводження мовлення (міміка, жести різного характеру і впливу на співрозмовника).

Термін «дискурс» у процесі вживання поступово змінював, розширював своє значення від ототожнювання його із мовленням взагалі, потім текстом і нарешті до використання його у значенні всіх видів прагматично обумовленого мовлення, яке розрізняється за своїми цільовими настановами.

Отже, дискурс як лінгвістична категорія входить у сферу прагматики, тобто ту сферу досліджень у семіотиці і мовознавстві, в якій вивчається функціонування мовних знаків у мовленні. Термін «прагматика», як і «дискурс», є досить не чітко визначеним, бо він охоплює весь комплекс питань, пов'язаних із ситуацією спілкування. Спілкування – це перш за все обмін думками, і цей обмін здійснюється між двома або більше учасниками мовленнєвої діяльності. У центрі уваги виступає суб'єкт мовлення – комунікатор, той, хто бере участь у спілкуванні. При цьому у фокусі наукових передумов для з'ясування значної кількості параметрів, під кутом яких можна розглядати проблему спілкування як таку і окремо професійне спілкування, виявляються такі лінгвістичні поняття: мовленнєва діяльність, мовленнєві акти, суб'єкти мовлення (адресат, адресант), мовна компетенція, код (регістр) мовлення, мовленнєві жанри тощо.

Поява лінгвістичної прагматики як самостійної лінгвістичної дисципліни значною мірою була наслідком перенесення фокусу досліджень з проблеми структури мови на сферу її функціонування. Сам термін «прагматика» був уведений у науковий вжиток Ч. Моррісом, який під прагматикою розумів вчення про відношення знаків до їх інтерпретаторів, тобто до користувачів знакових систем [8, 251].

Очевидно, можна вважати основним поняттям прагматики мовленнєвий акт як цілеспрямовану мовленнєву дію, що відбувається у відповідності до принципів та правил мовленнєвої поведінки, прийнятими у даному суспільстві. Н. Д. Арутюнова об'єднує прагматичні проблеми мовленнєвого акту у чотири функціональні центри: проблеми мовця, проблеми адресата, проблеми відносин між партнерами комунікації та проблеми, викликані самою ситуацією спілкування [2, 412-413]. Кожна із зазначених проблем пов'язана з кількома поняттями, які обумовлені намірами (інтенціями) мовця, прагматичною пресупозицією, тобто оцінкою мовцем поінформованості адресата, його думок, поглядів, рис характеру і т. ін.; у адресата є свої «проблеми»: зрозуміти всі мовленнєві чинники (контекст, приховані смисли, прагматичну ситуацію), які є актуальними для нього. У сфері відносин між учасниками комунікації досліджуються форма спілкування (дружня бесіда, суперечка, інформаційний діалог), дотримання мовленнєвого етикету, вплив мовленнєвої ситуації (де відбувається розмова, з приводу чого тощо).

Інкорпорація (включення) мови в той чи інший конкретний вид діяльності – це одна зі складових процесу формування особливого типу дискурсу. І саме через задіяність у конкретних дискурсних моделях реалізується спеціалізація мовних засобів щодо того чи іншого типу діяльності [7, 156]. Така дискурсна модель відповідає певному висловлюванню, яке є соціально детермінованим і в нашому випадку професійно зумовленим.

Усі порухи душі та мовленнєва поведінка повинні бути зрозумілими для співрозмовників. На найелементарнішому рівні ми всі зіштовхуємося з герменевтичною проблемою тлумачення людських проявів.

Традиційно герменевтика – це теорія чи наука інтерпретації. Спочатку герменевтика була прив'язана до біблійської екзегези, поступово вона переросла у методику інтерпретації тексту, а наприкінці ХІХ ст. розвинулася у широку філософську теорію, яка наголошує на ключовій важливості інтерпретації мало не для всіх видів людської діяльності й культури. Ми існуємо / exist, каже М. Гайдеггер, розуміючи, й мета інтерпретації – зробити явним те перед-розуміння нашого “буття-у-світі”, яке в нас уже є [5, 148]. Це означає, мабуть, що акт розуміння виникає і пов'язаний із ставленням до нашої теперішньої практики та до традиції.

Герменевтика сьогодні – важлива філософська дисципліна, переважно віддана переконанню, що наша реальність – це реальність інтерпретована, опосередкована мовою та історичною ситуацією. Але герменевтика – це також і методологія, що займається природою інтерпретації і розуміння, і її висновки мають значний вплив на суспільні та гуманітарні науки [5, 154]. Щодо герменевтичного аспекту у зв'язку з опануванням основ професійного спілкування, то він входить у коло понять, пов'язаних із розумінням (осмисленням) національних особливостей і мовної поведінки, урахуванням фонових знань співрозмовника та ін.

Налагодження позитивних стосунків між комунікантами є особливо важливим для захисту професійних інтересів. І на цьому шляху може допомогти риторика, яку умовно можна було б назвати наукою та мистецтвом спілкування. Є. М. Зарецька, розглядаючи проблему культури мовленнєвої поведінки, акцентує увагу на чотирьох питаннях: 1. Для чого ми говоримо? 2. Що ми хочемо сказати? 3. Якими засобами ми це робимо? 4. Яка реакція на наше мовлення?

Відповідь на перше питання визначає мету мовлення (М), на друге – задум майбутнього мовлення (З), на третє – конкретний текст мовлення (усний чи письмовий) (Т), на четверте – рівень адекватності реакції слухачів або читачів на поставлену мовцем мету (Р). Зрозуміло, що мета повинна бути досягнута. Мета – це та мотивація, яка лежить в основі будь-якого мовленнєвого вчинку. Задум – це інформація, яку ви хочете передати слухачеві, тому що сама по собі ця інформація працює на реалізацію вашої мети. Текст – це конкретне мовлення, усне чи писемне. Реакція – це конкретна поведінка слухача у мовленнєвій комунікації. Очевидно, що для адекватного опису мовленнєвого спілкування необхідні дані багатьох наук: психології, логіки, теорії інформації, лінгвістики, етики, філософії, поетики, кібернетики, естетики, семіотики, фізіології, а також ораторського й акторського мистецтва [4, 3].

Зі сказаного стає зрозумілим, що, з одного боку, є мова, яка складається перш за все із слів, що мають конкретні значення, із цих слів організується структура, це завдання вирішується синтаксисом. Синтаксис – це лінійна впорядкованість смислових одиниць. Вона (впорядкованість) залежить від граматичної будови мови (наявність категорій роду, числа, відмінка тощо). На

поверхневому рівні слова у тексті представлені на рівні звуків або букв. Синтез мовлення – це перехід від смислу до тексту, і це означає, що мовець діє у напрямку семантика слова → синтаксична будова → морфологічна природа слова → фонетичне (графічне) уявлення. Його слухач виконує ту саму послідовність, але у зворотному напрямку. Розглянутий аспект стосується як фізіології, так і знання мови.

Серед лінгвістичних характеристик, які виступають на перший план при орієнтації на комунікацію, слід назвати стилі мовлення, або види комунікативно-мовленнєвої діяльності. Як правило, виділяють п'ять основних, «базових» стилів мовлення: офіційно-діловий, публіцистичний, науковий, художній, розмовно-побутовий. Кожний стиль є мовленнєва діяльність, яка стає можливою у результаті цілеспрямованого відбору мовних засобів для здійснення відповідної соціальної функції. Стиль мовлення формується на основі відбору слів, фразеологізмів з певними понятійно-конотативними характеристиками. Стилі мовлення є знаряддям для виконання різних комунікативних завдань: діловий стиль інформує, публіцистичний – спонукає до дій, до реакції, художній формує естетичні почуття. І нарешті, з поняттям стиль пов'язане поняття норми, доцільності у відборі слів, формування почуття мови, її гармонії.

До поняття стилю мовлення наближається поняття підстилю. Підстиль – це суспільно детерміновані види усного та писемного мовлення. Можна виокремити кілька підстилів, серед них – і професійний. Професійна сфера спілкування – вияв відносин, інтересів осіб, пов'язаних певним родом занять, діяльності (мистецтво, наука, виробництво, бізнес). Коло осіб, об'єднаних спільною діяльністю, має звичні стереотипи мовлення, які можна назвати “фреймами” (стереотипні ситуації у свідомості (пам'яті) людини) та “сценаріями” (стандартний перебіг подій у будь-якій відомій ситуації). Сценарії описують стандартні, типові ситуації реальності; вони складаються з назви ситуації, ролей, тобто імен учасників ситуації, переліку причин виникнення певної ситуації та набору сцен, де кожна сцена описана як набір елементарних дій [8, 325].

Професійне спілкування виникає між колегами, людьми однієї професії. Воно складається на основі виробничих відносин і доповнюється духовними, а також відрізняється сукупністю мовних засобів вираження, а саме: професійною термінологією і спеціальними найменуваннями, які позначають поняття тієї чи іншої галузі професійної діяльності людини. Ці некодифіковані одиниці мови, які виникають і функціонують головним чином у розмовному мовленні фахівців на професійні теми в умовах неофіційного спілкування, відрізняються експресивністю, емоційно-оцінною конотацією.

З точки зору комунікації у яких би різновидах мовлення (писемне – усне, контактне – дистантне, літературне – розмовне, підготовлене – спонтанне) воно б не існувало, мовлення повинне бути якісним. Якість – це одна з найважливіших категорій, яка виражає собою умову наявності предмета (Енциклопедичний словник Брокгауза і Ефрона. – Т. 28. – С. 810). Якість характеризує предмет і робить його тим, чим він є насправді у дійсності, тобто якість належить предмету самому по собі.

Виходячи з такої орієнтації, під якістю мовлення слід розуміти сукупність властивостей мовлення. Серед властивостей мовлення можна виділити такі: точність, виразність, правильність, логічність, багатство, чистота, доцільність, ясність, образність, дієвість, доступність.

Точність – це така комунікативна якість, яка виникає на основі співвідношень «мовлення – дійсність» і «мовлення – мислення» і виявляється у додержуванні відповідності між словами, предметами та реальністю. Виразність – це якість, яка пов'язана з добором і розміщенням мовних засобів, які впливають як на розум, так і на емоційну сферу свідомості, при цьому у слухача або читача підтримуються увага та інтерес до мовлення. Під правильністю розуміють дотримання норм усіх рівнів мови, і це визнається головною комунікативною ознакою мовлення. Логічність – це така комунікативна якість, яка виникає на рівні мислення і проявляється у тому, що мовлення, будучи адекватним законам логіки, не суперечить реальній дійсності. Багатство мовлення пов'язане з умінням мовця (або того, хто пише) використати широку палітру мовних засобів, за допомогою яких передаються найтонші порухи душі. Чистота передбачає відсутність у мовленні зайвих у літературній мові слів і зворотів. Доцільність виявляється у відповідності мовлення ситуації, психологічному настрою учасників спілкування. Ясність мовлення пов'язана з логічним розвитком думки та точним слововживанням, при цьому не виникає нерозуміння між мовлянами. Образність – категорія мовлення, за допомогою якої формується конкретно-чуттєве уявлення про дійсність. Дієвість пов'язана з тією особливістю мовлення, що адресат може (готовий) змінити свою зовнішню (вчинки, дії) та внутрішню (думки, погляди, настрої) поведінку. Доступність – це така комунікативна якість, завдяки якій мовлення є зрозумілим для слухачів (читачів).

Підсумовуючи, можна зауважити, що розглянуті лінгвістичні поняття і категорії могли б стати підґрунтям для вирішення сучасних проблем забезпечення інформаційних процесів у суспільстві. Підхід до мови не з позицій її системно-класифікаційної організації, а з позицій її використання у професійній сфері – одне із джерел свідомого опанування державної мови. Саме розуміння сутності та ролі мови у суспільстві через сприйняття того, що мова є засобом саморозвитку й самовираження особистості, через розуміння того, що те, як людина говорить, свідчить про образ її душі та інтелекту, вихованість і т. ін., дозволяє, підпорядковуючи курс “Українська мова (за професійним спрямуванням)” втіленню масштабних, суспільно ціннісних завдань формування професійно підготовленого молодого фахівця, багато в чому посприяти розбудові України.

SUMMARY

The article offers a number of definitions of modern linguistics, which determine the functions of the language in use. These definitions can be considered as basic for fundamentals of professional communication.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 136-137.
2. Арутюнова Н. Д. Речевой акт // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 412-413.
3. Бацевич Ф. С. Текст, дискурс, речевой жанр: соотношение понятий // Вісник Харківського національного університету № 520. Серія «Філологія». – Харків, 2001. – Вип. 33. – С. 3-6.
4. Зарецкая Е. Н. Риторика. Теория и практика речевой коммуникации. – М.: Дело, 2001. – 469 с.
5. Кербі А. Герменевтика. Переклад Л. Архипової // Альманах перекладацької майстерні. – Львів-Дрогобич: Коло, 2002. – Т. 2. - Кн. 2. – С. 148-154.
6. Николаева Н. М. Краткий словарь терминов лингвистики текста // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистика текста. – Вып. 8. – М., 1978. Цит. за: Серажим К. С. Термін «дискурс» у сучасній лінгвістиці // Вісник Харківського національного університету № 520. Серія. Філологія. - Вип. 33. – Харків, 2001. – С. 10.
7. Серажим К. Засоби актуалізації ідеологічної лексики в українському політичному дискурсі // Стиль і текст. - Вип. 1. - Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2000. – С. 155-161.
8. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. – К.: АртЕк, 1998. – 335 с.

Умови ефективного викладання курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» на нефілологічних факультетах педагогічного університету

Лобода Т. Умови ефективного викладання курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» на нефілологічних факультетах педагогічного університету. *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки.* 2004. № 1(60). С. 106–109.

Ділова українська мова («Українська мова (за професійним спрямуванням)») – єдина філологічна дисципліна, яка вивчається студентами молодших курсів незалежно від обраного майбутнього фаху. Вона передбачає вивчення різних видів ділових документів, набуття студентами практичних навичок їх укладання, засвоєння ділової кореспонденції, що має визначальне значення у професійній підготовці майбутнього спеціаліста. Крім того, у курсі ділової української мови передбачено оволодіння студентами нормами літературної мови: графічними, орфоепічними, орфографічними, лексичними, морфологічними, синтаксичними, пунктуаційними та стилістичними.

Ефективність реалізації визначених завдань курсу на нефілологічних факультетах педагогічного університету забезпечується комплексом дидактичних умов, серед яких важливими є такі:

1) блокове структурування навчального матеріалу за умов упровадження модульного вивчення курсу;

2) доцільне педагогічне керівництво викладачами навчальною діяльністю студентів (аудиторною, позааудиторною) у процесі викладання дисципліни;

3) професійна спрямованість навчальної діяльності студентів відповідно до обраного фаху.

Пріоритетом розвитку сучасної освіти є впровадження «... сучасних інформаційних технологій, які забезпечують доступ до мережі високоякісних баз даних, розширюють можливості учнів у сприйманні складної інформації» [2, 3, 13].

Це можна здійснити шляхом застосування модульної системи вивчення дисциплін, зокрема, курсу ділової української мови. Саме такий спосіб організації навчального процесу дає змогу структурувати курс у систему наукової інформації за окремими блоками, що в свою чергу дозволяє:

- забезпечити вивчення дисципліни за послідовними фазами засвоєння;

- використовувати структурований навчальний матеріал за певними рівнями градації;

- виділити в межах кожного модуля усвідомлено й обґрунтовано блоки навчального матеріалу;

- визначити оптимальне співвідношення занять теоретичного та практичного характеру;

- провести контрольне диференційоване рівневе оцінювання знань та умінь студентів у межах кожного змістового модуля [1, 77-78].

Курс «Ділової української мови» доцільно поділити на п'ять модулів, кожний з яких складається з окремих блоків: теоретичного, практичного, індивідуальних завдань, запитань і завдань для самоконтролю, тестового та контрольного. Як бачимо, модульна система вивчення ділової української мови включає теоретично-змістовий, організаційно-практичний і контрольньо-оцінний компоненти. Саме такий підхід до вивчення навчальної дисципліни враховано автором підручника «Ділове мовлення. Модульний курс» професором С. В. Шевчук, завідувачем кафедри культури української мови Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова [3].

Модулі побудовано так, що засвоєння одного є передумовою якісного опанування іншого. Це в підсумку забезпечує формування теоретичних знань і практичних умінь як цілісної системи, що сприятиме міцному засвоєнню знань з курсу ділової української мови.

Результати набутих знань з курсу в умовах застосування модульної технології можуть оцінюватися як традиційно, так і за рейтинговою системою. В межах кожного модуля можна використовувати різні форми контролю знань студентів: використання аудиторних і позааудиторних завдань, усне та письмове опитування, тестування та написання різних видів контрольних робіт.

Практика організації вивчення курсу за модулями дозволяє звільнити студентів від складання екзамену за умови успішного засвоєння ними кожного блоку (загальна оцінка за всі модулі «5» і «4»).

Організація вивчення курсу за модулями дає змогу ефективно організувати самостійну роботу студентів, що є наступною умовою оптимізації процесу засвоєння знань, формування практичних умінь з ділової мови. Вона передбачає здатність студента власними зусиллями організувати свою діяльність відповідно до поставлених завдань, оскільки в межах аудиторних занять неможливо подати і засвоїти обсяг знань, що постійно збільшується та зміцнюється.

Кількість навчального матеріалу, який виноситься на самостійне опрацювання за кожним навчальним модулем, може бути різною. Це залежить від багатьох обставин: складності навчального матеріалу, його обсягу, наявності у студентів базових знань з шкільного курсу української мови.

У кожному модулі обов'язково вивчається блок індивідуальних завдань для аудиторної та позааудиторної діяльності студентів. Вони становлять у більшості своїй систематизовані завдання: виконання вправ репродуктивного характеру на відтворення теоретичного матеріалу курсу, оформлення певних видів документів за поданими зразками, конструктивні та творчі вправи на порівняння, редагування, удосконалення речень, текстів, їх орфографічний та пунктуаційний аналіз.

Блоки запитань і завдань для самоконтролю, тестових завдань дають можливість кожному студенту свідомо оцінити свої знання, скорегувати за потреби власну навчальну діяльність. Активна участь студентів у самооцінці своїх знань може бути однією із форм підвищення ефективності навчального процесу. Вміння адекватно оцінювати результати своєї пізнавальної діяльності є необхідною умовою саморегулювання засвоєння навчального матеріалу.

Принципово важливим у проблемі організації самостійної роботи студентів є питання про доцільне педагогічне її керівництво. З одного боку, допомога і контроль викладача не повинні стримувати ініціативу та самостійність студентів, а з іншого – керівництво є необхідним, бо, як свідчить досвід, більшість студентів, особливо молодших курсів, не вміють планувати, організовувати і контролювати свою навчальну діяльність.

Останньою дидактичною умовою, яка може сприяти ефективності вивчення курсу ділової української мови студентами нефілологічних факультетів педагогічного університету, є професійно-педагогічне спрямування навчальної діяльності, що може реалізуватися в інтегруванні спеціальних предметних знань (діловодства, мовознавчих, мовленнєвих) і педагогічних.

Одним із найважливіших мотивів навчальної діяльності майбутніх учителів є зацікавлення обраною професією. Саме це мають враховувати викладачі ділової української мови у створенні ефективної системи навчальних завдань, серед яких професійно зорієнтовані повинні зайняти чільне місце.

Практика їх застосування виявила, що здійснення викладання із врахуванням специфіки майбутньої професії спонукає студентів до поглибленого вивчення навчальної дисципліни. Використання професійно

зорієнтованих завдань на заняттях з ділової української мови дає змогу сформувати у майбутніх учителів професійні вміння і навички: організаційно-педагогічні та комунікативно-функціональні.

Значної уваги у мовленнєвій підготовці майбутніх учителів потребує формування навичок професійного мовлення. Ця робота передбачає засвоєння спеціального термінологічного словника майбутнього фахівця. Саме у процесі виконання професійно зорієнтованих завдань студенти вводяться у коло професійних понять і термінів. Цьому сприяють завдання, пов'язані із спостереженням та аналізом текстів, насичених фаховою, педагогічною термінологією, самостійним створенням студентами словників професійних, педагогічних термінів, систематична робота щодо їх засвоєння, аналізом і редагуванням мовленнєвих професійних помилок.

Важливою складовою професіограми вчителя є рівень сформованості його усного та писемного мовлення, що є показником і умовою становлення комунікативно мобільної особистості, а також досягнення успіху в майбутній професійній діяльності. Для цього студентам необхідна постійна мовленнєва практика: дискусії на мовознавчі або професійні теми, усні лінгвістичні повідомлення, проведення семінарських занять, колоквиумів. Саме у такій постійній мовленнєвій практиці відточується тонке мовне чуття, вміння добирати влучне, стилістично виправдане слово, вислів.

Доцільними можуть бути такі професійно зорієнтовані завдання, що спонукають майбутніх учителів до створення під час занять педагогічних ситуацій: складання монологічних і діалогічних висловлювань із використанням педагогічної та професійної лексики (мікрОВикладання, здійснення взаємоопитування студентів, ділової гри). Впровадження професійно зорієнтованих завдань у навчальний процес педагогічного закладу повинно бути педагогічно виправданим: відповідати навчальній меті практичного заняття з ділової української мови та сприяти закріпленню теоретичних і формуванню мовленнєвих знань і навичок.

Введення у структуру практичних занять пізнавальних і проблемних завдань, а також професійно зорієнтованих сприяє посиленню зацікавленості студентів навчальною діяльністю взагалі і дисципліною, зокрема.

Таким чином, ефективність організації засвоєння курсу ділової української мови може забезпечуватися реалізацією комплексу дидактичних умов, які дають можливість підвищувати якість знань студентів, ступеня сформованості практичних умінь, рівня їх самостійності у розширенні своїх знань.

SUMMARY

The question of language development is becoming of a great importance at the times of new independent state forming, especially when Ukrainian language is spoken in governmental, social and political sphere. This article arises the problem of performance "Ukrainian language" course (under the specialty direction) for nonphilological departments of the Pedagogical University. Here are presented some approaches to the fulfilment of the stated discipline's tasks. In the article is analysed

the complex of didactical conditions of effective course performance with it's main characteristics and parts.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Навчальний процес у вищій педагогічній школі: Навчальний посібник / За ред. О. Г. Мороза. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2001. – С. 77 – 78.
2. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – К.: Шкіл. світ, 2002. – С. 3, 13.
3. Шевчук С. В. Ділове мовлення. Модульний курс: Підручник. – К.: Літера ЛТД, 2003. – 448 с.

До питання про лінгвістичні засади навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)»

Лукаш Г. До питання про лінгвістичні засади навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)». *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки.* 2004. № 1(60). С. 109–113.

Вивчення української мови у вищих навчальних закладах почалося із набуттям українською мовою статусу державної. Процес впровадження української мови у всі сфери суспільного життя передбачає оволодіння державною мовою в обсязі, потрібному для виконання службових обов'язків і спілкування. Тому спочатку курс української мови у нас мав 72 години і називався «Українська термінологія». Потім зменшився до 36 годин і набув нової назви – «Ділова українська мова», оскільки змістом дисципліни стала потреба навчити студентів укладати найпоширеніші види документації. Проблема викладання курсу української мови набула значної актуальності, інтерес до неї не згасає до цього часу. Проте розглядалася ця проблема переважно в методичному аспекті. На сьогодні вийшла безліч посібників з дисципліни «Ділова українська мова», автори яких визначили зміст дисципліни або як сукупність відомостей із справочинства і повторення шкільного курсу української мови із деякою проекцією в офіційно-діловий стиль (Паламар Л. М., Кацавець Г. М., Потелло Н. Я.) або як специфіку офіційно-ділового стилю із наголошенням на правилах написання різних документів (Шевчук С. В., Глущик С. В., Дияк О. В., Любимець Л. П. та ін.). Ці посібники, безперечно, мали велике значення, оскільки заповнили абсолютну відсутність навчальної літератури з нової дисципліни. Також з'явилися дисертаційні дослідження із зазначених питань, в яких уже стали порушуватися питання про необхідність викладати українську мову як комунікативний курс. Із минулого року ми маємо нову назву дисципліни, яка нібито відбиває ширші обрії розуміння мовної освіти майбутнього спеціаліста. Але, на жаль, Галузеві стандарти вищої освіти, «докладені» до нової назви, висвітлюють зміст нашого предмета у все тих же вузьких параметрах «ділової української», назви якої, до

речі, так ніхто до ладу і не розшифрував. Метою цієї статті є спроба з'ясувати призначення нашої навчальної дисципліни «Українська мова (для професійного спрямування)», її лінгвістичні засади, мету і завдання, порушити проблеми подальшого розвитку мовної освіти, зазначити деякі теми для роздумів.

«Від «батька» нової літературної мови І.Котляревського взяли початок дві головні риси нашої мови – її глибока народність, але й водночас її включення до традицій європейського культурного розвитку», – зазначає Валерій Акуленко, аналізуючи сучасну лінгвістику та визначаючи у зв'язку з її розвитком нові завдання у викладанні української мови [1, 43]. Він звертає увагу на те, що багатьох науковців світу сьогодні надзвичайно цікавлять закони і таємниці людського мовлення. Досвід найбільш розвинених демократичних країн європейсько-американського культурно-лінгвістичного ареалу свідчить про те, що ці питання все активніше вивчають різні науки соціально-гуманітарного циклу, зокрема такі, як риторика (наприклад, англо-американська традиція плекання красномовства, англо-американська теорія «політичної коректності», теоретичні пошуки Нідерландів у галузі політичного дискурсу, а Бельгії – «нової риторики»). У США та країнах Західної Європи давно публікуються та активно обговорюються дослідження проблем аргументації, комунікативної етики, логічних засад та лінгвістичних засобів дискусії, переконання, ефективного донесення інформації до співрозмовника, специфіка мовленнєвої комунікації людини, яка живе в інформаційному буревії. Культура цивілізованого публічного мовлення, дискусії, аргументації виховується ще в школі, далі продовжується в коледжах та університетах. Скільки таких ситуацій демонструють нам зарубіжні кінофільми, коли їх героям доводиться без підготовки виступати перед аудиторією, по телебаченню, на радіо. І вони вільно виступають, миттю опановують хвилювання, знаходять дуже прості слова, встановлюючи контакт з публікою, і так само надзвичайно душевно їх промовляють. Бо їх цьому вчили. (Інша річ, що за цією душевністю інколи проглядає звичайний автоматизм, закладений вихованням).

Ще на один момент звертає увагу В. Акуленко – на сферу мовленнєвого етикету. Звичайно, нам необхідно звертатися і до наших національних традицій спілкування, і одночасно зважати на спільноєвропейські традиції мовної ввічливості. Тут досить багато роботи для мовознавців у напрямі впорядкування та кодифікації сфери мовленнєвого етикету на засадах поєднання цих різних тенденцій, адже наша мова – державна мова великої європейської держави, яка має власні давні комунікативні звичаї, а також здавна знайома із організацією міжнародного спілкування. Сучасна лінгвістика переживає період накопичення нових теорій, методів, відбиває процеси жорсткої боротьби різних шкіл, власне, перебуває у вирі змін і безперервного розвитку найновітніших концепцій, акцентів, напрямів. Проте у багатьох нових теоріях все більша увага звертається на мовлення і мовленнєву діяльність. Згадаймо лишень теорію функціоналізму, аналіз дискурсу, теорію мовленнєвих актів і дещо новіші – теорію мовленнєвої дії, теорію комунікативної компетенції, аналізу розмови, етнографію мовлення та ін. У центрі їх розгляду

– комунікативні ситуації, мовленнєва діяльність. У полі зору мовознавців перебуває явище мовлення як феномена людської комунікації. Розширюється коло наук, які все активніше цікавляться проблемами мовлення і мовленнєвої діяльності. Це психологія, соціологія, етнологія, логіка, філософія, на перехрестях спільних проблем виникли нові науки: соціолінгвістика, психолінгвістика, етнопсихолінгвістика. Прагмалінгвістика уже увійшла в загальну теорію людської комунікації. Отже, як бачимо, проблема порушена, і нові параметри починають проникати і у сферу мовної освіти.

Таким чином, українська мова для професійного спрямування має передбачати насамперед потребу навчити студентів спілкуванню, і спілкуванню українською мовою. Правила спілкування мають спиратися на вимоги мовленнєвого етикету, виробленого на засадах власних і зарубіжних традицій, та загальні правила етикету публічного й міжперсонального ділового спілкування, а також передбачати соціально-психологічні та національні чинники комунікації. Українська мова для професійного спрямування – це фахова мова ділових партнерів. Вона повинна засвідчувати високу культуру співрозмовників, їх взаємоповагу та самоповагу, повагу до самих себе як носіїв високорозвиненої і структурно кодифікованої мови. Доречно доповнити також вимоги опанування мовленнєвого етикету необхідністю надати основні відомості з таких питань, як мова і національна картина світу, національні особливості ділового спілкування тощо, що на сьогодні теж є досить актуальними темами, особливо у зв'язку із загальними глобалізаційними процесами на планеті, що їх починає вивчати нова наука глобалістика.

Переходячи від глобальних питань до більш вузьких, зосередимо увагу на стані розвитку української мови. У навчальній програмі обов'язково повинен бути блок тем, присвячений культурі мови. Студентами мають бути міцно засвоєні нормативні основи української літературної мови – від орфоепічних до синтаксичних. У нашому регіоні ми досить уважно намагаємося ставитися до вивчення студентами орфоепічних норм, оскільки школа на них майже не звертає уваги. Можливо, варто докладніше зупинитися на лексичних нормах, проблемах вибору слова з безлічі синонімів, особливостях лексичної сполучуваності слів тощо. Виважено, послідовно, але завзято доводити, чому українською мовою правильно сказати здобути освіту, перемогу, результати; набути нового значення, широкого розголосу, відчутної ваги; зазнати поразки; дістати пошкодження; набрати форми (квадрата); отримати насолоду і одержати квитанцію, а не все це тільки отримати чи, ще гірше, получить. У нашу дисципліну необхідно внести розуміння і усвідомлення того, що мова, якої ми навчаємо, - це не суха протокольна мова канцеляризмів і кальок, це жива мова, «занурена у національну свідомість» [3, 110], а «основною одиницею інформації залишається живе людське слово, яке несе в собі не лише зміст і значення, але й духовну енергію, оскільки його носієм є людина як духовна істота» [5, 78].

Найбільше відкритий і вразливий до різних інформаційних втручань офіційно-діловий стиль. І сьогодні він містить багато лексичних калькованих конструкцій (обстановка хаосу замість атмосфера хаосу, у більшості випадків

замість коротшого здебільшого, відволікати увагу замість відвертати увагу, навколишнє середовище замість довкілля, у випадку необхідності замість у разі потреби та ін.); синтаксичних кальок (не повинні входити у протиріччя замість не суперечити, приносимо вибачення замість просимо пробачення, перепрошуємо; вживати заходи замість вживати заходів) тощо, яких треба давно позбутися. Подібні кальки ведуть до пасивності мислення, адже легше просто трохи змінити певне словосполучення і видати його за українське, ніж думати, запам'ятовувати і згадувати питоме українське. Отже, варто зупинитися на сталих зворотах офіційно-ділового мовлення (а набутки в такій роботі уже є – згадаймо зазначені вище посібники з ділового мовлення).

Стан функціонування сучасної української мови, безперечно, не може не позначитися і на фаховому мовленні. Спотворення національних основ мови спричиняє передусім побутування суржика, відставання мови від потреб життя. Засвідчуючи наявність у нашій мові сьогодні різних літературно-мовних традицій і практики (зокрема, дослідники визначають наявність таких чотирьох тенденцій в сучасній мові: побутування східноукраїнського, західноукраїнського, або галицького та галицько-діаспорного варіантів мови, а також стрімке засвоєння англоамериканізмів), варто зазначити перевагу однієї з них саме у практиці фахового мовлення: наша писемна мова виразно наслідує літературно-мовну традицію східноукраїнського варіанта, маючи в активному слововжитку безліч русизмів.

Українська мова довго і неухильно витіснялася з усіх сфер суспільного життя. Тому для переважної більшості носіїв мови професійна діяльність тісно пов'язана із використанням російської мови. І досить часто психологічні чинники спричиняють нездатність відрізнити українські конструкції від російських або сприйняти українські відповідники російських конструкцій. Це пояснюється психофізіологічними особливостями двомовних людей, які звикли до вживання російської мови й мимохіть переносять її риси в українську. Першою професійною мовою для більшості українців була мова російська, тому в діловій сфері ще досі чути «російський акцент».

Таку мовну практику, коли рідною є не російська, і не українська, а суржик як схрещення двох мов, але розвинений і збагачений в одному-двох поколіннях, останнім часом називають «креольською мовою», хоча можливо, це поняття й не зовсім точно прикладається саме до нашої мови, бо тут ми маємо справу із мовами спорідненими. «Говорити по-креольському – значить і думати теж «по-креольськи»: носити в голові калічну, закаламучену і неминуче зашорену картину світу», – зауважила О. Забужко [2, с.77].

«Відтак така суржико-калькована мова обволікає нас усіх і врешті чавить все, що не в її вимірах», – зазначає І. Фаріон і для прикладу наводить дещо з лексики і синтаксису Конституції нашої держави: існуючі замість сучасні кордони; посадова особа як мертва калька російського *должностное лицо* замість *урядовець*; *давати показання* замість *свідчити*; *забороняється* (тобто забороняє себе) замість *заборонено*. «Як бачимо, написана Конституція так званою українською радянською мовою – мовою фіктивною, не зануреною в

національну свідомість. Тому вона ніяка, в ній слово перестає бути Словом», – робить висновок дослідниця [4, 257].

Мова є дзеркалом національної ментальності. Тільки вивчення мови народу, з представниками якого наші студенти як майбутні фахівці будуть вступати у ділові стосунки, дозволяє сприймати реальність так само, як і носій мови. Тому ми включили у нову робочу програму такі теми, як «Мова і національна картина світу», «Мова і держава», «Поняття офіційної та державної мови», «Престиж мови», «Поняття культури. Типи культур. Мовний етикет українців», «Національні особливості ділового спілкування», а також почали вводити деякі елементи комунікативної лінгвістики. Для того щоб розуміти інших, треба насамперед зрозуміти і самих себе. А розуміння цього впливає із зазначених тем. Якщо інші мають такі явища, то чи маємо їх ми? Без сумніву, маємо. А яка наша власна мовна ментальність, наша національна картина світу? Чому саме так треба говорити, а не так, як звикли. На засадах духовної структури мови, на нашу думку, і треба виховувати сьогоднішніх студентів.

І ще один момент. Наших студентів ніхто і ніде не вчить специфіці наукового стилю, мовним засобам передачі інформації. Вони не знають, як писати реферат, конспект, анотацію (хоча шкільна програма передбачає правила анотування), не знають, як можна скоротити текст, тобто зовсім не знайомі із процедурою компресії тексту. Протягом всього навчання вони змушені самотужки виробляти для себе ці правила. Наші викладачі другий рік опрацьовують зі студентами тему «Мовні засоби передачі інформації. Компресія тексту» (наскільки це дозволяють наші мізерні години) і вже переконалися у її корисності для подальшого навчання студентів.

Таким чином, роздуми над лінгвістичними засадами дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» змушують замислитись над загальними проблемами мовної освіти у вищій, та, власне, і не тільки у вищій, школі і зайвий раз пересвідчитися, що, на жаль, такої системи мовної освіти у нас немає. Зміст дисципліни за Галузевими стандартами (а інші документи, які б регламентували процес викладання мови, не розроблені) подано бідно, непродумано, куцо. З огляду на нагальну потребу змінити зміст мовної освіти вищої школи, поставити його на засади національної та європейської освіти, і навчати студентів не тільки усного, а й писемного спілкування, основам самостійного навчання, конспектування, роботі з текстами, впливає висновок, що за 36 годин цього не зробити. Курс української мови повинен займати хоча б мінімум чотири, краще – шість навчальних семестрів із обов'язковим іспитом. Адже вивчається іноземна мова 240 годин. То чому рідна мова має таку маленьку частку у навчальній програмі? Чи нам немає чому вчити? Як бачимо, є.

SUMMARY

In clause the questions linguistic of a basis of educational discipline "The Ukrainian language (on a professional particular are considered, the attempt is done to define the contents to a language direction)", the problems of general language

education are put. In educations in a higher school, the problems blanks in the educational program of a rate of the Ukrainian language are shined.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Акуленко Валерій. Сучасна лінгвістична наука та деякі завдання культури українського мовлення// *Культура слова*. – К.: Довіра, 2000. – С.43-52.
2. Забужко Оксана. Репортаж із 2000 року. – К., 2001. – С.77-78.
3. Мовчан Павло. Мова – явище космічне. – К., 1994. – С.110.
4. Фаріон Ірина. Пошук українського слова в офіційно-діловому тексті // *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць*. Вип. 117-118. *Слов'янська філологія*. – Чернівці, 2001. – С. 253-260.
5. Федик Ольга. Мова як духовний адекват світу. – Львів, 2000. – С. 78.

Проект програми з основ професійної мовної підготовки

Непийвода Н. Проект програми з основ професійної мовної підготовки. *Вісник Сумського державного університету*. 2004. № 1 (60). С. 13–18.

Зміна програми «Ділова українська мова», запропонованої студентам нефілологічних спеціальностей, – на часі. У слушності цього твердження можуть переконати принаймні три думки, які визріли в процесі кількарічних спостережень за практичною реалізацією наявної програми: по-перше, в самому змісті програми дещо звужено потрактовано завдання освоєння української мови студентами вищих навчальних закладів; по-друге, у процесі втілення програми спрощення, а точніше спримітизування, змісту ставало дедалі більшим; по-третє, і в самій програмі, і в її практичній реалізації не враховано особливостей психології мовців, які перебувають у ситуації змушеної (як правило) зміни мовного довілля. Зрозуміло, що ці три моменти взаємозв'язані, проте розгляньмо їх докладніше окремо.

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Із самого початку запровадження вивчення ділової української мови у вищих навчальних закладах (1992 р.) відбувся певний зсув у розумінні самого предмета викладання – цей зсув, очевидно, спричинений суто механічною, зорово-слуховою асоціацією («ділова мова» асоціюється з уже відомим «діловим», або «офіційно-діловим», стилем). Обсяг поняття автоматично, підсвідомо перенесено з поняття «офіційно-діловий стиль» на поняття «ділова мова», а саме: до компетенції ділової мови розміщено насамперед зауваження щодо складання й перекладу ділових паперів. Із цього виходять і автори сучасних підручників з ділової мови [1].

Водночас у сучасній світовій лінгвістиці, яка наприкінці ХХ ст. зазнала остаточної переорієнтації наукових інтересів (від аналізу мови як системи до вивчення функціонування мови в цілому й у різних сферах, зокрема), розвиваються нові напрями – прагматична лінгвістика, когнітивна лінгвістика,

психолінгвістика, нейролінгвістичне програмування, лінгвістика тексту тощо, які з різних боків якраз і розглядають проблему практичної реалізації системи мови. До традиційно мовних компонентів лінгвістичних досліджень додаються (причому нерідко як вихідні, первинні) такі позамовні чинники, як автор і реципієнт, або комунікатори, тобто учасники комунікативного процесу, сама комунікативна ситуація. З комунікативного боку розглядається сукупність текстів – наслідок діяльності комунікаторів, здійснюваної шляхом обміну писемною продукцією. Нарешті, мову тепер розглядають і як один із засобів забезпечення інформаційних процесів у сучасному суспільстві (у науковій, технічній, політичній, діловій, освітній та інших галузях життя людства).

З огляду на це досить помітною є суперечність між обмеженням, спрощеним обсягом знань і практичних навичок, що їх нині одержують студенти на заняттях з ділової української мови у вищих навчальних закладах України, і тим, що саме вони могли б (і повинні в сучасних обставинах!) одержувати. Таку суперечність можна усунути, переглянувши саме поняття «ділова мова».

Зробивши передусім застереження щодо загальновідомого явища – певної нечіткості (дифузності, взаємопроникності, розмитості) стилів і жанрів, варто акцентувати увагу на тому, що в певні історичні періоди зазначене явище виявляє себе активніше, ніж в інші. Зрозуміло, що це відбувається в періоди якісних змін у тій чи іншій сфері – науковій, літературній, суспільній, виробничій тощо. Кінець ХХ ст. і є таким періодом: якісні зміни відбуваються у сфері науки і виробництва, а точніше – в інформаційній сфері. З 50-х років ХХ ст., коли почалася інформаційна революція і виробництво вже потребувало впровадження наукових досліджень, технічна наука [2] стала масовою регульованою діяльністю, набула рис виробництва, злилася з ним в одну систему. Вона зростає у наш час надзвичайно стрімко: загальна кількість статей у наукових журналах усього світу подвоюється за кожні 12-15 років, а сучасне покоління науковців становить 9/10 сумарної кількості всіх учених, які будь-коли жили на Землі [3].

Отже, сучасна людина так чи інакше долучена до наукової чи / і виробничої сфери. Це – одна з передумов злиття наукового й офіційно-ділового стилів унаслідок їхнього спільного функціонування в одному часі й просторі. Ці два стилі не лише функціонально близькі – вони є спорідненими з походження [4], що принципово уможливорює нове зближення в умовах історичної потреби. Цей факт відзначають багато дослідників. Так, наприклад, О. А. Лаптева пише, що науковий і діловий стилі у період свого становлення «поряд із процесами дивергенції завжди показували багато пунктів конвергенції, зближення, в результаті чого утворився складний конгломерат вихідних спільностей і пізніших сходжень і взаємопроникнень» [5]. По суті відроджується – на якісно новому рівні – книжна мова (а українці, як відомо, мали високорозвинену книжну мову ще в давній період – XIV-XVI ст.) [6].

Той факт, що більшість сучасних людей функціонує в науково-виробничій сфері, є причиною взаємопроникнення двох інших різновидів мови – писемної (книжної) і розмовної (яку досі розглядають переважно в межах

розмовно-побутового стилю). Розмовний стиль, очевидно, вже має досить істотно виявлений різновид – розмовно-професійний, тобто мову, якою спілкуються не в побуті, а у виробничій, освітній та інших сферах.

Отже, поняття «ділова мова» охоплює принаймні три сучасні стилі – офіційно-діловий, науковий і розмовний – і містить великою мірою близькі, взаємопроникні й навіть спільні мовні засоби різних рівнів. Уміле використання цих засобів – необхідна умова досягнення успіху в професійній сфері. Саме це повинне увійти до складу нових програм з ділової української мови. Причому виходити варто із зазначених вище новітніх досягнень у функціональних напрямках сучасної лінгвістики. Зокрема, це стосується «точки відліку» – первинних, вихідних положень. До них, очевидно, треба віднести таке: комунікативне призначення мови в певній сфері, мовні засоби досягнення комунікативної мети; доцільне використання мовних засобів різних рівнів для забезпечення комунікативної досконалості мови (точності та ясності викладу і їхнього необхідного складника – мовної внормованості); вербальна поведінка мовної особистості у різних сферах (урахування комунікативних рис реципієнта; варіювання мовної поведінки відповідно до типу мовної ситуації).

До речі, російські (а також білоруські) лінгвісти й педагоги вже зробили перші кроки в забезпеченні студентів тим обсягом знань, який відповідає сучасним вимогам [7]. До нових підручників увійшли, зокрема, такі теми: «Особливості мовної комунікації», «Цільові установки мовлення» (зокрема, «Категорії *змусити* й *переконати* як реалізація «прагнення до влади», «Мотивація професійної мови»), «Мистецтво публічного виступу і дискусії», «Виразність тропів і фігур» тощо.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОГРАМИ

На заняттях з ділової української мови першокурсників, як правило, вчать тому, чого вони не навчилися (хоча й повинні були навчитися) в школі, – орфографії й пунктуації, побіжно – складним випадкам уживання слів. Усе це, як правило, відбувається в ході освоєння офіційно-ділового стилю – складання ділових паперів різних типів. Зрозуміло, що без базових знань навчитися оптимально оперувати мовою неможливо, а проте такий шлях – це шлях у глухий кут. Насамперед тому, що він зорієнтований на посереднього студента – того, хто не зміг опанувати навичок у школі, не прочитав за життя й десятка книжок, не набрав на комп'ютері певної кількості текстів. Кожен педагог знає, що заняття, зорієнтовані на невігласів, приречені на неуспіх. А у нас нині вся дисципліна фактично на них спрямована.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗМІНИ МОВНОГО ДОВКІЛЛЯ

Найновіші досягнення у психолінгвістиці, нейролінгвістиці й нейролінгвістичному програмуванні розкрили механізми багатьох явищ, зокрема й тих, що стосуються мовної діяльності. З погляду цих досягнень процес запровадження української мови в різних сферах (українізація) – у такому вигляді, як він реально проходить упродовж останніх 10 років, – у принципі не може бути успішним, оскільки відбувається не відповідно до психологічних законів, а всупереч їм. Так, уже давно доведено, що будь-які насильницькі дії спричиняють природний психологічний спротив. Апелюючи

до свідомості («ми свідомо повинні спілкуватися українською мовою – для національного самоствердження, для підтримки незалежності держави, для розвитку її культури, для позбавлення від комплексу меншовартості тощо»), ми, по суті, силуємо її – і психіка пересічного мовця чинить опір (тут ідеться не про національно свідомих українців, які реалізацію мови мають одним із своїх особистісних завдань, а про звичайних людей, що до мови ставляться природно – як до частини (і то не головної) своєї професійної діяльності і звичайного, буденного життя). А варто відволікти свідомість – відразу включаються механізми підсвідомості, які забезпечують саморегуляцію (зокрема й психічну) організму (це, до речі, основний прийом, що його використовують у сучасній психотерапії). Відволікаючи від мови (ЯК говорити), на зміст обговорюваного (ПРО ЩО говорити), можна тим самим справляти непомітний вплив і на те, ЯК говорити, тобто розвивати культуру мови, вчити тій самій орфографії, пунктуації та слововживанню. Для цього насамперед треба забезпечити належний, відповідний сучасності зміст – ПРО ЩО говорити зі студентами на заняттях з мови.

Новий підхід до мовної підготовки у вузі, без сумніву, забезпечить і посилення зацікавленості майбутніх фахівців в опануванні цього курсу. Адже їх навчатимуть не лише тому, як правильно скласти заяву чи протокол (власне, складають документи за зразками, що особливих мовних умінь і не потребує), і не тому, як уникнути під час написання акта того чи іншого русизму (це, зрештою, теж більшою чи меншою мірою автоматична навичка, хоч її у вищому навчальному закладі треба постійно й цілеспрямовано вдосконалювати).

Отже, оптимально було б принципово переорієнтувати нинішній курс "Ділової української мови" на дисципліну "Основи професійної мовної підготовки", що сприятиме реальному впровадженню української мови в різних сферах суспільного життя. Це дало б змогу започаткувати докорінні зміни в гуманітарній освіті студентів нефілологічних спеціальностей, оскільки вона ґрунтується на принципово новому розумінні змісту й завдань мовної підготовки майбутніх фахівців. Заняття з професійної мовної підготовки – це той терен, де молодь опановуватиме оптимальні способи оперування мовою як знаряддям досягнення успіху в професійній сфері, – а це, безперечно, не залишить студентів байдужими до таких занять і до такого предмета.

ПРОЕКТ ПРОГРАМИ З ОСНОВ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ

Пропонуємо для обговорення *Проект програми з основ професійної мовної підготовки* для студентів – майбутніх фахівців у галузі соціального управління (юристів, дипломатів, управлінців тощо, професійна діяльність яких полягатиме в управлінні соціальними групами різного типу).

Мета курсу «Основи професійної мовної підготовки» – виробити навички оптимальної мовної поведінки у професійній сфері.

Зміст розділів (у дужках після стислого викладу змісту розділу подано назви наук, які є теоретичним джерелом розділу):

1. Комунікативні стереотипи у сфері соціального управління (поняття про комунікативний акт, комунікативні постулати, професійні мовні стереотипи):

1. Усний різновид комунікації: стереотипні комунікативні ситуації; мовні формули професійної сфери як засіб вироблення автоматизму трансакційних реакцій. Невербальні складники мовної поведінки.

2. Писемний різновид комунікації: професійна термінологія як когнітивно-комунікативний стереотип; основні види професійних текстів; мовні формули писемної мови.

(Теорія і практика комунікації. Герменевтика. Прагматика. Стилїстика. Термінознавство).

2. Типовий комунікатор професійної сфери:

1. Репрезентаційні системи (РС): мовні засоби встановлення РС; мовні засоби налаштування на РС співрозмовника.

2. Психологічний тип мовної особистості: встановлення типу співрозмовника за його мовними засобами; мовні засоби нейтралізації комунікативно нерелевантних рис.

3. Позиції комунікаторів – Батько, Дорослий, Дитина: мовні засоби для потрапляння на оптимальну позицію; мовні засоби зміни позиції – своєї і співрозмовника.

4. Фонові знання комунікаторів. Урахування фонових знань співрозмовника. Різний рівень складності розгортання дискурсу на основі того самого концепту.

(НЛП. Психолінгвістика. Теорія дискурсу. Прагматика).

3. Точність як ознака комунікативно повноцінної мовної діяльності:

1. Способи перевірки точності розуміння трансакційного стимулу. Комунікативна точність трансакційних реакцій. Автокоригування в процесі спілкування.

2. Точність писемної професійної комунікації. Відповідність термінів науковим поняттям професійної сфери. Точність на рівні речення і слова.

(Прагматика. НЛП. Герменевтика. Стилїстика. Синтаксис. Термінологія. Словотвір).

4. Ясність як ознака комунікативно повноцінної мовної діяльності:

1. Стереотипні запитання як засоби коригування інформаційно zdeформованих трансакційних стимулів/реакцій.

2. Синтаксично прозорі конструкції писемного різновиду професійної мови.

(НЛП. Прагматика. Стилїстика. Синтаксис).

5. Оперування неясними мовними одиницями різних рівнів (способи затуманювання висловлювання):

1. Підміна тези. Мовні засоби відновлення тези. Комунікативне врахування підміненої тези без її відновлення.

2. Неоднозначність мовних одиниць різних рівнів: ситуаційна детермінованість значення слова; пряме й переносне значення слів; використання дисемії й трансемії з різною комунікативною метою (уникання від прямої відповіді, натякання, створення гумористичного ефекту). Метафора у спілкуванні. Мистецтво обману: мовні засоби захисту від обману. Політичний

обман. Формування громадської думки. Чутки. Плітки. Наклеп. Іміджмейкерство. Комунікативне призначення евфемізмів.

3. Мовні засоби психологічного тиску/захисту: вміння впливати на підсвідомість співрозмовника, досягати своєї мети, не окреслюючи її словами.

4. Мовні засоби забезпечення можливості вибору. Мова-прайм як засіб уникнення категоричності.

(Теорія і практика комунікації. НЛП. Прагматика. ПР. Квантова психологія. Стилїстика. Лексикологія. Риторика).

6. Мовні засоби переконання:

1. Комунікативні вимоги до мовної поведінки під час публічного виступу, бесіди, диспуту, наради, телефонної розмови. Основні риторичні прийоми. Мистецтво аргументації.

2. Мовна поведінка в конфліктних ситуаціях різного типу: мовні засоби вирішення міжособистісних конфліктів; мовні стереотипи писемного вирішення професійних конфліктів.

(Риторика. Теорія тексту. Теорія аргументації. Конфліктологія).

7. Етнолінгвістичні навички професійного мовця:

1. Врахування специфіки лінгвоментальності: репертуар тем у розмові з іноземцями різних національностей; налаштування на національні особливості мовної поведінки співрозмовника. Мовна картина світу.

2. Мовна поведінка білінгва: спостереження за мовною поведінкою співрозмовника-білінгва з метою побудови оптимальної комунікативної стратегії; застосування тієї чи іншої мови у певній ситуації з певною метою; вироблення автономного механізму мовлення на кожній з мов.

3. Співвідношення національних і професійних компонентів у мовній поведінці професійного комунікатора.

(Соціолінгвістика. Етнолінгвістика. Когнітологія. Психолінгвістика. Прагматика. Герменевтика).

Дисципліна «Основи професійної мовної підготовки», запроваджена натомість дещо спрощеного курсу «Ділової української мови», допоможе майбутнім фахівцям оволодіти навичками оптимальної мовної поведінки, навчитися впливати на співрозмовника за допомогою вмілого використання різноманітних мовних засобів, уміти захищатися – за допомогою мови – від спроб психологічного тиску, словом, діяти в якнайскладніших комунікативних ситуаціях. Навички спілкування допомагатимуть студентам моделювати вільну і впевнену поведінку в професійній сфері. За умови розроблення і впровадження запропонованого курсу проблема удержавлення української мови одержує нові – й досить реальні – шанси для вирішення: студенти, захоплені моделюванням мовної поведінки, з кожним заняттям усе вільніше, правильніше, вправніше починають спілкуватися українською мовою – без примусу й зайвих емоцій, природно й навіть автоматично.

Курс «Основи професійної мовної підготовки» віддзеркалює принципово новий підхід до вирішення проблеми гуманітарної освіти студентів нефілологічних спеціальностей. Він, без сумніву, зможе допомогти українським

освітянам піднести гуманітарну освіту студентів-нефілологів до сучасного рівня.

Список літератури

1. Паламар Л.М., Кацавець Г.М. Мова ділових паперів. – К.: Либідь, 1995.
2. Шевчук С.В. Українське ділове мовлення. – К.: Вища школа, 1997.
3. Докладно про термін “технічна наука” див.: Непийвода Н.Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). – К.: ТОВ “Міжнародна фінансова агенція”, 1997. – С. 10 і далі.
4. Турчин В.Ф. Феномен науки: Кибернетический подход к эволюции. – М.: Наука, 1993. – С. 264.
5. Федоровская О.А. О жанровой классификации научно-технических документов и их лингвистических особенностях (на материале русского языка) // Разновидности и жанры научной прозы: Лингвостилистические особенности. – М.: Наука, 1989. – С. 39.
6. Лаптева О.А. Внутрителивая эволюция современной русской научной прозы // Развитие функциональных стилей русского языка. – М.: Наука, 1968. – С. 127.
7. Жанри і стилі в історії української літературної мови. / Відп. ред. С.Я.Єрмоленко. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 90.
8. Зарецкая Е.Н. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации. – М.: Дело, 1998.
9. Бороздина Г.В. Психология делового общения. – М.: ИНФРА-М, 1998.

Мова професійного спілкування в соціолінгвістичному аспекті

Підкамінна Л. Мова професійного спілкування в соціолінгвістичному аспекті. *Вісник Сумського державного університету. Серія: Філологічні науки.* 2004. №1 (60). С. 117–120.

Теоретичне осмислення взаємодії мови та суспільства є актуальною лінгвістичною проблемою, адже мова – явище соціальне, безпосередньо залежне від політичних, економічних і культурних обставин, у яких перебуває суспільство. Саме у мові відображаються всі немовні сторони існування суспільства.

Розвиток і функціонування мови значною мірою обумовлені розвитком і життєдіяльністю суспільства, що виявляється в різних формах. Одна з найголовніших – соціальне розшарування мови. Будь-яке суспільство неоднорідне за своїм складом, воно поділяється на різні групи, в середині яких люди об'єднані за певними ознаками, наприклад, професією, віком, рівнем освіти і т.п. Ця диференціація суспільства відображається в мові у вигляді тих чи інших особливостей, соціально обумовлених підсистем. Боринштейн І. Р. слушно зазначає, що «мова дає можливість застосовувати здоровий глузд і

логіку для створення та інтерпретації суспільного життя і може бути важливим знаряддям у боротьбі людства за прогрес і соціальні зміни» [1, 65].

Завдання щодо оновлення та розвитку нашого суспільства вимагають від мовознавців реалістичного підходу до мовної ситуації в Україні. Закріплення за українською мовою статусу державної означає, що вона є офіційною мовою діловодства, роботи і документації державних, громадських органів, підприємств, установ і організацій України, а також мовою освіти. Згідно зі ст. 6 Закону про мови в Україні студенти вищих навчальних закладів вивчають державну мову в обов'язі, необхідному для виконання своїх майбутніх службових обов'язків.

Тому цілком природною є назва дисципліни, яка має за мету допомогти студентам удосконалювати стиль професійного усного й писемного ділового мовлення, – «Українська мова (за професійним спрямуванням)».

Професіоналізація навчання є перспективним напрямом розвитку вузівської методики викладання української мови.

Активізація навчання професійно спрямованої мови, вивчення психолого-лінгвістичних і соціально-комунікативних особливостей професійної мови, моделювання реальної професійної діяльності майбутнього спеціаліста на аудиторних практичних заняттях сприятиме ґрунтовній підготовці майбутнього фахівця.

Підготовка кваліфікованих спеціалістів передбачає знання ними української мови, оволодіння високою культурою усного мовлення, яке забезпечується розумінням тих основних закономірностей і тенденцій, які виявляються як у самій мові, так і в професійній сфері.

Загальновідомо, що від того, на якому рівні перебуває мовна культура ділових людей, залежать результати їх професійної діяльності, взаємини з колегами, партнерами по бізнесу та клієнтами. Для того щоб повести людей за собою або спільно з ними вирішувати виробничі проблеми, потрібно володіти способами і засобами спілкування, етичними та психологічними правилами їх застосування.

У конкретному акті спілкування комуніканти взаємодіють як соціальні типи, які надають цьому акту соціальних властивостей, що вже склалися у результаті професійної практики. В мовному спілкуванні і адресант, і адресат діють не інакше, як мовні особистості, які виявляють в процесі комунікації одну із своїх соціальних функцій. Сама соціальна характеристика мовної особистості та ситуація спілкування істотно впливають на відбір мовних засобів комунікації. Таким чином, форма повідомлення може варіюватися в залежності від соціальних статусів і ролей людей, які спілкуються.

Цікаво, що в основному із розуміння ролі й знання механізмів спілкування виник менеджмент як функція керівництва людьми і галузь людського знання, що допомагає здійснити цю функцію. Менеджер, керівник витрачає на спілкування до 80 % робочого часу, аби реалізувати свою роль у міжособистісних взаєминах, інформаційному обміні та процесі ухвалення рішень і виконання управлінських функцій планування, організації та контролю. Тому спілкування для представників керівництва – процес, який

пов'язує всі основні види управління. 75 % американських, 63 % англійських та 85% японських підприємців вважають, що неефективне спілкування є основною перешкодою на шляху позитивного результату в їх діяльності, тобто нерезультативне спілкування – одна з основних причин виникнення проблем у їх роботі. Відомо, що американський мільйонер Дж. Д. Рокфеллер стверджував: «Спілкування з людьми – це товар, за який він готовий заплатити більше, ніж за щось інше» [9,15].

Професійне спілкування формується в умовах конкретної діяльності, а тому певною мірою вбирає в себе її особливості, є важливою частиною, засобом цієї діяльності. У професійній культурі спілкування можна виокремити загальні норми спілкування, що зумовлені характером суспільного ладу і ґрунтуються на здобутках минулого і сучасного. Водночас ця культура має індивідуальний характер і виявляється у способах спілкування, що їх вибирає суб'єкт у певних ділових ситуаціях щодо конкретних людей.

Індивідуальна мовна діяльність є предметом для розгляду мовної компетенції особистості.

Соціолінгвістика передбачає розгляд мовної компетенції особистості в кількісно-якісних параметрах мовної поведінки. Йдеться про дослідження зв'язку між трьома компонентами – мовою як кодом, мовленням і соціальними чинниками, що детермінують поведінку особистості.

В кожному елементі мовної структури в процесі його формування відображається соціальна мовна практика людей у вигляді спеціалізованих звукових типів, морфологічних форм, синтаксичних конструкцій і т.д. У результаті в кожній фонемі, в кожній мовній категорії, в кожній лексичній одиниці, в семантиці слова у «застиглій» формі представлена мовна діяльність, тобто соціальна мовна практика. Лексеми і категорії мови, сформовані таким чином, згодом абстрагуються від конкретної соціально-мовної практики. Вони втрачають зв'язок із соціальною практикою людей, які їх створили, набувають вторинних значень. Прекрасним ілюстративним матеріалом щодо цього є терміни. Крім того, у суспільстві панують певні ціннісні уявлення про кожную соціальну групу, внаслідок чого лексика, пов'язана з тим чи іншим класом, професією, крім номінативної функції, може характеризувати певні явища. Як зауважують мовознавці, «мовна структура – це продукт історичного формування і розвитку мови в нерозривній єдності з розвитком суспільства, трудової діяльності, мовної практики і суспільної свідомості людей» [2, 19].

Безумовно, соціальні фактори найбільше впливають на словниковий склад мови. Однак цей вплив по-різному відображається в різних пластах лексики. Це залежить також від завдань цілеспрямованого впливу суспільства на мову.

Свідомий вплив суспільства на мову виявляється на різних рівнях і в різних формах:

- 1) суспільство може сприяти розвитку мови або поступовому виходу її з вжитку;
- 2) суспільство має можливості розширювати соціальні функції мови засобами освіти, виданням літератури і т.п.;

3) суспільство в змозі здійснювати будь-які дії, що стосуються вдосконалення або нормування звукового складу, морфологічної, синтаксичної, стилістичної, лексико-семантичної систем мови;

4) суспільство має право регулювати процеси взаємодії мов;

5) впливу суспільства зазнають і спонтанні зміни у мові.

У спеціальній літературі зазначається, що в мові постійно щось з'являється, щось відмирає, виходить з вжитку. Масштаб цього процесу залежить від ролі тої або іншої мови в суспільному розвитку, в соціальному житті держави, від соціальних функцій мови.

Морфологічна система мови формується історично в процесі мовленнєвої діяльності певного відносно стійкого соціуму. Внутрішні закони функціонування і розвитку мови складаються також історично в процесі мовної діяльності соціуму. Виникнення цих закономірностей поза процесом мовленнєвої діяльності неможливе. Отже, соціальність притаманна і морфологічній системі, яка, проте, характеризується відносною сталістю.

Стилістична система більшою мірою залежить від розвитку суспільних функцій мови, різних соціальних і суб'єктивних факторів, ніж лексика, фонетика, морфологія і синтаксис.

Свідомо вжиті заходи суспільством щодо розширення функцій літературної мови мають велике значення для розвитку стилістичної системи мови. Загальновідомо, що однією з найголовніших ознак літературної мови є розвинена система стилів, а формування функціональних стилів залежить від темпів і горизонтів розвитку суспільних функцій мови.

Отже, подальший розвиток всіх систем і рівнів мови залежить від суспільства, соціальних факторів, якими обумовлюються сучасний стан і перспективи розвитку функцій мови.

Реформування системи освіти та зміни в суспільному житті зумовили перехід до нового змісту дисципліни «Українська мова». Навчальний курс має на меті формування мовної особистості [6, 90]. Мова не лише предмет вивчення, а й засіб навчання, тому виникла потреба чітко визначити передумови, які сприятимуть підвищенню мотивації опанування майбутніми спеціалістами культури професійно орієнтованого мовлення.

Доведено, що навчання мови досягає якнайкращих результатів, якщо подавати лексико-граматичний матеріал у комунікативному аспекті, активніше залучати студентів до такого навчального спілкування, яке було б максимально наближене до реального професійно-ділового [6, 90]. Спроби реалізації цього завдання вже є. Протягом останніх трьох років з'явилося чимало посібників з ділової української мови, які враховують професійне спрямування майбутнього фахівця: Золотухін Г. О. та ін. «Фахова мова медика: ділова українська мова для студентів-медиків»; Пащук Р.І. та ін. «Ділове мовлення правоохоронця»; Корж А. В. «Документація праводілової сфери» та інші.

Підготовка висококваліфікованих спеціалістів – це тривалий процес, але на потреби і вимоги часу необхідно відповідати негайно, інакше втрати від недостатнього рівня професіоналізму будуть настільки значними для суспільства, що можуть звести нанівець стратегію освітньої діяльності в

цілому. Обирати варто такий шлях впровадження нової дисципліни, який забезпечить не лише фундаментальність навчального процесу, інтегративність його з іншими сферами наукового знання та практичного досвіду, але й оперативність у досягненні мети.

SUMMARY

The actual problems of the development and operating the language in society attract attention of the researchers. From the level, on which is a language culture of the businessmen, depend the results of their professional activity. The article deals with the analysis of the language in business sphere and the new approaches on how to teach State Language for the future specialists.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Боринштейн Е. Р. Личность: ее языковые ценностные ориентации. – Одеса: Астропринт, 2001.
2. Ю. Д. Дешериев и др. Влияние социальных факторов на функционирование и развитие языка. – М.: Наука, 1988.
3. Крилова І. М. Про деякі проблеми мовного планування у сфері національної освіти // Соціолінгвістичні аспекти мовної діяльності: Темат. зб. наук. праць. – К.: НМКВО, 1992.
4. Мацько Л. І. Мовна освіта і виховання та мовна культура і поведінка // Проблеми вищої педагогічної освіти у світлі рішень II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти. Матеріали Всеукр. науково-практ. конференції. – К: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2002. – Ч.3.
5. В. М. Русанівський та ін. Мова і процеси суспільного розвитку. – К.: Наукова думка, 1980.
6. Онкович Г. Українська словесність у вищих технічних навчальних закладах // Вища освіта України. – 2003. – № 2.
7. Сагач Г.М. Мистецтво ділової комунікації. – К., 1995.
8. Спілкування в організації: Посібник / Укл. І. Калинич. – Ужгород: Мистецька лінія, 1999.
9. Чмут Т.К., Чайка Г.Л. Етика ділового спілкування. – К.: Вікар, 2003.

Спецкурс із термінознавства як засіб формування професійно зумовленого мовлення

Ярова А. Спецкурс із термінознавства як засіб формування професійно зумовленого мовлення. *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки.* 2004. № 1 (60). С. 127–130.

Питання ефективної мовної підготовки у вищій школі активно обговорюється зараз на сторінках наукових і методичних видань. Слушною видається думка, висловлена Н. Непийводою та В. Чукіною, про те, що досить

помітною стала суперечність між обмеженим, спрощеним обсягом знань і практичних навичок, що їх одержують студенти на заняттях з мови у вищих навчальних закладах України, і тим, що саме вони могли б одержувати. Такий погляд ґрунтується, зокрема, на тому, що в сучасній світовій лінгвістиці, яка наприкінці 20-го сторіччя зазнала остаточної переорієнтації наукових інтересів (від аналізу мови як системи до вивчення функціонування мови в цілому й різних сферах зокрема), розвиваються нові напрямки – когнітивна лінгвістика, функціональна лінгвістика, комунікативна лінгвістика, прагматика, лінгвістика тексту, нейролінгвістичне програмування тощо, які з різних боків якраз і розглядають проблему практичної реалізації системи мови [4, 9; 2, 24]. Нові вимоги до мовної підготовки, мовної компетенції студентів зумовлюються саме потребою формування комунікативних навичок майбутніх спеціалістів.

Концептуальні ідеї нової стратегії мовної підготовки студентів вищих навчальних закладів висловлювали І. Ющук, Л. Мацько, Н. Непийвода. Окремих аспектів цього питання торкалися Л. Савенкова, О. Кретова, Н. Тоцька, В. Радчук, О. Тищенко, В. Михайлюк та ін. Ще в 2000 році Н. Непийвода та В. Чукіна запропонували “принципово переорієнтувати курс «Ділової української мови» на дисципліну «Основи професійної мовної підготовки», що має на меті допомогти майбутнім фахівцям оволодіти навичками оптимальної мовної поведінки, навчити впливати на співрозмовника за допомогою вмілого використання різноманітних мовних засобів, уміти захищатися за допомогою мови – від спроб психологічного тиску, – словом, діяти в якнайскладніших комунікативних ситуаціях» [4,10].

На психолінгвістичних засадах розробила свою модель курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» (загальна кількість лекційних і практичних годин – 106) О. Тищенко. До акту мовного спілкування ця модель веде через якості, уміння, навички мовця, які по-різному реалізуються в певній ситуації. Відповідно до змісту і завдань дисципліни майбутні фахівці одержують необхідні мовні знання (розділ «Мова як засіб професійного спілкування»), уміння працювати з текстом (розділ «Текст як мовне втілення інформації у сфері професійного спілкування») та комунікативні навички (розділ «Особистісний чинник у мовному професійному спілкуванні») [7, 56].

Свої рекомендації щодо планування практичних занять курсу «Українська мова професійного спілкування» висловила В. Михайлюк. Вона запропонувала теми чотирьох навчальних модулів, що охоплюють ті спеціальності, яких набувають студенти на економічному факультеті аграрних університетів [3].

Не викликають сумнівів твердження авторів, що подані моделі курсу «Українська мова професійного спілкування» віддзеркалюють принципово новий підхід до розв’язання проблем мовної освіти студентів нефілологічних спеціальностей, який зможе допомогти українським освітянам піднести мовну підготовку студентів-нефілологів до сучасного рівня. Додамо тільки, що для успішної реалізації цієї мети важливою є і мотивованість студентів, яка великою мірою залежить від того, наскільки значущими для майбутнього спеціаліста в різних життєвих ситуаціях є запропоновані знання, вміння і

навички; від високої оцінки вартості доброї мовної підготовки фахівця в суспільстві. А це вже є предметом державної мовної політики, яка сьогодні повинна виходити з того, що «українська мова – це мова не тільки українців, спілкуватися нею мають право мешканці України всіх національностей з потреби гуртуватися в народ, з необхідності доходити порозуміння й ладу в спільному домі. Мова українського громадянства, держави – єдина, яка може консолідувати українське суспільство в націю. Ніяка інша цю функцію не виконає» [6,6].

Дослідники відзначають той факт, що бурхливий розвиток сучасної науки і техніки вносить істотні зміни в лінгвістичну модель світу. Ці зміни полягають насамперед у тому, що нині переважну частину лінгвістичного фонду складає фахова лексика (терміни та номенклатурні назви), причому ця величина має тенденцію до тривкого зростання [1, 5]. Тому вивчення закономірностей утворення термінолексики, її структури та семантики, оволодіння нормами термінологічної культури на базі відповідної спеціальної термінології набуває особливої ваги в підготовці сучасних фахівців. Наявні програми курсу «Українська мова професійного спрямування» («Українська мова (за професійним спрямуванням)») передбачають вивчення термінів. Проте кількість годин, відведених на опанування дисципліни (2 – 6 лекційних, 32 – 34 практичних), не дозволяє ґрунтовно опрацювати цю тему. Тут може допомогти система спецкурсів та/або спецсемініарів, спрямованих на поглиблене вивчення термінології відповідної професійної мови в її становленні та функціонуванні.

У цій статті пропонуємо до розгляду програму спецкурсу «Термінологія курсу історії України: становлення та функціонування», який читається для студентів-істориків вищих педагогічних навчальних закладів на другому році навчання (на першому вивчається дисципліна «Українська мова (за професійним спрямуванням)»). У межах терміносистеми курсу історії України розглядаються такі термінологічні підсистеми: суспільно-політична, соціально-економічна, юридична, дипломатична, військова.

Спецкурс розглядається як одна з форм фахової підготовки студентів історичного факультету. Актуальність курсу зумовлена потребою вивчення термінолексики як каркасного словника мови спеціаліста, необхідністю з'ясування питань загальної теорії термінології й окремих питань національного термінознавства.

Мета спецкурсу: дати студентам систематизовані відомості про характер формування й закономірності розвитку національних терміносистем у зв'язку з розвитком української мови й українського суспільства.

Реалізувати спецкурс можна за такою структурою:

Лекції (20 годин). Пропоновані теми:

1. Вступна лекція. Завдання й обсяг спецкурсу. Термінознавство як наука. Основні напрями та проблематика науки про терміни. Термінознавство й термінологія, диференціація понять. Формування засад українського термінознавства.

2. Термін та його властивості. Поняття про термін. Основні характеристики терміна. Поняття про терміносистему. Професіоналізми та

номенклатурні найменування. Шляхи виникнення термінів. Термінологізація і детермінологізація.

3. Термін і суспільство. Термінологічне планування. Поняття про термінологічну модернізацію та стандартизацію. Механізми термінологічного планування. З історії термінологічного планування.

4. Становлення суспільно-політичної та адміністративної термінології української мови.

5. Специфіка розвитку соціально-економічної термінології.

6. Основні етапи становлення спеціальної лексики військової справи в українській мові.

7. Становлення української юридичної термінології.

8. Українська дипломатична термінологія в її історії та розвитку.

Семінарські заняття (16 годин):

Історія української суспільно-політичної та адміністративної термінології. Назви представників різних соціальних верств українського суспільства. Назви урядових осіб, їхніх титулів. Номінації понять, пов'язаних з державним управлінням і самоврядуванням. Терміни на позначення одиниць адміністративно-територіального поділу України.

Становлення української соціально-економічної термінології. Лексика, пов'язана з різними формами набуття майна та різними видами власності. Назви данин, податків та понять, що стосуються повинностей. Назви грошових одиниць.

Українська військова термінологія. Хронологія формування українського військового лексикону. Лексика на позначення військових звань та посад в Україні. Терміни, що відображають організацію війська. Військова лексика на позначення атрибутів влади, військової символіки. Назви зброї.

Історія української юридичної термінології. Назви юридичних установ. Терміни, пов'язані з організацією і ходом судового процесу. Назви постанов суду і понять, стосовних виконання вироків.

Розвиток української дипломатичної термінології. Назви осіб, пов'язані з дипломатичною діяльністю. Назви дипломатичних документів. Лексика на позначення дипломатичних установ.

Вважаємо, що запропонований спецкурс сприятиме підвищенню професійної і мовної підготовки студентів, розв'язанню кола проблем у процесі навчальної, фахової, наукової діяльності.

SUMMARY

In this article are given separate reflection of observations over professional language and also proposed model of the course of historical terminology.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. – К.: КМАcademia, 2000.
2. Кочерган М. Мовознавство на сучасному етапі // Дивослово. – 2003. – № 5. – С.24 – 30.

3. Михайлюк В. Українська мова професійного спілкування // Дивослово. – 2004. – № 2.
4. Непийвода Н., Чукіна В. Мовна підготовка у школі та вузі // Українська мова та література. – 2000. – Число 5 (165). – С. 9 – 11.
5. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінотворення. – Львів: Світ, 1994.
6. Радчук В. Українська мова на зорі третього тисячоліття // Дивослово. – 2003. – № 9. – С. 2 – 7.
7. Тищенко О. Модель курсу «Мова професійного спілкування (психолінгвістичний аспект)» // Дивослово. – 2003. – № 9. – С. 56 – 59.
8. Ющук І. П. Держава і мова // Мова наша українська. – К.: Просвіта, 2001. – С. 78 – 88.
9. Ющук І. П. Українська мова як навчальний предмет у вищій школі // Мова наша українська. – К.: Просвіта, 2001. – С. 74 – 78.

Проблеми викладання курсу «Українська мова професійного спрямування» у ВНЗ України

Кульбабська Ю. В. Проблеми викладання курсу «Українська мова професійного спрямування» у ВНЗ України. *Наукові записки НаУКМА*. 2005. Т. 47: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. С. 36–39.

У статті аналізуються проблеми викладання курсу «Українська мова професійного спрямування». Дається короткий огляд підручників і посібників з курсу, а також іншої гуманітарної літератури, дотичної до цієї проблематики. До розгляду залучаються дисертації з педагогіки, а також статті з педагогіки, психології тощо. Метою статті є спроба показати певні можливості використання нових педагогічних технологій у процесі вивчення української мови професійного спрямування.

Актуальність дослідження зумовлено вимогами часу та безперервними змінами, що відбуваються в суспільстві. В умовах розвитку української державності, постійних трансформацій, практичної реалізації європейського вибору України та широкого залучення інформаційних технологій до навчального процесу (Болонська декларація) зростає потреба в отриманні й оновленні базових знань з ділової української мови, необхідних студентам для майбутньої роботи, можливої участі в державному управлінні.

Об'єктом наукового дослідження є проблеми у викладанні курсу «Українська мова професійного спрямування» у ВНЗ України. Предмет дослідження - впровадження нових педагогічних технологій у викладання даного предмету. Залучення сучасних педагогічних технологій до навчального процесу сприятиме кращому засвоєнню знань мови та активізації професійних здібностей особистості. Адже педагогічна технологія - «це наука про розвиток,

освіту, навчання і виховання особистості на основі позитивних загальнолюдських якостей та досягнень педагогічної думки, а також основ інформатики» [1].

Мета дослідження. В пошуках парадигми сучасної освіти педагоги України сформулювали принцип формування не просто фахівця певної галузі, а людини освіченої, яка передбачає світоглядне, духовне вміння співвідносити себе з певним етносом. Тому чільне місце належить розробленню українознавчого та мовного аспектів як теоретично-методологічних засад удосконалення змісту освіти. Адже мова є не лише предметом вивчення, а й засобом навчання основам усіх наук [2].

При вивченні вищезазначеної проблеми було розглянуто літературу теоретичного та практичного спрямування. Нині існує чимало спроб вирішення проблеми викладання даного курсу. Щодо цієї теми останнім часом було захищено декілька дисертацій з педагогіки, але проблема не втрачає своєї актуальності, бо методичні розробки з викладання курсу здебільшого не встигають за виникненням нових методик та їх практичним застосуванням у викладанні інших дисциплін.

Особливих успіхів у розробленні нових методик навчання з акцентуванням на закордонному досвіді досягла, зокрема, така галузь лінгводидактики, як методика викладання та навчання іноземним мовам. Саме на її основі виникли нові підходи до навчання – діяльнісний, або діяльнісно-комунікативний, емоційно-смысловий та інші, які з принципово нових позицій намагаються вирішити проблему оволодіння мовами, що останнім часом набула особливої гостроти.

Нові методики навчання розглядаються як участь у самопізнанні та самореалізації особистості. Тому провідним принципом у проектуванні педагогічних технологій повинна бути активність самого студента [3].

Виклад основного змісту. Видано багато посібників з курсу «Українська ділова мова», але жоден з них не задовольняє повною мірою потреб студентів. Можна навести приклади лише декількох: Паламар Л. М., Кацавець Г. М. Мова ділових паперів: Практичний посібник; Глушик С. В., Дияк О. В., Шевчук С. В. Сучасні ділові папери: Навч. посібник для вищ. та середн. спец. навч. закладів; Головач А. С. Зразки оформлення документів: для підприємств і громадян; Коваль А. П. Культура ділового мовлення та ін. Крім того, існують теоретичні розробки з викладання даного предмета: Онкович Г. В. Теоретичні основи використання ЗМІ у навчанні української мови студентів-нефілологів; Павленко О. О. Теорія і практика навчання української ділової мови та ін.

Розширення матеріалу для вивчення на курсі «Українська мова професійного спрямування». У вищезазначеній літературі порушуються такі проблеми у вивченні української ділової мови, як розширення матеріалу, який варто залучати до вивчення. Сучасний діловий світ дуже динамічний. Взаємне накладання й зіткнення двох різних функціональних ділових сфер – пострадянської та загальноприйнятої міжнародної-спричиняє невпевненість молоді людини у сучасній діловій інформації. Адже її чекає написання не лише заяви, автобіографії, а й чимало нових, не знаних нею документів.

Ознайомлення з паперами - це передусім ознайомлення із загальними вимогами до мовних засобів офіційно-ділового стилю, а саме: достовірність, об'єктивність змісту, нейтральність тону, стислість, точність, переконливість інформації. Продуктивне закріплення цих вимог можливе лише під час роботи з різними видами особових офіційних документів, що циркулюють у сучасному діловому світі. Такими документами ми вважаємо візитну картку (усталений спосіб подання інформації про себе і встановлення контактів з людьми), резюме (основний документ у разі влаштування на роботу), рекомендаційний лист, прес-реліз та ін. [4]. Останні ділові документи, як правило, не висвітлено.

У збірках тестових завдань і контрольних робіт з української ділової мови С. Шевчука та ін. за 2002 р. ми вже бачимо залучення до вивчення студентами таких документів, як резюме (пропонується скласти мету резюме, «із якою особа вашого фаху має намір отримати престижну роботу»), візитна картка. Але це лише поодинокі приклади, а вимоги зростають.

Дидактичні функції перекладу. Молоді сучасні педагоги, в тому числі й українські, зокрема В. Шляхова, В. Михайлюк, значну увагу приділяють перекладу, зокрема з російської на українську мову, враховуючи мовну ситуацію у країні, як ефективній формі навчання. Використовуючи цей педагогічний прийом та застосовуючи нові підходи до кращого засвоєння матеріалу, можна проводити цікаві тренінгові заняття. Адже під час перекладу текстів офіційно-ділового стилю, як і публіцистичного, надзвичайно важливо навчитися правильно використовувати певні усталені мовні вирази, наприклад, брати участь замість неправильного приймати участь; згідно з розпорядженням замість згідно до розпорядження; збори ухвалили замість збори постановили та без помилок перекладати ділові кліше з російської мови, наприклад, заключить договор - укласти угоду; по грубым подсчетам-за приблизними, попередніми розрахунками; включить в список - занести до списку; решить проблему - розв'язати проблему та ін., для чого не лише студентів, а й викладачів потрібно мобілізувати свій мовленнєвий досвід, знати тенденції у сучасній українській мові. Такі настанови призводять до позитивних зрушень у мовній свідомості особистості. Студентам доводиться обирати певні мовні одиниці з ряду можливих (які можуть бути запропоновані викладачем), мотивувати свій вибір у процесі колективного обговорення результатів перекладу. Це сприяє досягненню таких завдань: навчити студентів виконувати редагування текстів перекладів, особливу увагу звертаючи при цьому на реалізацію комунікативного наміру оригіналу (дуже важливо витримати офіційно-діловий стиль тексту, метою якого є чітко, в усталеній формі повідомити про щось, засвідчити щось тощо) через відповідні засоби цільової мови (у нашому випадку - української); використовувати розвивальний потенціал курсу з метою удосконалення мовної компетенції студентів, формувати їхню спроможність бездоганно послуговуватися засобами рідної мови. Таким чином, формується культура ділового мовлення.

Найчіткіше визначення цього поняття дає Л. В. Барановська: «це якісність мови, котра реалізується в процесі мовлення, виявляється в дотриманні мовцем нормативності мови, в майстерному висловлюванні стилістично та ситуативно

доцільної думки, єдиної за формою та змістом, підпорядкованої комунікативним намірам мовця» [5].

Залучення історичного методу до вивчення української мови професійного спрямування. Педагоги звертають увагу також на такі аспекти проблеми, як залучення історичного методу для створення нової методики навчання культурі ділового мовлення. Це сприяє глибшому осмисленню історичних подій, що стали матеріалом багатьох документів - довідок, циркулярів, указів, передбачаючи добір лексичних (синонімічних) форм до назв документів (заява - супліка, прошеніє; офіційне повідомлення - промеморій; лист - цидула, цидулка, рескрипт, реляція та ін.); дослідження особливостей мови ділових документів [6].

Врахування специфіки ВНЗ під час вивчення української мови професійного спрямування. Не слід нехтувати також специфікою ВНЗ, у якому викладається курс «Українська мова професійного спрямування» (російськомовна аудиторія, аграрний ВНЗ). У дисертації І. Дроздової увагу приділено саме російськомовності студентів ВНЗ Східної України. Вплив раніше набутого досвіду, тобто знання, уміння, навички з російської мови, може мати як позитивне (транспозитивне), так і негативне (інтерференційне) значення. Це слід враховувати, щоб в одних випадках (за наявності збігу мовних явищ) використовувати ці знання й уміння як опорні, в інших - (наявність відмінних явищ) чітко розмежовувати спільні й відмінні факти [7].

Для студентів аграрних ВНЗ, як зазначає Л. Барановська, характерними явищами є використання діалектизмів та жаргонізмів. Дослідниця намагається розв'язати дану проблему, активізувавши викладання таких дисциплін, як «Народознавство», «Історія України», «Історія світової та української культури», професійних та спеціальних, а також наголошує на тому, що «мовна досконалість викладачів-лекторів повинна бути взірцем для наслідування студентами» [5].

Можливість дистанційного опанування матеріалом курсу. Цікавим нам видався розроблений викладачами Харківського Політехнічного Університету В. Бондаренком, В. Кухаренком, В. Турчиком та ін. дистанційний курс «Українська ділова мова». Цей курс має одну принципову особливість - це не лише традиційний варіант, а ще й дистанційний - для самостійного та групового навчання, що значно збільшує можливості його використання.

Впровадження цього курсу в навчальний процес надасть змогу значно підвищити рівень мовленнєвої культури не лише студентів російськомовних регіонів України, а й усіх охочих через мережу Інтернет.

Для набуття практичних навичок та формування необхідних стереотипів правильного слововживання усної та писемної літературної мови в додатках наведено тексти науково-популярного характеру для перекладу, а також завдання для самостійної роботи для студентів заочної форми навчання [8].

У запропонованій моделі викладання цього курсу враховано багато актуальних пропозицій вищезазначених педагогів та вчених-мовознавців, а також залучено Інтернет, який може використовуватися не лише як засіб зв'язку та спілкування між студентами, а й як джерело інформації. Однак недоліком є

те, що набір документів, які пропонуються до вивчення, залишається у межах радянського стандарту.

Висновок. Дедалі зрозумілішим стає той факт, що не сама сума знань, а синтез знань, умінь і професійних навичок є головним показником усебічно підготовленого фахівця, обізнаного з найважливішими законами документознавства, який знає основи ділового спілкування в усній і писемній формах у типових ситуаціях, уміє вести ділові переговори, комерційну кореспонденцію, укладати договори, контракти та угоди, планувати поїздки. Тому викладання української мови професійного спрямування впроваджено в усіх вищих навчальних закладах України, а до її вивчення залучаються державні службовці різних рівнів.

Список використаних джерел

1. Падалка О., Нісімчук А., Смолюк І. Педагогічні технології. – К.: Українська енциклопедія, 1995. – С. 9.
2. Онкович Г, Українська словесність у вищих технічних навчальних закладах // Вища освіта України. – 2003. – № 2. – С. 88-92.
3. Гуманітарні технології: конспект лекцій / За ред. В. В. Різуна. – К.: Видавничий дім «КМ Academia», 1994. – С. 51-54.
4. Станкевич Н. Сучасні ділові папери на уроках зв'язного мовлення // Урок української. – 2002. – № 1. – С. 32-34.
5. Барановська Л. В. Формування культури мови студентів аграрного вузу. Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – К.: АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти, 1995. – 25 с.
6. Михайлюк В. О. Формування культури ділового мовлення у студентів аграрного вузу (на матеріалі спеціальностей «Облік і аудит» та «Менеджмент організацій»). Автореф. дис. ... канд. пед. наук. - К.: Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова, 1999. – 28 с.
7. Дроздова І. П. Формування мовної компетенції у студентів технічних спеціальностей вищих навчальних закладів Східної України. Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – К.: Інститут педагогіки АПН України, 2001. – 20 с.
8. Бондаренко В. В., Кухаренко В. М., Турчик В. В. Дистанційний курс «Українська ділова мова». – // <http://users.kpi.kharkov.ua/lre/de/deUkr.htm>.

PROBLEMS IN TEACHING OF THE COURSE "THE UKRAINIAN LANGUAGE WITH PROFESSIONAL APPROACH" IN THE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS OF UKRAINE.

This article analyses problems in teaching of the Ukrainian language with professional approach. With this the brief overview of textbooks and manuals and also other humanitarian literature of these problems is given. To the overview the pedagogical dissertations as well as pedagogical and psychological articles are included. The aim of the article is the attempt to show some opportunities of using of new pedagogical technologies in teaching of this course.

Актуальні проблеми навчання української мови у процесі профільної підготовки студентів нефілологічних факультетів ВНЗ

Климова К. Я. Актуальні проблеми навчання української мови у процесі профільної підготовки студентів нефілологічних факультетів ВНЗ. *Матеріали міжнародної конференції з Оломоуцький симпозіум українців (24-26 серпня 2006 року)*. 2006. С. 629–634.

«Найголовніший обов'язок кожної держави – всіма можливими силами дбати про якнайкращий розвиток спільної для всіх племен її народу літературної мови як найміцнішої основи для його духовного об'єднання. Кожна держава, що дбає про своє майбутнє, мусить давати своїм меншинам повну змогу нормально розвивати свої літературні мови. На кожному кроці й кожної хвилини охороняй честь своєї рідної мови, як свою власну, більше того – як честь своєї нації. Хто не береже честі своєї рідної мови, той підкопує основи своєї нації» [Іван Огієнко 1936: 67]. Ці слова сьогодні набувають особливої ваги, оскільки йдеться про духовне відродження українців як нації, а цей процес неможливий без якісних змін у системі національної освіти. Про мовну політику держави і відповідну увагу уряду до навчання молодих громадян української мови свідчить виступ Президента Віктора Ющенка на підсумковій колегії МОНУ: «На перше місце я б поставив тему мови. Насамперед ми говоримо про розвиток української мови в самій Україні. Це не експансія на якусь мову. Українська мова розвивається за рахунок української мови. Не за рахунок іншої. Інші мови також будуть мати свою підтримку... Дуже хотілося б, аби у ваших колах панувала українська мова. Щоб особисто ви знали цю мову і користувалися нею, якщо ми говоримо про еліту нації. Якщо ви хочете знищити суверенитет країни, її незалежність – не треба запускати бомбу ядерну чи якусь іншу. В нації треба забрати чотири речі, щоб вона зникла як держава: мову, традиції, історію і національну церкву. І тоді ми готові бути під покровом держави будь-якої нації. Тільки не своєї. Мова – це те, що нас ідентифікує як українців» [Ющенко 2005: 117].

Одним із пріоритетних напрямів діяльності держави у сфері освіти і науки на найближчий період є досягнення європейського рівня якості і доступності освіти, зокрема вищої: «Найперше і найголовніше – це забезпечення якості вищої освіти, яка ще ніколи не мала такого важливого соціального і економічного значення, як у теперішній час. Завдання освіти – сприяти гармонійному розвитку особистості, давати їй не тільки спеціальні вміння і навички, а й учити спілкуватися зі світом, розуміти інших» [Ніколаєнко 2005: 94]. Йдеться насамперед про формування комунікативної професійної культури випускників університетів. Оновлення змісту й структури вищої освіти зумовлено загальними світовими тенденціями розвитку. Освітнє середовище, тобто навчально-виховний процес у ВНЗ, на комунікативному рівні може віддзеркалювати і занепад духовної культури у суспільстві, і деморалізацію, і

мовне винародовлення, водночас і позитивні зміни у суспільному житті. Оновити культуру освітнього простору, саму атмосферу навчально-виховного простору у ВНЗ покликана гуманітаризація професійної підготовки, «емоційне, духовне збагачення майбутніх фахівців, залучення їх до культури як до живого втілення світу людських цінностей, до гуманістичного стилю спілкування» [Сидоренко 2002: 99].

Досліджуючи процес комунікації студентів (зокрема нефілологів), у різних вищих навчальних закладах України, вчені доводять важливість впливу соціальних чинників на мовлення майбутніх фахівців і зазначають наступне:

1) «багаторічна русифікаторська політика спричинилася до асиміляції української культури. Унаслідок цього цілі покоління українців утратили рідну мову, щонайбільше – розмилося основне для духовного життя нації поняття рідна мова» [Горошкіна 2002: 2]; так, при опитуванні багато студентів не можуть відповісти, яку мову вони вважають рідною;

2) «учнівська молодь в російськомовному середовищі спілкується переважно російською. У дитячому віці людина перебуває під безпосереднім впливом родини, і первинні вияви мовленнєвої діяльності в основному визначаються не реальною мовною ситуацією чи індивідуальними особливостями мовця, а його внутрішньородинними та міжродинними зв'язками. Переважна більшість громадян України саме в родині засвоює традиції неукраїнської мови» [Демченко 1998: 58]; зазначимо, що йдеться насамперед про студентів – вихідців з українських родин східних і центральних регіонів країни;

3) захопленість сучасної освіченої молоді суржилом, який «у власне лінгвальному та онтологічному аспектах набуває статусу мови, що мотивується лабільністю етнічної свідомості українця та консервативністю сільського соціуму, який продукує та активно вживає слова-гібриди» [Чумак 2002: 58];

4) діалектна мова здатна зберігати протягом тривалого часу й передавати від покоління деякі орфоепічні (вимовні), лексичні і граматичні особливості. Навіть засвоївши зразки літературного (унормованого) мовлення у ВНЗ, студент, повертається до рідного села зі свідомим бажанням підкоритися «рефлексу материнської говірки» (термін Т. Назарової);

5) «наслідком своєрідного бажання переінакшити світ на свій лад, засобом самовираження є молодіжний сленг – певна динамічна частина української мови, що спирається на її систему й розвивається за законами цієї мови (іншомовні слова, новостворені за допомогою ресурсів рідної мови лексеми тощо)» [Горошкіна 2002: 3];

6) «переважна більшість інновацій і запозичень, їх перевірка на життєздатність і адаптація або відторгнення відбуваються в рухливому живому, а не фіксованому писемному мовленні» [Масенко 2003: 22], отже, писемне й усне мовлення студентства мають суттєві розбіжності, особливо на лексичному рівні;

7) природна мова, використана як засіб комп'ютерної комунікації (особливо студентської молоді), стала предметом вивчення комп'ютерної лінгвістики (зокрема комп'ютерної лексикографії);

8) зміни в економічному й політичному житті суспільства, в самій системі вищої освіти (перехід ВНЗ до кредитно-модульної системи навчання), активне залучення студентської молоді до самоврядування (діяльність студентських братств), бажання самореалізуватись у подальшій професійній діяльності, мова ЗМІ та інші фактори істотно впливають на формування мовленнєвої особистості студента.

Отже, беззаперечною є «потреба високоорганізованого суспільства у вихованні сильної мовної особистості, яка має фундаментальні знання і багатий інформаційний запас, прагне їх поповнювати, володіє основами конструювання тексту відповідно до комунікативного задуму і мовленнєвою культурою» [Вдовцова 2004: 1]. Додамо до цього, що культура мовлення студента ВНЗ, незалежно від його фаху, є сукупністю основних комунікативних якостей, таких як: правильність, чистота, багатство, виразність, доступність, доречність, стислість, логічність, впливовість мовлення. На нефілологічних факультетах ВНЗ вивчається (як правило, тільки на першому курсі у першому семестрі) українська мова (за професійним спрямуванням), або ділова українська мова. Метою означеного курсу є, беззаперечно, формування комунікативних якостей мовлення з орієнтацією на специфіку майбутньої спеціальності студентів, тому й увагу у робочих програмах курсу зацентровано на опрацюванні професійної лексики та ситуаціях професійного спілкування (тренінгові форми навчання). Усі пропонувані лінгводидактими програми вивчення української мови студентами-нефілологами ВНЗ, попри об'єднуючі елементи, мають специфічні особливості: по-різному розставлено акценти у співвідношенні теоретичної й практичної частин, у формуванні зазначених вище комунікативних якостей мовлення, пропонувано різні педагогічні технології навчання мови. Увагу привертають публікації матеріалів програм, пропонувані у провідних періодичних виданнях (В. Михайлюк, Миколаївський державний аграрний університет – «Українська мова професійного спілкування. Модульний варіант вивчення»; Н. Тоцька, Херсонський державний технічний університет – «Ділова українська мова»; Т. Рукас, Донбаський гірничо-металургійний інститут – «Ділова українська мова»; В. Товстенко, Київський національний економічний університет – «Українська мова (за професійним спрямуванням)»; О. Тищенко, Інститут української мови НАН України – «Українська мова професійного спілкування» та інші). Показово, що автори програм не зводять вивчення курсу української мови лише до характеристики офіційно-ділового стилю, до написання ділових паперів з обраного фаху, а й звертають увагу на мовні виражальні засоби інших функціональних стилів, прагнуть розвинути творчі здібності, дослідницькі якості студентів, сформувати в них ставлення до мови як до джерела духовного збагачення людини. При укладанні робочих програм з мови для студентів нефілологічних спеціальностей обов'язково слід враховувати об'єктивні і суб'єктивні фактори, що впливають на мовлення молоді і спричиняють мовленнєві помилки (про це ми зазначали вище).

Отже, навчання студентів нефілологічних факультетів ВНЗ української мови ставить перед викладачами вищої школи такі вимоги:

- Враховувати роль соціальних чинників у процесі формування професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців.
- Застосовувати новітні педагогічні технології, які відповідають світовим тенденціям розвитку системи освіти.
- Виходячи з потреби суспільства у національно-свідомій особистості майбутнього фахівця-інтелектуала, використовувати українську мову не тільки як джерело інформації, а й як засіб духовного збагачення.
- Керуватися принципами наступості й перспективності, зв'язку теорії з практикою; застосовувати диференційований підхід до навчання студентів.
- З огляду на обмежену навчальними планами кількість аудиторних годин, відведених на вивчення курсу мови на нефілологічних факультетах ВНЗ, звертати увагу на удосконалення форм індивідуально-самостійної роботи студентів.

Таким чином, ми стисло намагалися окреслити актуальні на сьогодні проблеми навчання української мови в Україні, послідовне і цілеспрямоване вирішення яких сприятиме досягненню основної мети — зберегти престиж української мови, мови Шевченка і Франка, мови наших предків, для прийдешніх поколінь національно-свідомих українців.

Література

1. Горошкіна, О.: Роль соціальних чинників у навчанні української мови. Ін: Дивослово 5/2002, с. 2-3.
2. Вдовцова, С.А.: Співвідношення загальномовних і професійних компонентів у мовній освіті студентів індустріального коледжу: Автореф. дис... канд. педагог. наук. Київ 2004.

«Українська мова професійного спрямування» - проблеми та перспективи курсу

Кульбабська Ю. В. «Українська мова професійного спрямування» – проблеми та перспективи курсу. *Наукові записки. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота.* Том 59. 2006. С. 31–36.

Метою статті є спроба показати наявні проблеми курсу «Українська мова професійного спрямування», а також можливі та необхідні перспективи його розвитку й оновлення. Наведено загальні висновки за результатами пілотного дослідження для з'ясування рівня обізнаності тих, хто навчається у ВНЗ України, з основами ділового спілкування.

Актуальність дослідження. Українська мова ХХІ ст. відтворює динаміку змін у сьогоденному суспільному житті: у сферах матеріальної та духовної

культури. В умовах розвитку української державності, практичної реалізації європейського вибору України та руху до широкого залучення інформаційних технологій до навчального процесу зростає потреба в отриманні й оновленні базових знань з ділової української мови, які необхідні студентам і студенткам для їхньої майбутньої професійної діяльності та можливої участі в державному управлінні.

Проблеми у викладанні курсу «Українська мова професійного спрямування» та перспективи його подальшої видозміни й розширення є особливо актуальними у зв'язку із залученням України до Болонського процесу. Болонська декларація, до якої у 1999 р. приєдналися 29 країн, має на меті подальший розвиток царини вищої освіти в Європі до 2010 р. Беручи до уваги вищезазначене, у 2005 р. Міністерство освіти та науки України, пересічні освітяни та керівники університетів, студенти, студентки та викладачі України виявили бажання приєднатися до Болонського процесу та сприяти впровадженню його цілей і принципів у навчально-виховний процес.

Об'єктом нашої наукової розвідки є процес викладання курсу «Українська мова професійного спрямування» у ВНЗ України. Перспективи його розвитку ми вбачаємо насамперед у впровадженні нових педагогічних технологій, оновленні наявних методик викладання, а також у розширенні матеріалу, що може бути залучений до викладання курсу.

Предметом нашого дослідження є впровадження нових педагогічних технологій у вивченні студентами особливостей та норм як письмового, так і усного ділового мовлення. До них слід віднести метод випадків і ситуацій, ділову гру та тренінг, селективну конференцію, роботу з фокус-групами тощо у викладанні курсу «Українська мова професійного спрямування».

Метою цього наукового дослідження є означити наявні проблеми викладання курсу та шляхи до їх розв'язання. На наш розсуд, вони полягають у суттєвому розширенні курсу (збільшенні та урізноманітненні матеріалу, що вивчається) та його оновленні (залучення нових методів і методик викладання).

Постановка проблеми в загальному вигляді

Головна проблема у викладанні цього курсу, на нашу думку, полягає в тому, що підручників та посібників існує достатньо, але вони не відповідають вимогам часу, бо не подають цікавих документів, які потрібні сучасному студентству. Зміст підручників і посібників спрямований на розвиток умінь складати ділові папери, а не на формування ділового та публіцистичного стилів спілкування. Ми вважаємо, що у викладанні цього курсу не слід обмежуватися сферою документознавства.

Не слід нехтувати фактом, що, крім письмового, існує усне ділове спілкування (скажімо, розмова одного співбесідника з іншим; одного співбесідника з декількома або з цілою залогою (аудиторією)). Докладніше хотілося б зупинитися на важливості формування знань, умінь і навичок усної ділової комунікації майбутнього фахівця.

Як зауважує колектив авторів нового посібника з української ділової мови «Українська мова у діловому спілкуванні» [1], у центрі поняття національної мови перебуває конкретний її носій з класичним лексичним запасом у своєму

розпорядженні та теперішньою всеохопною мінливою мовною стихією, що є барометром будьякого мовного процесу.

Виклад основного матеріалу

Дедалі зрозумілішим стає той факт, що не сама сума знань, а творчий синтез теоретичних знань, професійних умінь і переконань є основним показником усебічно підготовленого фахівця, обізнаного з найважливішими положеннями документознавства, основами ділового спілкування в усній і письмовій формах, правилами ведення ділових переговорів, комерційної кореспонденції, укладання договорів, контрактів та угод. В офіційно-діловій практиці немає дрібниць: інколи від правильного оформлення документа чи від успішно проведених переговорів з партнерами залежить доля розпочатої справи. Тому викладання української мови професійного спрямування впроваджено в усі вищі навчальні заклади України, а також до її вивчення залучаються державні службовці різних рангів.

Сучасні провідні українські дидакти Г. Онкович, Т. Рукас, М. Євтух, О. Сердюк та ін. зауважують, що, зокрема, для студентів технічних спеціальностей, які погано володіють мовою, необхідним є залучення «якнайширшого набору стандартизованих композиційних структур фахового ділового мовлення, оволодіння мовними нормами в ситуаціях і на матеріалі текстів, наближених до реальних професійно-ділових» тощо [2, 4]. Студентство потрібно долучати до таких педагогічних технологій, як, наприклад, ситуативні вправи, рольові ігри, до комунікативної взаємодії, яка була б максимально наближеною до професійно-ділової та враховувала б соціальні ролі та вік партнерів по спілкуванню і специфіку їхніх стосунків. Створена таким чином позитивна емоційна атмосфера сприяла б активізації професійних здібностей майбутніх фахівців.

На сьогодні видано багато посібників з курсу «Українська мова професійного спрямування», але жоден із них не задовольняє повною мірою потреб студентів. Можна навести приклади лише декількох: Л. М. Паламар, Г. М. Кацавець. Мова ділових паперів: Практичний посібник; С. В. Глушик, О. В. Дияк, С. В. Шевчук. Сучасні ділові папери: Навч. посібник для вищ. та серед. спец. навч. закладів; А. С. Головач. Зразки оформлення документів: для підприємств і громадян; А. П. Коваль. Культура ділового мовлення та інші; також існують теоретичні розробки з викладання даного предмета: Г. В. Онкович. Теоретичні основи використання ЗМІ у навчанні української мови студентів-нефілологів; О. О. Павленко. Теорія і практика навчання української ділової мови та ін. [7-13].

У вивченні даної проблематики нами було розглянуто теоретичну та практичну літературу. Нині існує чимало спроб вирішення проблем, що виникають під час викладання курсу, зміст якого ми аналізуємо, але головна з цих проблем - брак теоретичних розробок нових методик викладання предмета та майже тотальна відсутність їх практичного застосування - залишається нерозв'язаною. На цю тему останнім часом було захищено декілька дисертацій з педагогіки [3; 2], але проблема не втрачає своєї актуальності, бо методичні

розробки з викладання курсу здебільшого не встигають за виникненням нових методик та їх практичним застосуванням у викладанні інших дисциплін.

Багато корисної та цікавої інформації з цього питання можна знайти у працях з риторики ділової комунікації Г. М. Сагач [4], а також у новому посібнику з української ділової мови М. В. Гуця, І. Г. Олійник та І. П. Ющука [1]. У цьому виданні порушуються такі важливі аспекти культури проведення телефонної розмови, як коректні форми звертання, викладення суті справи (правильно казати «Я телефоную до Вас у такій справі» або «...з приводу», а не «... по такій справі»), з'ясування обставин і сигнали про завершення розмови («Не зловживатиму Вашою увагою», «Щиро вдячний Вам за розмову» та ін.), подаються загальні рекомендації щодо коректного висловлення усного прохання, зауваження, нагадування та подяки з дотриманням норм ділового етикету, а також певні поради щодо розв'язання непорозумінь і можливих конфліктів.

Як слушно зазначає В. Михайлюк, мовний курс повинен поєднувати системно-нормативний, структурно-функціональний і комунікативно-діяльнісний підходи до опрацювання мовного матеріалу; забезпечувати оволодіння процесом орієнтування у ділових ситуаціях, їхніми мовленнєвими і немовленнєвими засобами, ґрунтуючись на використанні комунікативних прийомів взаємодії студентів, реалізуючи системи комунікативних умінь і ділової імпровізації, здійснювати форми і методи контролю й перевірки якості знань студентів (навчальний рейтинг, дидактичне тестування тощо) [3].

Презентація деяких даних експериментального дослідження

У квітні-травні 2006 р. з метою визначення рівня володіння студентами та студентками основами усного та письмового ділового спілкування нами було проведено письмове пілотне опитування серед студентів першого, другого і третього курсів Національного Університету «Києво-Могилянська Академія» (НаУКМА) та Київського Славистичного Університету (КСУ). До опитування були залучені студенти та студентки гуманітарного, природничого, економічного факультетів і факультету комп'ютерних технологій. Особливих розбіжностей у відповідях між студентами різних напрямів не виявлено. Типових помилок припускаються як студенти першого, другого, так і третього курсу. Всього в опитуванні брали участь 362 особи. З них було опитано 278 осіб з НаУКМА та 84 - із КСУ.

Перед учасниками анкетування було поставлено три завдання. Студенти та студентки повинні були обрати з двох запропонованих резюме те, яке, на їхню думку, є більш вдалим. Метою цього навчального завдання було з'ясувати, наскільки студенти та студентки знайомі з сучасними стандартами оформлення резюме, що є необхідним документом при влаштуванні на роботу.

Перший варіант резюме, поданий в опитувальнику, було складено із врахуванням майже усіх порад, що даються на офіційному сайті Державної служби зайнятості України (зворотна хронологія, один розмір і тип кегля тощо), але він не містив мети влаштування на роботу до певної установи, що теж повинна бути у резюме, бо мотивація майбутнього працівника є дуже важливою інформацією для роботодавця. Більшість респондентів (87,02%) правильно

вказала саме на перший варіант, звернувши увагу на порушення хронології та інші помилки у другому варіанті тощо. Але дуже невеликою кількістю опитуваних (лише двома особами) було зауважено відсутність мети у першому резюме.

Другим завданням для опитуваних було зіставити вид ділового спілкування та його визначення з поданого хаотичного переліку термінів (прес-реліз, супровідний лист, інтерв'ю, нота, комюніке, рекомендаційний лист, прес-конференція, візитна картка, лобіювання та діловий щоденник) та їхніх дефініцій.

Певні проблеми з визначенням понять спостерігаються з такими видами офіційного спілкування, як нота (у 29, 56% студентів і студенток), комюніке (у 27, 62% осіб) та лобіювання (у 8, 84% осіб). Ті, хто вчиться зараз у ВНЗ, плутають ноту та лобіювання, в основі яких лежить звернення, але вони мають низку особливостей та різняться за суттю. Перше відбувається на міждержавному рівні, а лобіювання можливе у внутрішньодержавній політиці та є поширеним сучасним видом ділової комунікації. Студенти та студентки повинні чітко усвідомлювати, що одним із найважливіших і найефективніших шляхів сприяння розвитку демократії за допомогою політичної активності громадян є можливість виборців лобіювати свої інтереси у законодавчих та виконавчих органах влади. Лобізм - політологічний термін. Він висвітлює механізм, за допомогою якого окремі громадяни можуть привернути увагу законодавців до гострих соціально-економічних та політичних проблем [5].

Отже, особливу увагу при викладанні цього курсу слід звернути на види міждержавного ділового спілкування. Адже студенти та студентки повинні орієнтуватися у сучасному динамічному політичному світі, особливо ті, хто вчиться на історичних і правничих факультетах. До таких документів можна зарахувати ноту, комюніке та конвенцію. Студент повинен знати, що усі вони є різновидами дипломатичного спілкування, але нота - це письмове звернення однієї держави до іншої, тоді як комюніке - офіційне повідомлення про певні міжнародні події, а конвенція як міжнародний документ (часом укладається й усередині держави між підприємствами тощо) - міжнародна угода, що може мати різний характер [1].

При подальшому влаштуванні на роботу у студентів і студенток можуть виникнути труднощі з написанням супровідного листа (у його визначенні помилилися 11,6% опитуваних), хоч зараз він є дуже поширеною формою ділового спілкування із роботодавцем і зазвичай вимагається як додаток до резюме. У такому супровідному листі повідомляються мета влаштування на роботу, свої уявлення про майбутні обов'язки та перспективи тощо. Студентам і студенткам необхідно також знати, що існують й інші супровідні листи, які додаються до накладної, рахунка-фактури, каталогу, проспекту, прейскуранта, креслень, буклетів, зразків нових товарів. Зазвичай це невеликий за обсягом папірець, що містить назви та перелік надісланих документів, зазначає С. Шевчук, автор підручника «Ділове мовлення. Модульний курс», та визначає супровідний лист як службовий лист, що додається до основного документа й інформаційно супроводжує його [6].

Хоч як це дивно, невелика кількість тих, хто брали участь в опитуванні (1,1%), не змогли правильно визначити, що таке діловий щоденник, який є невід'ємним атрибутом сучасної ділової людини для створення власної системи нотаток. Не зайвим може бути роз'яснення правил користування діловим щоденником чи блокнотом, наприклад, використання певних символів або піктограм, розбиття на тематичні блоки чи розділи за хронологічним принципом, та головних вимог до нього - мобільності, багатоваріантності та індивідуальності тощо.

У незначній кількості студентів і студенток виникли труднощі з дефініціями таких видів ділового спілкування, як прес-реліз (у 9,39% опитаних) та прес-конференція (у 2,49% осіб), перший з яких є письмовим різновидом спілкування, а другий - усним. Доречним може бути докладніше ознайомлення студентів із особливостями проведення прес-конференції, взяття інтерв'ю та правилами оформлення прес-релізу. Для поглиблення знань та закріплення умінь і навичок можна провести ділову гру: прес-конференцію з теми «Сфери функціонування ділового стилю».

Як засвідчують результати опитування, більшість студентів і студенток орієнтуються у таких видах сучасного ділового спілкування, як рекомендаційний лист (97,79% осіб) та візитна картка (99,17% осіб).

Окреме завдання опитувальника, складеного нами, мало означувати сферу функціонування усного ділового стилю. Найбільше помилок було зроблено на прохання визначити домінуючий стиль спілкування у громадському транспорті (95,86% осіб відповіли, що має переважати побутовий або публіцистичний стиль) та при влаштуванні на роботу до науково-дослідної установи (26,52% осіб обрали науковий стиль). Формулювання останнього питання дезорієнтувало опитуваних, хоча зрозуміло, що при поданні документів переважатиме саме діловий стиль.

Очевидно, що усне ділове спілкування, а також сфера його вживання потребують більш пильної уваги у вивченні української мови професійного спрямування. Ті, хто вчиться, повинні знати усталені звороти, якими послуговуються учасники усного ділового спілкування з малознайомими або незнайомими людьми у різних ситуаціях: у транспорті, на роботі, під час ділового візиту до офіційної установи. Наприклад, «Щиро вдячний(а) за Вашу пропозицію», «Дуже прикро. Проте змушений(а) повідомити Вам, що», «Вибачте, але я не можу погодитися з» і т. д., та особливості побутового спілкування у родинному колі, з друзями тощо.

Під час вивчення курсу «Українська мова професійного спрямування» студенти та студентки мають усвідомити, що усне ділове спілкування може бути публічним і приватним (залежно від кількості співрозмовників і завдань спілкування). Спілкування ділового характеру може відбуватися віч-на-віч і заочно, скажімо, телефоном, телефаксом тощо. Розглянемо кілька основних його видів.

Спілкування під час прийому відвідувачів – це вид усного офіційно-ділового спілкування службової особи з відвідувачами від імені установи, яку вона представляє. Основними вимогами до цього виду спілкування є виразність

мовлення, суворе дотримання регламенту, означення часу, коли можна вийти на зв'язок у майбутньому, якщо в цьому є потреба; бажані також уважність, ввічливість і доброзичливість.

Телефонна розмова – заочна службова розмова зі співбесідником, що передбачає такі складові компоненти: момент установа зв'язку (називаємо своє прізвище і повідомляємо, від чийого імені йтиме розмова; те саме бажано почути у відповідь); виклад справи (чіткий, короткий, без зайвих подробиць); закінчення розмови (ініціатива належить тому, хто телефонує).

Ділове засідання (нарада) – високоефективний метод управління персоналом установи чи організації. Нарadi можуть бути найрізноманітнішими - інформаційними, диспетчерськими, дискусійними. Вони передбачають максимальну увагу організатора до кожної пропозиції, розкутість думки і обов'язково повинні підводити до розв'язання проблеми.

І, нарешті, публічний виступ – залучення аудиторії до розширення її політичних, економічних чи спеціальних наукових знань шляхом виголошення перед нею якогось тексту у вигляді лекції, доповіді тощо. Бажане не читання тексту доповіді у присутності аудиторії, а розмова (бесіда) з присутніми. Точність формулювань, своєрідність, бездоганність мови, логічність і доступність викладу, простота і природність поведінки – ось складові успішного публічного виступу.

У підготовці публічного виступу потрібно враховувати певні психологічні засоби впливу на розум, почуття та волю слухачів, як, наприклад, переконливий, приємний, спокійний, природний голос, живий (зацікавлений) тон розмови, правильна та чітка вимова слів та продумана розстановка логічних наголосів у фразах (недотримання цього пункту може надати висловлюванню небажаної двозначності) тощо.

І письмові, й усні форми ділового спілкування обов'язково мають бути підпорядковані головній меті – своєчасному, ефективному розв'язанню конкретного ділового питання.

Аналізуючи досвід цивілізованих країн, зокрема практику підготовки ділових людей у США, Японії, Данії (фірма «Time Manager International», яку очолює всесвітньо відомий спеціаліст у галузі менеджменту та ділової комунікації проф. Клаус Мьоллер), вітчизняні науковці дійшли висновку про необхідність тіснішої координації зусиль усіх зацікавлених сторін у справі державної ваги - підготовки висококваліфікованих кадрів за прогресивними й інтенсивними методиками для потреб України [4].

Враховуючи місію вищої гуманітарної освіти, а саме формування висококваліфікованого спеціаліста для потреб народного господарства, науки, культури, освіти, який вільно володіє живим словом, ми ставимо питання про необхідність оптимізації навчального процесу у вищій школі з метою формування ораторських здібностей особистості.

На необхідності оволодіння основами риторики ділової комунікації студентів: майбутніх політиків, депутатів усіх рівнів, юристів, менеджерів, журналістів, лекторів, рекламних агентів тощо - політичного, судового, академічного, лекційно-пропагандистського, військового красномовства

наголошує доктор педагогічних наук, професор Г. М. Сагач у своїх працях «Золотослів», «Мистецтво ділової комунікації», «Риторика у ділових іграх» та ін.

Для успішного формування ораторських здібностей ділової комунікації у студентів педагог теж має володіти основами риторики. У його спілкуванні зі студентами та студентками повинні переважати не лише інформативні, а й спонукальні, переконуючі елементи.

На основі проведеного педагогічного експерименту Г. Сагач стверджує, що, крім класичних методів, ефективними у формуванні риторичної особистості студента виявилися такі: метод рольових і ділових ігор, метод словесної дії, розв'язання ситуативних завдань, творчі конкурси, мікрровиступи на задану тему, виступи-імпровізації, самоаналіз і рецензування, відеотренінги, відеопрактикуми тощо [4].

На сьогодні існує небагато теоретичних розробок і прикладів практичного використання комунікативно-діяльнісних підходів до вивчення курсу «Українська мова професійного спрямування». На нашу думку, дослідникам слід би було більше уваги звертати на комунікативно спрямовані методи навчання (тренінги, методи ситуацій та випадків тощо).

Висновки

1. У викладанні курсу «Українська мова професійного спрямування» існує чимало проблем та труднощів. Багато аспектів у вивченні цього курсу потребують ширшого та докладнішого розгляду з урахуванням реалій сучасного життя.

2. Письмове пілотне опитування, до якого були залучені 362 особи, та вивчення теоретичної і практичної літератури з цього курсу, а також з риторики, психології та інших дотичних дисциплін, показало, що зміст курсу «Українська мова професійного спрямування» потребує значного оновлення та розширення.

3. Необхідно звернути більшу увагу на усне ділове спілкування та конкретизування сфери його функціонування для студентів і студенток, а також зробити акцент на вивченні документів міждержавного спілкування, таких як комюніке, нота.

4. Для підвищення компетентності студентів і студенток під час складання документів та усного ділового спілкування можна розробити ділові ігри «Розмова роботодавця та претендента на певну посаду» та провести прес-конференцію «Сфери функціонування ділового стилю спілкування» тощо. Ці та інші навчальні ігри дають студентам і студенткам змогу демонструвати себе в різних ролях і випробовувати на практиці теоретичні знання ділових документів (резюме, супровідний лист, заява) та основ усного ділового спілкування (звертання, прохання, вибачення), у тому числі навички невербального спілкування, такі як міміка, жести, вміння володіти собою тощо.

Список використаних джерел

1. Гуць М. В., Олійник І. Г., Ющук І. П. Українська мова у діловому спілкуванні: Навчальний посібник. – К.: БІНОВАТОР, 2005. – С. 5, 245, 19-20.

2. Онкович Г. В. Теоретичні основи використання ЗМІ у навчанні української мови студентів-нефілологів. – Автореф. дис. ... док. пед. наук. – К., 1995. – 40 с.

3. Михайлюк В. О. Формування культури ділового мовлення у студентів аграрного вузу (на матеріалі спеціальностей «Облік і аудит» та «Менеджмент організацій»). Автореф. дис... канд. пед. наук. – К.: Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова, 1999, – 28 с.

4. Сагач Г. М. Золотослів. – К.: Райдуга, 1993. – С. 118–120.

5. Тренінг-семінар «Використання комунікативних стратегій у діяльності організацій третього сектору», липень-серпень 2003 р. // http://pr-center.org.ua/biblio_m.html.

6. Шевчук С. В. Ділове мовлення. Модульний курс: Підручник. – К.: Літера ЛТД, 2005. – С. 165.

7. Михайлюк В. О. Українська мова професійного спрямування: Навчальний посібник. – К.: ВД «Професіонал», 2005. – 496 с.

8. Глушик С. В., Дияк О. В., Шевчук С. В. Сучасні ділові папери. – К.: А. С. К., 2005. – 400 с.

9. Паламар Л. М., Кацавець Г. М. Мова ділових паперів. – К.: Либідь, 1996. – 245 с.

10. Прадід Ю. Ф. Українське ділове мовлення, – Сімферополь: Квадранал, 2003. – 150 с.

11. Сагач Г. М. Мистецтво ділової комунікації. – К.: Київ, ін-т банкірів банку «Україна», 1996. – С. 19-21.

12. Сагач Г, М. Риторика в интеллектуальных играх. – К.: Знання, 1990. – 28 с.

13. Онкович Г. В. Читаймо газету разом! Част. І. Пресодидактика: Навч. посібник. – К.: ІСДО, 1993. – 60 с.

J. Kulbabska «THE UKRAINIAN LANGUAGE WITH PROFESSIONAL APPROACH» - PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE COURSE

The aim of the article is the attempt to show some current problems of the course «the Ukrainian language with professional approach» as well as possible and essential prospects in its development and renovation. General conclusions by results of the pilot investigation, which was conducted to clarify the level of students' knowledge of the basic rules of business communication, are given here.

Забезпечення конституційного статусу державної мови у вищій школі України сьогодні як належна перспектива мовленнєвої фахової практики

Лопушинський І. П. Забезпечення конституційного статусу державної мови у вищій школі України сьогодні як належна перспектива мовленнєвої фахової практики. *Державне управління: теорія і практика: електрон. наук. фах. вид. НАДУ.* 2006. № 1. URL:

У статті висвітлено провідну роль державної (української) мови у вищій школі України як визначального чинника формування мовленнєвої особистості фахівця для національної держави, здатної забезпечити функціонування української мови в усіх сферах комунікації українського суспільства, на всіх рівнях повсякденної мовленнєвої практики.

Ключові слова: державна мова, вища школа, сфера комунікації, мовленнєва діяльність.

Лопушинский И.П. Обеспечение конституционного статуса государственного языка в высшей школе Украины сегодняшнего дня как надлежащая перспектива языковой специальной практики

В статье показана ведущая роль государственного (украинского) языка в высшей школе как определяющего фактора формирования языковой личности специалиста для национального государства, способного обеспечить функционирование украинского языка во всех сферах коммуникации украинского общества, на всех уровнях повседневной речевой практики.

Ключевые слова: государственный язык, высшая школа, сфера коммуникации, речевая деятельность.

Lopushynskyy I.P. The Providing of the Constitutional Status of the State Language in Nowadays Higher School in Ukraine as a Proper Perspective of the Professional Linguistic Practice

In the article light is thrown upon the leading role of the State (Ukrainian) language in the Higher School of Ukraine as a determining factor in the formation of a linguistic personality and a specialist for the National State, that is able to provide functioning of the Ukrainian language in all spheres of communication in the Ukrainian society on all levels of everyday linguistic practice.

Key words: State language, Higher School, sphere of communication, linguistic activity.

Актуальність теми дослідження визначається тим, що роль державної (української) мови в навчальному процесі вищої школи з утвердженням української державності щоразу посилюється, оскільки визначається не стільки потребою вивчення ділової української мови, скільки необхідністю забезпечення професійної мовної підготовки майбутнього фахівця для повноцінного функціонування державної мови в різних сферах його майбутньої професійної діяльності, у тому числі й державному управлінні.

Державна мова у вищій школі України була предметом розгляду провідних вітчизняних учених, зокрема О. М. Куця, Л. І. Мацько, М. І. Пентилюк, М. Я. Плющ, І. П. Ющука та ін. Однак, на нашу думку, їхні дослідження висвітлюють більше мовний чи педагогічний бік проблеми, по суті, залишаючи осторонь питання формування мовленнєвої особистості для дальшої

комунікативної діяльності в тій чи іншій галузі життєдіяльності Української держави. Саме тому метою нашої статті і є потреба в доведенні провідної ролі державної мови в мовній підготовці студентства для подальшої комунікативної діяльності.

Для розкриття проблематики статті ми визначилися не лише з тим, щоб розкрити теоретичні аспекти питання, а й з потребою накреслення практичних шляхів їх утілення в життя.

З приходом в Україні нової влади на чолі з Президентом Віктором Ющенком та початком політичної реформи у кожного пересічного українця виникла надія на реформування всього нашого суспільно-політичного життя, зокрема й таких його найважливіших сфер, як освіта й наука.

Невдовзі після помаранчевої революції, 24 березня 2005 р., за участю Президента України відбулася підсумкова колегія Міністерства освіти і науки України. З доповіддю «Вища освіта і наука – найважливіші сфери відповідальності і громадянського суспільства та основа інноваційного розвитку» на ній виступив Станіслав Ніколаєнко – міністр освіти і науки України. Він, зокрема, зазначив: «Велика народна довіра до нової влади, небачений підйом громадян, молоді, студентства породжує велику нашу спільну відповідальність за все, що діється в країні. Суспільні очікування не дають нам права на помилку, вимагають від нас рішучих позитивних змін» [1]. Тут стосовно державної мови йдеться про кроки, здатні змінити всю психодинаміку навчального процесу вищої школи. Висхідним положенням при цьому береться головний урок світової духовної практики: весь народ у кожній державі заговорить державною мовою лише тоді, коли нею заговорять університети і церква [2].

Якою ж отримала незалежна Україна вищу школу щодо мови навчання? За станом на 1990 р. у ВНЗ України навчальний процес на 95% здійснювався на основі російської мови. І лише з цього часу в усіх вищих навчальних закладах України почали відкриватися кафедри української філології на неспеціальних факультетах. Їх суть і завдання на той час зводилися до того, щоб увести у сферу державної мови кожен спеціальність. Актуалізувалася при цьому не тільки проблема мови як засобу спілкування, а й проблема викладача – як носія інформації, своєрідного «банку даних». Відбулося, по суті, методичне й методологічне переозброєння самого акту навчання української мови. Стрижнем процесу вивчення мови ставало усвідомлення її глибинної значущості для самого сприйняття молодої людини як особистості [2]. Нині мовна освіта зорієнтована на виховання особистості, здатної вільно і комунікативно доцільно спілкуватися в різних сферах суспільного життя, створювати комфортні умови для обміну інформацією тощо [3, с. 21]. Щоб виховати таку особистість, у ВНЗ потрібні відповідні педагогічні умови для організації навчання студентів мови на комунікативно-діяльнісній основі.

Однак такі кроки виявилися доволі кволими. Заходи, що вживалися для поліпшення ситуації, поки що не можуть похитнути слушність висновку: саме вища школа лишається головним бастіоном зросійщення України. Оскільки нехтування державною мовою у цій сфері життєдіяльності країни (лише в

системі Міносвіти у 26 ВНЗ українська мова перебуває на повному нулеві) безпосередньо позначається на ступені суспільної та особистісної зацікавленості у виконанні мовного законодавства. Саме вища школа постачає кадри (в тому числі керівні, а від керівників насамперед усе залежить) в усі без винятку сфери нашого управлінсько-господарського життя, де, на жаль, стан справ з українською мовою також часто-густо перебуває в занепаді [4].

Як же виглядають сьогодні справи із викладанням державною мовою у вищих навчальних закладах України? Як засвідчує офіційна статистика, певні позитивні зрушення тут є. Кількість академічних груп, де викладання здійснювалося по-українськи, у ВНЗ III-IV рівнів акредитації (університети, інститути, академії) ще 1996 р. становило 49,82% [4]. Згодом процес переходу на державну мову навчання у ВНЗ дещо активізувався. Так, якщо 1998/99 навчального року українською мовою працювало 66% університетів, академій та інститутів, то 1999/2000 навчального року - уже 69 [5, с. 182]. Останніми роками цей відсоток, по суті, залишається на тому ж рівні. Однак такий відносно стійкий показник по Міносвіті дають переважно ВНЗ заходу і центру України (студенти Волинської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської та Тернопільської областей навчаються виключно українською мовою), тоді як частка студентських груп, що вчать державною мовою, становить: у Луганській області - 6,23, Донецькій - 11,21, Запорізькій - 17,6, Харківській - 21,64, Миколаївській - 33,03, Дніпропетровській - 36,09, Одеській - 39,33, Херсонській - 40,56% [4]. Почасти до українськомовних зараховуються й ті ВНЗ, де державною мовою навчають, по суті, окремі викладачі. Для уникнення цього, відтепер Міносвіти вимагає від ректорів ВНЗ показників щодо викладачів, які працюють на основі державної мови. До “когорти” поводитирів зросійщення вищої освіти слід було б додати й, по суті, всі приватні вищі навчальні заклади (а їх на сьогодні існують уже не десятки, а сотні), ліцензії на діяльність яким видає також Міністерство освіти і науки України. Йому також належало б і контролювати стан запровадження тут державної мови. Саме таке ставлення до запровадження державної мови у ВНЗ півдня і сходу України спричиняє відтік бажаючих вивчати її в середніх навчальних закладах. Так, аналізуючи стан функціонування державної мови на Луганщині, доцент кафедри журналістики Східнослов'янського національного університету ім. Володимира Даля Ірина Магрицька, зокрема, зазначає: “Сьогодні бажання відвідувати українські класи різко зменшилося, і не тому, що батьки втратили патріотизм, а тому, що вони міркують: для чого глибоко вивчати мову, якщо вона не потрібна в коледжах і університетах?.. З точки зору практичної доцільності вона просто є зайвою” [6, с. 42]. Попри такий стан, усе ж щодо мови навчання у ВНЗ ст. 5 Закону України “Про вищу освіту” закріплено: “Мова (мови) навчання у вищих навчальних закладах визначається відповідно до Конституції України (254к/96-ВР) та Закону України про мови” [7]. Така конституційна вимога є обов'язковою для всіх.

Яким же чином можна вийти зі стану, в якому опинилася мовна освіта вищої школи, оскільки освіта - надзвичайно інерційна система, можливо, найбільш інерційна з усіх інших інституцій суспільства. Кавалерійською

атакою поліпшити становище надзвичайно важко. Погіршити ж – легко [8, с. 25].

Додаткові стимули в цьому процесі, на наш погляд, може дати приєднання України до Болонського процесу, що стало реальністю, наслідком чого будуть ще інтенсивніші контакти наших студентів із Заходом, які, зрештою, відкриють їм очі, що Україна – європейська держава з усіма притаманними їй атрибутами, в тому числі й державною мовою. Проблемою входження України до Болонського процесу є навчання професійно орієнтованому спілкуванню, мета якого - формування сталих мовних умінь і навичок. Однак такому підходу може слугувати лише належна мовна підготовка, отримана в школі, і, безперечно, полум'яна любов до рідного слова й України. З цього приводу міністр освіти і науки України Станіслав Ніколаєнко зазначав: «Наука рідної мови й літератури - це наука про найголовніше – про Україну, нашу святую землю, її силу та вроду, її минуле й майбутнє» [9].

Саме тому перед нами стоїть невідкладне завдання – створення в Україні єдиного комплексу мовної підготовки: дошкільні заклади – школи (гімназії, ліцеї, коледжі) – ВНЗ – мовленнєва комунікація суспільства на основі державної (української) мови. Провідне місце в цьому ланцюгові належить саме вищій школі, оскільки кількість її студентів у сучасних умовах невинно зростає (1990/91 н. р. у ВНЗ III-IV рівнів акредитації навчалося 881,3 тис. студентів, 2004/05 - 2026,7 тис.) [10], і саме вони стануть активними носіями українського літературного мовлення в усі сфери суспільного життя. Проте нині ми знову і знову змушені констатувати той факт, що ВНЗ, особливо сходу і півдня України, надзвичайно мало переймаються проблемами мовної освіти студентів, посправжньому не дбають про їхню підготовку до активної життєвої комунікації засобом державної мови.

Отже, в сучасній Україні нам потрібні не лише одні добрі фахівці, а й просто освічені люди, які належним чином володіють державною мовою, знаннями з історії і культури України, одне слово, люди, які є носіями загального культурного багажу.

Саме тому в галузі освіти українська мова має повним обсягом забезпечувати інтеграційно-консолідуючу, організаційну та інформаційну функції. Реалізація цієї вимоги потребує комплексного послідовного вжиття заходів адміністративного, науково-методичного, роз'яснювально-пропагандистського характеру. Українська мова в галузі освіти повинна реалізуватися: а) як навчальний предмет; б) як основний засіб комунікації і здобуття знань з інших (не мовних) сфер пізнання; в) як засіб розвитку і саморозвитку школяра й студента, творчого самовираження і утвердження особистості в суспільстві [11]. Відтак володіння українською мовою слід uważати одним з основних критеріїв оцінки й професійної придатності викладачів, керівників навчальних закладів. Неприпустимо, коли керівництво і професори ВНЗ, насамперед національних, послуговуються в своїй роботі мовою сусідньої держави. У зв'язку з такою їхньою позицією у ВНЗ виникає питання, якою мовою читати предмет - українською чи російською. А деколи викладач і не цікавиться думкою студентів, а просто читає курс російською мовою. Причин на це у них є

достатньо, і “найпереконливішим” виступає пояснення про відсутність розробленої технічної термінології українською мовою та відсутність підручників для викладання технічних предметів, що досить часто не відповідає дійсному стану справ. Однак російськомовне викладання нині зустрічаємо не лише в технічних ВНЗ. Ця проблема не є розв’язаною в значній кількості ВНЗ України. Існують десятки державних і приватних ВНЗ, де кількість студентських груп, що вчать українською мовою, дорівнює нулю. І це при тому, що майже всі студенти розуміють українську мову та володіють нею. Зважаючи на таку “мовну політику” у ВНЗ, дуже часто свідоме студентство протестує проти засилля російської мови в галузі освіти. Так, нещодавно в Києві відбулася акція “Українському студентству - українське слово”, учасники якої звернулися до ректорів, директорів та всього викладацького складу ВНЗ України з вимогою не порушувати статті 10 Конституції та проводити навчання українською мовою.

На наш погляд, дещо застарілим є підхід щодо викладання в усіх вищих навчальних закладах курсу “Українська ділова мова” в обсязі 36-72 годин, оскільки, як уже зазначалося раніше, головною метою навчання мови у ВНЗ є не навчання вмінню писати ділові папери, а навчання усного професійного мовлення майбутніх фахівців. Саме тому на часі зміна програми “Українська ділова мова”, що пропонується студентам нефілологічних спеціальностей. У слушності цього твердження можуть переконати принаймні три думки, що визріли у процесі кількарічних спостережень учених-філологів за практичною реалізацією наявної програми: по-перше, в самому змісті програми дещо звужено потрактоване завдання освоєння української мови студентами вищих навчальних закладів; по-друге, у процесі втілення програми спрощення, а точніше, спримітизування змісту - ставало дедалі більшим; по-третє, і в самій програмі, і в її практичній реалізації не враховано особливостей психології мовців, які перебувають у ситуації змушеної (як правило) зміни мовного довілля [11].

З огляду на це помітною є суперечність між обмеженим, спрощеним обсягом знань і практичних навичок, що їх нині одержують студенти на заняттях з ділової української мови у ВНЗ України, і тим, що саме вони могли б (і повинні в сучасних обставинах) одержувати. Однак на заняттях з ділової української мови першокурсників, як правило, вчать тому, чого вони не навчилися (хоча й повинні були навчитися) в школі – орфографії й пунктуації, побіжно – складним випадкам уживання слів. Такий шлях – це шлях у глухий кут. Насамперед тому, що він зорієнтований на посереднього студента, а то й - на слабого.

Отже, як слушно вважає Н. Непийвода, оптимально було б принципово переорієнтувати нинішній курс «Української ділової мови» на дисципліну «Основи професійної мовної підготовки» [11], що сприятиме реальному впровадженню української мови в різних сферах суспільного життя. Це дало б змогу започаткувати докорінні зміни в гуманітарній освіті студентів нефілологічних спеціальностей, оскільки такий підхід ґрунтується на принципово новому розумінні змісту й завдань мовної підготовки майбутніх

фахівців. Заняття з професійної мовної підготовки - це той терен, де молодь опановуватиме оптимальні способи оперування мовою як знаряддям досягнення успіху в професійній сфері, а це, безперечно, не залишить студентів байдужими до таких занять і до такого предмета [11].

Слід також принагідно зазначити, що вже 2005 р. І.М. Дишлюк із Харківського національного університету радіоелектроніки, як і деякі інші мовознавці України, розробила курс «Українська мова (за професійним спрямуванням)», метою якого є вивчення української мови в розрізі їхньої наступної професійної діяльності. Під час вивчення цього курсу розглядаються особливості використання української мови в майбутній професійній діяльності сьогоденних студентів. Особливу увагу приділено тут вивченню фахової термінології, її використанню за напрямками спеціальностей [12]. Крім того, у низці ВНЗ, зокрема Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна, викладається спецкурс «Мовна політика» в обсязі 35 годин [13]. На наше глибоке переконання, слід також підтримати пропозицію, що формується у Львівському університеті, про обов'язковість складання кандидатського іспиту з державної мови аспірантами всіх без винятку спеціальностей. Як добрий початок цій справі слід розцінювати запровадження державного іспиту з української мови в низці ВНЗ, зокрема Київському та Запорізькому університетах. Саме тому в Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в Європейський освітній простір, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України, записано: «Зміст соціально-гуманітарної підготовки передбачає поглиблення та професіоналізацію мовної освіти та її професійно-педагогічне спрямування» [14].

Після демократичної революції 2004-2005 рр. до сфери освіти України значно було посилено увагу Президента держави і Кабінету Міністрів. Зокрема, Указ Президента «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» [15], діяльність Кабінету Міністрів України спрямовані на підтримку вітчизняної науки і освіти, створення умов для забезпечення громадянам рівного доступу до якісної освіти, її інтеграцію до загальноєвропейського простору. Сказане створює передумови для запровадження сучасної політики розвитку сфери освіти і науки та перетворення їх в базові галузі переходу до інноваційної моделі розвитку суспільства. Як з цього приводу зазначав міністр освіти і науки України Станіслав Ніколаєнко, ще в середині позаминулого століття видатний український педагог Костянтин Ушинський закликав співвітчизників зрозуміти очевидну для нього річ: саме облаштування освіти, а не судова чи земельна реформа є найміцнішим фундаментом суспільства [16].

Останнім часом з боку прихильників так званої двомовності, в тому числі і у Верховній Раді України, робляться спроби ще більше посилити процес зросійщення вищої освіти, зокрема шляхом запровадження вступних іспитів до ВНЗ також і російською мовою. Один з таких законопроектів було зареєстровано народним депутатом України Людмилою Кириченко про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» (щодо рівності прав

абітурієнтів). Законопроектом передбачалося доповнити чинний закон положенням, яке б давало можливість абітурієнтам, які закінчили російськомовні загальноосвітні навчальні заклади, складати вступні іспити та здійснювати інші конкурсні процедури російською мовою. Однак Комітет з питань науки і освіти Верховної Ради України рекомендував відхилити цей проект закону, оскільки, на його думку, прийняття такого закону поставило б у нерівні умови абітурієнтів, які навчалися в школах з російською мовою викладання, з абітурієнтами, що закінчили школи, де викладання здійснювалося мовами національних меншин. Таку позицію Комітету повністю підтримало Міністерство науки і освіти України.

Тут доцільно проаналізувати гіпотетичні наслідки запровадження двомовності у ВНЗ та навчальних закладах іншого освітнього рівня. Вони можуть бути такими: 1) чітке розшарування суспільства за мовними ознаками і формування передовсім політичних субкультур на ґрунті мов; 2) наростання протистояння на ґрунті мов; 3) розшарування освітньої системи, створення паралельних освітніх структур; 4) нерівність російськомовних учнів, абітурієнтів та студентів порівняно з тими, які навчалися в освітніх закладах інших національних меншин (іншими мовами); 5) культивування настроїв сепаратизму, загроза використання студентів як найбільш мобільної верстви населення певними політиками у власних інтересах [17].

З метою узагальнення процесів, що відбуваються в освітній мовній політиці, та вироблення практичних рекомендацій у жовтні 2005 р. у Києві відбувся Міжнародний конгрес «Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі», ініційований Науково-дослідним інститутом українознавства Міністерства освіти і науки України під патронатом Президента України Віктора Ющенка. На конгресі обговорювалися питання місця й ролі української мови в осмисленні націєтворчих і загальнодержавних процесів, актуалізувався мовно-українознавчий підхід до розв'язання освітянських завдань, з'ясовувалися шляхи подолання мовних суперечностей в Україні та в українській діаспорі, виконання ст. 10 Конституції України щодо статусу української мови. На пленарному засіданні було заслухано проблемну доповідь міністра освіти і науки С.Ніколаєнка про стан і перспективи розвитку державної мови. У ході конференції, зокрема, зазначалося, що сучасна мовна ситуація в Україні характеризується неоднорідністю. З одного боку, є тенденція розширення функціонального тла української мови, з іншого - яскраво простежується тенденція розмивання цього процесу, применшення значущості мовних проблем і прагнення накинати суспільству думку про необов'язковість утвердження пріоритетності української мови у визначальних державних інституціях, закладах науки, освіти, культури [18]. Усі ці процеси, на наше глибоке переконання, характерні і для вищої школи України сьогодення.

Насамкінець зазначимо, що впровадження державної мови у ВНЗ – це, звичайно, не самоціль. Воно безпосередньо пов'язане з далекоглядною перспективою. Насамперед у плані міжнародного визнання України і міжнародного співробітництва з нашою державою. Як відомо, на початку 90-х рр. багато зарубіжних університетів виявили бажання відкрити в себе

україністику. Але, коли побачили, що з нею не все добре в самій Україні, - ентузіазм значно підупав [2].

Отже, в сучасних умовах євроінтеграції особливу роль у набутті якісної освіти в Україні відіграє мовна політика у вищій школі. Закріплення Конституцією України, законодавством про освіту державного статусу української мови, що є ознакою демократичної країни, однак не означає набуття його де-факто. Попри позитивні зміни, що сталися в мережі ВНЗ з українською мовою, загальна ситуація вимагає суттєвих змін у процесі переходу на викладання українською мовою то оновлення змісту мовної освіти у вищій школі України, насамперед на Півдні і Сході.

Подальші дослідження проблеми вбачаються нами у висвітленні стану функціонування державної мови в системі післядипломної освіти України.

Список використаних джерел

1. *Ніколаєнко С.* Вища освіта і нація - найважливіші сфери відповідальності і громадянського суспільства та основа інноваційного розвитку: Доповідь Міністра освіти і науки України на підсумковому засіданні колегії 24 березня 2005 року: <http://www.mon.gov.ua>.

2. *Наєнко М.* Про державну мову в українських університетах // <http://www.vesna.org.ua/txt/kont/derzh2000/32.html-56k>

3. *Пентиліук М.* Професійна підготовка студентів-філологів // Дивослово. – 2005. – № 11. – С. 21-24.

4. vashchenko.Iviv.ua/texts/va_st8.html-79k

5. *Куць О.М.* Мовна політика в державотворчих процесах України: Навч. посіб. – Х., 2004. – 275 с.

6. *Магрицька І.* Чи дбає держава про своє майбутнє? (стан функціонування державної мови на Луганщині) // Розбудова держави. – 2004. – № 1-3. – С. 37-42.

7. Закон України про вищу освіту // <http://www.rada.gov.ua>

8. *Свідзинський А.* Про освіту та науку в Україні // Розбудова держави. – 2005. – № 5-8. – С. 6-38.

9. *Ніколаєнко С.* З днем знань, дорогі українські словесники! // Дивослово. – 2005. – № 9.

10. <http://www.ukrstat.gov.ua>

11. *Непийвода Р.* Як усе ж таки запровадити українську мову у наших вузах? // Державність української мови і мовний досвід світу: Матеріали міжнар. конф. – К., 2000.

12. http://www.ukr.study.kture.kharkov.ua_u.html-225k

13. <http://www.politology.univer.kharkov.ua/cast.html-66k>

14. Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в Європейський освітній простір: Затв. Наказом Міністра освіти і науки України від 31 груд. 2004 р. № 998 // <http://www.mon.gov.ua>

15. Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні: Указ Президента України від 4 лип. 2005 р. № 1013/2005 // <http://www.rada.gov.ua>

16. http://www.ya.org.ua/site_ie/memoirs/novost/2004-7.html-121k
17. Закон і культура. – 2005. – 31 трав. // <http://www.scenter.kiev.ua/neys/neys:31.05.05>. - 48 к.
18. Єрмоленко С., Пономаренко А. Всі мови - цвіт душі, корона, доля, дух і честь народів... (Підсумки роботи Міжнар. конгресу “Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі”) // Дивослово. – 2006. – № 1. – С. 59-60.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Засвоєння фахової термінологічної лексики у процесі вивчення дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням»

Гриджук О. Засвоєння фахової термінологічної лексики у процесі вивчення дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням». *Вісник Львівського ун-ту. Серія філол.* 2010. Вип. 50. С. 197–202.

Розглянуто проблему засвоєння фахової термінологічної лексики у процесі вивчення дисципліни “Українська мова за професійним спрямуванням” студентами лісотехнічного профілю. Запропоновано систему вправ і тестових завдань щодо вироблення навиків аналізу термінів за різними ознаками і перевірки рівня знань студентів.

Ключові слова: термін, фахова термінологічна лексика, професійне мовлення.

Складовою успіху спеціаліста на сучасному ринку праці є рівень його фахового мовлення, майстерне володіння термінологічною лексикою, що свідчить про глибоке розуміння професійних понять і явищ, культура спілкування загалом. Професійне мовлення фахівця лісопромислового комплексу пов'язане з його активним словниковим запасом, у тому числі і термінологічним. Процес засвоєння фахової термінологічної лексики студентами лісотехнічного профілю передбачає:

- 1) вивчення загальнонаукової термінології;
- 2) оволодіння термінологією лісопромислового комплексу;
- 3) засвоєння термінів споріднених наук;
- 4) вивчення власне фахової термінологічної лексики.

Вивчення дисципліни “Українська мова за професійним спрямуванням” у технічному вузі має свою специфіку, оскільки основним завданням тут стає поєднання двох аспектів: з одного боку, це засвоєння фахової термінологічної лексики крізь призму її становлення, функціонування, граматичних особливостей її застосування у науковому стилі, а з іншого, вироблення навиків складання документів різного призначення.

Мета статті – розглянути проблему вивчення професійної термінологічної лексики у вищій школі лісотехнічного профілю.

Завдання ускладнене декількома обставинами, по-перше, дисципліну читають на першому курсі, тому студенти фактично ще не вивчають спеціальну термінологію, по-друге, пояснювати термінологічну лексику як систему

спеціальних понять певного фаху є завданням викладача вузької спеціалізації. Таким чином, структурну підпорядкованість термінів, їх системну організацію студенти засвоюють при вивченні фахових дисциплін. Завдання курсу “Українська мова за професійним спрямуванням” полягає у тому, щоби пояснити студентам термін як мовознавчу категорію: розвиток значення, походження, будову тощо. Основним завданням викладача є збагачення студента науковими знаннями та формування у нього, хоча б частково, наукового світогляду.

Системне засвоєння термінології має складатися з таких основних видів робіт:

- 1) визначення понять “термінологія”, “терміносистема”, “термін”;
- 2) з’ясування вимог до термінів;
- 3) вивчення професіоналізмів, причин їх утворення;
- 4) визначення лексико-семантичних особливостей термінів (однозначність – багатозначність, способи утворення багатозначності на термінологічному рівні; терміни-омоніми; явище паронімії);
- 5) аналіз термінолексики щодо походження (питомі українські терміни, терміни-запозичення з інших національних мов, терміни, утворені за допомогою греко-латинських основ);
- 6) лексико-граматична характеристика термінів (переважна більшість термінів- іменників, дієслова як терміни деревообробки);
- 7) дослідження структурно-словотвірних особливостей термінів (однослівні терміни, терміни-композиції і терміни-словосполучення; способи творення термінів, особливості термінологічного словотворення).

Розвиток професійного мовлення передбачає виконання різноманітних вправ. Система вправ і завдань для перевірки рівня засвоєння теоретичного матеріалу спрямована на формування мовної компетенції майбутнього спеціаліста, зокрема його активного термінологічного апарату. Комплекс професійно орієнтованих завдань, наприклад, може бути таким:

Назвіть основні вимоги до термінів:

- а) милозвучність;
- б) може бути емоційно забарвленим;
- в) однозначність у межах однієї терміносистеми;
- г) використання лише нормативного найменування;
- д) кожне спеціальне поняття може позначатися кількома термінами;
- е) має бути точним;
- є) відсутність синонімів.

Котрі з поданих термінів є загальнонауковими, а котрі – вузькоспеціальними? Система, маківка, насадка, балка, водошар, каучук, сортимент, розетка, мітоз, ресурс, муфта, альтернатива, метод, емітент, компонент, мембрана, лізинг, рибосоми, хлоропласти, фотосинтез, заболонь, деформація, масштаб, аналітичний, рамбуз, механізм, тканина, гнилизна, завиток, мікроклімат, девальвація, целюлоза, модуль, ксилема, коефіцієнт, валюта, реміза, інкасо.

Згрупуйте частини слів з двох колонок так, щоб утворилися терміни лісівничого профілю.

волого-	-логія
тепло-	-синтез
водо-	-стан
нано-	-знавство
дерево-	-ємність
дендро-	-рельєф
фото-	-провідність
деревино-	-шар

За «Реєстром репресованих слів» [4] Л. Масенко доберіть відповідники до “рекомендованих до вжитку” термінів.

Височина, гряда, еластичність, правило, елемент, ландшафт, паяльник, хребет гірський, клімат, низина, горизонт, вічнозелений прес, функція, візування, ліс шпильковий, мастика, гіпотеза, рукав (річки), іней, ростучий, курсив, шків, функція.

З’ясуйте, котрі з поданих лексем є термінами, а які – професіоналізмами?

Прожилки, варене дерево, пігмент, волок, дуб в шубі, рубка, жучина, маточник, популяція, праліс, лігнін, шкілка, мітоз, камбій, ромпак, верхній склад, смільняк, підсочка, фауна.

Установіть відповідність між поняттями.

- 1) терміни;
- 2) професіоналізми;
- 3) загальноживані слова;
 - а) біль, рогівка, літовище, шуба;
 - б) лісостан, біота, водозабір, флора;
 - в) носити, гілка, праця, птах.

Серед поданих професіоналізмів виберіть запозичені. З’ясуйте, з яких мов вони походять. Прослідкуйте, як змінилося значення слова у процесі його засвоєння іншою мовою?

Зензубель, єрунок, маєр, забрало, борідка, кань, блят, вінкель, ріжок, гиблівка, втиральник, шпунтгобель, подошва, нижній склад, бабка, гембель, шерхембель, тибель, струг, фальцгебель, тартак, горбач, крайка.

З’ясуйте, котрі з поданих термінів є однозначними.

Графіка, листок, дерево, рубка, природа, дуб, засідання, коло, праця, цикл, будова, характер, лісничий, різьблення, орнамент, натура, натюрморт, ботаніка, експозиція, корінь, ліс, економіка, маркетинг, моделювання, пропозиція, квота, нарис, налаштування, програма, параметр, рослина, рідина, вода, енергія, техніка.

З’ясуйте, котрі з поданих термінів є багатозначними.

Екологічний менеджмент, ступінь, аналіз, макрорельєф, підріст, популяція, структура деревостану, рослина, целюлоза, вади деревини, текстура, гіпербола, моніторинг, периметр, авізо, інвестиційний портфель, екологічний податок, авіста, біржа, гарантія, брокер, договір, активні

облігації, дата-вексель, екологічне підприємництво, господарська ємність біосфери, акцент.

Який спосіб утворення багатозначності використано для творення поданих термінів?

Охрома заяча, ефект хроповика, ластівчин хвіст, тріщина променева, пташине око, зелені гроші, мертва деревина, бархат амурський, човник, золотий запас, прихована інфляція, природний рівень безробіття, збурення пропозиції, валютна змія, м'які долари, жирний кіт, перепис населення, гребінець, кишенька, вічко, пасинок, завиток.

Чим омоніми відрізняються від багатозначних слів? Укажіть, котрі з поданих термінів є омонімами, а які – багатозначними.

Корінь, ландшафт, ліс, тайгова зона, коліно, валюта, вінчестер, лісові культури, кара, лісова селекція, візир, вектор, блок, лігнін, маркетинг, біотип.

Користуючись тлумачним словником української мови, поясніть значення поданих слів-омонімів.

Агент1 – агент2, ажур1 – ажур2, киянка1 – киянка2, валовий1 – валовий2, бак1 – бак2, настановляти1 – настановляти2, ківі1 – ківі2, ришта1 – ришта2, об'єктивний1 – об'єктивний2, лист1 – лист2, балабан1 – балабан2, кра'новий – кранови'й, дерева'на – деревина'.

Доберіть синоніми до поданих термінів.

Гербарій, антитеза, аніс, альтиметр, аномалія, мастихін, еволюція, правопис, лінгвістика, карта.

До поданих дієслів доберіть синоніми. З'ясуйте, котрі з дібраних синонімів доречно застосовувати в офіційно-діловому та науковому стилях, а котрі – ні.

Наполягати, написати, керувати, вирішити, виробляти, акумулювати, ґрунтуватися.

З поданих слів сформууйте синонімічні ряди.

Ефективний, дійовий, ліс, вичерпний, начерк, живина, повний, звірина, шкід, крокі, штивний, ґрунтовний, бір, злободенний, твір, тварина, витвір, докладний, ретельний, етюд, звір, глибокий, праця, перелісок, дубняк, робота, затвердлий, розгорнутий, дослідження, гай, праліс, детальний, актуальний, дерев'янистий, розвідка, трактат, твердий, назрілий, цупкий, блискучий, ескіз, деталізований.

Поясніть значення поданих слів-паронімів. У якій сфері наукової діяльності вони можуть бути застосовані?

Кореневий – корінний, деревинний – деревний – дерев'яний – дерев'янистий, листовий – листовий – листяний, циклічний – цикловий, насіннєвий – насінний – насін-ницький, гарантійний – гарантований, кооперація – кооперування, трав'яний – трав'янистий, систематичний – систематизований – системний.

Складіть невеликий текст (10-15 речень) з поданими словами-паронімами.

Абонент – абонемент, адресат – адресант, вид – вигляд, відносини – відношення.

До запозичених термінів доберіть українські відповідники.

Альков, лімнологія, альпінарій, барельєф, ландшафт, горельєф, ксилографія, балюстрада, лімітувати, орфографія, лінгвістика, скульптура, лексикографія, менеджмент, кредит, рентабельність, легалізація, кронштейн, лібералізм, ліга, аукціон, атмосфера, мануфактура, суб'єктивний, маршрут, ментор, метаморфоза, модифікація, ліцензія, сарказм, селекція, силует, профіль, симбіоз, трансформація, субординація, резерв.

Наведіть приклади термінів Вашого фаху:

а) грецького походження; б) латинського походження; в) англійського походження; г) німецького походження; д) французького походження ;
е) італійського походження; є) власне українські за походженням.

Подані терміни згрупуйте щодо походження.

Габарит, вохра, сервер, агрегат, індекс, барельєф, альтанка, колодомір, дезінтеграція, вулканізація, інфраструктура, кредит, інкрустація, алебастровий, картуш, систематика, графіка, омметр, стамеска, лінза, партеногенез, макроструктура, селекція, сецесіон, сертифікат, гідрати, дренаж, капітель, інвентаризація, кераміка, процесор, інтерфейс, біометрія, код, інвестиція, карбюратор, фуганок, логарифм.

Доберіть терміни з коренями макро-, мікро-, мега-, мезо-.

Доберіть терміни-складні слова з основою бруто-, нетто-, дендро-, еко-, біо-.

Доберіть терміни з кінцевою частиною -ція, що стосується:

а) лісівничої термінології;
б) економічної термінології;
в) термінології деревообробки.

Подані терміни-іменники згрупуйте за способами їх утворення.

Засмолок, заруб, сухобокість, відкол, продубина, наріст, вирив, амітоз, дашок, гнилизна, водошар, закорина, завилькуватість, крилатість, пожолобленість, запил, лісостан, дупло, наріст, біогрупа, підлісок.

Пригадайте відомі вам терміни-дієслова. Прослідкуйте спосіб їх творення.

Із запропонованих слів утворіть термінологічні словосполучення.

ребриста	смоляна
подвійна	ядрова
зональна	деревина
висотна	окоренкуватість
морозобійна	тріщина
внутрішня	рослинність
поясність	кишенька
заболонь	серцевина

Запропонована система завдань може бути застосована і при впровадженні інтерактивних методик викладання – робота в парах, ротаційних трійках, малих групах, методика незакінчених речень, студентам доречно буде також запропонувати ситуаційні вправи, рольові ігри, в окремих випадках можливим є використання дискусії чи навіть виконання спільного проекту

(наприклад, збір, систематизація та опис термінів за певними тематичними групами). Таке групове навчання, як зазначає О. Січкарук, є “тим середовищем, яке найбільш природно моделює зовнішнє соціальне оточення, вчить публічній комунікації, в кінцевому випадку сприяє соціалізації людини та її вмінню раціонально і корисно діяти в суспільстві” [3, с. 5].

Вдале поєднання різних видів вправ і форм тестових завдань забезпечить контрольну та навчальну мету, оскільки виправлення і пояснення допущених студентами помилок є своєрідним продовженням навчального процесу, яке працюватиме лише на користь студента.

1. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. Львів: Світ, 1994. 215 с.

2. Симоненко Л. О. Формування української біологічної термінології / Ін-т мовознавства АН України / Л. О. Симоненко. К.: Наукова думка, 1991. 152 с.

3. Січкарук О. Інтерактивні методи навчання у вищій школі / О. Січкарук. К., 2006. 86 с.

4. Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду: Док. і матеріали / [упоряд. Л. Масенко та ін.]. К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2005. С. 354-399.

THE MASTERING OF SPECIAL TERMINOLOGICAL VOCABULARY IN THE PROCESS OF STUDYING THE DISCIPLINE “UKRAINIAN LANGUAGE FOR VOCATIONAL ORIENTATION”

Oksana Hrydzuk

*National forestry university of Ukraine,
the departament of Ukrainian and foreign languages, 105, Gen. Chupryny Str.,
79057, Lviv, Ukraine, phone: (032) 2392742*

The problem of special terminological vocabulary mastering in the process of studying the discipline “Ukrainian language for vocational orientation” by the students of forest and wood industry is considered. The system of exercises and test tasks to develop skills of analysis of terms as to different features and checking up the level of students’ knowledge is proposed.

Key words: *terms, special terminological vocabulary, professional language.*

Формування мовленнєвої компетенції студентів під час вивчення курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)»

Клименко І. Формування мовленнєвої компетенції студентів під час вивчення курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)». *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки.* 2004. № 1(60). С. 76–80.

Розвиток мови як засобу спілкування залежить, безумовно, від ставлення до мови в суспільстві, від оволодіння нею всіма членами суспільства. Основним завданням мовної політики в Україні є формування ставлення у кожного її громадянина до української мови як до державної. І це завдання мусять постійно вирішувати всі державні, громадські й освітянські організації.

Стратегічні завдання освіти – відродити пріоритетний розвиток особистості на основі вивчення мови, створити умови для досягнення якісно нового рівня знань державної мови.

У всіх сферах життєдіяльності людини характер мовленнєвої поведінки є найважливішим показником її загальної культури і творчих здібностей.

Підготовці студентів до використання знань з української мови в реальних життєвих ситуаціях сприяє методика комунікативно орієнтованого викладання мови. Ця методика бере свій початок у наукових дослідженнях, що проводилися прикладними лінгвістами британських університетів. Головна ідея цього підходу – щоб стати ефективними користувачами мови, треба не тільки здобувати знання (знати, наприклад, граматичні, лексичні або фонетичні норми), а й розвивати навички та вміння використовувати мовні форми для реальних комунікативних цілей [1].

При використанні цієї методики стимулюють пізнавальні процеси. Комунікативно орієнтоване навчання мови має на меті не тільки дати практичні знання, а й розвинути розуміння того, як ці знання використовуються для спілкування.

Вищими навчальними закладами України прийнята мовна концепція, яка передбачає глибоке оволодіння основами ділового спілкування, досягнення високого рівня комунікативної компетенції (мовленнєвої, мовної та соціокультурної), запроваджене вивчення курсів «Українська мова (за професійним спрямуванням)» та «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)».

Структурування змісту навчального матеріалу з «Української мови (за професійним спрямуванням)» являє собою взаємозв'язок таких компонентів.

Перший компонент змісту – це науковий аспект, за яким викладач, спираючись на вже засвоєний матеріал, повинен будувати роботу таким чином, щоб забезпечити високий рівень викладання курсу.

Другий компонент змісту – це функціонально-комунікативний (пізнавально-практичний) аспект, що передбачає досконале оволодіння мовою в усіх сферах мовленнєвої діяльності для осмислення практичних умінь і навичок при опрацюванні всіх розділів курсу.

Третій компонент змісту – це професійний аспект, запровадження якого у навчальний процес буде сприяти формуванню у майбутніх спеціалістів відповідних професійних умінь та навичок.

Четвертий компонент змісту – це формування об'єму і ваги самостійної навчальної аудиторної і позааудиторної роботи студентів, яка спрямована на самостійну пізнавальну діяльність студентів.

Саме поєднання вищезазначених компонентів буде сприяти формуванню у спеціалістів більш високого рівня теоретичної, практичної і фахової підготовки з дисципліни.

Вивчення курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» не повинно зводитися тільки до відшліфування теоретично-практичних знань, умінь і навичок з української мови, які є базовими, а формувати мовленнєво-компетентну особистість, готову до комунікації державною мовою за будь-яких обставин спілкування.

Рівень мовленнєвої компетенції зумовлюється пізнавальною діяльністю особистості. Мовленнєва компетенція є поняттям комплексним. Спираючись на мовну компетенцію, вона охоплює систему мовленнєвих умінь (вести діалог, сприймати, відтворювати і створювати усні й писемні монологічні та діалогічні висловлювання різних видів, типів і жанрів), необхідних особистості у різноманітних життєвих ситуаціях. Мовленнєва компетенція особистості виявляється у сформованості умінь користуватися усною і писемною літературною мовою, багатством її виражальних засобів залежно від цілей і завдань висловлювання та громадського життя.

Проблемі становлення й розвитку мовленнєвої компетенції і мовної особистості приділяли увагу психологи, лінгвісти, методисти. Проте, незважаючи на певні досягнення у дослідженні проблем формування мовленнєвої компетенції, нерозкритим залишається питання про її формування в студентів нефілологічних факультетів вищих навчальних закладів.

Ефективність процесу формування мовленнєвої компетенції залежить від таких умов:

- усвідомлене розуміння конструктивної і стилістичної ролі мовних одиниць;
- розширення програми видами робіт з розвитку зв'язного мовлення;
- послідовне використання на практичних заняттях з ділової української мови форм мовленнєвого етикету;
- навчання елементів публічних виступів.

Мовленнєва компетенція ґрунтується на системних знаннях з мови, засвоєних у функціональному аспекті, і відповідних практичних умінь та навичках, а також на загальнокультурному у розвитку особистості - естетичному, етичному, світоглядному та інтелектуальному.

Сучасні уявлення мовознавців про мовленнєве спілкування, або мовленнєву комунікацію почали формуватися в теорії психології і соціології задовго до появи лінгвістичних праць, у назві яких стояло слово «спілкування», або «комунікація».

М. Пентилюк визначає мовленнєву компетенцію як комплексне поняття, яке включає систему мовленнєвих умінь, необхідних для спілкування у різних життєвих ситуаціях.

Значний інтерес для побудови системи навчання, що сприяла б формуванню мовленнєвої компетенції, становить позитивна мотивація у вивченні мови, посилення ролі позитивної оцінки.

Головна увага психолінгвістів зосереджена на розвиткові мотиваційної сфери особистості: визначенні й формуванні світогляду, його впливу на пізнавальну діяльність. Розумовий розвиток студентів полягає не стільки в нагромадженні вмінь і зміні деяких властивостей інтелекту, скільки у формуванні індивідуального стилю розумової діяльності.

Проблема формування мовленнєвої компетенції має як соціологічний, так і особистісний характер, адже особистість значною мірою може повноцінно розвиватися і реалізувати свої здібності лише при достатньо високому рівні мовленнєвого розвитку.

Оскільки курс української мови студенти засвоїли ще в школі, у вищому навчальному закладі більша увага приділяється стилістичному аспекту, культурі мовлення, мовленнєвому етикету, а також удосконаленню мистецтва публічного виступу.

Процес навчання мови й мовлення ґрунтується на інтелектуальному розвитку студентів і одночасно є рушійною силою. Тому для формування мовленнєвої компетенції особливе значення має єдність мови і мислення.

Методика комунікативно орієнтованого навчання передбачає вирішення таких завдань:

- з'ясування й обґрунтування методичних умов і способів, які сприятимуть формуванню мовленнєвої компетенції студентів нефілологічних факультетів;
- розробка системи завдань для свідомого засвоєння студентами мовних засобів, необхідних для створення висловлювань;
- підготовка особистості до активного мовленнєвого спілкування;
- розвиток елементів ораторського мистецтва, доцільне використання різних форм мовленнєвого етикету.

Мовленнєві вправи включають рецептивну, репродуктивну й продуктивну діяльність, відповідно до якої виділено такі види:

а) рецептивні (загальномовленнєві й стилістичні) вправи, що вимагають від студентів сприймання, усвідомлення і фіксування в пам'яті здобутої інформації, характеристики мовних засобів, групування мовних явищ за вказаними ознаками, знаходження стилістичних невідповідностей у тексті;

б) репродуктивні вправи, які пов'язані з умінями студентів відтворювати наявні знання (за зразком, схемою, пам'яткою) і потребують добору мовних засобів за певною ознакою;

в) продуктивні вправи передбачають творче застосування знань, зокрема, в новій ситуації, вільне володіння всіма видами мовленнєвої діяльності, необхідними для виконання вправ з трансформації текстів, редагування, написання різних за стилями, типами й жанрами мовлення творів.

Така система вправ дає змогу реалізувати комунікативно-діяльнісний і функціонально-стилістичний підходи до навчання мов.

У процесі свідомого і творчого використання виражальних засобів необхідно розуміти стилістичну роль мовних одиниць, вміти створювати зв'язні тексти (усні й письмові) різної стильової спрямованості, володіти навичками доцільно використовувати різні форми мовленнєвого етикету.

Завдання мають бути спрямовані на спостереження над текстом, його редагування, поширення, скорочення, конструювання елементів висловлювання з урахуванням запропонованої мовленнєвої ситуації.

Сформована мовленнєва компетентність передбачає творення зв'язного тексту у єдності змісту й форми. Саме вивчення теми „Реферат. Правила його оформлення” передбачає формування таких умінь і навичок:

- уміння працювати з книгою: уміння виділити головну думку з прочитаного, коротко записувати її, скласти план прочитаного з одного чи кількох джерел, конспектувати, писати повідомлення, доповіді, реферати;
- уміння сприймати чуже мовлення на слух і вести обговорення: оцінювати виступ товариша, ставити запитання для уточнення чи поглиблення фактів, висловлювати своє ставлення до викладених фактів, уміти дискутувати;
- уміння здійснювати логічні операції: аналіз, синтез, класифікацію, порівняння, зіставлення, робити аналогії, узагальнення тощо.

Робота над рефератом передбачає:

- пошук, збір і вивчення джерел наукової інформації, які відображають тему дослідження;
- переосмислення отриманої інформації;
- розвиток практичних навичок аналізу відповідних мовних фактів, явищ;
- класифікацію і систематизацію теоретичних положень, висновків, зроблених за темою дослідження;
- продумування оформлення рефератів пошукової роботи та її захист;
- розвиток навичок доповідача та його опонента у процесі захисту реферату.

Роботу студента, пов'язану з написанням реферату, умовно поділяють на три етапи: підготовчий (організаційний); творчий (самостійно-пошуковий); заключний (оформлення і захист роботи).

Вимоги до підготовки:

- ретельна підготовка до виступу на практичному занятті;
- відбір найбільш переконливих, дохідливих, цікавих фактів для викладу головних положень роботи;
- повинні бути передбачені можливі контраргументи, готовність до їх спростування.

Методика проведення захисту:

- захист проводиться (за графіком) під час практичних занять за визначеним розділом;
- попереднє репрезентування реферату визначеними студентами;
- на виступ відводиться 10 хвилин;
- потім виступає рецензент із інформацією про якість виконаної роботи; обговорення змісту реферату;
- підсумок результатів захисту, виставлення оцінки.

Така методика організації захисту написаних рефератів дає кожному студенту можливість побувати в ролі і доповідача, й опонента, розвиває вміння

передавати навчальну інформацію і критично осмислювати, аналізувати її зміст.

У цілому можна зробити висновок про те, що у кінцевому результаті вивчення «Української мови (за професійним спрямуванням)» студенти повинні: уміти вести розгорнутий монолог з фахової проблематики; уміти вести ефективну, конструктивну бесіду на будь-яку тему; володіти полемічним мистецтвом, культурою конструктивного діалогу та полілогу (диспут, полеміка, дискусія).

SUMMARY

The question of language development is becoming of a great importance at the times of new independent state forming, especially when Ukrainian language is spoken in governmental, social and political sphere. This article arises the problem of performance “Ukrainian language” course (under the specialty direction) for nonphilological departments of the Pedagogical University. Here are presented some approaches to the fulfilment of the stated discipline’s tasks.

Список літератури

1. Комунікативні методи та матеріали для викладання англійської мови Пер. з англ. Oxford University Press, 1998.
2. Навчальний процес у вищій педагогічній школі: Навчальний посібник / За ред. О.Г. Мороза. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2001.
3. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К.: Шкільний світ, 2002.

Формування комунікативних умінь студентів-філологів на заняттях із ділової української мови

Рускуліс Л. В. Формування комунікативних умінь студентів-філологів на заняттях із ділової української мови. *Збірник наукових праць «педагогічні науки»*. 2005. № 39. С. 322–325.

Показником еволюції суспільства є розвиток ділового мовлення, бо в ньому сконденсована вся сукупність прийомів, характерних рис діяльності, поведінки, методів, що задовольняють адміністративно-господарське, політичне, економічне життя, ділові відносини між державами, організаціями та членами суспільства. Відтак особлива увага приділяється теоретичному вдосконаленню і практичному його застосуванню. Для майбутнього вчителя-словесника – це здатність виявити свої інтелектуальні здібності в спілкуванні з учнями, їх батьками, що, як відомо, носить здебільшого діловий, офіційний характер. Мова йде про розвиток комунікативних умінь студентів-філологів, що передбачає необхідність навчити їх правильно говорити і писати, уміло відібрати з величезної кількості мовленнєвих засобів найбільш доцільні в певній ситуації, а набуті знання використовувати для спілкування. Однак, на

практиці дуже часто маємо протилежне: студенти добре володіють лінгвістичним матеріалом на усіх мовних рівнях, проте не спроможні побудувати елементарну телефонну розмову, провести бесіду, зробити доповідь.

Відповіді на цю проблему знаходимо у дослідженнях Н. Бабич, О. Біляєва, С. Карамана, Т. Ладиженської, М. Львова, М. Пентилюк, Л. Скуратівського, М. Стельмаховича, Г. Шелехової та інших. Науковці переконано доводять, що в основі розвитку комунікативних умінь – тісний взаємозв'язок усної та писемної форм мови, навчання діяльності спілкування, створення на заняттях таких умов, що сприяли б бажанню майбутніх учителів-словесників брати участь у мовленнєвій діяльності.

Значним кроком у вирішенні даного питання стало введення до вузівської програми курсу “Ділова українська мова” для студентів філологічного факультету.

З метою удосконалення ділового мовлення студентів-першокурсників ми пропонуємо систему практичних завдань, спрямованих на розвиток їх мовленнєвої компетенції.

Завдання 1. Прочитайте текст. Чи є він зразком ділового мовлення. З'ясуйте, які функції виконує, чи відповідає критеріям ділового мовлення, які сторони ділового мовлення йому притаманні?

Закріплення Конституцією України статусу української мови як державної зумовлює зростання її суспільного значення в державному, політичному, господарському житті, в ділових відносинах між організаціями та установами. Проте часто виникає невідповідність між високим професійним рівнем і низьким рівнем культури мовлення особи. Це потребує створення таких умов вивчення української мови, щоб учні засвоїли не тільки лінгвістичні поняття і граматичні правила, а й уміли активно послуговуватись мовою як засобом спілкування в усіх сферах громадського життя, зокрема в офіційній (ділові взаємини на виробництві, між установами, окремою особою і установою, між посадовими особами), усвідомлювали значення мови для самовираження творчої особистості.

Реформа загальноосвітньої школи передбачає формування розвиненої особистості, фахового потенціалу держави, чому служить рання спеціалізація за інтересами і підготовка спеціалістів на всіх рівнях. Одним із шляхів здійснення поставлених завдань є введення з 2001–2002 н.р. курсу “Українське ділове мовлення” в обсязі 38 годин у групах ПТЗН без отримання загальної середньої освіти.

Курс українського ділового мовлення сприятиме засвоєнню державної мови відповідно до норм офіційного спілкування, формуванню особистості, зокрема її фахових мовленнєвих умінь, вихованню національно свідомих громадян України.

Завдання 2. Розгляньте декілька зразків документів. Охарактеризуйте ті, в яких наявний поділ на рубрики. Яка система нумерації у них використана?

Завдання 3. Станьте учасником діалогу, відповівши на подані питання.

1. У якому зі стилів мовлення найповніше реалізується професійна компетентність, знання справи, ділові якості?

2. Який зі стилів сучасної української літературної мови є одним із найдавніших? Думку доведіть.

3. У яких стилях вживаються терміни, фразеологізми, стандартні синтаксичні конструкції, професійні жаргони, суспільнополітична лексика.

Завдання 4. Пояснити зміст понять (і навести конкретні приклади на доказ своїх пояснень): побутовий мовленнєвий етикет, педагогічний етикет, службовий етикет. З'ясувати їх основні риси.

Завдання 5. Виконати в особах телефонну розмову: а) двох однокурсників, один з яких пропустив тиждень занять через хворобу; б) матері з дочкою, що навчається в іншому місті; в) старости групи з одногрупником про підготовку відповідального заходу.

Завдання 6. Доберіть 8-10 професіоналізмів, що використовуються у мові вчителя.

Завдання 7. Підібрати українські відповідники до поданих запозичень. Скласти з ними твір про важливість обраного вами фаху.

Лінгвіст, авторитет, анонс, локальний, дебати, дефект, домінувати, експеримент, інцидент, лаконічний, стимул.

Завдання 8. Наведіть терміни, які ви опанували, засвоюючи поняття “ділове мовлення”, поясніть їх значення.

Завдання 9. Поясніть значення запропонованих фразеологізмів. Чи можна їх використати у діловому мовленні, думку доведіть. Із 5-6 з них складіть речення.

Бити в ціль, центр ваги, узяти до відома, вагомий внесок, знаходити спільну мову, давати задній хід, готовий до послуг, кермо влади, робити наголос, праведне діло, поставити на кін.

Завдання 10. Охарактеризуйте мовлення людини, використовуючи запропоновані фразеологізми.

Плетиво слів, живе слово, набір слів, розтікатися мислю по дереву, солодкі слова, сипати словами, бути господарем свого слова.

Завдання 11. Поєднайте паронімічні прикметники з іменниками, що пропонуються.

Корисливий // корисний: людина, довідник, монографія, діяльність, зустріч, дядько, дівчина. Особистий // особовий: власність, майно, книжка, підпис, склад, посвідчення, назва, рахунок.

Завдання 12. Знайдіть у наведених реченнях штампи та канцеляризми, прокоментуйте їх, запропонуйте варіант без них.

1. Результати суттєво покращилися за рахунок добросовісного ставлення до виконання своїх обов'язків кожним членом колективу. 2. Станом на 1-ше вересня необхідні підручники для студентів філологічного факультету наявні в повному обсязі. 3. Включитися в обговорення питання дисципліни студента повинні усі члени групи. 4. Видача довідок зі стипендії здійснюється в кінці кожного місяця. 5. Мова йшла про роботу по піднесенню успішності навчання.

Завдання 13. Доповніть перелік парних слів.

Питання – гостре, актуальне, потрібне ... Завдання – реальне, почесне, велике ... Допомога – дійова, активна, постійна ... Оцінка – належна, гостра, висока ... Критика – гостра, принципова ...

Завдання 14. Прочитайте подані речення, відредагуйте їх та запишіть правильні варіанти.

1. Він не мав ніякої уяви про те, що сталося. 2. Багатотисячний читач – культурний, доброзичливий – є тим постійним адресантом, до якого ми звертаємося кожним своїм твором. 3. Особиста справа – це сукупність документів, що містять найповніші відомості про працівника. До неї входять заява, особистий листок з обліку кадрів чи анкета, автобіографія, копії документів за освіту, витяг з наказу про зачислення на роботу та інші документи по особистому складу, що стосуються працівника. 4. Він має статус юридичного лиця. 5. Я оцінила її делікатність. Що не говори, людина тактична.

Завдання 15. Пояснити функціонування назв осіб за професією. Які іменники можуть позначати осіб як чоловічої, так і жіночої статі, а які – ні. Чому?

Студент, декан, ректор, директор, секретар, лікар, ентузіаст, філолог, президент, лектор, журналіст, активіст, учитель, учений.

Завдання 16. Порівняйте, як зміна закінчень -а, -я та -у, -ю впливає на значення слів.

Акта – акту, апарата – апарату, бала – балу, гніта – гніту, звука – звуку, знака – знаку, органа – органу, папера – паперу, потяга – потягу, стана – стану, терміна – терміну, чина – чину.

Завдання 17. виправте огріхи у наведених реченнях.

1. Перше питання було виправлене більш глибше і тому відповідь визнана більш кращою 2. Міністерство освіти мало менш об'єктивніший підхід до середніх шкіл, ніж до інших навчальних закладів. 3. Новозбудована споруда університету гарніша всіх на цій площі. 4. На мою думку, цей ряд є найбільш антонімічним, ніж інші. 5. Дані про себе (більш повніші), якими мовами володіє, вік, освіта, місце проживання, номер телефону тощо – надішліть на адресу університету. Завдання 18. Напишіть твір про свій факультет, максимально використовуючи кількісні числівники.

Завдання 19. Прочитайте текст, зверніть увагу на виділені слова. Що ви можете сказати про їх правопис. Дорогий друже! Перш усього пам'ятайте, що я Вас дуже люблю, а через те зробити Вам якусь прислугу – мені самому любо... Чи раніш, чи пізніш, а все робитиму, що Вам треба буде. Фотографію свою охоче шлю й дуже-дуже буду радий одержати Вашу. Бувайте здорові! Щиро Вас люблячий! (А. Кримський. 3 листа до І. Франка).

Завдання 20. Прочитайте зразок тексту ділового мовлення у завданні 1. Проаналізуйте, які форми дієслова зустрічаються у ньому найчастіше, формам якого часу та виду надається перевага.

Завдання 21. Перекладіть запропоновані словосполучення. Зробіть висновки про використання прийменників в українській мові. По Вашему желанію, називать по имени, по требованию, сели по местам, в течении недели, обратиться по адресу, поставит в пример, по специальности, по

необходимости, комиссия по вопросам, действовать по обстоятельствам, по возможности скорее.

Завдання 22. Зробіть аналіз тексту (завдання 1) за даною схемою.

1. До якого стилю належить пропонований уривок. 2. Прокоментуйте наявність чи відсутність у кожному з текстів: термінів, однозначних і багатозначних слів, лексем з конкретним та абстрактним значенням; 3. Зробіть граматичний аналіз тексту.

Пропоновані вправи сприятимуть теоретичному та практичному засвоєнню офіційного мовлення, забезпечуватимуть комунікативну спрямованість навчання ділового мовлення, в основі якої – формування у майбутніх учителів-словесників умінь вирішувати комунікативні завдання з метою оволодіння спілкуванням у кожній конкретній ситуації.

Література

1. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення. – Львів: Світ, 1990.
2. Біляєв О., Симоненкова Л., Скуратівський Л., Шелехова Г. Концепція навчання української мови. – С. 16-21.
3. Зубков М. Сучасне українське ділове мовлення. – Харків: Торсінг, 2001.
4. Кочан І.М., Токарська А.С. Культура рідної мови: Збірник вправ і завдань. – Львів: Світ, 1996.
5. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах за редакцією М.І. Пентилюк: Підручник для студентів-філологів. – К.: Ленвіт, 2000.
6. Шевчук С.В. Ділове мовлення. Модульний курс: Підручник. – К.: Літера ЛТД, 2003.

Формування професійного мовлення студентів технічних спеціальностей у вищому навчальному закладі

Заніздра Н. О., Заніздра В. В. Формування професійного мовлення студентів технічних спеціальностей у вищому навчальному закладі. *Вісник КДПУ*. Випуск 2/2006 (37). Частина 2. С. 157–159.

Вступ. В умовах переходу до ринкових відносин, запровадження нових технологій, автоматизації виробництва виникла необхідність підготовки кваліфікованих, конкурентоспроможних інженерів з високим професійним рівнем.

Разом з тим великого значення набувають мовна освіта і мовне виховання. Адже здатність керувати своїм мисленням і мовою допомагає краще оволодіти обраним фахом, досягти майстерності.

У цьому й полягає універсальність мови, необхідність оволодіння нею фахівцями, тому що вона потрібна представникам будь-якої професії та профілю. Саме тому мовна освіта й мовне виховання необхідні у вищій школі.

Мета роботи: обґрунтувати доцільність викладання дисципліни “Українська мова за професійним спрямуванням” для студентів технічних спеціальностей та визначити основні напрямки формування професійного мовлення майбутніх інженерів.

Матеріали та результати досліджень.

Готувати висококваліфікованих фахівців, які володіють державною мовою в усній та писемній її формах, — завдання вищого навчального закладу. Курс української мови за професійним спрямуванням у ВНЗ органічно продовжує формування національномовної особистості, розширює мовну компетенцію майбутнього спеціаліста у професійній сфері.

Студенти повинні засвоїти не тільки відомості про лексичні, морфологічні, синтаксичні норми сучасної української літературної мови, терміни й професіоналізми майбутнього фаху, а й оволодіти навичками професійної комунікації, уміти використовувати фахову українську термінологію, коригувати тексти відповідно до норм літературної мови, розвивати культуру мовлення, ознайомитися зі словниками, довідниками, Інтернет-ресурсами, які сприятимуть удосконаленню мовної культури майбутнього фахівця.

У зв'язку з цим цілком закономірним є викладання курсу “Українська мова за професійним спрямуванням” як дисципліни гуманітарного циклу в політехнічному університеті.

Випускники середніх навчальних закладів у переважній більшості мають низький рівень культури усного й писемного мовлення. Тому ми вважаємо, що мовна освіта кожної людини не може завершитися вивченням української мови в середній загальноосвітній школі. Вищим же ступенем опанування літературної мови є мовна майстерність, досконале володіння мовою в усіх практично актуальних для спеціаліста сферах спілкування.

Курс “Українська мова за професійним спрямуванням” має ліквідувати, з одного боку, прогалини у навчанні української мови в школах і, з другого, — сприяти підготовці фахівців належного професійного та інтелектуального рівня у ВНЗ.

Готуючи фахівців, слід брати до уваги те, що невід'ємною частиною їхньої майбутньої діяльності, іміджу і, зрештою, успіху є вміння спілкуватися. Спілкування – один із неодмінних елементів спільної діяльності людей в усіх сферах, який полягає у взаємодії як мінімум двох суб'єктів з метою передачі інформації, взаємовпливу.

Комунікативний бік спілкування передбачає використання вербальних (словесних), паравербальних (темп, інтонація тощо) та частково невербальних (жести, міміка та ін.) засобів обміну інформацією, переважно втіленої в текст.

Формуючи професійне мовлення, викладачі повинні дбати про те, щоб студенти вищих технічних навчальних закладів під час опрацювання наукової літератури думали цією мовою, не вдаючись до перекладу. Їхня свідомість

повинна бути зайнята переважно змістом, оскільки мовне оформлення є необхідним і достатнім набором засобів, що здійснюється спонтанно. За допомогою українського слова у студентів вищого технічного навчального закладу формуються та виражаються світогляд, ставлення до предметів, явищ зовнішнього середовища. Свідомість і самоусвідомлення стимулює індивідуальну й суспільну сутності студентів. За допомогою професійного мовлення майбутні фахівці закріплюють у пам'яті результати пізнання дійсності й цим об'єктивують свою свідомість, оскільки вона є загальним ефектом зближення праці й спілкування.

Розвиток професійного мовлення студентів має здійснюватись на основі загальнодидактичних та методичних принципів:

- структурності – відображає певні зв'язки між одиницями мовлення (словоформою, словосполученням, фразою, надфразовою єдністю, текстом);
- науковості – передбачає відповідність змісту мовленнєвого курсу загальновизнаним фактам, поняттям теорії, структурі лінгвістичної науки);
- свідомості – студент під час мовленнєвої діяльності має усвідомлювати форму і зміст професійного мовлення українською мовою.

Усе це залежить від:

- форми мовлення – усної чи письмової, рівня автоматизованості у вживанні лексичних та граматичних ознак, форми усвідомлення, що забезпечується взірцем мовлення, її ситуативного оточення;
- комунікативної спрямованості, що є одним із провідних принципів методики навчання української мови та культури професійного спілкування. Комунікативність також передбачає, що шлях до практичної мети навчання лежить через практичне використання мови та завдань, що мають відтворювати явища суспільного, економічного, наукового життя, наближатися до природного професійного мовлення, а викладач і студент мають стати мовленнєвими партнерами;
- міцності та практичної спрямованості знань, які допоможуть відтворити мовний матеріал, що вивчається, і застосувати його у конкретній ситуації спілкування;
- доступності – відповідно до специфіки факультету (охоплює лише необхідний для практичного засвоєння лінгвістичний матеріал, що сприятиме професійному мовленню спеціаліста);
- єдності навчальної та дослідницької діяльності студентів, спрямованої на виявлення, спостереження та аналіз функціонування мовних явищ в усній та писемній формах мовленнєвої діяльності.

Такий шлях організації роботи щодо формування мовлення студентів найбільш доцільний: він відповідає характеру різних видів мовленнєвої діяльності.

У процесі використання системи вправ варто керуватися тим, яку роль виконує кожна з них при сприйманні та відтворенні готового матеріалу. Залежно від цього доцільно вводити у навчання різні вправи: аналітичні (кваліфікаційні, що сприяють осмисленню якоїсь частини тексту, вибіркові); аналітико-мовленнєві (пов'язані з аналізом, абстрагуванням, узагальненням

текстового матеріалу) й аналітико-синтетичні (які трансформують та розширюють необхідні елементи наукового тексту або цілі фахові висловлювання).

Організуюючи науково-методичну роботу студентів вищих технічних навчальних закладів, важливо дбати про вдосконалення їхніх найважливіших умінь, що складають основу мовленнєвої компетенції майбутнього фахівця, а саме:

- вести діалог, дотримуючись вимог мовленнєвого етикету в різних життєвих ситуаціях (виробничі засідання, ділові зустрічі тощо);
- створювати усні монологічні висловлювання (виступ із доповіддю, висловлення свого ставлення до обговорюваного питання, вміння дати певні роз'яснення з фаху);
- адекватно сприймати на слух діалог і монолог, що передбачає зосередження уваги на осмисленні висловлення (теми, фактів);
- використовувати різні прийоми фіксації почутого (запис ключових слів, плану висловлення) залежно від комунікативного завдання (участь у дискусії, передача та використання інформації у власній професійній діяльності);
- відтворювати письмові тексти різних стилів мовлення;
- уміти користуватися різними видами читання українською мовою. Успіх мовного професійного спілкування залежить від:
 - мовця як особистості з індивідуальними якостями;
 - його знання сучасної української літературної мови як основи мови професійного спілкування;
 - уміння використовувати ці знання і втілювати інформацію в текст залежно від мети, ситуації тощо.

Діяльність у професійній сфері, безперечно, пов'язана з роботою над документацією. Тому варто розглядати основні вимоги до оформлення ділового документа (заяви, автобіографії, характеристики, довідки, доручення, доповідної та пояснювальної записок, ділового листа, протоколу, договору, наказу, звіту тощо) як основного виду писемної форми офіційно-ділового стилю.

Але нас хвилює мізерна кількість годин у навчальних планах, виділена на вивчення української мови за професійним спрямуванням.

У зв'язку з дефіцитом годин доводиться інтенсифікувати навчальний процес. Навчання в контексті професійної підготовки, як умови активізації пізнавальної діяльності студентів, виявляється:

- у формі ділових ігор, де моделюються мовні ситуації у найрізноманітніших сферах – від професійного спілкування до побутового;
- у створенні проблемних ситуацій;
- у комунікативній спрямованості занять з мови, яка передбачає спілкування студентів між собою для розв'язання життєвих завдань, а також використання мовних одиниць у мовленні.

Однією з цих форм є дидактична гра. На заняттях з мови проводяться такі рольові ігри: “Ти – оратор”, “Професіонал”, “Прес-конференція” та інші.

Цей вид роботи стимулює творчу активність студентів, з'являється потреба у пошуку нової інформації, формуються вміння робити висновки й узагальнення, пропонувати конкретні рішення у розв'язанні тих чи інших питань.

Основними критеріями гри є:

- наближення навчання до реальних виробничих умов;
- сприяння здобуттю більш глибоких теоретичних знань, прийняттю оптимальних рішень, розвитку активності студента;
- спонукання до творчого засвоєння матеріалу і прийняття (залежно від ситуації) правильних рішень;
- створення нових цікавих ситуацій, у яких гравець може яскравіше розкрити себе;
- формування умінь і навичок, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю: якість і швидкість у прийнятті рішень, наявність у рішеннях елементів нового, вміння користуватися науково-технічною літературою.

Функції викладача при цьому змінюються: спочатку він виконує роль інформатора, потім організатора і консультанта і, нарешті, підводить підсумки, оцінює діяльність як окремих студентів, так і всієї групи.

Щоб підтримувати активність студентів, необхідно створювати умови для появи у самому процесі гри проблемних ситуацій. За допомогою пізнавальних завдань і запитань активізується розумова діяльність студентів. Доцільно також застосовувати метод аналогій. У практичній роботі широко використовувати тренувальні вправи і завдання творчого характеру – відтворення (усне, письмове) деформованого наукового тексту, навчальне редагування, науковий переклад, робота з фаховою документацією.

Для того щоб теоретичні відомості з курсів набули практичного значення, потрібне постійне тренування в застосуванні знань у процесі практичної мовленнєвої діяльності. Ефективність засвоєння професійного мовлення залежить не тільки від суті засвоєних студентами понять, термінів і правил, а й від вдалого добору матеріалу, який сприяв би засвоєнню фахової української лексики, вільному продукуванню висловлювань на професійну тематику.

Ставлення студента вищого технічного навчального закладу до державної мови свідчить про його культурний рівень. Мова втілює в собі духовні скарби народу, тому її знання свідчить про небайдужість студентів до минулого, сучасного і майбутнього українського народу.

Культурологічний фактор у процесі формування професійно зумовленого мовлення студентів технічного університету є одним із вагомих чинників становлення особистості спеціаліста.

Майбутнім фахівцям мова потрібна не як сукупність правил, а як картина світобачення, засіб культурного співжиття в суспільстві, самоформування і самовираження особистості кожного. Тому доцільно викладачам фундаментальних дисциплін добирати завдання такого характеру:

- з наведеного тексту укласти словник термінів;
- за допомогою термінологічного словника скласти декілька речень фахової тематики;

- дати відповіді (усно, українською мовою) на запитання викладача, звернувши увагу на вимову термінів фундаментального циклу дисциплін.

Такі завдання допоможуть студентам вищого технічного навчального закладу сприймати лекції основних дисциплін, що забезпечать їхню необхідну підготовку для практичної роботи та подальшого навчання.

Крім того, слід зазначити, що перехід на українську мову навчання у вищих технічних закладах України створив для студентів певні труднощі, особливо при опануванні технічних наукових текстів. Ці труднощі підсилюються відсутністю термінологічної лексики та словосполучень за фахом, а також гострим дефіцитом навчальної та науковотехнічної літератури українською мовою.

Для реалізації формування професійного мовлення студентів необхідно пропонувати завдання такого типу:

- дати тлумачення (усно) фаховим термінам українською мовою;
- перекласти (письмово) науковий текст фахового призначення з російської на українську мову;
- переказати матеріал попередньої лекції, звертаючи увагу на українську вимову професійної лексики.

Розвиток професійного мовлення студентів вищого технічного навчального закладу на заняттях із спеціальних дисциплін необхідно здійснювати викладачам відповідно до фаху: системою термінів сучасної української мови, шляхом шліфування культури мовного спілкування за творчими інтересами та потребами, через виховання доброго мовного смаку. Необхідно забезпечити студентів знаннями основних правил, умінь:

- використовувати усну і письмову форму фахового спілкування;
- дотримуватися норм сучасної української мови, не допускаючи калькування або змішування мов при перекладах, переказах тощо;
- логічно формувати думки, зважаючи на послідовність та логічність викладу.

Для вільного володіння усною та письмовою формами професійного спілкування студенти технічного університету повинні мати чималий активний лексичний запас фахової термінології, адже мовленнєва специфіка наукового стилю визначається насамперед великою кількістю термінів, які активно обслуговують сферу професійновиробничої діяльності.

На нашу думку, ефективне формування професійного мовлення студентів вищого технічного навчального закладу великою мірою залежить від особистості викладача. Він покликаний забезпечити високий науково-методичний рівень викладання курсу, налагодити навчальний процес так, щоб майбутні спеціалісти технічного фаху не тільки міцно засвоїли програмовий матеріал, а й осягнули красу рідного слова.

Висновки

Таким чином, запропонована система методів і завдань сприятиме формуванню професійного мовлення студентів на граматичному, лексичному, стилістичному рівнях; закріпленню набутих знань, виробленню найважливіших умінь, що складають основу мовленнєвої компетенції майбутнього фахівця.

Від того, як вільно зможуть користуватися своїми професійно-мовленнєвими навичками випускники університету, залежить ступінь активної участі їх у виробничому та суспільному житті країни.

І тільки тоді, коли українська мова у вищих технічних навчальних закладах України буде не тільки навчальним предметом, а й мовою викладання та навчання усіх дисциплін, засобом спілкування,— державна мова стане професійною майстерністю студентів – майбутніх фахівців технічної галузі.

Особливості лінгвістичної підготовки студентів нефілологічних факультетів ВНЗ у контексті переходу до кредитно-модульної системи

Климова К. Я. Особливості лінгвістичної підготовки студентів нефілологічних факультетів ВНЗ у контексті переходу до кредитно-модульної системи. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.* 2006. № 30. С. 29–32.

У статті визначено аспекти проблеми мовної підготовки студентів-нефілологів в умовах переходу до кредитно-модульної системи.

Сучасне особистісно орієнтоване навчання є природним результатом змін, які відбуваються у суспільнополітичному, соціально-економічному житті більшості країн світу. Інформаційно-технічна революція вимагає пошуку нових форм підготовки майбутніх фахівців. Засвоєні знання швидко "старіють", і викладач ВНЗ повинен не тільки постійно відстежувати ці зміни, щоб бути професійно спроможним, а й навчати студентів за допомогою нових інформаційних технологій добирати важливу інформацію самостійно.

Сучасна освіта – це освіта для людини в ім'я існування людства. Усвідомлення цього приходить до українських освітян поступово, але беззаперечно – як до державних політиків, так і до кожного педагога особисто. Чимало науковців досліджують різні аспекти проблеми підготовки інтелектуально розвинених, комунікативно вправних учителів. Особливий інтерес викликає реформування системи вищої освіти. "Освіта визнана однією з найголовніших складових загальнолюдських цінностей. Вектор сучасної політики і стратегії держави спрямований на подальший розвиток національної системи освіти, адаптацію її до умов соціальноорієнтованої економіки, трансформацію та інтеграцію в європейське і світове співтовариства. Останнім часом суспільство почало усвідомлювати принципово нову роль освіти у сучасному інформаційному світі. В Україні реалізується програма навчання протягом усього життя людини. Країни – учасниці Болонського процесу – підкреслюють важливий внесок вищої освіти у впровадження довічного навчання в реальність. Вони вживають заходів, щоб спрямувати національну політику своїх країн до цієї мети і спонукати ВНЗ збільшити можливості громадян навчатися незалежно від віку, включаючи визнання попередньої освіти"[1: 4]. Метою Болонського процесу поряд із підвищенням якості освітніх

послуг є розширення мобільності студентів і викладачів. Започаткована в 1999 році і підписана 29 країнами Європи, Болонська конвенція знайшла подальший розвиток у цілому ряді європейських документів: матеріалах Саламанської конференції європейських ВНЗ (2001), Празькому, Берлінському комюніке міністрів європейських країн (2001, 2003), матеріалах Бергенської конференції міністрів європейських країн (2005).

Поставивши за мету підвищити якість освіти та розширити мобільність студентів і викладачів, Болонський процес серед шляхів її досягнення виділяє введення кредитної системи – "єдиної системи обліку трудомісткості навчальної роботи в кредитах, накопичувальної, здатної працювати в рамках концепції "навчання протягом усього життя" [1: 13 – 14]. Кредитно-модульна система насамперед спрямована на формування професійної компетентності майбутніх учителів різного освітнього рівня і кваліфікації, тобто на отримання знань, умінь і навичок, спроектованих на майбутню професійну діяльність.

Мовна освіта посідає важливе місце у системі професійного становлення сучасного педагога. "Український народ упродовж усієї своєї нелегкої історії творив і плекав рідну мову. Митці слова відшліфовували кожен його грань, щоб піднести нашу мову до рівня найрозвиненіших мов світу. Але залишитися на вершині вона зможе тільки тоді, коли ми й далі берегтимемо її як найцінніший скарб, пильнуватимемо її норми. Дбатимемо про те, щоб єдиний народ мав єдину мову" [2: 232]. Здобувши незалежність, Україна врешті-решт отримала можливість віддати належне мовним традиціям, дбайливо донесеним до нас крізь утиски і приниження, розвинути і примножити мовні скарби українського народу. Слово є не просто засобом спілкування, а й засобом комунікативного впливу педагога на вихованців.

Якщо навчальним планом для філологічних факультетів університетів передбачено ґрунтовну мовну підготовку майбутніх словесників, то лінгвістична підготовка фахівців-нефілологів окреслена, як правило, рамками навчального курсу української ділової мови – у найкращому випадку курсу української мови професійного спрямування. Невеликий за обсягом, він покликаний сформувати мовнокомунікативну компетенцію майбутніх фахівців – систематизовані знання про мову як найвище надбання цивілізації і про правила мовного спілкування; знання норм сучасної української мови, спроможність до рефлексії, розвинуте "чуття мови" – вміння бачити порушення мовних норм у своєму й чужому мовленні та пояснити причини цих порушень, уміння й навички правильної побудови зв'язних текстів, зумовлених потребами професійної комунікації; вміння користуватися інформаційно-довідковими джерелами для мовленнєвого самовдосконалення. Мовознавці і педагоги застерігають викладачів від надмірного захоплення написанням ділових паперів. "Навряд чи є ще десь у світі країна, в якій рідну мову вивчають за текстами протоколів, наказів і заяв. Як можна навчити любити мову на матеріалі вкрай стандартизованих текстів, більшість з яких існує лише у формі писемних кліше і за наявності друкованих бланків навіть не потребує заучування напам'ять? Зрозуміло, що викладання української мови за таким курсом замість заохотити російськомовних студентів до активного оволодіння

нею, утверджує їх в переконанні, що це протокольна мова офіціозу, непридатна для звичайного спілкування", – слушно вважає Л. Масенко [3: 24]. П. Куляс, відзначаючи актуальність проблеми мовної компетенції педагога і науковця, вважає: навіть окреслених "Освітньо-професійною програмою вищої освіти"(ОПП) та "Освітньо-кваліфікаційною характеристикою" (ОКХ) вимог, що "замикаються виключно на знанні літературної норми та практичних навичках застосування одержаних знань у фаховій діяльності, сьогодні недостатньо. Звичайну "нормативну компетентність" педагога треба підвищувати. Але не обмежуватися цим – бачити живі, хай і суперечливі процеси в мові, допомогти студентам розмежувати рівні культури мовлення, виховати мовний смак, готовність завжди протистояти вульгарності, невиправданим запозиченням тощо" [4: 86].

З огляду на актуальність проблеми мовної підготовки студентів-нефілологів в умовах переходу до кредитномодульної системи, далі у цій статті ми визначимо основні, на нашу думку, аспекти проблеми мовної підготовки студентів-нефілологів в умовах переходу до кредитно-модульної системи:

1. Створення НМК до курсу: "Українська мова професійного спрямування" (для студентів нефілологічних факультетів ВНЗ), що вміщує навчальну програму, робочу програму, інструктивно-методичні матеріали до самостійної роботи студентів, пакет комплексних контрольних робіт.

До змісту програм мають увійти питання про роль мови у ноосферному бутті людства, про зв'язок мови з мовленням, мовлення з мисленням, про основні комунікативні якості мовлення, про норми сучасної української літературної мови та причини їх порушення, відомості з історії мови, інформація про найвідоміших мовознавців та майстрів слова (відомих ораторов, письменників) тощо.

Особливий акцент слід зробити на формах самостійної роботи: "В основу навчання фахівців покладено принцип самонавчання, реалізація якого залежить від організації для, хто навчається, самостійної пізнавальної діяльності, тобто учіння. Для цього важливо, щоб студент умів самостійно здобувати знання з різних інформаційних джерел, опрацьовувати інформацію, конструювати способи пізнавальної діяльності, адекватні цілям і завданням учіння; застосовувати засвоєні знання на практиці; взаємодіяти з викладачем"[5: 47, переклад наш]. Функція викладача при цьому – консультативно-координуюча. Вона не зводиться до "відпрацювання пропущених занять" або "перескладання двійок". Необхідно диференційовано підійти до форм проведення індивідуальних консультацій, враховуючи схильність окремих студентів до наукової роботи, до літературної творчості тощо. Тут ми цілком поділяємо думку І. Рожнятовської: "Визнання індивідуальності, самотності, самооцінки кожної людини, її розвитку не як "колективного суб'єкта", а насамперед як індивіда, наділеного своїм неповторним суб'єктним досвідом, лежить в основі підходу до розуміння та організації особистісно орієнтованого навчання" [6: 10].

2. Забезпечення навчання мови відповідними підручниками та посібниками, зокрема йдеться про створення підручників для дистанційної форми освіти.

Аналізуючи проблему моделювання дистанційної освіти студентів педагогічних навчальних закладів, О. Брикіна зазначає: "Дистанційне навчання у вищій школі має забезпечувати високий рівень інтерактивності навчання, що є одним з основних показників якості цієї системи. Воно передбачає здобуття освітніх послуг на відстані, в основному без відвідування навчального закладу, за допомогою нових комп'ютерних і комунікаційних технологій і є універсальною, синтетичною, інтегральною, гуманістичною формою навчання, що створює необхідні умови для студентів і адаптована до базового рівня знань" [7: 36]. Дистанційне навчання – форма здобуття освіти, яка існує поряд із традиційними денною та заочною формами: студент цілеспрямовано працює за індивідуальним планом і спілкується з викладачем-консультантом засобами комп'ютерного зв'язку; при цьому передбачено різні форми поточного й підсумкового контролю, форми наукової роботи студентів тощо. Отже, до професійних компетенцій, що складають структуру професійної компетентності майбутнього вчителя, додається ще одна – комп'ютерно-комунікативна. Крім того, викладач ВНЗ також повинен володіти необхідною для користувача комп'ютером компетенцією.

3. Розробка спецкурсів, спецсемінарів і факультативів з української мови. Це дозволяє приділити окрему увагу тим питанням курсу "Українська мова професійного спрямування", які розглядалися за браком аудиторних годин побіжно, однак є важливими для формування имовнокомунікативної компетенції професійно компетентної особистості майбутнього фахівця.

Такі спецкурси, спецсемінари і факультативи бажано зорієнтувати на фах майбутніх учителів, застосувавши міжпредметні зв'язки з профілюючими дисциплінами. Безумовно, обсяг аудиторних годин на спецкурси визначається навчальним планом. Попри важливість мовної підготовки студентів-нефілологів, слід пам'ятати, що "істинне значення гуманітаризації освіти полягає не в тому, щоб збільшити викладання одних дисциплін за рахунок інших, а в тому, щоб усі знання, які здатна сьогодні дати система освіти країни, забезпечували майбутнє існування людини в біосфері" [8: 100].

Насамкінець зазначимо, що викладач університету є посередником між світом наукових знань і студентом, але не поводителем у світі знань. Зміни освітньої парадигми істотні. Традиційна, авторитарна парадигма освіти передбачає, що викладач сам визначає проблему, пропонує готові шляхи її вирішення, вказує напрями наукового пошуку, не залишаючи студентам права на самопізнання й самоактуалізацію, на творчий професійний розвиток. Іншими словами, не відбувається рефлексії (пошуку студентами мотивів своєї діяльності).

Сучасні парадигми професійної освіти – особистісно зорієнтована, діяльнісна, когнітивна. Беручи за основу різні положення цих парадигм, Белошицький пропонує структуру технології інтегративно-диференційованого навчання у ВНЗ, яка має в основі: безперервний моніторинг особистісно-

професійного розвитку (з урахуванням професійної спрямованості, мотивації до навчання, самоусвідомленості, самооцінки, успішності навчання, комунікативної компетентності майбутніх фахівців); упровадження групових форм навчання (поділ студентів на мікрогрупи за різними критеріями) з відповідним конструюванням навчального матеріалу. "Її послідовне, поетапне здійснення сприяє розвитку інтегративного "Я" особистості студентів, гармонізації особистісного й професійного "Я" у цілісній "Я-концепції" [9: 65].

М. Г. Чобітько цілком слушно зазначає: "За особистісно орієнтованого професійного навчання акцент переноситься з навчальної діяльності викладача на пізнавальну діяльність студентства, що передбачає підвищення рівня особистісної активності другого. Ця величина полягає не в засвоєнні готової системи знань, а у формуванні через них цілісної структури майбутньої професійно-педагогічної діяльності" [10: 52]. Коли студенти нефілологічних факультетів, склавши іспит з ділової української мови, здивовано запитують: "Невже в нас не буде курсу української мови?", – викладачі відчують з одного боку, що деякі питання з мови все-таки залишилися опрацьованими недостатньо, а з іншого – студенти спроможні самостійно знайти відповідь на те чи інше питання з мови. Отже, діяльнісний підхід не є пристосуванням до нової освітньої парадигми. Вирішення навчального завдання перетворюється на процес творчого самопошуку і розв'язання навчально-пізнавальної проблеми під час професійної діяльності.

Список використаних джерел та літератури

1. Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі: Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 232 с.
2. Пономарів О.Д. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібник. 2-ге вид., стереотип. – К.: Либідь, 2001. – 240 с.
3. Масенко Л. Слово писане – слово мовлене // Дивослово, 2003. – № 2. – С. 22 – 24.
4. Куляс П. Лінгвістична компетентність науковця і педагога: знати тенденції в житті мови // Вища освіта України, 2005, – №1. – С. 85 – 92.
5. Пидкатиственный П.И. Требования, предъявляемые к обучающимся в вузах // Педагогика, 2005. – № 2. – С.47–52.
6. Сучасні шкільні технології. Ч. I. / Упоряд. І. Рожнятовська, В. Зоц. – К.: Ред. загальнопед. Газ., 2004. – 112 с.
7. Брикiна О. Синергетичні засади моделювання дистанційної освіти майбутнього педагога // Рідна школа, 2006. – № 6. – С. 36 – 38.
8. Сидоренко О.Л. Освітній простір вищого навчального закладу як визначальний чинник формування фахівця нового типу // Педагогіка і психологія, 2002. – № 3. – С. 98 – 100.
9. Белошицкий А.В., Бережная И.Ф. Становление субъектности студентов в образовательном процессе вуза // Педагогика, 2006. – № 5. – С. 60 – 66.
10. Чобітько М.Г. Особистісно орієнтоване професійне навчання: зміст і структура // Педагогіка і психологія, 2005. – №3. – С. 48 – 56.

Формування комунікативних умінь у студентів педагогічного факультету на матеріалі курсу ділової української мови

Підгурська В. Ю. Формування комунікативних умінь у студентів педагогічного факультету на матеріалі курсу ділової української мови. *Духовне виховання майбутніх учителів початкових класів у контексті реформування системи освіти України щодо Болонського процесу: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції.* 2006. С. 131–136.

Завданням вищої школи України є не лише підготовка спеціалістів відповідного профілю, а й формування особистості громадянина, свідомого учасника державотворчих процесів. Серед головних шляхів реформування освіти виокремлено турботу про подальше збагачення інтелектуального й духовного потенціалу нації, забезпечення розвитку освіти на засадах запровадження у навчально-виховний процес сучасних педагогічних технологій і науково-методичних досягнень, підготовку нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їх професійного й загальнокультурного рівня.

Основи професійної майстерності майбутнього вчителя закладаються у процесі вивчення всіх дисциплін університетського курсу, однак провідна роль у системі підготовки вчителя початкових класів належить дисциплінам мовознавчого циклу. Вчитель початкових класів, якого закономірно вважають насамперед словесником, має володіти інтонаційно багатим, образним і різноманітним за лексичним складом та граматичною структурою, бездоганним, стилістично унормованим мовленням. У цій площині особливого значення набуває розвиток комунікативних умінь майбутніх спеціалістів, опанування комунікативної тактики, уміння використовувати мовні засоби відповідно до мети та умов спілкування.

З метою успішного мовного спілкування у сфері професійної діяльності пропонуємо в межах практичного курсу "Ділова українська мова" формувати у студентів комунікативні уміння і навички. Практичний курс поєднує мовний і комунікативний блоки. Перший передбачає формування і закріплення мовних знань, другий - навичок використання цих знань у конкретній комунікативній ситуації.

Ефективність формування комунікативного мовлення залежить не тільки від глибини засвоєних студентами правил, понять, термінів, а й від вдалого добору матеріалу, який сприяв би засвоєнню української лексики, вільному продукуванню висловлювань. Розглянемо це на матеріалі вивчення теми "Лексичні норми ділового мовлення", до якої ми розробили теоретичні питання і систему вправ.

Тема: Лексичні норми ділового мовлення. Оформлення довідково-інформаційних документів.

1. Лексичні норми діловодства. Вибір слова при укладанні ділових текстів.

2. Книжні слова у документах.

3. Іншомовна лексика та вимоги до її вживання. Правопис слів іншомовного походження.

4. Терміни та професіоналізми у діловому мовленні.

5. Лексичні засоби стилістики (марковані слова у ділових паперах): багатозначність, синоніми, антоніми, омоніми, пароніми.

6. Неологізми та застарілі слова.

7. Оформлення довідково-інформаційних документів: звіт, лист; адреса, телефонограма, протокол.

Для закріплення теми можна запропонувати студентам такі вправи:

1. Визначити, до якої групи лексики відносяться слова, зафіксовані у "Руській правді" 1282 року: *головник* (убивця), *видок* (свідок), *вира* (штраф за вбивство), *вирник* (збирач вири), *тиун* (урядовець), *уроки й устави* (податки), *озадок* (спадщина).

2. Пояснити значення і походження слів: *народ, республіка, свобода, патріот, стратег, заробіток, покритка, гайдамака*, - широко вживаних у поезії Кобзаря. Використовуючи застарілі слова (архаїзми та історизми), написати твір- опис картини Т.Г. Шевченка "Катерина" (1842 р.), І.Ю. Рєпіна "Запорожці пишуть листа турецькому султанові" (1878 – 1891 рр.), В.М. Васнецова "Богатирі" (1898 р.) на вибір.

3. З метою відстеження процесу творення українських лінгвістичних термінів, проаналізувати, яким сучасним термінам відповідають слова: *предмѣтовникъ, суцникъ, речівник* (іменник), *связникъ, злучникъ, союз* (сполучник), *викрик* (вигук), *ймення числове* (числівник), *кликальний* (кличний відмінок), *звучня* (фонетика), *самозвуки* (голосні), *приросток* (суфікс), *запинка* (кома).

4. Пояснити семантику даних термінів, визначити спосіб деривації: *вихід, вхід, запис, збій, заземлення, повідомлення, опір, різкість, яскравість*. (Ці терміни – віддієслівні та відприкметникові іменники, створені на основі метонімічного переносу "процес - предмет", "процес - результат", "властивість – опредмечене поняття" тощо).

5. З поданими словами скласти декілька речень. Чи всі вони можуть претендувати на нормативність? З'ясувати роль неологізмів у сучасній українській мові і діловій зокрема: *натовець, кучмізм, весніти, шпилькувати, зафізкультуриати, заокеанець, захопник, північанин, олімпійка, космоплавання, інтербачення, відпочивальник, футболити, помаранчево, найолійніша олія*

6. Доберіть українські відповідники до запозичених термінів: *дебати, домінувати, електорат, конвенція, компенсація, спонсор*.

7. Прочитайте. Передайте стисло головний зміст тексту. З'ясуйте за словником іншомовних слів значення виділених слів.

Відвідувачі Софії Київської захоплюються всесвітньовідомими мозаїками, стародавніми фресками, зображеннями святих і портретами князівської родини. Та, крім усього цього, стіни Софії виявилися ще й скарбницею епіграфіки – науки, що вивчає стародавні написи на твердих матеріалах.

На стінах і стовпах, вкритих фресками, поряд із зображеннями святих, серед чудового **орнаменту** знаходять історики написи, так звані **графіті**, що їм майже тисяча літ. Можливо, хтось із відвідувачів собору, звичайно, з тих, що знали грамоту, знічев'я видряпував на стінах малюнки, рядки слів, молитви. На стіні Софіївського собору знайшли графіті, яке підтвердило: Ярослав Мудрий справді помер 20 лютого 1054 року (за П.Утевською).

8. З'ясуйте, з яких мов запозичені іншомовні слова у даному тексті і що вони там означали. Поясніть правопис іншомовних слів.

Ще в західноєвропейських школах часів Середньовіччя і Відродження існували забавні студентські чини, які сприяли самоврядуванню і дисципліні. Пишномовні назви цих чинів прижилися пізніше і в українських колегіумах.

„Диктатор” мав своє місце біля кафедри професора, це був, як правило, знаючий студент, котрий міг відповісти на найважливіші питання.

„Імператори” займали передні місця в класі (аудиторії), ведучи записи в журналах про успішність школярів.

„Аудитори” обиралися з кращих учнів, їх обов'язок – приходити у клас раніше вчителя і перевіряти домашні завдання.

„Декуріони” підтримували порядок у класах, доносили вчителю на бешкетників і ледарів. Над кількома „декуріонами” стояв „цензор”, який наводив порядок у класах і стежив за усіма.

„Директорами” та „інспекторами” призначалися бідні студенти старших класів для нагляду за молодшими школярами.

У давніх українських школах запроваджено було й деякі інші західноєвропейські звичаї: школярів розсаджували у класі у певному порядку – відповідно до успіхів у навчанні: кращі – наперед, гірші – на „ослячу” лаву. Врочисто обирали „імператора”, поряд з яким сідав перший „сенатор”. У класі риторики призначалися „аудитори”, які вислуховували домашні завдання ще до приходу вчителя. Класні завдання називалися „екзерциціями”, а домашні – „окупаціями”(П. Білоус)

Щоб перевірити рівень засвоєних знань з правил укладання документів, можна запропонувати студентам тестові завдання:

1. Термінове повідомлення. Що передається адресату по телефону:

- а) телеграма;
- б) телефонограма;
- в) радіограма.

2. Які службові листи не потребують відповіді?

- а) лист-прохання; б) лист-запит;
- в) лист-попередження.

3. Продовжіть речення:

- а) Протокол – це документ, у якому... б) Текст протоколу складається....
- в) За обсягом фіксованих даних протоколи поділяються....

4. Розташуйте реквізити звіту відповідно до вимог

- а) назва виду документу. б) дата складання.
- в) заголовок.
- г) штамп установи.

- г) підпис керівника установи або особи, відповідальної за складання звіту.
д) текст який має такі частини: вступ, основна частина, висновки.
е) печатка.

Метою курсу "Ділова українська мова" має бути не тільки і не скільки ознайомлення з мовою ділової документації та специфікою мови наукової літератури (термінологія, навички реферування та анотування), а формування у студентів практичних навичок мовленнєвої діяльності.

Таким чином, можна зробити висновок, що матеріали курсу ділової української мови при творчому підході викладача допоможуть утвердити пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей, що є основним принципом освіти в Україні, а також сприяти формуванню комунікативних умінь студентів – майбутніх учителів початкових класів

Література

1. Глущик С. В. та інші. Сучасні ділові папери: Навчальний посібник для вищих та середньо-спец. навч. закладів / С. В. Глущик, О. В. Дияк, С. В. Шевчук. – 3-тє вид., переробл. і допов. – К.: А.С.К., 2002. – 398 с.
2. Культура української мови: Довідник / С.Я. Єрмоленко, Н.Я. Дзюбишина-Мельник, К.В. Ленець та ін.; За ред. В.М. Русанівського. – К.: Либідь, 1990. – 304 с.
3. Охріменко Н.Д., Підгурська В.Ю. Культура ділової комунікації: Навчально-методичний посібник для студентів перших курсів негуманітарних факультетів (денної та заочної форм навчання). – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2005. – 124 с.
4. Тищенко О. Українська мова професійного спілкування // Дивослово. – 2005. – №1 – С. 28-29.

Підгурська В. Формування комунікативних умінь у студентів педагогічного факультету на матеріалі курсу ділової української мови.

У статті розглядається пошук шляхів формування комунікативних умінь студентів на матеріалі курсу ділової української мови.

Ключові слова: комунікативні вміння, ділова українська мова.

Формування культури професійного мовлення у студентів економічного фаху ВНЗ

Петрожалко Ю. В. Формування культури професійного мовлення у студентів економічного фаху ВНЗ. *Наукові записки НаУКМА.* 2008. Т. 84: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. С. 29–33.

У статті аналізуються особливості формування культури професійного мовлення та спілкування у студентів економічного

фаху ВНЗ України III-IV рівнів акредитації шляхом застосування компетентнісного підходу та сучасних педагогічних технологій.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її актуальність.

Визначальним чинником реформування політики та культури в Україні є її економічне зростання [1, 14]. Тому від рівня сформованості культури професійного мовлення студентів економічних спеціальностей значною мірою залежить розвиток нашої країни. У цьому контексті В. Лозниця, автор навчального посібника «Психологія менеджменту», зазначає: «Успіх ділових відносин багато в чому залежить від ефективності ділового спілкування. Вміння досягнути поставленої мети з мінімальними витратами коштів та часу – велике мистецтво, яке вимагає не тільки глибоких професійних знань та вмінь, а й володіння сучасною технікою ділового спілкування» [2, 112].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковцями активно обговорюється проблема формування культури ділового мовлення фахівців різних галузей (Л. Барановська, Л. Златів, Н. Костриця, О. Любашенко, В. Михайлюк, Т. Рукас, Н. Тоцька та ін.), а також дотична проблематика – вдосконалення системи освіти шляхом застосування компетентнісного підходу (В. Болотов, Б. Ельконін, І. Зімня, А. Маркова, Л. Мітіна, Т. Олійник, О. Пометун, В. Серіков, Ю. Татур та ін.). У сучасній педагогіці досліджуються різні його аспекти: від визначення ключових компетентностей (О. Овчарук, О. Пометун, Г. Селевко та ін.) до проблеми формування мовної, мовленнєвої та комунікативної компетентності майбутніх фахівців (Н. Бабич, М. Вашуленко, Л. Виготський, Н. Гузій, Б. Ельконін, І. Зімня, О. Колодич, О. Лурія, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентиліук, Г. Сагач).

Метою наукової розвідки є визначення особливостей формування культури професійного мовлення студентів економічного фаху ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

Виклад основного матеріалу. Особливості формування культури професійного мовлення у студентів економічних спеціальностей зумовлені потребами сфери їхньої майбутньої фахової діяльності. Ці потреби впливають передусім із визначення самого поняття «спеціальність». Спеціальність - це «1) категорія сфери праці, що характеризує напрям спрямованості трудової діяльності і специфіку роботи в межах професії, вид занять у межах однієї професії; 2) сукупність знань, умінь і навичок, надбаних у результаті навчання, що забезпечують виконання певного виду професійної діяльності відповідно до кваліфікації, що присвоюється; 3) окрема галузь науки, техніки, мистецтва і т. ін.; сфера чиєїсь діяльності або вивчення чого-небудь... Навчальні спеціальності об'єднуються у навчальні напрями підготовки...» [3, 868]. Таким чином, кожна спеціальність має свої функціональні особливості та потребує певної компетентності (знань, умінь, навичок, що перетворились на особистісний досвід діяльності за фахом).

Специфіка економічного напрямку підготовки студентів, що об'єднує такі спеціальності, як «Оподаткування», «Економічна теорія», «Економічна кібернетика», «Фінанси», «Банківська справа», «Економіка підприємства»,

«Менеджмент організацій», «Міжнародна економіка», «Облік і аудит», «Економічна статистика» та інші, полягає у вмінні орієнтуватися у сучасних економіко-політичних процесах, приймати самостійні рішення, бути компетентним у питаннях професійного усного та письмового спілкування тощо.

Кожна із перерахованих вище спеціальностей, з погляду мовної освіти, оперує специфічною, а також загальноекономічною лексикою та мовними конструкціями, які студент має опановувати у процесі вивчення загальних та спеціальних дисциплін. При цьому йому потрібно бути компетентним у володінні основами української стилістики, а також етикету та загальної теорії спілкування. Спираючись на праці дослідників у галузі педагогіки та професійного спілкування, можемо сформулювати складові компетентності із професійного мовлення майбутнього економіста:

- обізнаність з етикетом усного та письмового мовлення (під час переговорів з іноземними партнерами, у процесі телефонної розмови чи листування електронною поштою і т. п.);

- дотримання стилістичних вимог та вміння доцільно (ситуативно) послуговуватися різними стилями (діловим – у розмові з партнером, публіцистичним – у ході інтерв'ю, науковим – під час написання статті до журналу, навчання тощо);

- вміння працювати з діловими паперами (бути обізнаним із формою написання різних листів, заяв, актів, звітів, угод, контрактів і т. д.);

- володіння риторикою професійного спілкування (використання виражальних засобів української мови, невербальних складових у процесі виступу на зборах, ведення переговорів).

У ході оволодіння студентами всіма зазначеними вище складовими компетентності з професійного мовлення формується та розвивається його культура, тобто системне та систематичне використання набутих компетентностей з професійного мовлення у практичній діяльності. Формування культури професійного мовлення студентів відбувається на предметному рівні, тобто у процесі вивчення окремих навчальних курсів.

У формуванні компетентності та культури професійного мовлення як складової загальної професійної культури у ВНЗ найбільш важливу та ґрунтовну роль відіграє курс української мови професійного спрямування, що є загальнодержавним і до вивчення якого залучаються студенти всіх спеціальностей ВНЗ.

Професійне мовлення, зокрема економістів, реалізується у різних формах. Однак більшість дослідників не приділяють уваги проблемі розвитку усного професійного мовлення, практичному застосуванню знань із курсу тощо, зосереджуючись на складанні ділових паперів. У той час як Г. Онкович стверджує: «Безперечно, особливе місце в системі професійної підготовки спеціаліста належить курсові сучасної української мови: вона – не тільки предмет вивчення, а й засіб навчання основ усіх наук» [4, 90]. Саме тому ми вважаємо, що під час вивчення української професійної мови не можна обмежуватися документознавством та справочинством.

Проблема формування мовленнєвої та комунікативної культури існує й на рівні загальноосвітньої школи. Як свідчить моніторинг дослідження навченості учнів загальноосвітніх шкіл із гуманітарних дисциплін на Львівщині, що проводився протягом 1999-2002 рр. [5, 97], комунікативно-діяльнісна складова компетентності учнів є недостатньо розвиненою. Колишні школярі згодом стають абітурієнтами та студентами вищих навчальних закладів, і з цією проблемою зіштовхуються викладачі ВНЗ.

На необхідності оволодіння риторичними основами ділового спілкування студентами ВНЗ наголошує Г. Сагач у своїх працях «Золотослів», «Мистецтво ділової комунікації», «Риторика у ділових іграх» тощо. Г. Онкович, Т. Рукас, М. Євтух, О. Сердюк, С. Дорошенко та інші сучасні педагоги й мовознавці дотримуються думки, що у вивченні курсу потрібно враховувати новітні досягнення у функціональних напрямках сучасної лінгвістики, а саме: комунікативне призначення мови у певній сфері, мовні засоби досягнення комунікативної мети, вербальну поведінку особистості і т. д. При цьому вони зауважують, що для студентів необхідним є залучення якнайширшого набору стандартизованих композиційних структур ділового мовлення, оволодіння мовними нормами в ситуаціях і на матеріалі текстів, наближених до реальних професійно-ділових, тощо.

Як стверджує І. Клименко, «вивчення курсу "Українська мова (за професійним спрямуванням)" не повинно зводитися тільки до відшліфування теоретично-практичних знань, умінь і навичок з української мови, які є базовими, а формувати мовленнєво-компетентну особистість, готову до комунікації державною мовою за будь-яких обставин спілкування» [6, 77]. О. Тищенко конкретизує: «Мова професійного спілкування – це форма сучасної української літературної мови, специфіку якої зумовлюють особливості спілкування у виробничо-професійній сфері: мета, функції, ситуація, особистісні риси учасників спілкування, які залежать од віку, соціального стану, освіти, рівня інтелектуального розвитку та ін.» [7, 56].

Проблеми покращення мовної освіти вирішуються на європейському рівні. З 1971 р. учасники спільних проектів у сфері сучасних мов Ради Європи розробляють та вдосконалюють Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти (ЗЄР). За ЗЄР, «використання мови, в тому числі її вивчення, містить в собі дії, що виконуються особами, які в ролі окремих індивідів чи соціальних агентів розвивають ряд компетенцій, – як загальних, так і особливо – комунікативних мовленнєвих» [8, 9]. Комунікативні мовні компетенції, за ЗЄР, – «це такі, які забезпечують людині можливість діяти, застосовуючи специфічні лінгвістичні засоби» [8, 9].

Багато корисної та цікавої інформації з питання формування усного професійного мовлення можна знайти у новому посібнику з української мови професійного спілкування М. Гуця, І. Олійник та І. Ющука [9]. У цьому виданні аналізуються такі важливі аспекти культури телефонної розмови, як коректні форми звертання, викладення суті справи (правильно казати «Я телефоную до Вас у такій справі» або « з приводу», а не «...по такій справі», з'ясування обставин і сигнали про завершення розмови («Не буду зловживати Вашою

увагою», «Щиро вдячний Вам за розмову» та ін.) [9, 137], а також подані загальні рекомендації щодо коректного висловлення усного прохання, зауваження, нагадування та подяки з дотриманням норм ділового етикету, певні поради щодо попередження та вирішення непорозумінь і конфліктів («Я не мав рації. Я не все врахував. Я Вас не так зрозумів. Я прийшов до Вас, щоб розв'язати нашу проблему. Поміркуймо добре ще раз над цією проблемою тощо) [9, 174]. І письмові, й усні форми професійного спілкування обов'язково мають бути підпорядковані одній меті – своєчасному, ефективному вирішенню конкретного питання.

На основі результатів проведеного педагогічного експерименту Г. Сагач стверджує, що, крім класичних методів, ефективними у формуванні риторичної особистості студента виявилися такі: метод рольових та ділових ігор, метод словесної дії, розв'язання ситуативних завдань, творчі конкурси, мікровиступи на запропоновану тему, виступи-імпровізації, самоаналіз та рецензування, відеотренінги, відеопрактикуми тощо [10, 145]. У підручнику Г. Сагач «Золотослів» даються численні поради із застосування елементів психологічного впливу на особистість під час усних переговорів, публічного виступу за книгами відомого американського соціолога Д. Карнегі [11]. Останні є популярними у студентському середовищі, так само як і теорія ігор Е. Берна [12], тому не зайвим є звернути увагу на застосування принципів, викладених у них, у практичній діяльності. Окрім того, як слушно зазначає інший відомий американський соціолог, Е. Гідденс, студенти обов'язково мають бути ознайомлені з такими компонентами спілкування, як фонові очікування від розмови (певні умовності), «контрольована пильність» (демонстрація іншим своєї обізнаності зі звичною поведінкою у ділових обставинах), несфокусована та сфокусована взаємодія з діловими партнерами, співробітниками тощо, маркери епізодів спілкування (правильне розставляння акцентів та відокремлення переднього та заднього планів соціальної взаємодії) та ін. [13, 98-105].

Враховуючи перелічені вище проблеми курсу, що визначають його зміст і специфіку вивчення, ми можемо зробити висновок: окремі компетентності з курсу, як і загальні компетентності фахівця, утворюють складну структуру. Їхня систематизація є необхідною, бо, лише рухаючись від конкретного до загального рівня у межах курсу (так само, як і у межах цілого ВНЗ), викладачі зможуть сформулювати ключові компетентності фахівця. Поняття **«компетентність з української мови професійного спрямування»** містить, на наш погляд, такі загальні компетентності: з української стилістики; з професійного документознавства; з риторики спілкування; зі службового етикету.

Рисунок. Структура методики викладання навчального предмета

На наш погляд, до складу загальних компетентностей входять одиниці меншого порядку, а саме галузеві компетентності з української мови професійного спрямування: компетентність із особливостей сфер функціонування стилів української мови; компетентність у роботі з професійними діловими паперами – обізнаність зі спеціальними зразками документів, уміння та навички їх складати й оперувати ними; аналітичний підхід до їхнього змісту та форми; компетентність у різновидах невербального професійного спілкування; грамотність спілкування; компетентність із професійної лексики (термінологія, неологізми, професіоналізми) тощо.

У межах кожної із цих компетентностей ми можемо виділити елементарні компетентності з української мови професійного спрямування – відповідно до загальноосвітніх предметних компетентностей: знання ділового, наукового, публіцистичного та інших стилів, пунктуаційних, орфографічних, синтаксичних правил, етикету усного професійного спілкування (переговорів, співбесіди, телефонної розмови і т. д.), правил складання ділових паперів (заяви, резюме, контракту, службового листа, відгуку, замітки, прес-релізу і т. д.).

Ця система компетентностей потребує ефективної реалізації у педагогічному процесі. Ще автор «Великої дидактики» Я.-А. Коменський наголошував на двох складниках вивчення мови. Це – теорія і практика «в органічному взаємозв'язку з методикою» [14, 97]. Його положення знайшло відображення та розвиток у поглядах Г. Сагач: «Важливу роль у відновленні національних риторичних традицій відіграють культурно-наукові передумови: в останні десятиліття активізувалися науки, спрямовані на розвиток культури мовленнєвої особистості - стилістика, лінгвістика тексту, прагматика, герменевтика, культура мовлення, соціолінгвістика, психолінгвістика і особистісна психологія, педагогіка, соціальна педагогіка, методика викладання мови тощо» [15, 163]. Х. Бахтіярова та В. Пабат переконані у тому, що «кожний етап навчання потребує відповідних дій викладача української мови й студента, а також застосування відповідних форм і методів навчання» [16, 25].

Ми пристаємо до думки дослідників та вважаємо, що вибір методики вивчення окремого предмета визначається кількома чинниками. Для їх

конкретизації скористаємося наочністю, запропонованою С. Гончаренком та М. Олійником (рисунок) [17, 18].

Таким чином, методика вивчення конкретного курсу залежить від 1) методологічного підходу до навчання, 2) наукового змісту дисципліни, 3) обраної моделі фахівця та 4) накопиченого досвіду апробації різних методів і технологій навчання. Це ті основні чинники впливу на вибір певних способів методичної реалізації компетентнісного підходу до підготовки фахівців у ВНЗ на конкретному предметному рівні.

1. *Любашенко О. В.* Лінгводидактичні стратегії навчання української мови студентів неспеціальних факультетів вищих навчальних закладів: Автореф. дис д-ра філол. наук / НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К., 2008. – 44 с.

2. *Лозниця В. С.* Психологія менеджменту: Навч. посіб. – К.: ТОВ «УВ П К «Екс Об», 2000. – 512 с.

3. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

4. *Онкович Г.* Українська словесність у вищих технічних навчальних закладах // Вища освіта України. – 2003. – № 2. – С. 88–92.

5. *Пастушенко Н., Пастушенко Р.* Навченість учнів з гуманітарних дисциплін (українська мова та історія): моніторинг з використанням технології тематичного рівневого діагностування у школах Львівської області (1999–2002 рр.) // Моніторинг якості освіти: становлення та розвиток в Україні: Рекомендації з освітньої політики / Під заг. ред. О. І. Локшиної. – К. : К. І. С., 2004. – 160 с.

6. *Клименко І.* Формування мовленнєвої компетенції студентів під час вивчення курсу « Українська мова (за професійним спрямуванням)» // Вісник Сумського державного університету. – 2004. – № 1 (60). – С. 76-80.

7. *Тищенко О.* Модель курсу «М ова професійного спілкування» // Дивослово. – 2003. – № 9. – С. 56–59 .

8. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. видання д-р пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003.

9. *Гуць М. В., Олійник І. Г., Ющук І. П.* Українська мова у діловому спілкуванні: Навч. посіб. – К.: БІНОВАТОР, 2005. – 352 с.

10. *Сагач Г. М.* Золотослів. – К.: Райдуга, 1993. – 378 с.

11. *Карнеги Д.* Как завоевывать друзей и оказывать влияние на людей. – Рыбинск: ОАО «Рыбинский Дом печати», 1997. – 800 с.

12. *Берн Э.* Игры, в которые играют люди: Психология человеческих взаимоотношений. – Екатеринбург: Литур, 2001. – 575 с.

13. *Гідденс Е.* Соціологія: Навч. посіб. – К.: Основи, 1999. – 726 с.

14. *Зимомря М., Юрош О.* Рідна мова як чинник виховання особистості в контексті «Великої дидактики» Я. А. Коменського // Ян Амос Коменський і сучасність / За ред. Р. Мниха, В. Кортгаазе. – Дрогобич: Коло, 2005. – 413 с.

15. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії: Навч. посіб. для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навч. закладів. – К.: Українсько-фінський ін-т менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.

16. Бахтіярова Х. Ш., Пабат В. В. Експертиза компетентності майбутнього фахівця та викладача української мови у ВНЗ економічного спрямування // Наукові записки НаУКМА. – Т. 47: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота / Національний ун-т «Києво- Могилянська академія». – К.: Вид. дім « КМ Академія», 2005. – С. 22–26 .

17. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі: Навч. посіб. / С. У Гончаренко, П. М. Олійник, В. К. Федорченко та ін.; За ред. С. У Гончаренка, П. М. Олійника. – К.: Вища шк., 2003. – 323 с.; 1 іл.

J. Petrozhalko

PARTICULARITIES OF FORMING THE CULTURE OF PROFESSIONAL SPEECH OF STUDENTS OF ECONOMICAL SPECIALITIES IN THE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS OF THE III-IV ACCREDITATION LEVELS

The aim of this article is to determine particularities of forming the culture of professional speech and communication of students-economists in the higher educational establishments of Ukraine by applying the competence approach and modern pedagogical technologies.

Формування культури спілкування в учнів по мобільному телефону

Подлевська Н. Формування в школярів культури спілкування по мобільному телефону. *Українська мова і література в школі.* 2009. № 5. С. 14–17.

Мовленнєва діяльність учнів включає систему мовленнєвих умінь (уміння сприймати, відтворювати і створювати усні і письмові монологічні та діалогічні висловлювання), якими користуватимуться учні у спілкуванні в різних життєвих ситуаціях. Мовленнєва здатність кожної особистості виявляється у виробленні вмінь користуватися усною і писемною літературною мовою, багатством її виражальних засобів залежно від мети і завдань висловлювання та сфери суспільного життя.

На думку Іваницької Г. М., з усіх мовленнєвих жанрів доцільно використовувати насамперед ті, які потрібні учням у період навчання в школі та після її закінчення [1; 43].

Вважаємо, що для культури спілкування важливо досконало володіти уміньми правильно і добре слухати, читати, писати і говорити, тобто розвивати навички і формувати вміння культури спілкування в усіх чотирьох видах мовленнєвої діяльності.

У нашій статті звертаємо увагу на один із видів усного діалогічного мовлення – спілкування по мобільному телефону та формування культури спілкування по мобільному телефону в учнів середніх класів.

У наших попередніх роботах неодноразово наголошували, що найбільш сприятливим моментом для формування вмінь культури спілкування в учнів є створення ситуацій спілкування, максимально наближених до щоденних життєвих, введення учнів у запропоновані умови спілкування, формування вмінь орієнтуватися в ситуації спілкування, враховуючи місце, час, мету, соціальний стан і кількість співрозмовників, а відповідно до врахованого – вибір формул мовленнєвого етикету. Форма спілкування – діалог. Тут вчителю особливо потрібно слідкувати за культурою мовлення учнів, тобто звертати увагу на правильне наголошування слів, вживання їх у потрібному відмінку, уникання явища тавтології, правильне творення числівникових форм, знання про явище багатослів'я і уникнення його, запобігання помилкам у дієвідмінюванні дієслів, роль діалектизмів та їх доречність/недоречність вживання у конкретній ситуації спілкування.

„Щоб повноцінно спілкуватися, людина повинна мати цілу низку умінь. Вона повинна, по-перше, вміти швидко й правильно орієнтуватися в умовах спілкування, по-друге, вміти правильно спланувати своє мовлення, по-третє, знайти адекватні засоби для передачі цього змісту, по-четверте, вміти забезпечити зворотний зв'язок. Якщо будь-яка з ланок буде порушена, мовцеві не вдасться досягти бажаних результатів спілкування – воно буде неефективним” [2; 33].

Зворотний зв'язок чи контроль за власним висловлюванням і відстеження реакції співрозмовника полягає у зіставленні створеного висловлювання та реагування адресанта відповідно до очікуваного результату, тобто розгляд з погляду доцільності вибраної форми висловлювання, відповідності меті висловлювання, темі, потребам адресанта, а також аналіз відбору мовних засобів.

Учень повинен розуміти причину потреби у спілкуванні (поінформування співрозмовника, висловлення свого ставлення до чогось; доведення чогось слухачеві, співрозмовнику, переконання його у чомусь; з'ясування ставлення іншої людини – співрозмовника – до певних питань, проблем тощо). Такі потреби спричинені самим життям.

Значна кількість дітей в усному мовленні (особливо на перервах, поза школою, коли не чують старші, вчителі, батьки) поводяться з мовою абияк: вживають вульгаризми, кальки, сленгову лексику (тут потрібно враховувати і вікові психологічні особливості учнів).

Аналізуючи діалоги, які створюють учні 5-6 класів, можна прийти до висновку, що:

учні не вміють планувати хід бесіди;

не вміють швидко перебудовуватись в процесі бесіди;

в учнів не розвинені вміння використовувати форми мовленнєвого етикету.

Це дає підстави вважати, що учень, котрий говорить, не вміє здійснювати свою мовленнєву діяльність відповідно до комунікативних завдань і мовленнєвої поведінки співрозмовника.

Сьогодні значення активної комунікації зростає. Телефон відіграє суттєву допоміжну роль для отримання інформації, оперативного реагування на події, дистанційного керування чи корегування діями тощо. Слід пам'ятати про те, що телефон – не забавка, а засіб спілкування, до того ж, особливий: співрозмовники не бачать один одного, а тому передавання інформації через міміку, жести, вираз очей просто неможливе. Сьогодні листування і спілкування замінили короткі телефонні розмови, безперечно, ми вже не можемо тепер обійтися без досягнень науково-технічного прогресу, але слід дбати про те, щоб на належному рівні була культура людини, а зокрема культура спілкування.

В українському суспільстві з'явилося таке поняття як «мобільна культура». За статистикою, кожен другий українець має мобільний телефон, а багато хто – і не один. Фахівці говорять, що так само, як з початком автомобільної ери виникла необхідність врегулювати дорожній рух, те саме необхідно зробити з етикою спілкування по мобільному телефону. Результати дослідження ще раз підтвердили, що українське суспільство, зокрема, молодь, не завжди розуміє поняття «мобільна культура» та не дотримується її етичних норм. Крім того, за даними соціального опитування, існує потреба у формуванні та поширенні етики користування мобільним зв'язком. Молодь переважно зважає на необхідність переводити мобільний телефон у беззвучний режим у громадських закладах. Однак, у їхньому розумінні, це стосується лише церкви, лікарні та закладів культури, а ось навчальні заклади залишаються поза їхньою увагою.

Розвиток мобільної телефонії і розвиток культури, їх використання має відбуватися одночасно, бо в іншому разі, неможливе становлення інформаційного суспільства європейського рівня. Тому дітей та молодь необхідно привчати до цивілізованого спілкування з раннього віку, разом із формуванням загальнокультурних цінностей, навчити їх користуватися мобільним зв'язком у громадських місцях, дотримуючись правил мобільного етикету та поважаючи свободу навколишніх.

Останнім часом мобільний телефон став нормою для пересічної людини, на жаль, етика мобільного спілкування, як свідчить щоденна практика, ще перебуває у процесі становлення. «Культура користування мобільним зв'язком не з'являється сама по собі, її необхідно виховувати і популяризувати вже сьогодні, для того щоб завтра вона стала нормою», - стверджують співробітники компаній мобільного зв'язку та культорологи.

2005 р. Національний мобільний оператор «Київстар» розпочав проект «Мобільна культура». Він спрямований на формування в українському суспільстві традиції дотримання загальноприйнятих правил спілкування по мобільному телефону в громадських місцях. Головна мета проекту - привернути увагу громадськості до проблеми етичного, цивілізованого користування мобільним зв'язком, коли ми не тільки задовольняємо свої

потреби у спілкуванні, але при цьому враховуємо інтереси інших людей, які знаходяться поруч.

У Росії 2006 р. відбулося підписання «Хартії мобільного етикету» представниками різних мобільних операторів. У розробці цього документа, який має рекомендаційний характер, також брали участь відомі діячі культури, громадського життя з метою привернути увагу суспільства до цієї проблеми.

2007 року Міністерство освіти і науки України, Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, Національний мобільний оператор «Київстар» видали посібник «Формування культури користування мобільним зв'язком» з метою формування в учнів коректного користування мобільним зв'язком.

Міністерством освіти і науки України був виданий наказ № 420 від 24.05.2007 року «Про використання мобільних телефонів під час навчального процесу», згідно з яким школярам заборонено користуватися мобільним телефоном під час занять.

На сайтах українських операторів мобільного зв'язку також містяться поради щодо етики користування мобільним телефоном. Однак це не вирішує питання формування культури користування мобільним зв'язком серед школярів у необхідній мірі.

За результатами дослідження, основними недоліками, що призводять до неефективного телефонного спілкування, є:

- неготовність до розмови;
- зайва сухість у спілкуванні, недружнє ставлення до співбесідника;
- небагатослів'я, що межує із зневажливістю;
- нетерпіння, роздратування;
- прагнення швидше закінчити розмову;
- відсутність звернення до співбесідника на ім'я;
- байдужість до проблем співрозмовника;
- зверхність та зневага у виразах та інтонаціях;
- погане володіння своїми почуттями та емоціями;
- агресивна поведінка - гнів, крикливість, грубість;
- невпевнена поведінка - запобігливий, тихий тон бесіди, образливість на критичні зауваження, готовність піддатися бажанням співбесідника, невміння відстоювати свої інтереси та відмовляти в проханні, невміння переривати надто довгу розмову;
- неконкретні запитання та розпливчасті відповіді;
- зайва увага до другорядного, що не на користь головному;
- «переливання із пустого в порожнє».

Як бачимо, недоліків, що створюють перешкоди у спілкуванні по телефону, досить багато. Отже, необхідно знати правила спілкування по мобільному телефону для досягнення ефективності спілкування.

Варто дотримуватись мовного етикету телефонної розмови, спільного багато в чому для всіх народів. Особливості виявляються передусім у наборі виразів, що передають встановлення зв'язку, його підтримання і завершення. Учасників телефонної розмови здебільшого двоє: той, хто телефонує (адресант) і той, хто отримує повідомлення (адресат, абонент). Іноді за відсутності

абонента в момент діалогу необхідною є роль посередника (особи чи автовідповідача). Обидва учасники по чергову беруть участь у спілкуванні, що уподібнює телефонну розмову до безпосереднього усного спілкування, це одна із форм діалогічного мовлення, що відзначається передусім великою кількістю етикетних реплік-стереотипів, відсутністю візуального контакту (безпосереднього спілкування, якщо це не відеотелефон), уявною просторовою близькістю співрозмовників, певними технічними перешкодами.

А головне – телефонна розмова має бути якнайкоротшою. Причин декілька:

- 1) абонентові, можливо, потрібно терміново зробити якусь справу, а ми в цей час розповідаємо про свої враження від отриманих емоцій;
- 2) хтось інший марно намагатиметься набрати цей номер, маючи для абонента суттєву й термінову інформацію;
- 3) телефонна розмова призначена для розв'язання нагальних, невідкладних справ.

Щоб розмова не затягувалась, добре заздалегідь продумати основу, канву розмови, зокрема, запитання, прохання, новини.

Приватна телефонна розмова, щоправда, відрізняється від ділової більшою невимушеністю спілкування, менш строгою регламентованістю мовного етикету, можливістю використання жартівливих етикетних виразів.

Типова приватна розмова має три компоненти:

- початок спілкування – встановлення зв'язку;
- повідомлення мети дзвінка, виклад справи;
- закінчення розмови.

Вибір етикетних виразів початку-завершення телефонної розмови залежить від того:

- 1) куди телефонують (в установу, організацію і т. ін. чи додому);
- 2) з якою метою телефонують (прохання, повідомлення, запрошення тощо); кому телефонують (вік, посада, фах, стать абонента); хто телефонує (психічний тип особи, емоційний стан, особливості мовлення);
- 5) характер взаємин співрозмовників (офіційні, дружні, товариські, родинні, інтимні тощо).

За дослідженням соціологів, 62% людей відчувають дискомфорт, спілкуючись по телефону. Проте вміння успішно розмовляти по телефону, як і будь-які інші навички, виробляються тренуванням.

Перш за все необхідно знати правила користування мобільним телефоном та культури спілкування по ньому:

Перебуваючи у громадському місці й одержавши вхідний дзвінок на мобільний, по можливості потрібно вийти на вулицю чи в інше приміщення, інакше можна заважати присутнім своєю розмовою.

Якщо ви очікуєте на важливий дзвінок і тому не можете вимкнути телефон, ввімкніть беззвучний режим чи скористайтесь послугою «Голосова пошта».

Існує певний перелік місць і заходів, де необхідно обмежити себе в користуванні мобільним зв'язком: лікарні, навчальні заклади, театри,

кінотеатри, прес-конференції, громадські зустрічі, круглі столи, наради, засідання тощо.

Перебуваючи в оточенні інших людей, варто відрегулювати голосність вхідного дзвінка мобільного телефону. Голосний звук може негативно впливати на присутніх, заважати працювати.

Уникайте встановлення таких рингтонів на свій мобільний телефон, які можуть образити чи збентежити оточуючих (нецензурні вислови, грубі вирази, неприємні звуки).

Тестування власного телефону на рівень гучності рингтонів краще здійснювати вдома, а не в громадських місцях.

Необхідно говорити досить тихо, не підвищуючи голос. Мобільні телефони обладнані чутливими мікрофонами. Якщо погано чути, достатньо перевірити голосність вхідного звуку телефона.

Не завжди обов'язково відповідати на вхідний телефонний дзвінок – у багатьох ситуаціях краще користуватися послугою «Голосова пошта».

Неввічливо переривати спілкування у зв'язку з отриманням дзвінка. Краще перетелефонувати. Або заздалегідь попередити співрозмовника, що ви очікуєте на важливий дзвінок і будете змушені перервати розмову.

Навіть коли ненадовго виходите з приміщення, не забувайте брати з собою мобільний телефон.

Некоректно використовувати чужі мобільні телефони з власною метою та повідомляти їх мобільні номери третім особам без дозволу.

Перебуваючи у бібліотеці, переведіть свій телефон у режим «без звуку», а при необхідності відповісти на дзвінок розмовляйте неголосно і по суті справи.

Використовуючи мобільну камеру, потрібно поважати приватне життя інших людей, тому варто запитувати дозволу, перш ніж когось сфотографувати.

Мобільний телефон має зберігатись у чохлі, сумочці, на спеціальній підставці, і в жодному разі не на столі, особливо в кафе, їдальні, ресторани.

Повідомлення (sms) надсилаються з метою поінформувати, у разі необхідності отримати зворотну інформацію, доречно зателефонувати. Також повідомлення надсилаються, коли терміново потрібно абонента повідомити про щось, проте немає змоги зателефонувати (з різних причин).

Не варто телефонувати по декілька разів дзвінок за дзвінком. Абонент може бути зайнятий і не зможе з вами говорити. У такому випадку варто надіслати sms-повідомлення з проханням зателефонувати.

Ініціатива завершення розмови належить тому, хто зателефонував. Однак, коли розмовляють чоловік і жінка, то таке право належить жінці. Так само першим закінчує розмову старший за віком або службовим становищем.

Мистецтво ведення телефонної розмови полягає в тому, щоб коротко сказати все, що потрібно, і отримати відповідь.

Лише протягом перших 15 секунд телефонної розмови формується ставлення її учасників один до одного. Соціальні психологи називають це явище «ефектом первинності», тобто як співрозмовник сприйматиме нас упродовж розмови, залежить від того, чи вдасться нам з перших секунд

спілкування справити приємне враження на нього. Як створити позитивний емоційний фон у телефонній розмові, використовуючи засоби мовленнєвого етикету? Експерти радять усміхатися, розмовляючи зі співрозмовником, адже усмішка за допомогою інтонації передається, відчувається по телефону, що також дозволяє налагодити контакт. Важливо зберігати доброзичливість протягом усієї розмови.

Вважаємо, що такі поради з користування мобільним телефоном та правил розмови по ньому сприяли б формуванню вмінь культури спілкування по мобільному телефону та стали б доречними на уроках української мови, які саме присвячені формуванню культури спілкування в учнів 5-6 класів. Зрозуміло, що самі лише поради не сформують умінь, а тому можна використовувати їх у системі тренувальних вправ (про них говорили у попередніх наших роботах), періодично повторюючи отримані теоретичні знання та закріплюючи здобуті вміння у створених відповідних ситуаціях спілкування. Обов'язковою є роль вчителя, яка полягає не лише у наданні знань учням, але й у контролюванні закріплення знань і вмінь і виправлення помилок учнів при спілкуванні по мобільному телефону.

Варто пам'ятати, що основою успішної телефонної розмови є компетентність, тактовність, доброзичливість, володіння прийомами ведення бесіди, бажання швидко і ефективно вирішити проблему або надати допомогу для її вирішення. Важливо, щоб телефонна розмова велася у спокійному тоні і викликала позитивні емоції.

Сучасне життя неможливо уявити без телефона. Завдяки йому багаторазово підвищується оперативність рішень багатьох проблем і питань, немає необхідності писати листи, телеграми, а також здійснювати поїздки в інші установи, міста для в'яснення обставин якоїсь справи.

Людство користується телефонам уже більше століття. Здавалось би, часу більш ніж достатньо для того, щоб навчитися розумно користуватися цим технічним засобом. Але, на жаль, вміння говорити по телефону не передається по спадковості. Культурою спілкування по телефону володіє не кожен.

Культура поведінки і спілкування по мобільному телефону втілює в собі результати виховання, ступінь розвитку моральної свідомості особистості в цілому. Визнання школярами загальних правил поведінки, знання основних категорій етики, зокрема, визнання правил мобільного етикету – ще не показник мобільної культури особистості. Знання повинні знайти форму виявлення в діяльності, спілкуванні, відображаючи глибину засвоєння норм мобільної поведінки і здатність втілити їх у життя. Тому методами формування мобільної культури є не лише освіта, а й вироблення навичок поведінки, організація діяльності і спілкування учнів, створення ситуацій вибору.

Шанобливе ставлення до співрозмовника, приємний, люб'язний тон і знання мовного етикету обов'язково забезпечать взаємну насолоду від спілкування телефоном.

Література

1. Пашковская Н. А., Иваницкая Г. М., Симоненкова Л. Н. Развитие речи учащихся: Пособие для учителя. – К.: Рад. школа, 1983.

2. Психологические проблемы массовой коммуникации / Под ред. А. А. Леонтьева. – М., 1975.

3. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. – Львів: В-во „Сполом”, 2001.

4. Формування культури користування мобільним зв'язком // Міністерство освіти і науки України, Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, Національний мобільний оператор «Київстар». – 2007. – 25 с.

5. Чмут Т.К., Чайка Г.Л. Етика ділового спілкування: Навч. посіб. – К., 2003. – 223 с.

Юридична термінологія та проблеми її вивчення на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) у ВНЗ

Хохрякова Л. Юридична термінологія та проблеми її вивчення на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) у ВНЗ. *Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* 2009. № 2. С. 393–402.

У статті йдеться про юридичну термінологію як найдавніший пласт термінологічної лексики української мови. Проаналізовані основні особливості сучасної юридичної термінології, власне науковий та прикладний рівні її вивчення.

Юридична термінологія як сукупність номінацій правових явищ і понять функціонує у мовно-правових сферах законодавства, ділової документації та правничих наук. Вона являє собою великий і надзвичайно важливий фрагмент літературного словника будь-якої мови насамперед з точки зору його соціально-комунікативної та інформаційної значущості. Увага до юридичної термінології та її розбудови на власній національній основі, ступінь розробленості й упорядкування, стан і глибина її наукового вивчення – це показники рівня розвитку держави, суспільства, нації, національної свідомості і правосвідомості, національної духовної культури у різних її проявах – культури правової і політичної, мовної та інтелектуальної тощо.

Юридична термінологія є найдавнішим пластом термінологічної лексики української мови, який своїми коренями сягає глибокої дописемної старовини, коли право існувало у своїй первинній формі – формі звичаїв і традицій. Норми звичаєвого («неписаного») права зафіксовані у перших юридичних писемних пам'ятках періоду Київської Русі: Договорах руських з греками 907, 911 і 944 рр., Правді Руській та інших документах князівського законодавства, що дають нам, як зазначав І. Франко в «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.», найстаріші зразки актового язика і юридичної термінології дохристиянської Русі X в.»[2, с. 13].

Генезис і розвиток української юридичної термінології щільно пов'язані з витоками та історією національного права, української державності і законодавства, історією української мови і науки. Становлення і формування термінології українського права відбувалось у надзвичайно складних і несприятливих історико-політичних умовах. Але навіть в умовах бездержавності «її живили соки генеалогічного коріння» і вона, розвиваючись, змінюючись, зазнавши значного впливу з боку інших мов, не тільки зберегла своє основне питоме ядро термінологічної лексики, розширила його на власній етнічно-мовній основі шляхом мобілізації внутрішніх словотворчих ресурсів, але й збагатила його іншомовними правовими термінами і терміноелементами, зокрема інтернаціональними, що сприяло інтеграції української і європейської правової науки й культури [2, с. 13].

Юридична термінологія, яка функціонує у сучасній українській літературній мові, має такі особливості:

Переважає більшість юридичних термінів – запозичені слова, тобто інтернаціоналізми, що вживаються в багатьох мовах світу і мають одне джерело походження. Наприклад, з латинської мови, яка з давніх часів почала проникати в нашу мову, взяті такі терміни, як алібі, архів, агент, адвокат, референдум, акцепт, юриспруденція; з грецької мови – дактилоскопія, амністія; з французької мови запозичені такі терміни, як анкета, арбітраж, паспорт тощо. Багато запозичень з англійської, німецької мов. Однак поряд з запозиченими термінами у юриспруденції використовують і власне українські: допит, злочин, свідок, позивач, позов, відповідач, очевидець тощо.

Юридична термінологія насичена словами, що мають особливе юридичне значення, наприклад, дізнавач, безчинство, обшук, понятий, правник, хабарник, шахрай, злочинець, суд, суддя, словосполученнями викривальний доказ, документальний доказ, незаперечний доказ, неспростований доказ, аббревіатурами МВС, ДАІ, ОВС тощо. Вживаються віддієслівні іменники, не характерні для загального вжитку, наприклад, притягнення, призупинення, обвинувачення тощо.

Більшість багатозначних слів визначає особливі юридичні поняття. Так, пом'якшити – зробити покарання менш суворим, стаття – певна частина тексту в юридичному документі, організатор – ініціатор злочину, епізод – частина злочинних дій тощо.

Юридичні терміни різні за структурою і можуть бути:

однокомпонентними (держава, апеляція, право);

двокомпонентними, утвореними за моделями:

«прикметник+іменник» (безапеляційний вирок, кримінальний позов, неповнолітній злочинець), «іменник+іменник» (злочинність неповнолітніх, слід пограбування тощо;

багатокомпонентними, що складаються з трьох і більше слів (безперервність судового процесу, атестація робочих місць, компенсація за невикористану відпустку, кодекс про сім'ю і шлюб.

Серед юридичних термінів А. Піголкін, автор книги «Мова закону», виділяє загальновживані; загальновживані, які мають в нормативному акті більш вузьке, спеціальне значення; суто юридичні; технічні [6, с. 7].

Загальновживані терміни – це звичайні слова, які набули значного поширення, найменування предметів, якостей, ознак, дій, явищ, які використовуються в побутовій мові, художній літературі, ділових документах, законодавстві. Такі терміни прості, зрозумілі. У законодавстві вони використовуються в загальноприйнятому значенні і ніякого спеціального змісту не мають (справа, закон, правопорядок, охорона тощо).

Більшість термінів, узятих з повсякденної мови, отримують в нормативному акті особливе, більш точне, спеціальне значення. Їх перевага порівняно із загальновживаними полягає в тому, що при максимальній стислості вони найточніше визначають потрібне поняття (скарга, доказ, потерпілий, грабіж тощо). Подібних термінів у нормативних актах багато. Вони складають основу юридичної термінології, несуть основне смислове навантаження в законодавстві. Важливо, щоб спеціальне значення загальновживаного терміна було очевидним. Таким термінам у законодавстві даються визначення. Якщо цього немає, значення терміна визначається, виходячи із загального контексту. При першому використанні терміна зі спеціальним значенням треба давати до нього відповідні нормативні роз'яснення.

Спеціальні юридичні терміни – це слова чи словосполучення, які позначають поняття, що відображають специфіку державно-правових явищ, застосовуються тільки в юриспруденції (юридична особа, позов, речовий доказ, касація, санкція, інкримінування, імпідмент).

У нормативних актах використовується багато термінів, узятих із різних галузей науки, культури, техніки. У літературі за ними закріпилася назва технічні терміни (комп'ютер, фонограма, плівка, піротехніка, діапозитив, дискета тощо).

У вивченні юридичної термінології можна виділити два рівні: власне науковий, що здійснюється на базі термінологічного центру НАН України вченими-юристами і термінознавцями-лінгвістами, та прикладний – реалізується у вузах юридичного спрямування.

Щодо першого рівня, то слід зазначити, що в останні роки в наукових виданнях з'явилося кілька праць, присвячених дослідженню юридичної термінології:

Артикуца Н. Проблеми і перспективи вивчення юридичної термінології // Право України. – 1998. – № 4.

Онуфрієнко Л.О. Французькі запозичення в юридичній термінології східно-слов'янських мов: парадигматичний и синтагматичний аспекти // Мовознавство. – 2002. – № 1.

Корж А.В. Ділова українська мова для юристів. – К., 2002.

На особливу увагу заслуговує стаття Н. Артикуци, який зазначає, що сучасне українське термінознавство у галузі юридичної термінології характеризується наявністю актуальних проблем, таких як: відтворення

процесу формування української юридичної термінології у широких хронологічних рамках на фоні державно- правового та етнічно-мовного розвитку суспільства; реконструкція лексичного складу і структури терміносистем на всіх етапах її історії; показ ретроспективи змін та їх динаміки як у межах окремої термінологічної одиниці, так і цілих термінологічних об'єднань.

Невирішення цих проблем, на думку автора – суттєво збіднює нашу національну культурну історію, позбавляє можливості об'єктивно і обґрунтовано прогнозувати розвиток терміносистеми у майбутньому.

Н. Артикуца пропонує шляхи розв'язання цих проблем, які він вбачає: по-перше, у створенні на базі термінологічного центру НАН України спеціального історико-термінологічного відділення, яке б могло розвивати важливі теоретичні та прикладні напрями термінологічної діяльності; по-друге, у спільній роботі провідних вчених-юристів і термінознавців-лінгвістів, що дасть можливість моделювання терміносистем права.

Аналізуючи здобутки в галузі вивчення юридичної термінології, слід відзначити лексикографічні праці. Заслуговує на увагу «Словник юридичної термінології» (російсько-український). Укладачі Андерш І., Винник В., Красницька А., Полешко А., Юрчук О., виданий у 1994 р.

«Юрінком» – редакцією «Бюлетеня законодавства та юридичної практики України». Словник вміщує близько 20 тисяч юридичних термінів і термінологічних сполучень російською та українською мовами. При його укладанні використані діючі нормативні акти, юридична література існуючих галузей права. Словник цінний не лише тим, що містить переклад українською мовою найбільш уживаних у юридичному обігу слів російської мови, але й слугує джерелом інформації про особливості граматичних форм написання та наголошення відповідно до останньої редакції «Українського правопису».

Російсько-українсько-англійсько-німецький юридичний словник / В. Т. Гончаренко, В. Ю. Залевська, І. Д. Кучеренко та ін.(К.: Либідь, 1995), є першою в Україні спробою створити чотиримовний тематичний посібник для широкого кола користувачів. Він налічує близько 2500 найуживаніших термінів та виразів з різних ділянок міжнародного, кримінального, цивільного, трудового права. Ставлячи першим російський термін, автори виходили з того, що донедавна в Україні переважала юридична література російською мовою. Крім того, і ділова документація велася цією ж мовою. Тому український переклад російських термінів допоможе оволодіти українською юридичною термінологією, поширити її вживання насамперед у юридичній практиці, діловодстві, господарському спілкуванні.

Отже, в останні роки і мовознавцями, і юристами дещо зроблено в напрямі вивчення юридичних термінів, але цього замало. Робота в галузі юридичної термінології настільки складна і багатогранна, що зусиллями окремих ентузіастів-дослідників без належної підтримки з боку держави і наукової громадськості вона ще довго перебуватиме на неналежному рівні.

У вищих навчальних закладах юридичні терміни вивчаються, перш за все, на заняттях з фахових дисциплін (на понятійному рівні) та на заняттях з

української мови професійного спірямування (на практичному рівні). Українська мова (за професійним спрямуванням) є однією з обов'язкових дисциплін спеціальності «Правознавство». Мета курсу - не лише систематизувати і поглибити знання студентів з української мови, здобуті ще в школі, вдосконалити навички грамотного письма, але й дати студентам матеріал, необхідний для опанування мови на рівні фахового спілкування, для розширення лексичного термінологічного запасу з метою використання в процесі навчання і подальшої роботи. Фахове ж спілкування майбутнього правника передбачає насамперед активне вживання юридичних термінів.

Яка ж робота проводиться? Насамперед у лекції на тему «Лексико - фразеологічні норми» дається поняття про термін, його ознаки, особливості юридичної термінології, наголошується на суттєвій різниці між термінами і професіоналізмами.

У подальшому на всіх практичних заняттях вважаємо за доцільне використовувати дидактичний матеріал, складений із залученням термінолексики. Студенти виконують різні види робіт, спрямовані на засвоєння юридичних термінів: виписують їх зі словників, визначають походження, лексичне значення, сферу вживання, вчать їх правильно писати, вимовляти, впроваджувати у відповідні контексти.

Особливої уваги надається поширеному явищу в юридичній термінології – синонімії та омонімії, проблемам їх взаємозаміни, наголошується на тому, що для складання проектів нормативних актів розуміння і правильний підбір синонімів і омонімів висувається на одне з перших місць. Нормативні акти, розраховані на неодноразове застосування, повинні викладатись мовою і стилем, що відповідають діям і меті права як регулятора суспільних відносин. Неточне формулювання юридичних приписів, використання синонімів та омонімів певним чином можуть відбитись на досягненні завдань, що стоять перед правом [5, с. 95]. При створенні юридичного тексту на практичних заняттях звертається увага на особливості функціонування паронімів у діловому, професійному мовленні, де неприпустиме вживання замість належного слова його пароніма, адже це може призвести до непорозуміння або взагалі до перекручення інформації, наприклад: адресат (одержувач) – адресант (відправник); норматив (показник) – нормативність(властивість); погроза (заподіяти зло) – загроза (небезпека) тощо.

Проводяться вправи на переклад юридичних термінів з російської на українську мову. Переклад правничих текстів вимагає не лише особливо обережного ставлення до передачі змісту документа, а й ретельного добору українських відповідників юридичних термінів. Помилки у перекладі, внаслідок яких змінюється значення, звужується чи розширюється сфера застосування визначень та положень документа, роблять цей документ юридично невідповідним оригіналу. Відтак і можливість застосування документа в правничій практиці стає сумнівною, може призвести до важкопередбачуваних наслідків. Щоб цього не сталося, слід пам'ятати, що труднощі при перекладі відповідників в українській мові до російського терміна зумовлюються такими причинами:

До однозначного російського терміна додається два і більше аналогів, що перебувають між собою в синонімічних відносинах (согласно приказу – згідно з наказом; відповідно до наказу; вымогательство – вимагання, вимагательство; привлечение – притягнення, залучення; отчислить – відрахувати, звільнити, відчислити).

Неточність російського терміна відтворюється українським відповідником (без промедления – не гаючи часу; разыскиваемый преступник – злочинець, що перебуває у розшуку; привлечение в качестве обвиняемого – притягнення як обвинуваченого).

На практичних заняттях зосереджується увага на відмінностях між термінами і професіоналізмами, наголошується на тому, що професіоналізми – це слова або висловлювання, властиві певній вузькій професійній групі людей, поставлених в особливі умови життя і праці. Оскільки це, як правило, звичайні слова, ужиті у незвичайному значенні або у незвичній формі, їх використання у діловому стилі неприпустиме – вони базуються на метафоричних асоціаціях, невідомих для більшості, тому провокують двозначність (наприклад, посадити, ставка, оперативник, дах, слідок, замочити).

Отже, залучення юридичної лексики при вивченні української мови професійного спрямування дає значний навчальний ефект. Студенти, по-перше, закріплюють у свідомості лексичне значення термінів, з якими вони зустрічаються в процесі вивчення фахових дисциплін; по-друге, вчаться правильно їх писати; по-третє, вчаться утворювати граматичні форми від термінів і вводити їх у речення. Студенти розвивають також зв'язне мовлення, навички перекладу українською мовою юридичних текстів.

ЛІТЕРАТУРА

Андерш І. та ін. Словник юридичних термінів (російсько- український). – К., 1994.

Артикуца Н. Проблеми і перспективи вивчення юридичної термінології // Право України. – 1998. – № 4.

Гончаренко В.Т. та ін. Російсько-українсько-англійсько-німецький юридичний словник. – К.; Либідь, 1995.

Кожевников Г. Закони слід ретельніше редагувати // Право України. – 1993. – № 5–6.

Корж А.В. Ділова українська мова для юристів. – К., 2002.

Язык закона / Под ред. А.С.Пиголкина. – М., 1990.

SUMMARY

The article defines the juridical terminology as the eldest level of terminological linguistics of the Ukrainian language. The main features of modern juridical terminology, scientific and applied aspects of studying have been analyzed.

РОЗДІЛ 3

ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ІКТ У МЕТОДИЧНІЙ СИСТЕМІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Дидактичні засади створення електронного підручника з ділової української мови

Бойко Н. І. Дидактичні засади створення електронного підручника з ділової української мови. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання.* Вип. 15: збірник наукових праць. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. С. 15–22.

У статті розглядається система дидактичних і методичних основ проектування електронного підручника для організації ефективної самостійної роботи студентів з вивчення ділової української мови.

Ключові слова: електронний підручник, ділова українська мова, самостійна робота студентів, гіпертекст, інформаційно-комунікаційні технології.

Інтенсивний розвиток міжнародних зв'язків України як суверенної держави зумовлює соціальне замовлення суспільства на підготовку фахівців, здатних використовувати українську ділову мову для вирішення професійних завдань. Високий рівень володіння діловою англійською мовою став необхідною складовою професійної компетенції сучасного менеджера. Проте, випускники вищих навчальних закладів (ВНЗ), що готують фахівців із бізнесу та менеджменту, в більшості, не володіють тим рівнем ділової української мови, який дозволить їм впевнено залучатися до міжнародного співробітництва.

Розв'язання проблеми ефективного оволодіння професійно спрямованою українською мовою (УМ) викликає необхідність організації самостійної роботи студента (СРС), яка здійснюється, як вважає І. О. Зимня, в найбільш раціональний час, і контролюється ним самим на основі зовнішнього опосередкованого системного керування нею з боку викладача або навчальної програми [3, с. 95]. Варто додати, що підвищення професійної компетенції сучасного фахівця залежить від його потреби в самостійній навчальній діяльності та здібностей здійснювати цю діяльність.

Тому в сучасній методичній науці також ставиться за мету формування у майбутніх фахівців потреб у неперервному самостійному оволодінні вміннями і навичками самоосвіти.

Вирішення проблеми професійно спрямованої мовної освіти вимагає створення умов для придбання індивідуального досвіду з вивчення мови та

культури, який знаходить своє відображення у способах оволодіння та закріплення мовних засобів, прийомах використання їх у мовленнєвій практиці; навичках інформаційної, дослідницької та проектної роботи в професійній діяльності з використанням ділової української мови. При цьому основними завданнями викладача повинні стати: організація пізнавальної діяльності студентів; навчання їх самостійно добувати знання і вміти застосовувати їх на практиці; підбирати для відповідних цілей методи, форми та засоби для вивчення української мови.

Аналіз стану інформатизації освіти в Україні підтверджує той факт, що все більше вузів отримують кошти на придбання технічних та програмних засобів, які дозволяють оптимізувати навчальний процес з вивчення українського ділового мовлення. Інструментальні програми масового застосування та спеціалізовані програми (електронні словники, перекладачі, комп'ютерні ігри, тренажери), Інтернет та комп'ютерна комунікація стають звичайними засобами навчання як студента, так і викладача. Однак це не заперечує також того, що готовність ВНЗ до широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій, яке сприяє зміні організаційних форм СРС з вивчення ділової української мови, визначається не стільки наявністю технічних і технологічних засобів, скільки наявністю дидактико-методичної бази комп'ютерного навчання ділової української мови.

Дидактико-методична база комп'ютерного навчання українського ділового мовлення визначається нами як сукупність форм, методів і прийомів реалізації змісту навчання за допомогою ДПЗ, які надають інтерфейс для здійснення інтерактивної взаємодії студента з викладачем або навчальною інформацією по різних каналах зворотного зв'язку і призначені для використання в самостійній роботі з метою її підвищення.

Наразі більшість експертів згідна з тим, що звернення педагогів до ДПЗ призводить до радикальних змін у системі навчання УДМ. Це підтверджують і досягнення сучасної педагогічної науки щодо організації навчальної діяльності в комп'ютерному середовищі, психології комп'ютеризованого навчання та досвід використання спеціалізованих ДПЗ для навчання УДМ.

В Україні на сьогодні набуто значний досвід використання ДПЗ, застосування яких сприяє впровадженню індивідуального підходу до особистості. Серед них істотне місце займає електронний підручник (ЕП). Проте вивчення наявної педагогічної практики підтверджує той факт, що застосування чинних ЕП у навчальному процесі ВНЗ не завжди відповідає очікуванням. Віддаючи належне дослідженням з питань створення сучасного ЕП, які останнім часом з'явилися у вітчизняній психологічній і педагогічній літературі, доводиться констатувати відсутність таких, які глибоко і всебічно розкривають психолого-педагогічні, дидактичні і методичні засади проектування і розробки електронного підручника з ділової української мови для навчання майбутніх менеджерів-економістів у процесі СРС.

Метою статті є визначення системи дидактичних та методичних засад проектування ЕП для організації ефективної СРС з вивчення ділової української мови.

Створення активного пізнавального інтересу до української мови та культури, а також підвищення відповідальності за результати опанування ними є одним з основних завдань розробки ЕП з ділової української мови. Навряд чи необхідно аргументувати, що вирішення проблеми проектування та створення ЕП з ділової української мови потребує розробки принципово нової концептуальної методики, в загальних положеннях якої будуть втілені основні методичні вимоги до ЕП як засобу навчання ДУМ з урахуванням дидактичного потенціалу ІКТ, доцільна реалізація котрих сприятиме формуванню комунікативної компетенції майбутніх менеджерів-економістів. Закономірно впливають питання психолого-педагогічного та методичного характеру, а саме: Яке місце займає ЕП в системі дидактичних засобів навчання ДУМ? Які дидактичні функції виконує ЕП? Як вони можуть бути реалізовані?

У педагогічній і методичній літературі даються декілька визначень ЕП. Наведемо деякі з них:

це автоматизована навчальна система, яка включає дидактичні, методичні та інформаційно-довідкові матеріали з навчальної дисципліни, а також програмне забезпечення, що дає змогу комплексно використовувати їх для самостійного отримання та контролю знань [6];

гіпертекстове перекладання друкованого підручника на комп'ютер, яке у порівнянні з друкованими матеріалами має велику графічну наочність і зручний інтерфейс користувача (меню, довідки); тестові завдання для контролю і самоконтролю [7, с. 290].

Однак наведені визначення, на нашу думку, не розкривають сутності ЕП, його дидактичних властивостей та методичних функцій.

Аналізу методичних функцій ЕП має передувати перелік проблем, які виникають у процесі його проектування та реалізації. Спираючись на педагогічні аргументи, які надають фахівці в галузі використання ІТ у навчанні, ми виділяємо загальну групу проблем, яка включає: *а) представлення змісту навчання; б) забезпечення інтерактивності; в) організацію міжособистісного спілкування; г) організацію педагогічної взаємодії.*

Перш ніж визначити дидактичні властивості ЕП з ділової української мови, слід розглянути функціональні можливості гіпертекстової, мультимедійної та комунікаційної технологій, які є технологічною і організаційною основою його створення. Детальний аналіз функціональних можливостей та дидактичних властивостей ІКТ доводить, що для вирішення основних навчально-пізнавальних завдань СРС (інформаційно-пошукових, інформаційно-пізнавальних та конкретно-практичних) найбільш доцільними з них є:

- гіпертекстова структура пред'явлення навчального матеріалу;
- доступ до масивів автентичних джерел інформації;
- інтерактивний характер взаємодії з інформацією;
- багаторівневість подання матеріалу;
- можливості моделювання комунікативних ситуацій;
- інтеграція вербальної, візуальної та аудійованої інформації;
- діяльнісний характер опрацювання змісту навчання;

- функції керування самостійною навчальною діяльністю;
- накопичення статистичних даних про результати навчальних досягнень.

Їхнє доцільне використання робить можливим розвиток принципово нового виду СРС з вивчення професійно орієнтованої української мови – самостійно-пізнавальної діяльності в комп'ютерному навчальному середовищі (КНС).

Суттєвим недоліком існуючих ЕП з української мови як засобів для СРС є відсутність реальних можливостей застосування комунікативної компетенції, яка формується у студентів як здатність спілкуватися засобами ділової української мови. Функції більшості існуючих ЕП обмежуються представленням студентові на екрані монітору навчальних матеріалів, розбивкою його на навчальні інформаційні одиниці, видачею їх визначеними порціями, циклічністю контрольованого навчання. В найбільш досконалих ЕП електронні сторінки, крім тексту, оснащені мультимедійними елементами навчального призначення. Мультимедійне подання знань включає в систему сприйняття та запам'ятовування образну й емоційну пам'ять і, таким чином, суттєво впливає на формування уявлень, які займають центральне місце в образному та словесно-логічному мисленні. Ефективність навчання підвищується за рахунок комплексного впливу на різні органи сприйняття, можливості моделювання реальних комунікативних ситуацій, в яких студент вирішує свої мовленнєві і соціально-поведінкові навчальні завдання.

Все вищевикладен дає підстави стверджувати, що ЕП з ділової української мови має ряд позитивних властивостей у порівнянні із паперовим: компактність зберігання на магнітному носії інформації; моделювання і розв'язання навчальних завдань в інтерактивному режимі; наявність високоякісного ілюстративного матеріалу; нелінійна структура викладу навчального матеріалу; можливість навчання за індивідуальною траєкторією в оптимальному темпі; мобільність і можливість оперативного внесення змін і доповнень та інші.

Структурними компонентами, на нашу думку, мають бути:

- змістовна частина, а саме база знань, яка містить навчальний матеріал, додаткові інформаційні ресурси (глосарії, термінологічні словники, граматичні довідники, методичні рекомендації, посилання на інші інформаційні джерела, що мають відношення до мети навчання, довідкові дані), що підтримують інтелектуальну діяльність студентів;
- підсистема моніторингу, за допомогою якої здійснюється протоколювання та аналіз діяльності студента;
- підсистема визначення рівня навчальних досягнень, яка містить навчальні завдання різноманітних типів та рівнів складності, передбачених педагогічною моделлю знань, яка формується; завдання для самоперевірки; питання для самоконтролю;
- підсистема міжособистісної комунікації, яка призначена для організації комунікативних взаємодій між учасниками навчального процесу через глобальні комп'ютерні мережі.

Така структура дозволяє зробити ЕП для студента засобом формування і розвитку різновидів мовленнєвої діяльності; засобом самокерування, самоконтролю і самооцінки; джерелом навчальної інформації; засобом для практичного користування мовою та педагогічного спілкування з викладачем.

Підсумовуючи спектр функціональних та дидактичних властивостей ЕП з ділової української мови як засобу для організації самостійної роботи майбутніх фахівців у процесі вивчення ділової української мови в ВНЗ, можна зробити такі висновки:

у сучасних соціально-економічних умовах одним із завдань, що стоять перед вищою школою, є ефективне використання існуючих і перспективних ДПЗ навчання для підготовки кваліфікованих фахівців із високим рівнем володіння діловою українською мовою;

впровадження ІТ у навчальний процес ВНЗ створили об'єктивні передумови для розвитку принципово нового виду СРС студента під час вивчення ділової української мови — самостійної пізнавальної діяльності в комп'ютерному навчальному середовищі;

проекування та розробка ЕП як технічного засобу навчання ділового писемного спілкування українською мовою повинні ґрунтуватися на загальних закономірностях функціонування підручника, так само як на дидактичних можливостях гіпертекстових, мультимедійних та комунікаційних технологій;

використання ЕП з оволодіння діловою українською мовою у сполученні із комунікаційними технологічними засобами для організації контакту між студентом і викладачем може суттєво сприяти розвитку особистісно орієнтованої моделі навчання, оптимізації навчального-пізнавального процесу та поєднати опосередковане викладачем керування пізнавальною діяльністю студентів з широкими можливостями для їхньої автономної роботи.

Використана література:

1. *Андреев А.А.* Дидактические основы дистанционного обучения. [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.iet.mesi.ru/br/og1-b.htm>
2. *Гризун Л. Е.* Дидактичні основи створення сучасного комп'ютерного підручника : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.09 / Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2002. 20 с.
3. *Кедрова Г.Е.* Базовые принципы организации компьютерной обучающей среды по лингвистике для систем дистанционного обучения в Интернете (на примере обучающей среды по фонетике русского языка) // Труды VII Междун. конф. "Математика. Компьютер. Образование". М., 1999. С. 147.
4. *Коряковцева Н.Ф.* Современная методика организации самостоятельной работы изучающих иностранные языки : пособие для учителей. М. : АРКТИ, 2002. 176 с.
5. *Лапінський В. В.* Проблемні аспекти розробки і використання електронного підручника. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://edu.ukrsat.com/labconf/tezy/8/problemspect.html>.
6. *Полат Е. С., Петров А. Е.* Общие требования к электронному учебнику,

созданному на базе Интернет- технологий. [Електронний ресурс]. Режим доступу : // <http://www.ioso.ru/distant/library/publication/5.htm>

7. Романов А. Н., Топорцов В. С., Григорович Д.Б. Технологии дистанционного обучения в системе заочного экономического образования. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 303 с.

8. Veen W., Lam I., Taconis Л. A virtual workshop as a tool for collaboration: towards a model of telemetric learning environments // Computer & Education: An International Journal. 1998, Vol. 30. № 1/2. P. 31-39.

Інтерактивний комплекс навчального забезпечення курсу української мови на нефілологічних факультетах вищої школи

Струганець Л., Штонь О. Інтерактивний комплекс навчального забезпечення курсу української мови на нефілологічних факультетах вищої школи. *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки.* 2004. № 1(60). С. 26–31.

Науково-технічний прогрес вимагає принципово нових підходів до процесу навчання. Пріоритетним напрямком у розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційних технологій, що забезпечують подальше удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві.

Всесвітній форум з освіти (Дакар, Сенегал, квітень 2000 року) прийняв шість напрямків «Дакарських Рамок Дій» – найважливіших пріоритетів стратегії ЮНЕСКО в галузі освіти, у тому числі: забезпечення умов, щоб освітні потреби всіх молодих людей і дорослих задовольнялися на основі рівного доступу до відповідних програм навчання. Дакарський форум поклав основну відповідальність за здійснення права на освіту безпосередньо на держави – члени ООН. У контексті необхідності створення однакового доступу до програм навчання роль новітніх інформаційних комп'ютерних технологій більш як очевидна.

Упродовж п'яти років європейське освітнє співтовариство консолідується задля освітньої концепції Болонського процесу: формування на перспективу загальноєвропейської системи вищої освіти, названої Зоною європейської вищої освіти, яка ґрунтується на спільності фундаментальних принципів функціонування. Один з основних напрямів підготовки суб'єктів навчального процесу в умовах кредитно-модульної системи організації навчання передбачає зростання ролі медіаосвітньої підготовки викладача, який повинен (окрім використання в організації навчального процесу традиційних методів і форм навчання у вищій школі) проектувати освітнє та навчальне середовище із залученням сучасних інформаційних комп'ютерних та педагогічних технологій [5].

Враховуючи, що педагогіка та інформатика стали взаємодіючими і взаємодоповнюючими складниками сучасної освіти, ВНЗ України дедалі

більше уваги приділяють проблемі впровадження комп'ютерних технологій навчання. В. Журавський у монографії «Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні» зазначає, що до завдань університетів із впровадження інформаційних технологій у навчальний процес і проведення наукових досліджень належать:

- розроблення спеціальних дисциплін на основі інформаційних і комунікативних Інтернет-технологій, навчально-методичного і програмно-апаратного забезпечення дистанційного навчання;
- розвиток мережі віртуальних наукових і навчальних лабораторій, інформаційних ресурсів навчально-наукового характеру, електронних бібліотек, інформаційних порталів;
- створення нормативно-правової бази, системи ліцензування й акредитації, механізмів багатоканального фінансування [2, 133].

У сучасній педагогіці уже є напрацювання про використання інформаційних технологій в освіті [1 – 4; 6]. Ці наукові розвідки здебільшого концептуальні, узагальнюючі або ж стосуються технічної освіти. Проте невирішеною залишається проблема комп'ютеризації конкретних ділянок навчального процесу, зокрема мовної освіти. Це детермінує актуальність вивчення особливостей застосування інформаційних технологій при викладанні мовознавчих дисциплін. Узагальнивши власний досвід роботи на філологічному факультеті Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, де упродовж 2002 – 2003 років активно розроблялися та апробувалися оригінальні навчальні продукти: електронні підручники, словники та довідники, інтерактивні навчальні курси, інформаційно-довідкові програми, комп'ютерні навчальні програми тощо, у цій статті ставимо за мету описати лише один з аспектів цієї багатогранної діяльності – інтерактивні комплекси навчального забезпечення, що стали обов'язковою формою репрезентації матеріалів кожної навчальної дисципліни в Тернопільському державному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка.

Детальніше проаналізуємо розроблений нами навчально-методичний комплекс з «Ділової української мови», репрезентований на університетському сайті.

Web-документ складається з таких розділів: «Головна сторінка», «Практичні заняття», «Самостійна робота студентів», «Перелік ділових паперів для обов'язкового опрацювання», «Література», «Варіанти підсумкової контрольної роботи та критерії її оцінки», «Питання до іспиту».

«Головна сторінка» містить пояснювальну записку до курсу «Ділова українська мова», який згідно із навчальними планами вивчається на усіх нефілологічних факультетах університету.

Як зазначено у записці, курс адресований майбутнім учителям-нефілологам і є відгалуженням «Культури української мови». Метою навчальної дисципліни «Ділова українська мова» є формування всебічно розвиненої мовної особистості, спеціаліста, здатного до вирішення різноманітних комунікативних завдань, зокрема пов'язаних із професійною

діяльністю педагога. Адже саме від нього значною мірою залежить виховання інтелектуального потенціалу країни, висококультурних, національно свідомих громадян України, невід'ємною ознакою яких є правильна, багата, виразна мова. І хоч провідна роль у цьому процесі належить учителям-словесникам, однак культуромовні навички дітей неможливо сформувати без підтримки всього вчительського колективу. Викладач будь-якого предмета повинен володіти літературною мовою, свідомо ставитись до власної мови і стежити за мовою школярів. Навчальна дисципліна сприяє виробленню культуромовних умінь і навичок у майбутніх учителів, усуненню мовних огріхів, оволодінню усіма мовними стилями (насамперед офіційно-діловим та науковим). І хоч назва курсу «Ділова українська мова», задекларована в міністерській програмі, звужує вивчення української мови рамками ділового мовлення, у розробленій викладачами кафедри і затвердженій на раді університету робочій програмі чітко простежується вектор на професійне спрямування у оволодінні українською мовою студентами педагогічного університету.

Усього на опрацювання цього курсу відводиться 54 години, із них 26 год – аудиторні заняття і 28 год – самостійна робота студентів. Вивчення дисципліни завершується іспитом.

Як бачимо, Web-сторінка вичерпно інформує студента про мету і завдання курсу, розподіл навчальних годин. Такі відомості цікавлять дівчат та юнаків, які з певних причин пропустили перші заняття з дисципліни, працюють за індивідуальним планом і т. ін.

Web-сторінка «Практичні заняття» репрезентує їх тематику, подає завдання, які необхідно виконати. Таким чином, студент, готуючись до аудиторних занять, «не прив'язаний» лише до методичних вказівок, що є на кафедрі, а може знайти необхідну інформацію, користуючись будь-яким комп'ютером, з'єднаним з університетською мережею. Наведемо приклад електронного варіанта одного із занять для студентів хіміко-біологічного факультету.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 6

Правильність і чистота мови. норми словотвору і словозміни:

1. Способи словотворення у сучасній українській літературній мові.
2. Типові порушення словотвірних норм в усній і писемній мові. Інтерференція, кальки.
3. Особливості словозміни іменника (форми роду, числа, відмінка).
4. Особливості формотворення та словозміни прикметника.
5. Особливості словозміни числівника.
6. Особливості словозміни займенника та дієслова.

Література

1. Культура мови вчителя: Курс лекцій / За ред. О. Г. Муромцевої. – Харків: Гриф, 1998. – С. 87 – 99.
2. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика. – К.: Вежа, 1994. – С. 39 – 40.
3. Коваль А. П. Культура ділового мовлення. – К.: Вища школа, 1977. – С.151 – 160.

4. Кочан І. М., Токарська А. С. Культура рідної мови: Збірник вправ і завдань. – Львів: Світ, 1996. – С. 137 – 181.

5. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити: Посібник / За заг. ред. О. Сербенської. – Львів: Світ, 1994. – 152 с.

6. Волкотруб Г. Й. Практична стилістика сучасної української мови: Використання морфологічних засобів мови: Навч. посібник. – К.: ТОВ “ЛДЛ”, 1998. – 176 с.

Практичні завдання:

1. Визначте рід іменників.

Латаття, суцвіття, сирота, тюль, собака, панно, перекотиполе, НОП, НТР, ТДПУ, Тбілісі, Мехіко, АЗС, нежить, папороть, емаль, перекис, імпресаріо, рефері, міс, какаду, поні, гризлі, табло, меню, інтерв'ю, кольрабі, кюре.

2. Від поданих слів утворіть, де можливо, форми жіночого роду. З'ясуйте особливості функціонування назв осіб за професією у різних стилях.

Учитель, таксист, швець, журналіст, учений, шахтар, лікар, терапевт, слюсар, матрос, студент, комбайнер, рибалка, водій, тесля, телеграфіст, ректор, професор, аспірант, програміст.

3. Поставте іменники у родовому, давальному та місцевому відмінках, враховуючи варіантні форми. Поясніть функціонування паралельних форм.

Батько, олово, Іван Поліщук, край, Дністер, Буг, рай, кінь, рік, лід, біль, степ, трактор, лікар, путь, лист, жовтень, голуб, барвінок, колос, знання, дуб, танець, протокол, Кавказ, Крим, калій, камінь, марганець, сантиметр, сніг, дощик, ансамбль.

4. Провідмінійте, наводячи можливі паралельні форми.

90, 57, 1685, 248, 1841-й, 7,95, семеро.

5. Встановіть, які граматичні норми порушено в наведених реченнях, подайте їх правильний варіант.

Докучає гостра біль у правому підребер'ї. При наближенні теплоходу до південного берега Крима ми зразу побачили високий Ай-Петрі. Нам порадили написати доповідну записку декану факультету Петру Анатолійовичу Ковальчуку. Юнак став для неї самою близькою людиною. Відомо близько шістдесят видів моркви. Врожай моркви досягає триста – чотириста центнер з гектару. Одна з найбільш старіших і поширеніших наших кімнатних рослин – герань, чи пеларгонія. Пізніше вогонь перекинувся на хлів сусіда М. Й. Климчика, який також був знищений вогнем. Скінчивши університет, мене призначили на посаду вчителя хімії та біології.

6. Перепишіть речення, замінивши цифри словами.

Колекція кімнатних рослин зі 179 екземплярами була нашою гордістю. Книга ілюстрована 157 малюнками. Відстань до річки була не більше 260 метрів. Гордістю бібліотеки є видання на 175 мовах світу. Висота стовбура цієї рослини сягає 56 метрів.

Оскільки за навчальним планом на аудиторне опрацювання курсу відведено лише 26 год., а решта (28 год.) передбачено для самостійного вивчення, в електронному варіанті навчально-методичного комплексу із «Ділової української мови» окремо подано теми і питання для самостійної

роботи. Зазначена до них також основна література. Наприклад, рекомендується самостійно ознайомитися із такими питаннями, що стосуються дотримання лексичних норм:

- 1) особливості вживання книжних та розмовних слів;
- 2) жаргонізми, вульгаризми, просторічні слова;
- 3) діалектизми;
- 4) природнича термінологія.

Далі в електронному варіанті навчально-методичного комплексу розміщено перелік ділових паперів для обов'язкового опрацювання майбутніми вчителями: автобіографія, резюме, заява, довідка, доручення, розписка, протокол, витяг із протоколу, наказ, розпорядження, інструкція, характеристика, офіційний та приватний листи, адреса, телеграма, телефонограма, факс, запрошення, вітальний адрес, доповідна записка, пояснювальна записка, план роботи, акт, постанова, резолюція, угода, оголошення, звіт.

Web-сторінка «Література» містить 90 найменувань основної та додаткової літератури з курсу, а також словників і довідників, що сприятимуть оволодінню літературними нормами сучасної української мови.

Для перевірки знань, а також із метою критичної оцінки рівня готовності до іспиту на окремій Web-сторінці в електронно-методичному комплексі подано 20 варіантів підсумкової контрольної роботи та критерії її оцінки, як-от:

Варіант 5:

1. Визначте стиль наведеного фрагмента. Проаналізуйте вживання мовних одиниць різних рівнів у тексті.

Земля – величезна наша оселя. Зігріта Сонцем, овіяна теплим вітром, вона грає всіма барвами життя. Од полюса до полюса на 20 000 км простяглася її поверхня; 40 050 км треба подолати, щоб обійти Землю по екватору. Рельєф її дуже різноманітний. Тому, зрозуміло, і краєвиди її неоднакові.

2. Дайте оцінку якості наведених речень. Відредагуйте їх. Визначте причини помилок.

До мене дійшли протирічні чутки про ваше відношення до своїх обов'язків. Давайте поговоримо по душам. Я захоплена усіма стома історіями, які прочитала у цій книжці.

3. Доберіть українські відповідники. Прокоментуйте необхідність знання літературних норм під час перекладу словосполучень.

*В любое время –
писать по адресу –
гуляют по аллее –
называют по имени –
по моему мнению –*

4. Визначте тип орфограм. Вставте, де потрібно, пропущені літери або виберіть правильну форму.

Узбереж...я, молодіст...ю, військ...омат, радіс...ний, подвір...я, духм...яний, любов..., (з, с)...цідити, (ш, Ш)...євченківс...кий стиль, навчально/виховний.

5. Напишіть запрошення учителям-словесникам ЗОШ №16 на вечір «Мова – наш скарб», що відбудеться в університеті.

Однотипно сформульовані, рівнозначні за мовним наповненням (фрагменти стилів, речення для редагування, словосполучення для перекладу, лексеми з орфограмами) завдання дозволили розробити обґрунтовані критерії оцінки виконання контрольної роботи, що допоможе студентам під час самостійного виконання завдань здійснювати самоконтроль. Розглянемо це на прикладі оцінювання першого завдання:

«5» – Правильно визначено стиль, повно проаналізовано використання у тексті лексем, морфологічних і синтаксичних категорій (роду, числа, часу, виду, порядку слів, різних видів речень тощо), які властиві певному стилю.

«4» – Стиль визначено правильно, студент здійснює аналіз лексичних та граматичних особливостей тексту певного стилю, вказуючи лише на основні ознаки.

«3» – Студент в основному виявив уміння диференціювати стилі мовлення, неповно, непослідовно аналізує лексичні та граматичні ознаки текстів певного стилю.

«2» – Стиль тексту визначено неправильно. Відсутній аналіз його лексичних та граматичних особливостей або оцінка студентом таких мовних одиниць не відповідає дійсності.

На останній Web-сторінці представлено питання до іспиту, як-от:

Мова і мовлення. Види мовленнєвої діяльності.

Культура мови, її основні ознаки.

Поняття мовної норми. Типи мовних норм.

Поняття мовного стилю. Класифікація стилів сучасної української літературної мови.

Основні ознаки наукового стилю, його підстилі.

Основні ознаки офіційно-ділового стилю, його підстилі.

Поняття про документ. Формуляр. Реквізит.

Класифікація документів. Загальні вимоги до їх оформлення.

Орфоепічні норми: вимова голосних, приголосних, вимова звукосполучень.

Наголошування. Артикуляція.

Лексичні норми: особливості вибору лексем у науковому і діловому мовленні.

Тавтологія, калька, суржик, плеоназм тощо.

Аналіз та узагальнення методичних аспектів побудови освітнього процесу із застосуванням комп'ютера як засобу маніфестації навчального матеріалу підтверджують великі можливості інтерактивних комплексів навчальних курсів. Такі бази даних із дисциплін ВНЗ детермінують поглиблення теоретичних основ навчальних курсів (тут діє і психологічний чинник: викладач завжди прагне удосконалити свій курс, оскільки матеріал

репрезентований у відкритому для загальної оцінки форматі). Підвищується доступність матеріалу для тих, хто оволодіває знаннями; забезпечується оперативний доступ до навчальної інформації в діалоговому режимі, індивідуалізація навчання, диференціація матеріалу залежно від пізнавальних можливостей студента.

Інтерактивні комплекси навчальних курсів відіграють важливу роль не лише у розширенні й поглибленні фундаментальних знань студентів, формуванні умінь і навичок, необхідних для майбутньої діяльності, але й сприяють удосконаленню навичок у роботі з комп'ютером (принагідно зазначимо, що більшість студентів педагогічного університету – випускники сільських шкіл – володіють комп'ютером лише на елементарному рівні). На початковому етапі використання інтерактивного комплексу навчального курсу актуальною була проблема засвоєння студентами алгоритму пошуку необхідного матеріалу в комп'ютерній мережі. У комп'ютерних класах лаборанти допомагали майбутнім учителям віднайти необхідну Web-сторінку. Тому цілком логічним є висновок, що у процесі підготовки фахівця повинна формуватися також інформаційна культура. Досягнути цього можна з впровадженням концепції безперервної комп'ютерної підготовки студентів усіх ВНЗ.

Проте яким би шляхом не розвивалася інформатизація освіти, не можна недооцінювати живого спілкування студента з викладачем. «В умовах впровадження інформаційних технологій у сферу освіти змінюється роль педагога, який у високотехнічному середовищі є не тільки джерелом інформації, академічних фактів, а й постає в ролі порадирика-консультанта, допомагаючи тим, хто навчається, зрозуміти сам процес навчання» [2, 126]. Тому необхідно, з одного боку, розвивати комп'ютерні технології навчання, а з іншого – удосконалювати традиційні методи студіювання наук.

Загалом новітні інформаційні технології надають великі можливості для якісної перебудови викладання предметів у ВНЗ. Вони дозволяють вирішувати принципово нові дидактичні завдання. Використання інформаційних ресурсів у мовній освіті має орієнтуватися на сучасні вимоги до підготовки висококваліфікованих фахівців.

SUMMARY

The problem of use of informative technologies for teaching of linguistic disciplines in the Higher Educational Institutions is touched upon in this article. Educational-methodological contents of interactive complex of the course "Business Ukrainian language" is analyzed.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Діордіца С. Г., Беспалов В. М., Колопенюк Є. І. Інформаційні технології у неперервній освіті // Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. / Ред. кол.: В. О. Зайчук (головний ред.), О. Я. Савченко, М. Ф. Дмитриченко та ін. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2003. – С. 136 – 138.

2. Журавський В. С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні. – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. – 416 с.
3. Згуровський М. З., Сидоренко С. І., Холмська Г. Д. Шляхами педагогіки комп’ютерних технологій: Перший досвід технічного університету. – К.: Наук. думка, 2003. – 188 с.
4. Козлакова Г. О. Теоретичні і методичні основи застосування інформаційних технологій у вищій технічній освіті. – К.: ІЗМН, 1997. – 180 с.
5. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу / Упорядники: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В. В. Грубінко, І. І. Бабин. – Київ – Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2003. – 72 с.
6. Развитие информационных технологий в образовании: Аналитический доклад. Институт ЮНЕСКО информационных технологий в образовании. – М.: ИЧП «Издательство Магистр», 1997. – 60 с.

**Використання інтернет-ресурсів при підготовці
студентської науково-дослідної роботи
з дисципліни «Українська мова професійного спрямування»**

Шуришина Л. В. Використання інтернет-ресурсів при підготовці студентської науково-дослідної роботи з дисципліни «Українська мова професійного спрямування». *Мова і культура. (Науковий журнал)*. К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. Вип. 10. Т. VIII (108). С. 88-93.

У статті розглядаються широкі можливості використання Інтернету при написанні студентами самостійного наукового дослідження з дисципліни «Українська мова професійного спрямування»: пошукові системи, електронні каталоги наукових бібліотек, віртуальні бібліографічні довідки, електронні бібліотеки та форуми. Відзначається динамічність та різнобічність Інтернету як одного з найбільш універсальних інформаційних джерел. Доступ до безмежного масиву інформації сприяє самореалізації студента, виявленню його самостійності, індивідуальних нахилів та творчого потенціалу.

Ключові слова: науково-дослідна робота студента, творчий потенціал, ресурси Інтернету, сайт.

The article examines ample opportunities of use of the Internet during student's independent scientific research on discipline «Ukrainian language of an occupational selection»: search engines, electronic catalogues of scientific libraries, virtual bibliographic information, electronic libraries and forums. Dynamism and versatility of the Internet as one of the most universal information sources is marked.

Access to a boundless collection of the information assists self-realization of the student, revealing of its independence, individual inclinations and creative potential.

Key words: *student's scientific research, creative potential, Internet resources, site.*

В умовах переходу від індустріального до інформаційного суспільства особливої важливості набуває процес впровадження комп'ютерних технологій в освіту. В якості критеріїв розвиненості інформаційного суспільства розглядають: наявність комп'ютерної техніки, рівень розвитку комп'ютерних мереж і кількість населення, яке зайняте в інформаційній сфері, а також використовує інформаційні та комунікаційні технології як у професійній, так і в повсякденній діяльності.

Рівень продажу комп'ютерів в Україні постійно зростає. У 2006 році комп'ютерний парк України збільшився до 4 млн систем – дещо більше 8 ПК і ноутбуків на 100 українців [1]. І хоча нині рівень комп'ютеризації країни вдвічі нижчий, ніж у Польщі, утричі – ніж у Чехії (тобто український ринок ПК поки що далекий від насичення), однак в порівнянні з минулими роками в Україні відбувається значне зростання продажу комп'ютерів, що сприяє рівню розвитку комп'ютерних мереж.

В останні роки все більше вузів в Україні надають можливість студентам і науковцям користуватися комп'ютерним класом, включаючи і можливість вільного виходу в Інтернет.

Проблема застосування комп'ютерних технологій та Інтернету в навчальному процесі отримала широке освітлення на сторінках періодики впродовж останніх років. Вченими розглядалося використання КТ у різних аспектах. Так, В. Буряк аналізує основні напрямки навчальної діяльності в комп'ютерному середовищі [2]; І. Ветрова відзначає вплив комп'ютерів на психологічний розвиток молодших школярів [3]; А. Гафіяк актуалізує увагу на використанні комп'ютерного посібника в навчальному процесі [4]; Т. Алексеєнко розглядає особливості впровадження Інтернет-орієнтованої системи дистанційного навчання у закладах освіти [5]; В. Краснопольський розглядає місце Інтернету в естетичному вихованні [6] і т. д.

Віддаючи належне глибині проведених досліджень, слід зазначити, що до сих пір науковці переважно концентрували свою увагу на дослідженні шляхів застосування прикладного програмного забезпечення у навчальному процесі та впливі новітніх технологій на навчально-виховну діяльність, не приділяючи достатньої уваги широкому використанню ресурсів Інтернету. Враховуючи те, що за розвитком глобальних комп'ютерних мереж Україна наблизилася до провідних країн світу, актуальною стає потреба вивчення використання Інтернету як форми поширення інформації у самостійній роботі студентів вищих навчальних закладів.

Метою статті є висвітлення особливостей та можливостей написання студентської науково-дослідної роботи (зокрема етапу підбору, опрацювання літератури) з курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» за допомогою використання мережі Інтернет.

У навчанні особливе місце посідає самостійна робота студентів над матеріалом, адже формування особистості учнів відбувається не тільки під впливом організованого навчального процесу, а й завдяки індивідуальній роботі самих студентів. Особливого значення набуває індивідуальна робота студента на сучасному етапі, коли до спеціаліста висуваються нові вимоги: він повинен вміти оперативно приймати нешаблонні рішення, діяти самостійно і творчо. Тут розкриваються індивідуально-психічні особливості учнів, їх здібності.

Самостійна робота студента може мати різні види: пошук та опрацювання літератури у вигляді складання тез, написання рефератів, доповідей, оглядів, звітів, статей; підготування виступів; виготовлення таблиць, схем на основі вивченого матеріалу тощо. Наприклад, на занятті з української мови професійного спрямування при розкритті теми «Термінологія в професійному мовленні» студенти повинні виконати дослідницьку роботу, яка може бути здійснена у вигляді написання статей, тез, доповідей, розробки ділової гри, написання твору-мініатюри, оформлення теми у віршованій формі, розробленні комплекту тестів (з визначенням правильної відповіді), складанні кросворду чи ребусу і т. п. Отже, вибір засобів реалізації для творчого опрацювання теми повністю залежить від інтересів та нахилів, здібностей до дослідницької роботи кожного студента.

При виконанні самостійної роботи студент має чітко усвідомлювати проблемне завдання і мету роботи, вміти користуватися друкованою літературою, періодичними виданнями та аналізувати, систематизувати отриману інформацію і робити висновки результатів діяльності. Відсутність будь-якого з цих компонентів дослідження спричиняє незавершення роботи та її недосконалість. Велике значення на всіх етапах дослідження має робота з ресурсами Інтернету як одним з найбільш універсальних інформаційних джерел.

На сучасному етапі розвитку у самостійній роботі студента використання комп'ютерних засобів та можливостей Інтернету зводяться, переважно, до набору та друку тексту або до пошуку матеріалу в колекціях студентських робіт. Недоліком даного методу написання індивідуально-пошукових робіт є те, що дослідницька діяльність студента обмежується компіляцією знайденого матеріалу, переважно низької наукової якості, використовуються сумнівні джерела отримання інформації і т. п. При цьому виявляється низький рівень грамотності робіт, часто текст не відкоригований, насичений стилістичними, орфографічними та пунктуаційними помилками. В такого типу самостійній роботі студента повністю відсутня творча складова.

Між тим при написанні наукової роботи з курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» можливе використання великої кількості Інтернет-ресурсів різної направленості – від пошуку інформації до активного спілкування з іншими студентами стосовно теми дослідження, а також з досвідченими фахівцями, які допоможуть знайти відповіді на конкретні запитання.

Для написання дослідження можливе широке використання пошукових систем (глобальних – Google, Google Scholar, Scirus, FileWatcher, українських – Ukrop, Meta, Sova, Uaportal, російських – Rambler, Yandex, Aport). Важливим для успішного використання даного типу Інтернет-ресурсів є вміння правильно побудувати запит, тобто знання як загального, так і характерного для певної пошукової системи синтаксису запиту.

Велику допомогу у виборі літератури для написання наукової роботи надають віртуальні тематичні каталоги, розташовані на сторінках бібліотек. Серед них виділимо: Національну бібліотеку України ім. В. І. Вернадського (nbuv.gov.ua), Бібліотеку Верховної Ради України (rada.kiev.ua/LIBRARY), Національну парламентську бібліотеку України (nplu.kiev.ua). З їх допомогою можна зробити тематичну підбірку статей в періодичних виданнях, потрібної науково-методичної та навчальної літератури.

Втім, використання пошукових систем та віртуальних каталогів іноді потребує значного часу, адже результати пошуку можуть нараховувати сотні посилань, і їх опрацювання займатиме чимало часу. В цьому випадку студент має можливість звернутися до віртуальної бібліографічної довідки. Від пошукових систем і бібліотечних каталогів цей спосіб відрізняється тим, що тут відбувається діалог з живою людиною-бібліографом, яка підбере як друковані видання, так і електронні посилання на задану тему. Такі послуги надаються на сайтах, які, як правило, присвячені бібліотекам (Національна бібліотека України для дітей – chl.kiev.ua; Рівненська державна обласна бібліотека – libr.rv.ua; Харківська державна наукова бібліотека ім. Короленко В. Г. – korolenko.kharkov.com; Державна бібліотека України для юнацтва – 4uth.gov.ua; Національна бібліотека України для дітей – chl.kiev.ua та ін.).

Чималу допомогу можна отримати на сайтах, де наявні електронні варіанти друкованих навчальних посібників, підручників, довідників, методичних вказівок (з дозволу авторів, на що звертається в першу чергу увага засновників сторінок!) з різних сфер науки (bookz.ru; litportal.kiev.ua; samouchka.net; vuzlib.net; zipsites.ru та ін. Серед різних функцій цих сторінок виділимо інформаційну та навчальну, оскільки вони реалізуються в сприянні розвитку української мови та збереженні й розповсюдженні праць відомих дослідників, наукових діячів: словників Б. Грінченка та А. Кримського, порадників Б. Антоненка-Давидовича та Є. Чак, навчальних посібників та підручників Б. Кулик, Л. Мацько тощо.

Для вивчення української мови також можна звернутися і до електронних підручників:

- навчальний посібник з сучасної української мови: морфологія ([linguist.univ.kiev.ua/ WINS/pidruchn/index](http://linguist.univ.kiev.ua/WINS/pidruchn/index));

- у підручнику на сайті mova.info коротко викладено теоретичний матеріал української мови, обґрунтовано основні терміни та поняття, орфоепічні та орфографічні правила; наявна практична частина, у якій подаються завдання для засвоєння викладеної теорії та набуття навичок;

- довідник з української мови С. Тишковця (mot.narod.ru/mova/movva);

– українська мова на основі підручника І. П. Ющука та правопису (ukrainskamova.narod.ru) та ін.

На багатьох сторінках Інтернету, підписавшись на розсилку «Новини», можна отримувати на електронну пошту потрібну інформацію стосовно надходження книг з розділу мовознавства. При написанні робіт з «Української мови за професійним спрямуванням» (особливо зважаючи на специфіку курсу) чималу допомогу надають різноманітні електронні енциклопедії, словники:

– енциклопедія «Українська мова»: litopys.org.ua/ukrmova; енциклопедія УСЕ: ukrop.com.ua/encyclopaedia; універсальна енциклопедія Кирила і Мефодія: mega.km.ru

– служба тематичних тлумачних словників glossary.ru;

– перекладні: lingvo.ru (надає не лише переклад слова або словосполучення, а й здійснює пошук варіантів написання слова та повнотекстовий пошук слова або словосполучення), translate.ru;

– синонімів: geocities.com/hommah_chorny;

– фразеологічний перекладний: ukrcenter.com/library;

– словник неочевидностей, присвячений труднощам, що виникають при перекладі з іноземних мов (moba.kiev.ua/glossary/myproblems);

– словник родового відмінка (moba.kiev.ua/glossary/genetivus);

– словник економічних термінів (tspu.edu.ua/Kurs_lekcij/Economics/s0a);

– словник-антисуржик (arkas-proswita.iatp.org.ua/antysurjyk) та чимало ін.

Під час підготовки дослідної роботи доцільно використовувати публікації в Інтернетвиданнях («Дзеркало тижня» – zn.kiev.ua; Науково-теоретичний журнал «Мовознавство» – ulif.org.ua/ulp/movozn/movozn_cont; «Книжковий огляд» – web-standart.net; Український діловий тижневик «Контракти» – kontrakty.com.ua; «Хрещатик» – kreschatic.kiev.ua; щоденна всеукраїнська газета «День» – day.kiev.ua тощо). На сторінках періодики найчастіше відображаються найактуальніші питання українського правопису, правильного вживання слів, новини в галузі мовознавства та в сфері діловодства.

Є сайти, де можна отримати консультацію стосовно суперечливих питань вживання слів, правильного написання документів. Наприклад, на сторінці «Уроки державної мови» (mova.kreschatic.kiev.ua) існує рубрика, де розміщуються поради, рекомендації, які саме слова чи словосполучення найдоцільніше вживати, щоб передати потрібний зміст, робиться застереження про неправильне або небажане, невдале використання тих чи інших лексем у певних значеннях, у конкретному контексті (скажімо, тут розглядаються питання на зразок: «Яка різниця між іменниками овочі, фрукти, городина, садовина?», «Чи правомірне вживання слова «облік» у розумінні «обличчя»?», «Яка різниця у значеннях слів реєстр – реєстр; реверс – реверсон; ширина – широта?», «Що означають іменники предок і пращур, а що – потомок та нащадок?» тощо). Сайт «Я розмовляю українською» (arkas-proswita.iatp.org.ua), створений Миколаївською Молодою Просвітою, також присвячений українській мові, розбору типових помилок, що зустрічаються в перекладах українською мовою з російської. Окрім того, тут розміщено словник-антисуржик.

Серед ресурсів Інтернету можна знайти не лише вузько направлені сайти стосовно тих чи інших аспектів розвитку української мови, а й сайти, метою яких є різноплановий розгляд мови. Серед них виділимо ті, які найбільше, на нашу думку, можуть сприяти в написанні наукової дослідницької роботи з дисципліни «Українська мова професійного спрямування», оскільки вміщують в собі не один, а декілька з раніше зазначених аспектів допомоги студенту (наприклад, консультацію фахівців, активне спілкування з іншими студентами на форумах, наявність літератури, перелік корисних посилань тощо).

Портал «Нова мова» – освітньо-інформаційний проект оновлення української мови (novamova.com.ua). Тут у рубриці «Українською – професійно!», послуговуючись науковими доробками українських мовознавців, інших діячів культури, робиться акцент на поверненні до вжитку добірного, неспотвореного, справді українського слова. Наприклад, наводяться варіанти неправильного – правильного вживання слів та висловів: діло минуле – давня справа, обмін думок – обмін думками, близькі по духу – споріднені духом тощо.

«Вікіпедія» (uk.wikipedia.org) в категорії «Мовознавство» надає не лише широке тлумачення понять з української мови, але й посилання на інші ресурси Інтернету з галузі мовознавства.

На лінгвістичному порталі «Мова-інфо» (mova.info) наявна довідкова служба стосовно правильного вживання слів чи висловів. Розділ «Культура мовлення» охоплює широке коло мовознавчих питань: Чи правильно ми говоримо? Тонкощі перекладу. Мовна норма. Як відмінювати? Запозичення та їхні значення. Якого роду іменник? та ін. Окрім цього, на сайті розташовано електронний підручник з української мови.

Електронний тримовний багатотематичний тлумачний словник, а також консультації з опублікованих у періодиці статей містяться на сайті Термінологічного центру НДПІАСУ Трансгаз ДК «Укртрансгаз» (msu.kharkov.ua/tc/ukr/index). Тут надаються відповіді на практичні питання у сфері української технічної термінології, що виникають перед працівниками галузі в процесі розроблення нормативних документів, звітів та іншої документації.

Український лінгвістичний портал, створений Українським мовно-інформаційним фондом НАН України (ulif.org.ua) має Інтернет-версії лінгвістичних систем «Словники України»; подає: загальні відомості про електронні та паперові словники, видані за програмою «Словники України»; посилання на електронні словники, бібліотеки та фірми-розробники програмного забезпечення, що вивчають мовні питання в різних країнах світу.

Активне спілкування можливе на різноманітних форумах з української мови, де обговорюються актуальні мовознавчі питання, новий правопис, суржик, наше мовлення тощо: Українська мова та література's LiveJournal (community.livejournal.com/ua_mova/); Форум української мови на Домівка.net (share.net.ua/forum/lofiversion/index.php/t1504); Мовний форум на ukrcenter.com (ukrcenter.com/forum/default.asp); Форум «Жива українська мова»

(community.livejournal.com/slang_ua) про питання вживання сленгу, аргю, просторіччя, діалектів, говірок.

Як ми бачимо, існує чимало можливостей для написання студентської дослідної роботи за допомогою Інтернету. Але перераховані нами можливості не є вичерпними. До кожного завдання потрібно підходити індивідуально, адже самостійна робота передбачає творчість та мобільність у пошуку вирішення завдань.

Після написання дослідження, а зокрема статті чи тез, можливе їх подальше використання за допомогою мережі Інтернет. На сучасному етапі розвитку багато вищих навчальних закладів мають власні сайти, де подається інформація про науково-дослідну роботу студентів та проведення студентських конференцій (зазначається тематика, секції, дата їх проведення). Тут організаторами передбачається спілкування за допомогою Інтернету, результатом якого є видання у збірнику наукових студентських робіт відповідного вищого навчального закладу.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку інформаційних технологій існує багато можливостей при написанні студентської індивідуально-пошукової роботи. Застосування Інтернет-ресурсів дозволяє збільшити обсяг інформації, прискорити пошук різних джерел дослідження, розширити діапазон пошуку, не обмежуючи його документальним об'ємом однієї бібліотеки. Воно можливе на всіх етапах підготовки наукової роботи, включаючи і презентацію на конференціях. Доступ до безмежного масиву інформації, яким є Інтернет, сприяє самореалізації студента, виявленню його самостійності, індивідуальних нахилів та творчого потенціалу.

Варто зазначити, що тенденції розвитку інформаційних технологій в Україні відкривають широкі можливості для наукових досліджень і змінюють погляд на проблему інформаційного забезпечення навчального процесу.

Література

1. Бережанський А. Комп'ютеризація всієї країни // Український діловий тижневик «Контракти». – 2006. – № 46. – С. 42–44.
2. Буряк В. Навчальна діяльність у комп'ютерному середовищі // Рідна школа. – 2006. – № 9. – С. 14 – 17.
3. Ветрова І. Перше слово – «мама», друге – «комп'ютер» // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – 2004. – № 1-2. – С. 49–52.
4. Гафіяк А. Використання комп'ютерного посібника в навчальному процесі // Рідна школа. – 2003. – № 1. – С. 46–47.
5. Алексєєнко Т. А., Колесніков М. М., Федоров Р. В. Особливості впровадження Інтернет-орієнтованої системи дистанційного навчання у закладах освіти // Науковий вісник Чернівецького ун-ту: Зб. наук. пр. – Чернівці, 2001. – Вип. 112: Фізика. Електроніка. – С. 94–99.
6. Краснопольський В. Е. Комп'ютер і Інтернет як фактори підвищення ефективності естетичного виховання // Третя міжнарод. конф. «Інтернет. Освіта. Наука (ІОН2002)»: Зб. Матеріалів. – Вінниця, 2002. – Т. 1. – С. 38–41.

РОЗДІЛ 4

АКТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Система вправ із вивчення мовних норм та їхніх стилістичних варіантів у курсі української мови професійного спрямування для студентів нефілологічних спеціальностей ВНЗ

Левківська О. А. Система вправ із вивчення мовних норм та їхніх стилістичних варіантів у курсі української мови професійного спрямування для студентів нефілологічних спеціальностей ВНЗ. *Шляхи вдосконалення мовної компетенції сучасного педагога (Матеріали регіональної науково-методичної конференції, 27 березня 2008 р.). 2008. С. 59-63.*

Індивідуальна мовна культура є чи не найголовнішим складником загальної культури кожної людини. Ні в чому так яскраво не відбивається інтелектуальний портрет особистості, як у її мовленні: "З того, як говорить та чи та людина, можна уявити собі загальний розвиток цієї людини, її освіту та культурний рівень. Що культурнішою є людина, то розвиненішою є її мова, багатшою на лексичний запас, розмаїтішою епітетами, метафорами, влучними порівняннями, барвистішою вживанням прислів'їв, приказок і приповідок. У природі не буває людей, що визначились би високим інтелектом і водночас примітивною, як у первісного дикуна, мовою", – писав Б. Д. Антоненко-Давидович [1, с.15].

Не матиме належного авторитету той учитель, який не вміє правильно висловити свою думку, дібрати лексичні вирази відповідно до конкретної ситуації, не користується образними, емоційно-експресивними, інтонаційними можливостями мовлення в процесі спілкування. Щоб реалізуватися на фаховому рівні, сучасний педагог повинен володіти всіма виражальними засобами літературної мови. Основною її ознакою є наявність норм, історично усталених і соціально закріплених правил, які є обов'язковими для всіх незалежно від професійної, соціальної чи територіальної належності.

Чинні програми з української мови професійного спрямування для студентів нефілологічних спеціальностей передбачають вивчення поняття про мовні норми на всіх рівнях – орфоепічному, лексичному, словотворчому, морфологічному, синтаксичному, орфографічному, пунктуаційному.

На відповідному занятті з вищезгаданого курсу доцільно використовувати систему вправ, спрямовану на розрізнення структурно-мовних типів норм і засвоєння правильного, літературного мовлення майбутніми педагогами.

Завдання 1.

З'ясуйте, які мовні норми регулюють: 1) правильність вимови; 2) вибір наголосу серед ненаголошених складів; 3) правильність розташування морфем у складі нового слова; 4) вибір варіантів морфологічної форми слова; 5) правильність побудови речень і словосполучень; 6) доцільність використання слів відповідно до їх лексичного значення; 7) вибір слів або синтаксичних конструкцій відповідно до умов спілкування й стилю викладу; 8) правильність написання слів; 9) уживання розділових знаків; 10) правильність передачі звуків на письмі.

Завдання 2.

Прочитайте. Укажіть на особливості вимови слів.

Студентський, обґрунтувати, шістнадцять, дослідження, здається, шістсот, щоденно, забезпечити, підзаголовок, бюджет, дзвінок, татунок, агітація, гречний, агентство, секретар, перевірте, принісиши, безшумно.

Завдання 3.

Користуючись орфоепічним словником, поставте наголос у словах. Які з них можуть мати подвійний наголос?

Одинадцять, чотирнадцять, користуватися, доповісти, черговий, новий, старий, адресний, помилка, завдання, живопис, зразковий, обійняла, одягну, беремо, взяли, була, кажу, зібрання, каталог, контрактовий, ринковий, фаховий, випадок, бюрократія, середина, кілометр, український, квартал, громадянин, гуртожиток, зокрема, запитання, живемо, прийняли, доповіли, корисний, допоможу, видання, стовідсотковий, перепис, різкий, показ, приріст, приятель, пізнання, новина, барометр, спідометр, псевдонім, феномен, експерт, симетрія, громадяни, навчання, оптовий, кулінарія.

Завдання 4.

Відредагуйте наведені вирази. Які мовні норми в них порушуються?

Здавати документи в приймальню комісію; поступити в університет; приймати участь в кружках; біля двісті чоловік; бувші студенти; дати вірну відповідь; написати по-другому; прочитати дві стрічки; завдяки запізненню одержав зауваження; не мішай працювати; переверніть сторінку; розкрийте книжку; відкрити вікно; коротше кажучи; мені повезло; здавати іспит; область знань; із-за хвороби не виконав завдання; являтися студентом; хто знає, підніміть руку.

Завдання 5.

Укажіть слова, вживання яких ненормативне в українській мові, замініть їх правильними відповідниками. Які мовні норми були порушені?

Постачальник, учбовий, багаточисельний, нечисленний, міроприємство, співставляти, збігатися, слідуєчий, діючий, співіснувати, підприємство, багатогалузевий, начальник, відчитуватися, знаючий, обізнаний.

Завдання 6.

Які мовні норми порушують наведені слова? Запишіть їх правильні відповідники в українській мові.

Англічани, спостережувач, банкрут, зимою, італіяниці, київлянин, красота, манекениця, перехресток, печать, реєстрація, тези, тишина,

ткачиха, шахматист, подарок, гречиха, подорожати, великан, водитель, ножниці, Андрюша, Петєнька, Міша, Галочка, Любаша, Іришка, прийомна.

Завдання 7.

Відредагуйте неправильні вирази. Які мовні норми вони порушують?

Курортні Сочі, далека Сибір, земляна насип, дорога посуда, наявний у продажі, канцелярські приладдя, м'яка мебель, вулиця Івана Франко, директора заводів, оформлення документу, більш легший, найменш доступніший, самий якісний, п'ятидесяти, семидесятикілограмовий, редагування доповідів.

Завдання 8.

Які мовні норми порушують наведені вирази? Запишіть правильні відповідники в українській мові.

I. Виступило 32 депутата, 2,5 гектари, півтора роки, дякуємо вас, про це було відзначено, завідувач відділом, вживати заходи, попередження незаконним діям, спілкуватися на українській мові, працювати по сумісництву.

II. Наше завдання – вийти і завоювати міжнародний ринок збуту. Це будесправжній комплекс здоров'я: подібного немає в області. Вони краці учні в класі з усіх предметів. У палатах холодно: у деяких палять вугіллям додатково кахельні печі. Пропустивши так багато занять, мною не складені два екзамени. Двадцять один студент із групи успішно склали іспит.

Завдання 9.

Які мовні засоби в тексті документа не відповідають умовам спілкування?

Які мовні норми порушуються? Відредагуйте документ [2, с. 75 – 76].

Шановному декану нашого факультету від студентів, які учаться у 13 групі

Заявочка

Шановний наш декан! Прохаємо Вас дозволити нам проводити практичне заняття з ДУМ у читалці, оскільки нам це буде вельми зручно.

Щиро Ваші студенти 13 групи.

Завдання 10.

Які мовні норми порушуються в словосполученнях, реченнях, вжитих у текстах документів. Виправте помилки.

Об'єкт було зведено; глава ради директорів; заводчани міста; проживаю за адресою; трудящі фабрики; матір – директор продовольчого магазину; тато працює водієм у м. Володимир – Волинському; маю хобі в'язати та вишивати; полюблюю музику та читання; у роботі уважна, посидюча; надзвичайно працелюбний і старанний хлопець; цю суму обов'язково поверну.

Завдання 11.

Які мовні норми порушені в написанні слів? Виправте помилки.

По-батькові, прізвисьце, нажаль, то що (у значенні і подібне), Житомирський Державний університет ім. Івана Франка, Міністерство Освіти і Науки України, освідчений, данний, корольовський районний відділ

освіти, будь-ласка, вічливий, не мовби-то, коректно, телефона розмова, любязність, деректор, приміщення, обличчя, за звичай, зпитати, факультет Іноземних мов, передо всім.

Завдання 12.

Поставте розділові знаки. До яких мовних норм належать використані вами правила?

Не вживайте грубих і вульгарних слів. Нерідко молоді люди в компанії вживають грубі вульгарні а часом і лайливі слова. Вони не думають про те як негарно виглядають якщо дивитися на них зі сторони. Крім того ця погана звичка може недобре відбитися на всьому їхньому житті.

Набагато гіршою ніж вульгарність у виразах є вульгарність у мисленні і зневажається вона також небагато більше [3, с. 265].

Завдання 13.

Визначте, у яких стилях можуть використовуватись наведені приклади стилістичних варіантів мовних норм.

Літак з іноземними гістьми – літак з іноземними гостями; повернулись із грішми – повернулись із грошима; викладачка університету – викладач університету; працівниця фірми – працівник фірми; анонімка – анонімний лист; маршрутка – маршрутне таксі; заліковка – залікова книжка; студентство – студенти; поштарі – працівники пошти; найдоцільніший – найбільш доцільний; на старім обладнанні – на старому обладнанні; директорів розпорядження – розпорядження директора; пів на сьому – о 18 годині 30 хвилин; запроваджують – запроваджувать; перераховуватимемо – будемо перераховувати; двадцятьма – двадцятьома; шістдесяти – шістдесятьох [4, с. 7, 10].

Пропонована система вправ дозволяє на практичному рівні виділяти типи мовних норм, уникати помилок у їх застосуванні, а отже, удосконалювати мовну компетенцію сучасного педагога.

Список використаних джерел

1. Антоненко-Давидович Б.В. Як ми говоримо. – К.: КМ Academia, 1994. – 254 с.
2. Ділова українська мова: Тестові завдання / За ред. С.В. Шевчук. – К.: А.С.К., 2004. – 216 с.
3. Томан І. Як удосконалювати самого себе. – К.: Політвидав України, 1988. – 319 с.
4. Волкотруб Г. Практична стилістика української мови. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. – 256 с.

Стилістичні особливості та культура ділової усної комунікації

Серебрянська І.М. Стилістичні особливості та культура ділової усної комунікації. *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки.* 2007. № 1. Т.1. С. 166-172.

У статті висвітлено основні риси ділової усної комунікації. Охарактеризовано найважливіші принципи, етапи та функції деяких її видів. Подаються найуживаніші стандартні фрази українською та англійською мовами. Аналізується сучасна методика навчання ділового спілкування.

Основою людських взаємин є спілкування. З цим твердженням важко не погодитися, адже протягом нашого життя ми постійно вступаємо в стосунки з різними людьми, обмінюємося думками, почуттями, волевиявленнями, інформуючи таким чином один одного. Але всі ми різні, отже, й спілкуємося ми також по-різному. Хтось із нас отримує задоволення від спілкування, а для когось воно, навпаки, є тягарем. Хтось відповідно досягає своєї мети, а в когось нічого не виходить. І досить часто успіх має той із нас, хто добре володіє «технікою» спілкування й успішно застосовує її в щоденній практиці. Під «технікою» спілкування розуміємо сукупність стандартів культурної поведінки, етичних і естетичних норм у використанні вербальних і невербальних засобів комунікативної взаємодії. Поєднання цих елементів під час комунікації і становить мистецтво спілкування [1, 346]. Оволодіння цим мистецтвом особливо актуальним стає в наш час, коли ми намагаємося встановити міцні ділові стосунки в різних сферах не лише в межах нашої країни, а й далеко поза ними. Отже, зупинимось на виражальних засобах ділової української мови й англійської як міжнародної та їх стилістичних особливостях.

Композиційно-мовленнєва структура кожного стилю зумовлена соціальними завданнями функціонального розрізнення мовленнєвої комунікації в сферах діяльності людини. Сферу ділових стосунків обслуговує офіційно-діловий стиль, який відзначається чітким і лаконічним викладом змісту, факту, однозначністю формулювань, несуперечливою аргументацією викладеного. У зв'язку з цим в усному діловому мовленні спостерігається стандартизація, штампи, використання слів із нейтральним значенням, повторюваність тих самих слів, форм, зворотів, конструкцій як результат досягнення однотипності вираження думки [1, 16]. Наприклад, в українській мові: сфера обслуговування, підтримувати дипломатичні відносини, всенародне обговорення, ринкові реформи, факти – неспростовна річ, одержувати інформацію; в англійській мові: to be interested in, to be at somebody's disposal, to have an appointment, at your disposal, first of all..., to inform somebody, to let somebody know. Хоча слід бути уважними, використовуючи штампи. Іноді мовознавці надають цьому поняттю негативного відтінку, замінюючи його на більш позитивне – кліше. Так, зустрічаємо, наприклад, визначення: мовні штампи — це стерті, колись образні вислови, зайві слова, неточні вислови, безконечні, стилістично не вмотивовані словесні повтори, які створюють негативний і стилістико-смысловий ефект. Хоч мовні кліше рідко породжують штамп, але наявність таких конструкцій не на своєму місці або багаторазове їх повторення призводить до появи штампів: «Це людина, яка брала участь в боях проти німецько-фашистських загарбників. Вона брала участь у визволенні Орла,

Вітебська, Мінська, Вільнюса, Києва...». Не слід також зловживати й канцелярськими висловами типу за рахунок, у зв'язку з, згідно з, у результаті, в силу, з метою, іменниками віддієслівного походження типу забезпечення виконання завдання. Часто спостерігається нанизування кількох абстрактних слів, розміщених поряд: питання підвищення, забезпечення виконання, здійснення завдання, виконання зобов'язання. У таких випадках рекомендують перший іменник замінити інфінітивом: забезпечити виконання, виконати зобов'язання. Іноді в основу таких словосполучень вводяться слова робота, боротьба, експеримент, дослідження та інші, за якими йде не властивий загальнонародній мові прийменник **по**. Повторюючись у багатьох словосполученнях, він також штампує мову (робота по впровадженню..., боротьба по винищенню..., експеримент по застосуванню..., дослідження по ліквідації...). Такі вирази необхідно замінювати словосполученням з прийменником **з** або зовсім змінювати (впроваджувати, винищувати, експеримент із застосування, дослідження з ліквідації).

Одні й ті самі слова-означення, що додаються часто до іменників у мовних кліше, також розглядають як штампи: мати велике значення, відігравати важливу роль, приділяти значну увагу, склалися певні стосунки, викликають значний інтерес, у даний час та ін. Особливо невиразними є означення певний і даний, які мовознавці радять замінювати конкретними прикметниками та займенниками — невеликий, незначний, цей.

Не сприяють чіткому висловленню думки слова або цілі вислови, що суперечать логічному зв'язку: більша половина (необхідно більша частина); у березні місяці; живопліт з кущів; озима пшениця, посіяна восени тощо. Штампами вважаються й логічні прикладки, якщо вони часто повторюються й не несуть ніякої інформації, наприклад: треба сказати, слід зазначити, потрібно відзначити, гадаємо та ін. Також сюди можна віднести невинновдане вживання запозичених слів, що мають українські відповідники: домінувати = переважати, лімітувати = обмежувати, моніторити = контролювати, пролонгувати = продовжувати, прерогатива = перевага.

Серед штампів, що використовуються в англійському діловому спілкуванні, виокремлюють так званий комерційний жаргон, якого радять уникати: Enclosed please find (замість I enclose); same (замість it або them); Further to our conversation (замість with reference to our conversation); your communication to hand (замість We have received your letter). [3;87]

Мовознавці зазначають, що штампи — явище нетипове, чуже для ділового стилю. Якщо штампи й потрапляють в усне ділове мовлення, то це чужорідні там вкраплення. А те, що типове для ділового стилю, — стандартизовані словосполучення — не мають в основі своїй образності й служать зовсім іншим цілям.

Під мовними кліше розуміють мовні одиниці, яким властиві постійний склад компонентів, звичність звучання, відтворюваність готових мовних блоків і водночас семантичне членування, характерне для вільних словосполучень: установити контроль, визвольний рух, патріотичне виховання, посилення боротьби із зловживанням, мирне співіснування, дух часу, матеріальне

благополуччя, ринкова економіка. Поява кліше пов'язана з частотністю й повторюваністю ситуацій. За цих умов навколо стрижневого слова утворюється відносно постійний набір контекстуальних елементів у мовленні, що набувають звичності в називанні й звучанні. Такі сполуки слів перетворюються в стандартні. Сюди можна віднести вільні синтаксичні словосполучення, які характеризуються тимчасовістю існування як готових формул мови: входити в коло інтересів, гуманний акт, екстремальна ситуація, користуватися великим попитом, перехідний період, плинність кадрів, боротьба із злочинністю, соціальна програма, захист національних меншин, ринкові відносини, сфера обслуговування, підтримувати дипломатичні відносини, одержувати інформацію тощо. Мовні кліше виконують роль стандарту, забезпечують найповнішу інформацію й економлять мовлення. Це в основному сталі словосполучення, які на сучасному синхронному зрізі актуалізуються. Такі мовні звороти внаслідок крайньої необхідності та їх важливості для комунікації починають вживатися у функції готових формул. Таким чином, поняття кліше й штамп – досить суперечливі. Тож радимо використовувати інші синонімічні поняття – усталені мовні звороти, готові словесні формули, формули, стандартизовані словосполуки - на позначення такої лексики, яка спрощує, а не ускладнює розуміння в діловому спілкуванні.

Існує багато типових комунікативних ситуацій, для яких характерна впорядкована система мовних знаків: «Відрядження», «Влаштування на роботу», «Розмова по телефону», «Проведення ділових переговорів», «Обговорення й підписання контракту», «У готелі». Усі вони передбачають зворотній зв'язок співрозмовників, тому важливим є оволодіння елементами нейтрального вітання, вибачення й прохання, подяки, прощання. Так, стандартна послідовність фраз у розмові з незнайомою людиною може бути такою:

В українській мові:

Вітання: Доброго ранку!; Добрий день!; Добрий вечір!

Вибачення й прохання: Вибачте, що затримую Вас!; Скажіть, будь ласка,...; Будьте ласкаві, скажіть...; Чи не могли б Ви сказати...; Пробачте, що затримав Вас; Даруйте, що завдав Вам клопоту.

Подяка: Сердечно дякую Вам за...; Щиро вдячний за...

Прощання: До побачення!; Бувайте здорові!; Усього Вам найкращого!; Хай щастить!

В англійській мові:

Greetings: Good morning!; Good afternoon!; Good evening!

Apologizing: Excuse me; I am sorry; Pardon me.

Thanks: Thank you; Thank you very much; Thanks.

Saying Goodbye: Goodbye; See you later; See you tomorrow.

Знайомлячись, ділові партнери вживають найбільш формальні фрази: Дозвольте відрекомендуватися!; Будьмо знайомі!; Дозвольте представити Вам...; Познайомтеся, це...; Я вже чув про Вас; Дуже приємно!; Я радий знайомству з Вами!;

How do you do? - How do you do?; Pleased (glad) to meet you. – So am I; It's nice to see you; How are you?; How are you getting on?

В англійській мові широко застосовуються вставні конструкції типу: as far as I know; if it's not too much trouble; as you know; besides; I am afraid; I am not sure. Щодо синтаксису, широко використовуються питальні речення з модальними дієсловами shall, will, could, may (Shall I sign the contract? Shall I send the letter? Shall I send a deposit? Could you tell me the code of Kiev? May I pay cash?), інфінітивні комплекси (I'd like you to meet Mr.Green; I'd like you to inform me...), форми наказового способу 1-ї особи дієслів (Let me introduce my staff...; Let's get down to business), підрядні умовні речення (If we decide to buy your equipment, he'll visit your company). В українській мові найхарактернішими є прості ускладнені речення. Вживаються також складні речення із сурядним і підрядним зв'язком[1, 16].

Одним із різновидів ділового спілкування є телефонна розмова. Вона розширює, прискорює ділові контакти, дає можливість оперативно передати чи прийняти повідомлення. Стилїстика телефонної розмови як у англійському, так і в українському мовленні має 2 реєстри: офіційний (діловий) та неофіційний (дружній), кожен з яких характеризується використанням відповідних словесних формул. Наведемо фрагменти офіційної телефонної розмови:

Can I help you? // Чим я можу Вам допомогти?

Could I speak to Mr.Hopkins? / May I Speak to Mr. Hopkins? // Чи можу я попросити до телефону пана Дмитренка? / Чи не могли б Ви попросити ...?/ Вам не важко попросити...?

Hopkins speaking. // Дмитренко слухає.

Could I take the message? // Чи можу я йому (їй) щось переказати? / Чи не хочете Ви йому (їй) щось передати?

I am sorry to have troubled you. // Пробачте, що потурбував Вас.

Пропонуємо порівняти таку телефонну розмову з неофіційною: Could you get me Mr. Hopkins? // Можна покликати Дмитренка? Hopkins here. // Це Дмитренко.

Is it Peter? // Це Петро?

Is there any message? // Йому щось передати?

Часто в англійських телефонних розмовах виникає необхідність перепитувати прізвище співбесідника або особи, яку просять запросити до телефону. Це можна пояснити такою специфічною рисою англійської мови, як розбіжності у вимові та написанні слів. Іноді особа, що зателефонувала, розшифровує прізвище по літерах без додаткового прохання співрозмовника. Проте часто прізвище дублюють по літерах у відповідь на прохання: Could / would you spell it? При цьому особливо важливими є слова ввічливості.

Взагалі вибір мовних засобів для телефонної розмови залежить від того, хто, куди, кому і з якою метою телефонує. Телефонна розмова, як правило, починається привітанням. Не слід запитувати: з ким я говорю? Якщо розмовляє не той, з ким ви хочете поговорити, необхідно попросити викликати потрібну людину. Робити це слід коректно, ввічливо. Розмова по телефону має бути спокійною, розбірливою, чемною, лаконічною. Тому необхідно заздалегідь її

продумати. Також важливим є вміння слухати співрозмовника. Вихована людина не буде перебивати іншого чи поправляти його. За етикетом завершує телефонну розмову як у діловому, так і в приватному спілкуванні, її ініціатор. Завершуючи телефонну розмову, обов'язково необхідно попрощатися. Варто пам'ятати, що надмірна ввічливість, улесливість не прикрашають співрозмовника, а, навпаки, свідчать про його низький етичний рівень і можуть викликати роздратування. І, звичайно ж, не можна зловживати займенником я, адже телефонна розмова є діалогом, а не монологом.

Іншою діалогічною формою ділового спілкування є бесіда, метою якої є обмін думками, інформацією, почуттями тощо. Бесіда сприяє також активізації зусиль партнерів для забезпечення співробітництва та впливу одне на одного. Орієнтовно визначають такі функції бесіди:

- обмін інформацією, формування перспективних заходів і процесів;
- контроль і координація вже розпочатих дій;
- взаємне спілкування людей під час виконання виробничих завдань; підтримка ділових контактів на рівні виробничих підрозділів, регіонів, держав;
- пошук, висунення й оперативне розроблення робочих ідей, стимулювання людської думки в певному напрямку;
- розв'язання етичних проблем, що виникли в якійсь ситуації.

Кожна бесіда – це новий акт, тому не існує загальних рецептів, які б забезпечували висок – ефективність бесіди в усіх випадках. Це завжди процес творчий, що приносить радість відкриття нового в житті, у співрозмовника й у собі. Існують різні види бесід: ритуальні, глибинно-особистісні, ділові. Під час ритуальних бесід люди спілкуються, дотримуючись певного мовленнєвого етикету. Як правило, ці бесіди характерні для обрядів, звичаїв будь-якої спільноти людей. Глибинно-особистісні бесіди характерні у спілкуванні між близькими людьми – рідними, коханими, дітьми, друзями. Основна особливість таких бесід полягає в тому, що саме в них найповніше проявляються й реалізуються наші гуманістичні комунікативні установки та моральні норми.

Велику роль у житті людей відіграють ділові бесіди. Їх предметом, як правило, є конкретна справа. Серед ділових бесід розрізняють інформаційні: у “конкурентній ситуації”, “під тиском мовця”; з метою викладу своєї позиції. Виходячи з професійної спрямованості, розрізняють бесіди управлінські, педагогічні, правові, медичні тощо. Майже всі справи, трудові акції, будь-яка спільна праця людей починаються, здійснюються й завершуються за допомогою різних за формою, змістом і функціями ділових бесід.

Залежно від кількості учасників бесіди поділяються на групові та індивідуальні. Розглянемо більш детально останню категорію. Індивідуальна бесіда — це діалог двох співучасників, які є значущими одне для одного й прагнуть (обоє або один з них) досягти певної мети. Індивідуальна бесіда стає такою формою, яка сприяє зближенню поглядів співрозмовників, встановленню між ними контакту, довіри й взаєморозуміння. Відомо, що людина наодинці поводить інакше, ніж в оточенні багатьох людей. Справа в тому, що в присутності інших вона використовує різні ролі, хоче здаватися цікавішою,

привабливішою, зберегти почуття власної гідності. Тому нерідко тільки віч-на-віч зустрівшись із людиною, можна визначити її позицію й знайти пояснення її діям. Людина, знаючи й пам'ятаючи про це, завжди намагатиметься надавати право партнерові у спілкуванні залишатися самим собою. Вона не маніпулюватиме іншим, а вестиме власну партію й даватиме можливість це робити іншому, тобто "партитуру спілкування" співрозмовники розробляють спільно. Це визначатиме характер бесіди та її результат.

Розрізняють такі етапи індивідуальної бесіди: початок, передавання інформації, аргументування, спростування та прийняття рішення. Оскільки успіх в індивідуальній бесіді значною мірою залежить від контакту, що встановлюється між співрозмовниками, можна виділити такі основні кроки: підготовка до бесіди, встановлення контакту, орієнтування у ситуації й людях, обговорення питання й прийняття рішення, вихід із контакту.

При підготовці до індивідуальної бесіди аналізується ситуація, в якій вона відбуватиметься, вивчаються типові та індивідуальні особливості співбесідника, зокрема його інтереси та установки. Найчастіше під час проведення індивідуальної бесіди, зокрема ділової, намагаються одразу ж досягти мети, орієнтуючись лише на результат. Це хибний шлях, оскільки ігнорується підготовчий етап бесіди. І тому нерідко розмова начебто відбувається, але з самого початку вже запрограмовано її негативний результат.

Аналізуючи літературу та практичний досвід багатьох людей, як орієнтовні, можна запропонувати такі правила підготовки до бесіди:

- обрати найбільш вдалий момент і місце для проведення бесіди й лише після цього домовлятися про зустріч;
- з'ясувати все про співрозмовника, зокрема його ставлення до ініціатора бесіди та рівень моральної культури;
- зібрати й систематизувати інформацію, необхідну для розмови;
- створити відповідну атмосферу довіри, щоб схилити до себе співрозмовника;
- визначити мету, стратегію й тактику проведення бесіди, виділити ключові слова й речення;
- уявити собі позицію співрозмовника з цього питання та хід бесіди, передбачити нюанси, які можуть вплинути на її перебіг і результат.

І якщо до бесіди ми вже підготувалися, виникає питання, як саме її провести правильно, щоб усі зусилля не стали марними? У цьому нам допоможуть десять таких кроків, яких радимо дотримуватися [1, 355]:

Ретельна підготовка.

Пам'ятайте, до чого Ви прагнете. Чітко сформулюйте мету бесіди.

Намагайтесь створити атмосферу довіри. Співбесідник намагатиметься для вас зробити щось, якщо Ви справите приємне враження на нього.

Не підозрюйте співбесідника в ненадійності. Взаємна довіра завжди необхідна, аби досягти поставленої мети.

З'ясуйте передбесідою, чи має ваш співбесідник відповідні повноваження.

Не змушуйте співбесідника постійно приймати рішення.

Зосереджуйтесь на реальних потребах, а не на амбіціях. Поважайте думки співрозмовника, як свої власні.

Слухайте уважно співбесідника й ставте коректні запитання. Вміння слухати співрозмовника спонукає його до висловлювання власних думок, почуттів, переконань. Тоді виникає мить щирості, істинності, взаєморозуміння, поваги.

Працуйте на перспективу, а не на проміжні результати.

Підсумуйте результати бесіди. Важливі рішення бажано зафіксувати на папері.

Ділове спілкування, як правило, передбачає роботу в режимі мовець - слухач.

Щодо цього, цікавими є правила, якими повинен керуватися кожен з них.

Правила для мовця:

Неухильно й послідовно виказувати доброзичливе ставлення до співбесідника. Не дозволяти собі негативних оцінок співбесідника та образливих слів на його адресу.

Виявляти ввічливість, урахувувати вік, стать, статус, авторитет співбесідника.

Не надуживати категоричністю тону.

Не нав'язувати співбесіднику своїх поглядів, не підкреслювати своє «я».

Не зловживати терпінням слухача. Пам'ятати, що концентрація його уваги обмежена.

Звільнятися від словникового баласту: паразитичних вигуків.

Уважно прислухатися до свого мовлення, критично аналізуючи себе й реакцію слухача.

Не забувати, що в усному спілкуванні, крім тону мовлення, значний вплив на слухача справляють жести, пози, міміка, які сприяють порозумінню співбесідників.

Правила для слухача:

Слухати уважно й терпляче.

Ввічливість не допускає перебивати співрозмовника.

Бажано підкреслювати свою зацікавленість повідомленням співбесідника стверджувальними словами (так, добре, правильно, згоден; yes; ok; Yes, sure; I agree with you; You are right).

Не гребувати й мімікою, що має бути прикрашена доброзичливою усмішкою та жестами, скупими та нерізкими.

І, звичайно ж, слід дотримуватися основних принципів мовної культури, адже усне ділове мовлення – це розмовно-літературне мовлення, воно наближається до мовлення писемного. До усного ділового мовлення ставляться такі вимоги:

- точність у формулюванні думки, не двозначність;
- логічність;
- стильність;
- відповідність між змістом і мовними засобами;
- відповідність між мовними засобами та обставинами мовлення;

- відповідність між мовними засобами та стилем викладу;
- вживання сталих словосполучень;
- різноманітність мовних засобів;
- доречність;
- виразність дикції;
- відповідність інтонації мовленнєвій ситуації.

Багато схожих моментів спостерігається в питаннях культури англо-американського та українського ділового мовлення. В обох випадках констатується необхідність суворого дотримання стилістичних норм ділового спілкування, неприпустимість його надмірної демократизації або, навпаки, зайвої формалізації, а також виконання загальних вимог культури мовлення [3, 87].

Отже, існує багато правил і принципів, які здаються нам цікавими й корисними, але, як відомо, без практики теорія не діє. Тому необхідно вчитися застосовувати їх у повсякденному житті. Звичайно, ділові стосунки в житті молоді трапляються не кожного дня (маємо на увазі студентів), але ми повинні допомогти їм підготуватися до них. Цікавою щодо цього здається методика О.Б. Тарнопольського, яку, до речі, можна застосовувати не лише на заняттях із англійської мови (як рекомендує автор), а й з інших предметів, що сприятиме «ефективному вивченню на різних ділянках освіти в поєднанні з мовним вихованням» [1, 9]. За О. Б. Тарнопольським, провідними в навчанні ділової усної комунікації є безперервна рольова гра й проектні завдання. Рольова гра починається на першому занятті, коли студентам пропонується уявити, що вони – це група людей, які хочуть відкрити спільне підприємство. Вони самостійно обирають форму організації бізнесу, дають назву своїй фірмі, визначають, чим вона буде займатися, розподіляють обов'язки, та кожен отримує свою роль. Усі подальші заняття спрямовуються на роботу цієї фірми. Таким чином, рольова гра стає безперервною. Сьогодні, наприклад, працює рада директорів, завтра – зустріч із діловими партнерами, потім – відрядження закордон. Тобто усі заняття присвячуються створенню перспектив фірми. А в кінці серії цих занять матеріал, розроблений «працівниками фірми», пропонується видати як результат плідної праці всієї групи. Між тим обов'язково використовуються проектні завдання: студенти готують, наприклад, план реконструкції фірми, пишуть листа іншій фірмі, розробляють слоган або рекламний буклет, готуються до виступу на засіданні ради директорів, складають звітні доповіді тощо, тобто практикують різні види усного ділового спілкування, дотримуючись усіх стилістичних вимог та правил мовної культури, зазначених вище. Таким чином, моделюється реальна ділова активність, реалізується творчий потенціал студентів. Існує можливість, а також сприятлива атмосфера довіри для висловлювання своїх поглядів. У виконанні завдань студенти автономні, оскільки від їх власних рішень залежить форма й зміст їх мовлення. Навіть ті з них, хто не володіє достатнім рівнем усного мовлення (особливо, якщо це заняття з іноземної мови), не бояться висловлюватися, пропонувати свої ідеї, адже вони також можуть у чомусь бути корисними своїй фірмі. При цьому застосовуються різні види роботи: групові, індивідуальні, обговорення,

дискусія, обмін думками. Студенти працюють і в парах, і в макрогрупах. Причому ефективною така методика може бути для студентів різних спеціальностей, різних курсів, адже фірми засновувати можна різні, та й спрямувати їх діяльність також можна по-різному, відповідно до інтересів та професійної направленості студентів. Зазначимо, що доречним вважаємо закласти основу для ділової комунікації на заняттях з рідної та іноземної мов, а можливість закріпити й систематизувати отримані навички студенти матимуть на заняттях з інших дисциплін, кожна з яких обов'язково передбачає вміння стилістично й культурно грамотно спілкуватися.

Таким чином, ця методика дозволяє, підтримуючи зв'язки між різними, на перший погляд, дисциплінами, забезпечити інтегративний підхід до організації навчального процесу, який є таким актуальним сьогодні, заради нашої спільної мети – удосконалення знань та загальної культури. Як зазначав В.Сухомлинський, «мовна культура – це живодавній корінь культури розумової, високої, справжньої інтелектуальності. Щоб правильно розмовляти й писати, треба прагнути до удосконалення своїх знань, набутих раніше, треба любити українську мову й свою справу».

SUMMARY

The article is devoted to the problem of business communication. The essential principles, steps and functions of some kinds of business communication are described here. There are the most widespread standard phrases in Ukrainian and English in the article. A modern method of teaching is also analyzed.

Список літератури

Шевчук С.В. Ділове мовлення. Модульний курс: Підручник. – 3-тє вид. – К.: Видавництво “Арій”, 2006. – 448с.

Богацкий И.С., Дюканова Н.М. Бизнес-курс английского языка: Словарь-справочник / Под общ. ред. И.С. Богацкого – 4-е изд., испр.-К.: Логос; М.: Рольф: Айрис-пресс, 1999. – 352 с.

Дубенко О.Ю. Порівняльна стилістика англійської та української мов.-Вінниця: Нова книга, 2005. – 224 с.

Тарнопольский О.Б. Методика для обучения английскому языку для делового общения. – К., 2004.

Коваль А.П. Ділове спілкування : Навчальний посібник. – К.: Либідь, 1992. – 280 с.

Стилистика английского языка: Учебник / А. Н. Мороховский, О. П. Воробьева, Н. И. Лихошерст, З. В.Тимошенко. – К.: Выща школа, 1991. – 272 с.

РОЗДІЛ 5

МЕТОДИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Використання ігрових форм навчання під час викладання української мови студентам спеціальності «менеджмент організацій» економічних вищих навчальних закладів

Вірченко Т. І. Використання ігрових форм навчання під час викладання української мови студентам спеціальності «Менеджмент організацій» економічних вищих навчальних закладів. *Вісник Запорізького національного університету*. 2009. № 1. С. 16-19.

У статті обґрунтовується актуальність використання ділових ігор у підготовці майбутніх менеджерів, а також доводиться доцільність використання ігрових форм навчання на заняттях з української мови.

Ключові слова: ділові ігри, імітація, ситуативна педагогіка.

Game models of education in the Ukrainian language teaching for the students of “organizational management” speciality in higher economic institutions

The usage actuality of the business role plays in training of future managers is grounded, and the usage expediency of the training’s playing forms at the lessons of “Ukrainian verbality” is proved.

Key words: business plays, imitation, situational pedagogics.

Постановка проблеми. У сучасній педагогічній науці існує думка про те, що ігрові форми навчання забезпечують “можливість ефективної організації взаємодії педагога й студентів, продуктивної форми їхнього спілкування з елементами змагання, безпосередності, інтересу” [1, 36]. Паралельно існує тенденція замінити використання терміна “гра” на “імітація”, щоб уникнути асоціацій з розвагами [1; 2]. Дефініцію поняття “ділова гра” зустрічаємо в праці “Педагогіка вищої школи” – “це програвання тієї чи іншої ситуації спеціалістами, внаслідок чого визначається процес або його результат” [3, 15]. Н. Кардаш стверджує, що “ділова гра – це управлінська гра, в певному розумінні імітація професійної діяльності, що пов’язана з управлінням певного роду діяльності” [4, 19]. Проте подібна термінологічна неузгодженість, що полягає в ототожненні ігрових і ситуаційних форм навчання, не знижує явних переваг ігрових форм і методів навчання: моделювання ситуацій професійної діяльності; існування широкого спектру взаємодії: викладач – студент, викладач – підгрупа, студент – підгрупа; можливість організовувати навчання в парних формах [1]. Окреслюють педагоги [2] функції імітаційних форм і

методів навчання: активізація творчих зусиль, розвиток самостійності у вирішенні проблемних ситуацій, забезпечення високого рівня засвоєння знань.

Актуальність використання ігрових форм навчання відзначає Т.Квасова: “Ігри використовуються для активізації пізнавальної діяльності студентів; для підвищення інтересу до дисципліни; для формування вміння самостійно працювати; для формування професійних умінь і навичок на основі моделювання” [1, 38]. Актуальність дослідження полягає в обґрунтуванні доцільності впровадження ігрових (імітаційних) форм навчання на заняттях з української мови зі студентами спеціальності “менеджмент організації”.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Вище відзначена неусталеність термінології (використання понять “гра”, “ситуація”, “імітація”) вимагає уточнення змісту понятійно-категоріального апарату, що є одним із вагомих наукових завдань, адже чітке розуміння термінології конкретизує діяльність викладача.

На сьогодні Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні та Центр інновацій та розвитку започаткували спільну Програму поширення ситуаційної методики навчання з метою надання викладачам українських ВНЗ можливості ширшого використання при розробці власних навчальних курсів інтерактивної методики навчання, зокрема, ситуаційних вправ, які описують діяльність українських підприємств. Проте використання ігрових форм навчання автори пропонують під час вивчення таких дисциплін, як “Проектний аналіз”, “Управління проектами”, “Інвестування”, “Маркетинг”, “Аналіз комерційної діяльності”, “Фінанси”, “Державне регулювання економіки”, “Екологія” тощо. Як бачимо, поза увагою залишається курс “Українська мова”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. І. Циглик, Я. Бирик у своєму дослідженні “Ділові ігри в навчальному процесі при підготовці спеціалістів економічних служб” визначають мету використання ділових ігор у процесі навчання – “наблизити студента до практичної діяльності в ролі економіста, фінансиста, бухгалтера, менеджера та ін.” [5, 50-51]; визначають кількість задіяних студентів – “для проведення заняття академічна група ділиться на творчі підгрупи по 3-4, але не більше 5-ти студентів. Крім творчих груп доцільно створити групу експертизи, яка заміщає контроль за ходом заняття, оцінює результати і навіть виставляє попередні оцінки” [5, 51-52]; визначають місце викладача в діловій грі – “учасник і керівник” [5, 51]. Про місце викладача в процесі ділової гри веде мову й Н.Кардаш: “Керівник виконує наступні функції: оцінює діяльність проведеної гри і формує (краще на основі добровільності) склад її учасників; знайомить з умовами і правилами гри, консультує учасників; готує чи адаптує до конкретних умов базу даних для початкового періоду гри; встановлює її регламент; здійснює поточний контроль за дотриманням правил гри; стежить за дотриманням у процесі гри етичних норм, захищає “меншість” від групового тиску і запобігає виникненню можливих особистих образ і конфліктів; допомагає виявляти й аналізувати неефективні способи дій, опановувати ефективні моделі поведінки; стежить за реалізацією поставлених завдань в ігровому процесі, запобігає можливим відхиленням (наприклад, перехід учасників від рольової гри до з'ясування

особистих взаємовідносин); збирає після завершення гри робочі документи <...>, перевіряє правильність їхнього заповнення; оцінює результати виконання завдань, поведінку учасників, робить загальні висновки, дає індивідуальні рекомендації конкретним учасникам гри” [4, 119].

Автори “Методики навчання і наукових досліджень у вищій школі” [2] розглядають види імітаційних (ігрових) методів: “...вони бувають індивідуальними (інтерактивними). До індивідуальних належать імітаційні вправи, аналіз конкретних ситуацій тощо, до колективних – розігрування ролей, ігрове проектування, навчальні ділові ігри” [2, 78]. Іншу класифікацію ділових ігор наводять автори “Педагогіки вищої школи”: “симулятивні та ситуаційні ігри. Симулятивні ігри відтворюють відому ситуацію <...>. При цьому всебічно аналізують проблему, яка вже була в дійсності. Результати розв’язання пов’язують із практикою. Ситуативні ігри розглядають складні ситуації, можливі у практиці виробництва. Ці ситуації фіктивні, хоча й правдоподібні” [3, 115].

Н. Кардаш визначає принципи проведення ділової гри – “принципи ефективності та економії”; визначає організаційні етапи ділової гри: “підготовка гри, формування ігрової групи, керівництво грою, контроль за її процесом, підбиття підсумків і оцінка результатів” [4, 119].

Задачі дослідження полягають у тому, щоб довести, що саме ділові ігри є ефективним засобом формування україномовної стійкості, а також можливість використання ділових ігор на заняттях з української мови.

Новизна дослідження. Уперше ігрові форми навчання під час викладання курсу “Українська словесність” розглянуто з погляду основних функцій навчання: формування нових умінь і навичок, розвиток пізнавального потенціалу особистості, здатності до навчання, оволодіння творчими здібностями, вплив на мотивацію, ціннісні установки й орієнтації, інтереси і потреби.

Загальнонаукове значення полягає в уточненні змісту понятійно-категоріального апарату. Так, під поняттям “ділова гра” розуміємо ігрові форми навчання, застосування яких передбачає моделювання типових ситуацій з метою прийняття оптимальних рішень. Застосування імітаційних форм навчання передбачає осмислення студентами реальної життєвої ситуації. Студент, діючи в запропонованій ситуації, актуалізує мовленнєві вміння, слідує за ознаками мовлення: правильністю, грамотністю, чіткістю, логічністю, послідовністю. Суттєві відмінності між імітацією та діловою грою полягає в тому, що імітаційні форми навчання вимагають точно наслідувати життєву ситуацію.

Не вирішена раніше частина загальної проблеми. У сучасних умовах, де питома вага паперових документів у менеджменті зростає, виникає потреба у створенні механізму ефективного використання документаційного забезпечення менеджменту. Саме цьому завданню і підпорядкований перший конкурс гри “Менеджери” та четвертий конкурс гри “Маркетинг послуг”. Діяльність менеджера – спілкування з людьми. Мова менеджерів повинна бути грамотною, а мовлення – зрозумілим і ефективним. Спілкуючись, менеджер

повинен враховувати ситуацію, культурний та професійний рівень своїх співрозмовників. Вчитися слідувати за власним мовленням, а також досягти мети від спілкування з людьми – мета другого і третього конкурсів гри “Менеджер” та гри “Маркетинг послуг”.

Для педагогічного грамотної побудови гри необхідно скласти професіограму, адже врахування виробничої характеристики професії та вимог професії до індивідуально-психологічних особливостей фахівця допоможе викладачеві визначити уміння і навички, які повинні бути сформованими впродовж занять. Основні виробничі операції, які здійснюють менеджери, – планування і прогнозування діяльності підприємства (фірми, організації); управління трудовими ресурсами; регулювання службових відносин між працівниками і підприємством (організацією); оцінка роботи структурного підрозділу і здібностей кожного працівника; організація добору, підготовки і розміщення кадрів; правове забезпечення проведення організаційно-технічної і соціально-економічної політики, вільного наймання; запровадження передових інформаційних технологій; прийняття самостійних, нестандартних рішень. Для цього менеджер повинен мати високі організаторські здібності, ерудицію, компетентність у сфері професійної діяльності, широкий світогляд. Висуваються вимоги й до мислення і мовлення (словеснологічне мислення, уміння спілкуватися, гарна дикція, грамотне усне та писемне мовлення), емоційновольової сфери (емоційна стійкість, організаторські здібності, вміння ризикувати) і рис характеру менеджера (активність, самоконтроль, відповідальність, наполегливість, витримка, контактність, рішучість, чесність, потреба в досягненнях, терпіння, коректність).

Створюючи гру, варто пам’ятати, що для ігрових форм навчання характерна концептуальність. Відправним моментом методу є необхідність природовідповідної побудови навчального процесу, створення умов для розвитку пізнавальної активності майбутнього фахівця та його самореалізації через удосконалення здібностей та накопичення досвіду. Окрім цього, створена гра повинна відповідати вимогам системності, що передбачає цілісну послідовність дидактичних прийомів та процедур, які відповідають певній логічній схемі.

Т. В. Качеровська в праці “Ігрове проектування: квінтесенція дискурсивного підходу в навчальному процесі” називає фактори, що впливають на успішну роботу студентів: “...емпіричне середовище, яке включає безпосередніх учасників проектної діяльності (викладача, студентів, експертів, представників громадськості), їхній освітній рівень, міжособистісні взаємини, вплив автентичних матеріалів, з якими працюють студенти, комп’ютерних мереж тощо. На етапі підготовки взаєморозумінню між викладачами і студентами сприяє аналіз власного досвіду останніх” [6, 33].

Пропонуємо умови ділової гри “Менеджери”, яку можна використовувати на будь-якому занятті, де здійснюється акцент на вивченні ділових документів. П’ятеро студентів виконують роль менеджерів. Їм пропонується підготувати пакет документів для створення малих підприємств, проекти цих підприємств, їх презентацію, рекламу продукції і товарний знак. Пакет документів включає в

себе заяву, протоколи, накази, домовленості, статут малого підприємства. Члени експертної комісії перевіряють якість виконаної роботи менеджерами.

Гра проходить у формі конкурсу. Перший конкурс – презентація офіційних документів для створення малого підприємства. Другий конкурс – створення і представлення назви підприємства та його реклами. Студенти мають підготувати звукові, музичні, віршовані реклами своїх підприємств. Третій конкурс – демонстрація товарних знаків (емблема підприємства). Наявність товарного знака юридично необхідна, його ескіз повинен бути конкретним і цілеспрямованим. Менеджер коментує свій знак.

Гра “Маркетинг послуг” доречна під час вивчення теми “Числівник”.

Конкурс 1. Реклама меблів. Представити продукцію з максимальним використанням числівників, які б стояли в різних відмінках. Журі оцінює кількість числівників, правильність відмінкових форм, інформативність реклами.

Конкурс 2. Продаж товарів за найвищими цінами. (Стартова ціна вказана в графі “Ціни продажу”). Аукціонний крок складає 10 гривень. Перемагає та команда, яка перша запропонує ціну в 500 гривень. Журі оцінює активність учасників команд. Правильність відмінювання числівників.

Конкурс 3. Розпродаж товарів за найнижчими цінами. (Стартові найнижчі ціни вказані в графі “Оптові ціни”). Журі оцінює активність учасників команд. Правильність відмінювання числівників.

Конкурс 4. Скласти письмовий звіт про наслідки аукціону та розпродаж товарів. Журі оцінює правильність оформлення ділової документації.

Конкурс 5. Намалювати і захистити діаграму, що відображала б наслідки аукціону та розпродаж товарів. Журі оцінює правильність вживання числівників, грамотність, чіткість, логічність мовлення.

Головні висновки. Під час вивчення курсу використання ігрових форм навчання сприятиме формуванню усного професійного мовлення, поповнить лексичний запас професійною лексикою.

Робота зі студентами під час впровадження ділових ігор показала, що саме ігрова, ситуаційна та імітаційна методика дозволяє реалізувати творчий потенціал студентів; сприяє створенню позитивного мікроклімату на практичних та семінарських заняттях; забезпечує панування духу колективізму, солідарності між студентами; зміцнює добрі дружні стосунки й у позааудиторному спілкуванні; у стосунках викладач-студент налаштовує на панування демократичного стилю спілкування, що дозволяє не лише обмінюватися думками, поглядами, разом шукати істини, а й більше впливати й формувати погляди студентів; реалізує індивідуальний підхід до кожного студента.

Використання ігрових форм навчання буде видаватися ефективним за таких психологічних умов: створення творчої атмосфери на занятті, доброзичливість викладача у ставленні до студентів, використання заохочувальних словесних формул під час оцінювання та підведення підсумків, забезпечення діалогу між викладачем і студентом, демонстрація викладачем власного життєвого прикладу. Серед педагогічних умов, що забезпечують

ефективність використання ігрових форм навчання, доцільно назвати такі: забезпечення студентів усім навчальним матеріалом на електронних і паперових носіях, дотримуватися позиції консультанта, яка відбивається в такому гаслі: “Викладач знаходиться поруч, щоб допомогти мені, і я повинен використати цю допомогу, але кінцева відповідальність за результат лежить на мені”; надати можливість студенту творчо підходити до розв’язання навчальних завдань.

Перспективи використання результатів дослідження. Доцільно крім розробки професійних ігор, упроваджувати розігрування ситуацій з домінантою ділового спілкування. Так, наприклад, ситуації зарахування на роботу тощо. Доцільно розмежувати імітаційні та ситуаційні форми навчання.

Література

1. Квасова Т. З досвіду організації інтелектуально-творчих ігор як дидактичного засобу навчання / Т. Квасова // Освіта Донбасу. – 2006. – № 5. – С. 36-42.
2. Методика навчання наукових досліджень у вищій школі: Навч. посіб. / За ред. С. І. Гончаренка, П. М. Олійника. – К.: Вища школа, 2003. – 323 с.
3. Курлянд З.Н. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З.Н. Курлянд. – К.: Знання, 2005. – 399 с.
4. Кардаш Н. Ділові ігри як засіб формування креативності майбутніх менеджерів / Н. Кардаш // Дидактика професійної школи: Зб. наук. праць: Вип. 4. – Хмельницький: ХНУ, 2006. – С. 118-122.
5. Циглик І. Ділові ігри в навчальному процесі при підготовці спеціалістів економічних служб / І. Циглик, Я. Бибик // Вища школа. – 2002. – № 4-5. – С. 50-66.
6. Качеровська Т. Ігрове проектування: квінтесенція дискурсивного підходу в навчальному процесі / Т. Качеровська // Освіта Донбасу. – 2008. – № 4. – С. 31-35.

Інтерактивні методи навчання студентів української мови за професійним спрямуванням

Гриджук О. Є. Використання інтерактивних методів навчання у викладанні дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)». *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2009. № 19-21. С. 13–17.

Анотація. У статті визначено зміст інтерактивних методів навчання та узагальнено їх відомі класифікації; наведено приклади вправ (вправа-гра, рольова гра) для розвитку комунікативних умінь і навичок студентів; обґрунтовано доцільність застосування інтерактивних технологій у процесі навчання студентів мови професійного спрямування.

Ключові слова: інтерактивні методи навчання, класифікація інтерактивних методів навчання, вправа-гра, рольова гра.

Вступ. Рівень професіоналізму сучасного фахівця визначається його вмінням творчо використовувати власні знання, зіставляти й аналізувати інформацію, шукати нестандартні рішення, розв'язувати складні завдання, співпрацювати з іншими людьми тощо. Навчити цьому можна, поєднуючи традиційні та інноваційні методи. Якщо традиційні методики формують у студента базову систему теоретичних знань, то інтерактивні методики сприяють активізації студента у плані взаємодії, комунікації, спільної творчості, розвитку його навичок раціонально і корисно діяти в суспільстві.

Короткий огляд публікацій. В українській лінгво- дидактиці сутність інтерактивного навчання досліджували Н. Захлюпана, І. Кочан, Л. Пироженко, О. Пометун, О. Січкарук. Теоретичні засади та практичні питання використання інтерактивних методів навчання для системи закладів вищої та післядипломної освіти в Україні розглядали В. Андрущенко, О. Горошкіна, Т. Груба, І. Дроздова, Г. П'ятакова, Т. Сердюк, А. Фасоля, П. Фенрих, П. Шевчук. Ретроспективний аналіз інноваційних методів навчання зробили Н. Андрущенко, В. Петрук, О. Прозор.

Метою статті є описати сутність та узагальнити відомі класифікації інтерактивних методів навчання, проілюструвати потенційні можливості застосування інтерактивних методик для викладання студентам української мови за професійним спрямуванням.

Результати дослідження та їх обговорення. Новий підхід до навчальної діяльності потребує використання традиційних та інноваційних методів. До трактування інтерактивних методів науковці підходять по-різному.

І. Кочан та Н. Захлюпана під інтерактивним розуміють “діалогове навчання, у процесі якого відбувається взаємодія вчителя й учнів...; всі учні залучаються до процесу пізнання, кожен учень робить свій особливий індивідуальний внесок, відбувається обмін знаннями, ідеями, способами діяльності; навчання проходить в атмосфері доброзичливості і взаємної підтримки” [3, с. 119].

О. Пометун та Л. Пироженко вважають, що “інтерактивні технології навчання включають в себе чітко спланований очікуваний результат навчання, окремі інтерактивні методи і прийоми, що стимулюють процес пізнання, та розумові і навчальні умови й процедури, за допомогою яких можна досягти запланованих результатів” [4, с. 29].

О. Січкарук трактує інтерактивні методи як “методи, в основі яких лежить спілкування. Воно має чітко визначену тему, мету, дидактичне завдання. Результатом такого спілкування є вирішення проблеми, розв'язання задачі, знаходження шляхів рішення критичної ситуації” [7, с. 18]. Інтерактивне, групове навчання є тим середовищем, яке найбільш природно моделює зовнішнє соціальне оточення, вчить публічній комунікації, а отже, сприяє соціалізації людини та її вмінню раціонально і корисно діяти в суспільстві [7].

Дослідники стверджують, що інтерактивні форми проведення занять:

- пробуджують у студентів інтерес до майбутньої професії;
- сприяють активній участі кожного в навчальному процесі;
- звернені до кожного студента;
- сприяють ефективному засвоєнню навчального матеріалу;
- здійснюють багатоплановий вплив на студентів у різних аспектах;
- зумовлюють зворотну реакцію аудиторії;
- формують у студентів думки і ставлення до навчання;
- розвивають пізнавальну активність [2].

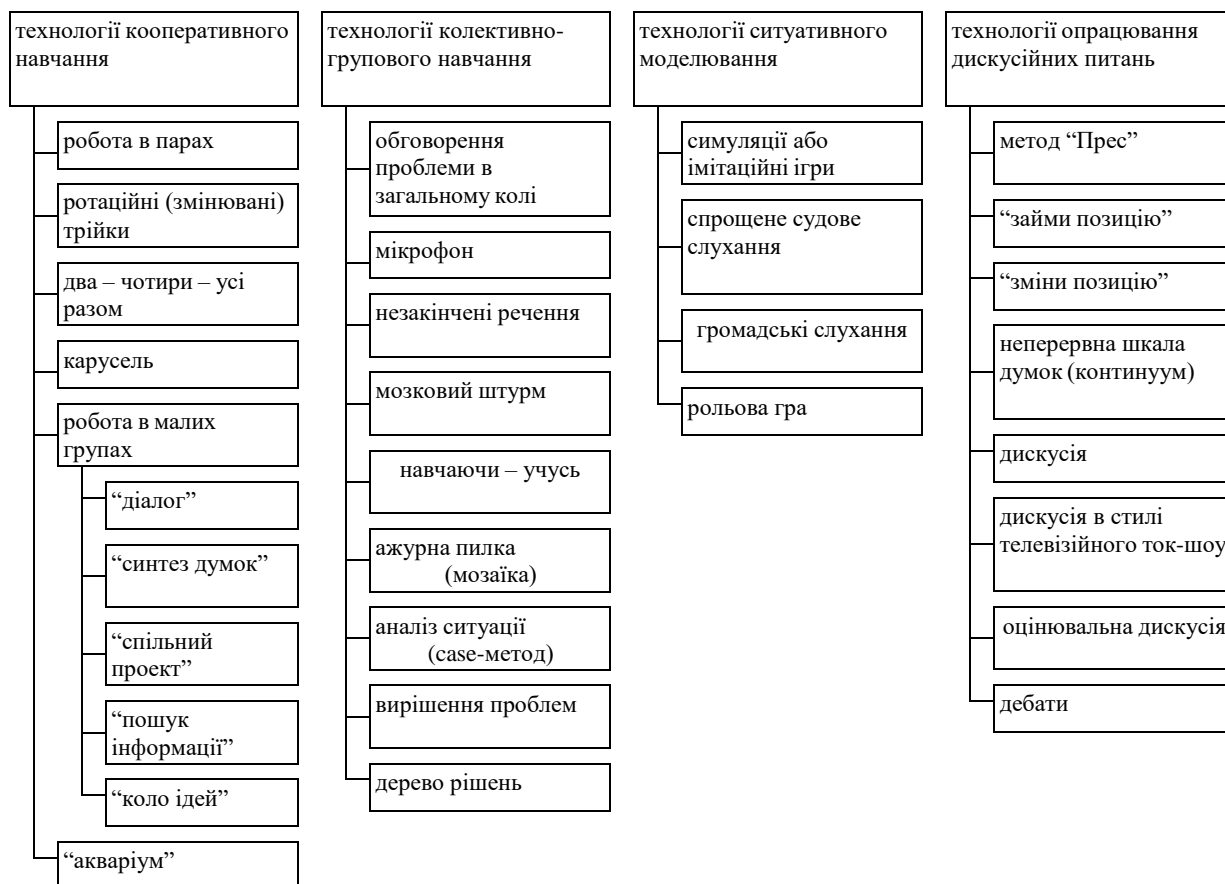
Умовою успішного використання інтерактивних методів П. Шевчук та П. Фенрих вважають точне планування результатів, які мають бути конкретними, вимірюваними, узгодженими, реалістичними, визначеними у часі. Важливим при цьому є “те, що дійсно сприйняли учасники вишколу” [1, с. 23-24].

Існують різні погляди, а точніше підходи або критерії класифікації інтерактивних методів навчання.

Залежно від мети заняття і форми організації навчальної діяльності О. Пометун та Л. Пироженко виділяють чотири групи інтерактивних технологій навчання: кооперативне навчання; колективно-групове навчання; ситуативне моделювання; опрацювання дискусійних питань [4, с.33].

У межах кожної технології (моделі) автори виділяють декілька варіантів навчання. Класифікацію інтерактивних технологій навчання з урахуванням варіантів подано у схемі 1.

Схема 1. Класифікація інтерактивних технологій навчання

О. Січкарук розрізняє інтерактивні методи, в опрацюванні яких активну участь бере педагог, та інтерактивні методи за участю виключно студентів. Зокрема, серед методів, де однією зі сторін спілкування є викладач, виділено: лекція з включеними бесідами, дискусіями; проблемні лекції; інтерактивні семінари; консультації; сайт-курси [7].

До інтерактивних методів за участю лише студентів належать: круглі столи; “мозковий штурм” та його варіанти; групове вирішення конкретних ситуацій (ситуаційна методика навчання або кейс-метод); ділові ігри.

У свою чергу, до ділових ігор О. Січкарук відносить рольову гру, імітаційну гру, комплексну гру, бізнес-симуляцію, метод проектів, панельну вправу [7, с. 36].

Частина дослідників (П. Шевчук, П. Фенрих, Г. П’ятакова) серед інтерактивних методів навчання виділяє неімітаційні й імітаційні. Серед неімітаційних методів П. Шевчук, П. Фенрих розрізняють різні види лекцій (бесіда, диспут, проблемна, з розгляду конкретних ситуацій, вікторина, прес-конференція, круглий стіл, залучення), метод “мозкового штурму” та “човниковий метод” [1]. Г. П’ятакова до цієї групи додає дебати, метод прес, снігову кулю та техніку акваріум [5].

В основі розрізнення імітаційних методів – ознака за дією, це неігрові (широкоформатна ситуація, мікроситуація, ситуація-ілюстрація, ситуація-проблема, ситуація-задача, ситуація-інцидент, “інформаційний лабіринт”) та ігрові (ігри-вправи, ігри-імітації, кейс-стаді, ігри-змагання, ігрове проектування, соціально-психологічний тренінг) методи, а також практичні заняття (за П. Шевчуком та П. Фенрихом). Г. П’ятакова до неігрових методів відносить аналіз конкретних ситуацій, імітаційні вправи, тренінг, а серед ігрових виділяє рольові, ділові, дидактичні ігри, бліц- та міні-ігри, індивідуальні ігрові завдання на ПК [5].

Т. Сердюк запропонувала “класифікацію інтерактивних технологій, в основу якої покладені такі критерії:

- дидактична мета: інформаційні, розвиток дієво-практичної сфери, розвиток механізмів самокерування особистості, розвиток сфери творчих якостей, розвиток ключових компетентностей;
- домінуючі форми організації навчально-пізнавальної діяльності: індивідуальні, парні, групові, колективні;
- домінуючі методи навчання: інформаційні, проблемно-пошукові, імітаційно-ігрові, дослідницькі;
- домінуючі засоби навчання: гомоорієнтовані (основний партнер у взаємодії – людина або група осіб) і техноорієнтовані (переважання технічних засобів навчання)” [6, с. 8].

Розмаїття описаних класифікацій інтерактивних методів навчання вказує на посилення наукового інтересу до цієї проблеми, активний пошук нових форм, прийомів і засобів побудови навчального процесу з метою посилення творчо-пошукової, пізнавальної діяльності студентів.

В інтерактивному навчанні варто знайти місце для мистецтва аргументації, пошуку істини, самостійного розв’язання проблеми, подолання

труднощів у розумінні [1, с. 25]. Іншими словами, йдеться про розвиток комунікативних умінь і навичок, уміння підтримувати процес спілкування, контроль за власною мовленнєвою поведінкою, уміння слухати співрозмовника, правильно трактувати його невербальні сигнали тощо.

Розвитку навичок правильно будувати висловлювання сприятиме виконання вправи-гри, у якій студентам пропонується через зображення пояснити сутність ключових понять теми. Наприклад, під час опрацювання теми “Спілкування як інструмент професійної діяльності” студенти повинні продовжити та обґрунтувати твердження:

Спілкування – це...

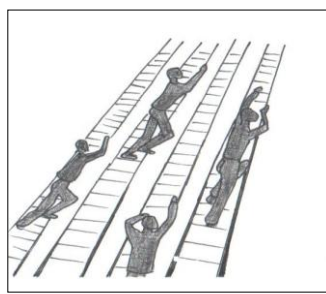
Такий спосіб опрацювання теоретичного матеріалу, окрім перевірки базових знань студентів, дає змогу попрацювати над розвитком їхніх комунікативних умінь і навичок, зокрема характеризувати поняття, формулювати думку у вигляді закінчених речень, дотримуватися логічності викладу власних міркувань, правильно будувати висловлювання загалом, а також аналізувати власне та чуже мовлення.

Наступні завдання стосуються характеристики рівнів спілкування та розгортання дискусії щодо можливості використання різних типів комунікативної взаємодії у майбутній професійній діяльності.

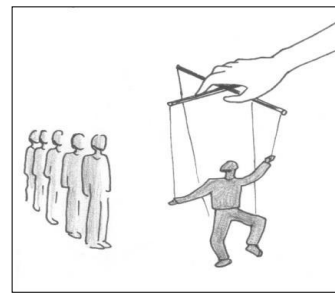
Опишіть зображені рівні спілкування.

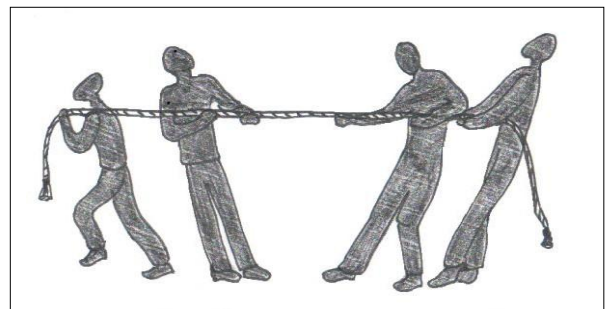
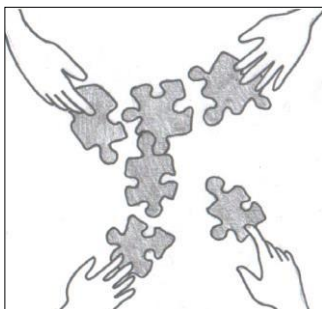
(співробітництво)

(конкуренція)

(маніпулювання)

Які типи комунікативної взаємодії відображають малюнки?

(комунікативна кооперація) (комунікативний конфлікт) (комунікативне суперництво)

Логічним продовженням попередніх завдань може стати проведення на наступному занятті рольової гри на розігрування варіантів кооперативної кооперації, комунікативного суперництва та комунікативного конфлікту.

Висновки. Застосування таких технологій у навчанні студентів мови за професійним спрямуванням сприятиме розвитку навичок спільної взаємодії,

умінь слухати і чути одне одного, аргументовано відповідати, краще розуміти специфіку мови майбутньої професії тощо.

Доречність і необхідність використання інтерактивних методів у навчальному процесі зумовлена необхідністю зацікавлення студентів навчально-пізнавальною діяльністю, що дуже важливо для формування мотивованого ставлення до навчання в цілому.

Література

1. Інтерактивні методи навчання: навч. посіб. / за заг. ред. П. Шевчука і П. Фенриха. – Щecin : WSAP, 2005. – 170 с.

2. Интерактивные методы обучения в образовательных учреждениях высшего профессионального образования: информационно-аналитический обзор / URL: http://apu-fsin.ru/service/omumr/material_int_form.html

3. Кочан І.М. Словник-довідник з методики викладання української мови / І.М. Кочан, Н.М. Захлюпана. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 306 с.

4. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. / О. І. Пометун, Л.В. Пироженко; за ред. О.І. Пометун. – К., 2004. – 192 с.

5. П'ятакова Г.П. Технологія інтерактивного навчання у вищій школі: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Г.П. П'ятакова. – Львів, 2008. – 120 с.

6. Сердюк Т.В. Інтерактивні технології навчання суспільних дисциплін як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів I – II рівнів акредитації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец.13.00.09 “Теорія навчання” / Т. В. Сердюк; Криворізь. держ. пед. ун-т. – Кривий Ріг, 2010. – 20 с.

7. Січкарук О. Інтерактивні методи навчання у вищій школі / О. Січкарук. – К., 2006. – 86 с.

REFERENCES

1. Interactive Teaching Methods: textbook / under the general editorship of P. Shevchuka and P. Fenrykh. – Shchetsin: WSAP, 2005. – 170 p.

2. Interactive Teaching Methods in Educational Institutions of Higher Professional Education: Information-analytical Review / URL: http://apu-fsin.ru/service/omumr/material_int_form.html

3. Kochan, I.M. The Glossary of the Ukrainian Language Teaching Methods / I.M. Kochan, N.M. Zakhliupana. – Lviv : Ivan Franko LNU Publishing House, 2005. – 306 p.

4. Pometun, O.I. The Current Lesson. Interactive Learning Technologies: research textbook / O.I. Pometun, L.V. Pyrozhenko ; under the general editorship O.I. Pometun. – K., 2004. – 192 p.

5. P'iatakova, H.P. Interactive Learning Technology in Higher Education: textbook / H.P. P'iatakova. – Lviv, 2008. – 120 p.

6. Serdyuk. T.V. Interactive Technologies of Social Sciences Studying as a Mean of Activation of Students' Educational-cognitive Activity in Higher

Educational Establishments of I–II Levels of Accreditation. Thesis for the academic degree of science of a candidate in Pedagogics on a speciality 13.00.09 – Theory of Education / T.V. Serdyuk; Kryvyj Rih State Pedagogical University. – Kryvyj Rih, 2010. – 20 p.

7. Sichkaruk O. Interactive Teaching Methods in Higher Education: textbook / O. Sichkaruk – K., 2006. – 86 p.

Interactive Teaching Methods of Students' Learning of the Ukrainian Language for Proficiency

O. Hrydzhuk

***Abstract.** Meaning of interactive teaching methods is defined, and their known classification is described. Some examples of exercises such as exercise game and role play for the development of communication skills of students are provided. The necessity of using the interactive technology in teaching students the language for proficiency is justified.*

***Keywords:** interactive teaching methods, classification of interactive teaching methods, exercise game, role play*

Дидактичні принципи навчання української мови на нефілологічних факультетах педагогічних університетів

Климова К. Я. Дидактичні принципи навчання української мови на нефілологічних факультетах педагогічних університетів. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки).* № 4. Бердянськ : БДПУ, 2009. С. 193–197.

Проектуючи технології формування мовнокомунікативної професійної компетенції майбутніх педагогів-нефілологів, слід урахувувати ряд *чинників*:

1) мету і завдання навчання студентів нефілологічних факультетів української мови; 2) загальнометодичні та специфічні принципи навчання української мови; 3) зміст кожної з навчальних мовних дисциплін, тему заняття; 4) вікові та індивідуально-психологічні особливості формування в студентів системи знань з української мови, відповідних умінь і навичок їх використання у професійному дискурсі; 5) індивідуальні особистісні професійні якості і креативність суб'єктів навчання — викладача і студентів;

6) матеріальну складову навчального середовища, створеного у педагогічному ВНЗ. Оскільки обсяг публікації не дозволяє зупинитися на кожному з названих вище факторів, окреслимо *мету і завдання* статті — виділити та проаналізувати дидактичні принципи навчання української мови на нефілологічних факультетах педагогічних ВНЗ (з опорою на сучасні лінгводидактичні дослідження).

Поняття "*принцип*" (від лат. *principium* — "початок, основа") визначається науковцями як "основа, на яку треба спиратися і якою необхідно керуватися" [3, с. 109]. З-поміж базових принципів реформування сучасної системи освіти

важливе місце посідають принципи *гуманітаризації* (формування духовної культури особистості, бачення "себе у світі" і "світу в собі"), *відкритості* (інтеграції у світові освітні структури), *варіантності*. Головними принципами розвитку системи вищої педагогічної освіти (закладів та установ, де здійснюється навчання і виховання майбутніх учителів) на сучасному етапі вважаються такі, як: *фундаменталізація, універсалізація, глобалізація, відповідність запитам суспільства і часу, взаємодія з наукою та культурою, демократизація і відкритість* [1].

Серед сучасних визначень принципів навчання прийнятним видається пропонуване В. Ягуповим: *"спрямовуючі положення, нормативні вимоги до організації та проведення дидактичного процесу, які мають характер загальних вказівок, правил і норм та впливають із його закономірностей"* [6, с. 291]. Підпорядковані меті і завданням навчання у вищій школі, дидактичні принципи керують процесом педагогічного проектування: розробкою системи методів, прийомів, засобів, форм спільної продуктивної діяльності викладача і студентів як суб'єктів навчально-виховного процесу.

Загальні педагогічні принципи визначають форми, засоби, методи і технології навчання української мови у вищій школі. Специфіка *загальнодидактичних принципів* у ВНЗ зумовлена такими положеннями:

1) принципи навчання у ВНЗ підпорядковані вимогам сучасної освіти – підготувати інтелектуальну еліту держави, висококваліфікованих, професійно мобільних фахівців, конкурентоспроможних на ринку праці. Процес навчання спрямований на освіту, виховання і розвиток особистості кожного студента;

2) професійно спрямоване навчання, виховання і розвиток студентів відбуваються з опорою на знання, уміння й навички, сформовані у шкільний період навчання;

3) педагогічний університет є водночас навчальним і науково-дослідним закладом, тому методи навчання та викладання поєднані з методами наукового педагогічного дослідження. Основні тенденції розвитку науки знаходять відображення у змісті, формах і методах навчання;

4) у вищій школі акцент зроблено на формуванні креативної особистості фахівця, спроможного до самонавчання і самовдосконалення протягом усього життя (процес безперервної освіти);

5) особистісно орієнтований процес формування професійних компетенцій студентів відбувається засобами традиційних та інноваційних навчальних технологій.

Сучасні лінгводидакти, творчо використовуючи традиційні *загальнопедагогічні принципи* у процесі проектувальної інноваційної діяльності, цілком закономірно керуються і *специфічними (власне методичними) принципами* навчання української мови (Н. Голуб, Л. Мацько, Н. Тоцька, Т. Симоненко, Т. Донченко). Аналіз педагогічних праць дав нам змогу виділити ті загальнодидактичні та власне методичні принципи навчання української мови, які стали спрямовуючими положеннями при педагогічному проектуванні технологій формування мовнокомунікативної професійної компетенції майбутніх педагогів-нефілологів у ВНЗ.

Загальнодидактичні принципи навчання української мови:

1. *Гуманізації* — процес мовної освіти спрямований на розвиток комунікативної особистості кожного студента як педагога-гуманіста, представника інтелектуальної еліти країни; в основу педагогічних технологій покладено увагу до людини — найвищої цінності сучасного суспільства;

2. *Гуманітаризації* — на заняттях з української мови в майбутніх учителів формуються ціннісні орієнтації, здатність до культурного саморозвитку; підвищується рівень національного самоусвідомлення;

3. *Науковості* — відображення у змісті навчальних дисциплін сучасних лінгвістичних та лінгводидактичних поглядів на проблеми української мови і культури мовлення;

4. *Доступності і посиленості, індивідуалізації навчання* — оптимальний добір форм і методів, що забезпечує дохідливий виклад теоретичного мовного матеріалу з урахуванням фаху, вікових та індивідуальних можливостей студентів; відсутність нездоланих труднощів при самостійному опрацюванні студентами рекомендованих викладачем науково-інформаційних джерел з української мови;

5. *Безперервності* — раціональне поєднання форм аудиторної і позааудиторної групової та індивідуально-самостійної навчальної роботи студентів-нефілологів з української мови, що стимулюватиме майбутніх педагогів до постійного підвищення рівня мовнокомунікативної компетенції;

6. *Активізації міжпредметних зв'язків (інтегративності)* — актуалізація знань про мову як універсальну багатофункціональну систему, здобутих студентами у процесі вивчення інших гуманітарних навчальних дисциплін. Створення інтегрованих навчальних курсів, проведення окремих інтегрованих занять;

7. *Наступності і перспективності* — навчання студентів української мови з опорою на знання, уміння й навички, здобуті у період навчання в загальноосвітній школі та інших навчальних закладах; спроектованість змісту навчальних курсів на подальше професійне мовне самонавчання й самовдосконалення;

8. *Практичної спрямованості* — система знань з української мови, відповідних умінь і навичок їх практичного застосування спрямована на подальшу професійну мовнокомунікативну діяльність педагога;

9. *Наочності* — використання сучасних аудіовізуальних засобів навчання української мови, що оптимізують процес формування мовнокомунікативної професійної компетенції майбутніх учителів;

10. *Єдності навчальної та науково-дослідної діяльності студентів* — створення в педагогічному університеті навчально-науково-інноваційного простору, що забезпечує професійну підготовку майбутніх учителів-дослідників, сприяє формуванню креативної мовної особистості кожного фахівця;

11. *Взаємовідповідності і взаємозв'язку матеріального та інтелектуального компонентів навчального середовища* — суб'єкт-суб'єктна

навчальна взаємодія викладачів і студентів відбувається в умовах інформатизації та технічної забезпеченості навчально-виховного процесу;

12. *Співробітництва і співдружності* викладачів, студентів, учнів, сім'ї, громадськості, трудових колективів у формуванні гармонійно розвиненої особистості студента – майбутнього вчителя.

Специфічні (власне методичні) принципи навчання української мови:

1. *Принцип вивчення української мови як динамічної системи* – вивчаючи норми літературної мови, студенти повинні бачити їх зміни як прояви життя мови у просторі і часі, мати загальне уявлення про тенденції розвитку української мови у сучасному білінгвальному та полілінгвальному просторі;

2. *Принцип навчання української мови на ґрунті знань про психологічні закономірності функціонування мови у комунікативному просторі* – оптимальне поєднання у рамках педагогічних технологій мовнокомунікативної та психокогнітивної діяльності студентів – породження і сприймання тексту в конкретній ситуації професійного спілкування;

3. *Принцип зв'язку усіх мовознавчих дисциплін на нефілологічних факультетах з риторикою як прагматикою, що закладає основи майстерності володіння переконуючою комунікацією* – риторика допомагає майбутньому вчителю створити досконалий дискурс відповідно до конкретного комунікативного задуму;

4. *Принцип цілеспрямованого систематичного поповнення активного українськомовного словника майбутніх учителів термінами сучасних мовознавчих галузей, які розширяють знання студентів з проблем професійної комунікації* – йдеться про терміни комунікативної лінгвістики (дискурс, мовленнєвий акт, засоби повідомлення, мовленнєвий жанр та ін.), когнітивної лінгвістики (концепт, вербальна пам'ять та ін.), лінгвістики тексту (фрейм — типова ситуація спілкування, спрямованого на адресата), етнолінгвістики, теорії міжкультурної комунікації, соціолінгвістики (мовна особистість, полілінгвізм та ін.) тощо;

5. *Принцип діяльнісно-комунікативної, професійної спрямованості навчання української мови* – мовні норми сучасної української мови засвоюються студентами-нефілологами на основі створення зв'язних усних і писемних текстів професійного спрямування; перевірка і самоперевірка рівня мовних знань, умінь і навичок відбувається у процесі реальної мовнокомунікативної взаємодії студентів (н-д, під час педагогічної фахової практики у школі);

6. *Структурно-функціональний, стилістично маркований принцип вивчення мовних явищ* – взаємопов'язані структурні елементи мовної системи розглядаються у текстах різних стилів та жанрів – у процесі лінгвістичного (або дискурсивного) аналізу;

7. *Принцип диференційованого навчання української мови* – організація різнорівневого навчання студентів (П. Гусак): поділ матеріалу навчальних мовних курсів на обов'язковий та додатковий, оптимальний добір

різноманітних форм, методів і прийомів групової та індивідуально-самостійної роботи студентів з урахуванням індивідуальних особливостей);

8. *Принцип діалогізації навчання студентів української мови* – формування знань з української мови, професійних мовнокомунікативних умінь і навичок майбутніх учителів відбувається з урахуванням структурних компонентів діалогічної навчальної діяльності (за Л. Бурман): мотиваційного (інтерес до діалогічного вербального спілкування засобами української мови), комунікативного (увага до комунікативних якостей мовлення), організаторського (володіння ситуацією спілкування, керівництво навчальною дискусією), гностичного (структурування навчального матеріалу з української мови у діалогічній формі — моделювання діалогів), креативного (висловлення оригінального бачення проблеми під час професійного діалогу), емоційного (емоційний вплив на співрозмовника засобами української мови у поєднанні з невербальними), оцінного (аналіз студентами результатів спільної бесіди, оцінка і самооцінка ними можливостей організувати та реалізувати діалогічне навчання в освітніх закладах).

Отже, принципи навчання посідають важливе місце у структурі процесу педагогічного проектування технологій навчання української мови студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів. Окреслені у статті загальнодидактичні і спеціальні принципи дають змогу побудувати оптимальну систему традиційних та інноваційних методів, прийомів, засобів і форм організації, реалізації та корекції навчання і самонавчання студентів української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. П. Освіта на рубежі століть: філософія, методологія, практика // Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: Монографія / В. П. Андрущенко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, С. Д. Максименко, Н. Г. Ничкало, С. О. Сисоєва, Я. В. Цехмістер, О. В. Чалий / За ред. В. Г. Кременя. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 99–166.
2. Донченко Т. К. Власне методичні принципи навчання української мови / Т. К. Донченко // Українська мова і література в школі. – 2004. – №2. – С. 2–4.
3. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.; За ред. З. Н. Курлянд. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. – 495 с.
4. Симоненко Т. В. Наукове обґрунтування пріоритетних принципів у роботі над формуванням професійної комунікативної компетенції студентів-філологів / Тетяна Симоненко // Рідна школа. – 2006. – №7. – С. 44–47.
5. Тоцька Н. Формування професійно зумовленого мовлення студентів технічного університету / Наталія Тоцька // Дивослово. – 2003. – № 5. – С. 57 – 61.
6. Ягупов В. В. Педагогіка: Навч. посібник. – К.:Либідь, 2002. – 560 с.

Використання інтерактивних методів на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням)

П'яст Н. Й. Використання інтерактивних методів на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням). *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2010. № 1. С. 98–102.

Запропоновано використання інтерактивних методів навчання на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) у вищих навчальних закладах з метою поглиблення студентами знань з орфографії і професійних навичок спілкування; продемонстровано переваги цих методів; акцентовано увагу викладачів на перспективності інтерактивних технологій навчання.

Вступ

Сучасна концепція мовної освіти апріорно антропоцентрична: у наш час надаються переваги особистісно орієнтованому підходу до навчання, який зумовлює надання належного місця методам і формам навчання, сфокусованим на студентів, – диспутам, груповій роботі, рольовій грі, керованим дослідженням тощо, забезпечуючи перехід від авторитарної до гуманістичної освітньої парадигми. Дослідження вчених-педагогів свідчать, що зазначені методи і форми навчання успішніше формують не лише спеціальні вміння і навички, а й загальнонавчальні способи розумових дій – планувальні, мислительні, сприяючи розвитку самокерувальних механізмів особистості.

В останні роки з'явився ряд праць, в яких обґрунтовано необхідність використання у вивченні мов різноманітних інтерактивних технологій і запропоновано ігровий матеріал, який забезпечує студентам усебічний розвиток мовлення в умовах наближених до реальних, широке застосування на заняттях ситуативних вправ [1–12]. Усе це ще раз підтверджує тенденцію наближення процесу навчання до життя, отримання студентами саме тих знань з мови, документознавства, ділової етики, які необхідні їм для проживання в соціокультурному просторі України й подальшої фахової самореалізації, оскільки українська мова впевнено стала мовою біржі й митниці, Інтернету та, зрештою, прогресивного вітчизняного політикуму.

Мета статті – продемонструвати можливості використання інтерактивних технологій на заняттях української мови (за професійним спрямуванням); дати опис деяких інтерактивних методів і прийомів навчання у вищій школі, а також методики їх проведення.

Інтерактивні методи навчання на заняттях української мови (за професійним спрямуванням)

Під інтерактивним навчанням розуміємо спеціальну форму організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну передбачувану мету: створити комфортні умови навчання, за яких кожен студент відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність, набуде якісних знань. Організація інтерак-

навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових, симуляційних ігор, проведення дебатів, дискусій, спільне вирішення проблеми на основі аналізу відповідної ситуації. Як свідчать дослідження вчених, інтерактивне навчання ефективно сприяє формуванню вмінь, навичок, виробленню гуманістичних установок на моральні цінності, створенню атмосфери співробітництва і сприятливого мікроклімату для розвитку самодостатньої особистості, а педагогу дає змогу стати справжнім лідером студентського колективу. Під час інтерактивного навчання студенти вчаться бути демократичними, вільно спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, приймати продумані рішення [1–2, 4–6, 9, 11–12].

Зазначимо, що основою інтерактивного навчання у вищих навчальних закладах є участь у навчальному процесі кожного студента, що зобов'язує педагога зробити учасника занять активним шукачем шляхів вирішення певної проблеми; взаємне інформаційне, духовне збагачення; особистісно орієнтоване навчання. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове), де і студент, і викладач є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчального процесу, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, уміють і здійснюють.

З усього цього можна зробити важливі методичні висновки: не применшуючи ролі орфографії і пунктуації на основі традиційного зорового сприйняття тексту (запис із пропущеними буквами і розділовими знаками), не можна недооцінювати види робіт, які наближають заняття до природних умов мовленнєвої діяльності: це різноманітні види диктантів, ситуативні вправи, ігри (імітаційні, ділові, рольові, командні сюжетні, ігри-вправи тощо), взаємоопитування в парах, творчі роботи різних форм і тематики.

До інтерактивних методів навчання української мови (за професійним спрямуванням) належать: самостійна робота під контролем викладача, проблемні та творчі завдання, робота в парах, запитання від студента до викладача і навпаки. Як показує наш досвід, застосовуючи ці методи, студент змушений активно здобувати, переробляти й реалізовувати навчальну інформацію, подану в такій дидактичній грі, яка забезпечує об'єктивні й значно вищі, порівняно з традиційними (пасивними) методами, результати навчання.

Треба зазначити, що ігри – один з найактивніших методів навчання мови, який забезпечує не лише розвиток українського мовлення, формування й вдосконалення навичок і умінь комунікації українською мовою в різноманітних близьких до реальних ситуаціях, але й підвищенню зацікавленості студентів у вивченні української мови (за професійним спрямуванням). Викладач у грі може займати такі позиції: бути центром гри, її керівником та режисером; виконувати функції одного з гравців; бути стороннім спостерігачем.

Наведемо приклади застосування найпоширеніших інтерактивних методів навчання на заняттях української мови (за професійним спрямуванням).

Бліц-опитування (інтерактивну гру «Мікрофон») доцільно використати на етапі цілевизначення та планування заняття після оголошення теми й вступного слова викладача: «Скажіть, чого ви очікуєте від заняття, зважаючи на його тему. Ручка чи олівець виконуватимуть роль уявного мікрофона. Слово

надається тільки тому, хто отримує уявний мікрофон. Ваші відповіді мають бути лаконічними і швидкими, вони не коментуються й не оцінюються».

Обов'язковим є візуальне сприйняття теми. Використання технології «Мікрофон» буде доречним під час вивчення теми «Стійкі словосполучення в українській мові. Фразеологічні звороти, їх використання у професійному спілкуванні. Джерела української фразеології».

Узагальненню й вдосконаленню знань з орфографії, лексикології, фразеології, документознавства тощо сприяє гра «Знайди пару». Найчастіше практикуємо цю гру на етапах узагальнення й систематизації вивченого матеріалу, повторення на початку уроку та як орфографічну розминку. Цінність гри «Знайди пару» в тому, що вона вимагає від студентів застосування багатьох правил.

На дошці або на екрані (див. рис. 1) в колонку записано слова. Наприклад, синоніми – власне українські й запозичені слова. Потім ці слова читаються, з'єднуються стрілочками, пояснюється, обґрунтовується, чому підібрано саме це слово в пару.

Можливий ускладнений варіант гри. У словах складних для написання, зображених на дошці чи екрані, пропущено літери. На учительському столі лежать картки, на яких теж слова із пропущеними літерами. Викликаний студент бере картку, міркуючи, куди записати слово, вставляє пропущені літери. Іноді можна проводити цю гру у формі змагань між двома командами. Перемагає команда, яка допустила менше помилок. Гра «Знайди пару» допомагає розвивати у студентів аналітичні здібності, формувати орфографічну пам'ять, навички знаходити мовні орфографічні явища, підвищує свідомість у застосуванні правил. Цю гру можна проводити як в усній, так і в письмовій формах.

Вона сприяє підвищенню зацікавленості студентів у вивченні української мови (за професійним спрямуванням).

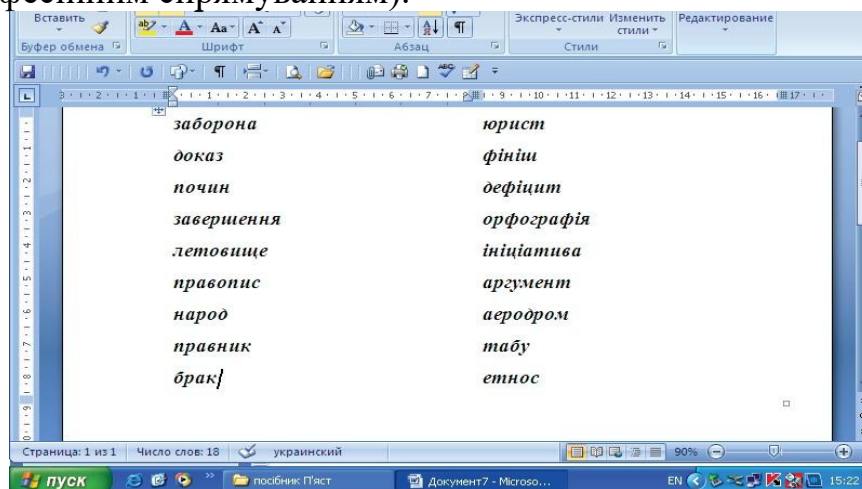

Рис. 1. Зображення з екрана

Гра-змагання. За п'ять хвилин написати якомога більше прикладів до вивченої теми, створити словниковий диктант, який потім напише студентська група. Наприклад: «Правопис прислівників»,

«Правопис слів іншомовного походження». Можна також дати завдання укласти тематичний словничок («Ділова телефонна бесіда», «Публічна промова»,

«На нараді»). Завдання можна ускладнити, запропонувавши ввести записані слова у словосполучення чи речення.

Гра «Четвертий зайвий». Завдання гравців – проаналізувати запропонований ряд із чотирьох елементів і назвати зайвий, тобто той, у якого немає ознаки, властивої іншим (див. рис. 2).

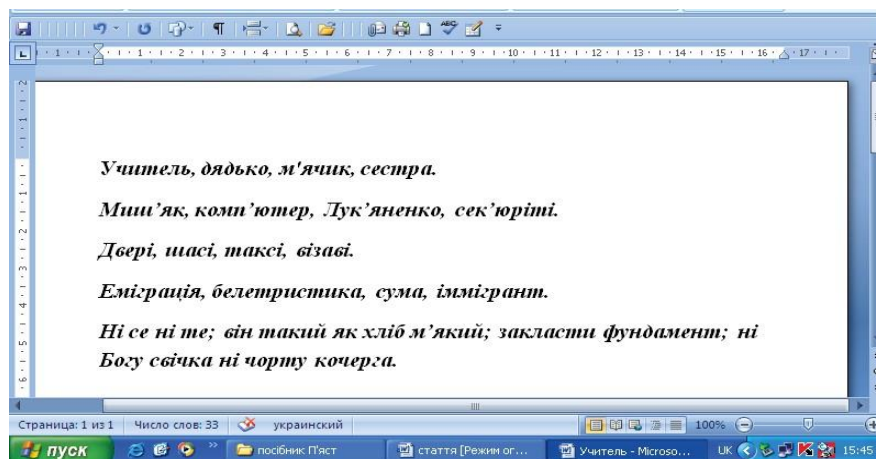

Рис. 2. Зображення з екрана

Свою відповідь студент обов'язково пояснює, тому що принципів відбору є кілька.

Учитель, дядько, м'ячик, сестра (назва неістоти серед назв істот, слово з апострофом).

Миш'як, комп'ютер, Лук'яненко, сек'юріті (власна назва серед загальних, слово українського походження серед запозичених).

Двері, шасі, таксі, візаві (відмінюваний іменник серед невідмінюваних, слово українського походження серед запозичених).

Еміграція, белетристика, сума, іммігрант (іменник у формі чоловічого роду серед іменників у формі жіночого роду, іменник з подвоєнням).

Ні се ні те; він такий як хліб м'який; закласти фундамент; ні Богу свічка ні чорту кочерга (відмінність у значенні, фразеологізм еквівалентний дієслову, решта – іменнику).

Вироблення умінь і навичок комунікативно виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях під час сприймання, відтворення і створення власних висловлювань з дотриманням українського мовленнєвого етикету – одне з головних завдань навчання української мови (за професійним спрямуванням).

Заняття з української мови потрібно будувати так, щоб кожен з проведених видів роботи виконував свою роль у формуванні певного комунікативного вміння, щоб студенти успішно оволодівали і

діалогічним, і монологічним мовленням, спираючись на знання граматики, ситуацію спілкування, набували культури мовлення і спілкування. Програмою передбачено моделювання діалогів відповідно до запропонованої ситуації спілкування, що повністю відповідає меті й змісту сучасної мовної освіти та

комунікативно-діяльнісному підходу до навчання. Відбувається навчання шляхом дій (чим ближча ігрова діяльність студентів до реальної ситуації, тим вища її навчально-пізнавальна ефективність).

Ігрова модель навчання покликана реалізовувати, окрім основної дидактичної мети, ще й інші завдання: допомогти розвинути творчу уяву; надати можливість зростанню навичок співробітництва в соціальному аспекті; можливість висловлювати свої думки.

Рольова гра – імітаційна форма активного навчання, що потребує менших затрат часу на її розробку та впровадження, і при розв'язанні психолого-педагогічних завдань і ситуацій є надзвичайно ефективною. Головна мета застосування цієї форми – розвиток у студентів аналітичних здібностей, прищеплення вмінь приймати правильні рішення.

Арсенал інтерактивних ігор досить великий, але найпоширенішими з них є **моделюючі**. Кожна така гра відбувається за певною схемою: студенти «вводяться» в ситуацію, на основі якої вони отримують нове завдання і виконують відповідні ролі. А після завершення сценарію – обговорення, рефлексія того, що відбулося, усвідомлення студентами отриманого досвіду на теоретичному рівні.

Рольові ігри ситуативного характеру створюють сприятливий психологічний та емоційний настрій, атмосферу вільного спілкування та співробітництва викладача і студентів. За допомогою таких завдань (стандартних і нестандартних мовленнєвих ситуацій) педагог спонукає студентів до роздумів, пошуку рішень для нових мовленнєвих завдань, формування навичок мовленнєвого етикету, розвиває в них необхідність у самовираженні, саморозкритті й самореалізації через різні види творчості.

Створення ситуативних завдань є наслідком практичної реалізації теорії мовленнєвої діяльності з метою формування у студентів мовленнєвих умінь:

- урахування ситуації спілкування, адресата мовлення, мети та місця спілкування;
- уміння формувати задум майбутнього висловлювання та використовувати необхідний зібраний лексичний і граматичний матеріал;
- уміння сформулювати тему, основну думку, форму та стиль висловлювання;
- уміння добирати потрібні мовні засоби для користування (синоніми, антоніми) з урахуванням всіх складників мовленнєвої ситуації.

Система ситуативних вправ має ряд переваг над звичайними навчальними вправами, тому що сама ситуація мовленнєвого спілкування сприяє усвідомленню основних граматичних понять, а вирішення граматичного завдання стимулює мовленнєву творчість. Доречними видаються такі завдання ситуативно-моделюючого характеру: привітання, комплімент; ввічлива відмова, неконфліктне заперечення; ввічливе попередження й нагадування; інтерв'ю; оголошення; реклама. На дошці чи на екрані – завдання (див. рис. 3).

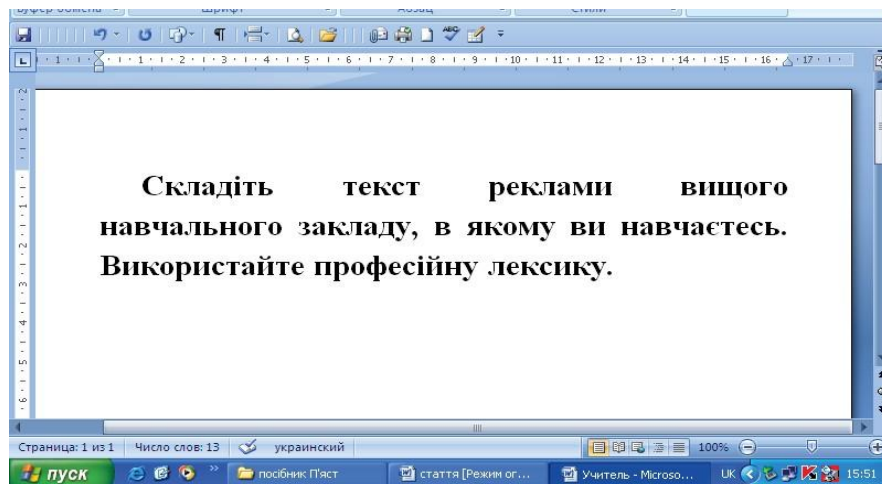

Рис. 3. Зображення з екрана

Ситуативно-моделюючі завдання на заняттях української (за професійним спрямуванням) мови відіграють важливу роль у процесі формування комунікативних умінь студентів, їхніх навичок культурного спілкування, оскільки ці завдання є проміжним етапом між теоретичними знаннями і практичним використанням у щоденних життєвих ситуаціях.

Висновки

Отже, зі застосуванням інтерактивних технологій виграє весь навчально-виховний процес, бо вони дають можливість залучити кожного учасника до обговорення проблеми, а це сприяє розвитку критичного мислення, діалогічного мовлення, уміння доводити. Студенти набувають навичок співпраці, колективного пошуку рішень, беруть активну участь у навчанні та передачі своїх знань іншим людям. Таким чином досягається головна мета інтерактивного навчання: «Те, що я чую, я забуваю. Те, що я бачу й чую, я трохи пам'ятаю. Те, що я чую, бачу й обговорюю, я починаю розуміти. Коли я чую, бачу, обговорюю й роблю, я набуваю знань і навичок. Коли я передаю знання іншим, я стаю майстром» [12, 4].

На основі вивчення використання інтерактивних методів навчання на заняттях української мови (за професійним спрямуванням) можна визначити такі переваги:

1. Забезпечується інтеграція теорії і практики, зменшується відстань між теорією і практикою.
2. Розвиваються навички комунікативного діалогічного спілкування.
3. Зростає зацікавленість студента у використанні додаткової спеціальної літератури.
4. Розвиваються здібності учасників гри приймати рішення за умов неповної інформації; набувається досвід у вирішенні проблемних завдань.
5. Вдосконалюються навички прийняття рішень в умовах обмеженого часу.
6. Забезпечується активна участь студента в колективній справі, інтенсивний обмін досвідом і знаннями між учасниками команд, можливість для кожного з них порівняти свої знання і дії з іншими, а також уміння

скоординувати ці дії.

І хоча інтерактивні технології потребують значної кількості часу для підготовки як студента, так і викладача, проте результат від таких занять стає стимулом для подальшої викладацької роботи з цими методами навчання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ампілогова Л. Інтерактивні технології / Л. Ампілогова // Завуч. – 2004. – № 30. – С. 13–15.
2. Васильєва Н. Застосування інтерактивних методів навчання на уроках предметів гуманітарного циклу / Н. Васильєва // Управління школою. – 2005. – № 34. – С. 18–22.
3. Вишнякова Л. Г. Использование деловых игр в преподавании русского языка как иностранного / Л. Г. Вишнякова. – М. : Изд.-во Моск. ун-та, 1987. – 110 с.
4. Інтерактивні технології на уроках української словесності / Укладач Раїса Оришин. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. – 106 с.
5. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: методичний посібник / Авт.-укл.: Пошетун О., Пирожено Л. – К. : «А.С.К.», 2002. – 136 с.
6. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії / С. О. Караман. – К. : Ленвіт, 2000. – 272 с.
7. Когут О. І. Інтерактивні технології навчання / О. І. Когут. – Тернопіль: Астон, 2005. – 203 с.
8. Освітні технології : навч.-метод. посібн. / [О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.]. – К. : 2001. – 256 с.
9. Попова О. Ділова гра у роботі над мовленнєвою культурою студентів (до проблеми інтеграції курсів) / О. Попова // Українська мова і література у школі. – 2005. – № 4. – С. 50–52.
10. Рухленко Н. М. Игра «Определи пару» / Н. М. Рухленко // Русский язык в школе. – 2004. – № 3. – С. 60–61.
11. Шевцова Л. С. Методика застосування мовленнєвих ситуативних завдань: методичний посібник / Л. С. Шевцова. – Житомир, 2004. – 94 с.
12. Щербина В. І., Волкова О. В., Романенко О. В. Інтерактивні технології на уроках української мови та літератури / В. І. Щербина, О. В. Волкова, О. В. Романенко. – Х. : Вид. група «Основа», 2005. – 96 с.

Мовленнєва ситуація як активна форма навчання майбутніх менеджерів туризму

Савчак І. В. Мовленнєва ситуація як активна форма навчання майбутніх менеджерів туризму.
Наука і освіта. 2010. № 7. С. 222–224.

Сучасна геополітична ситуація вимагає виховання якісно нового покоління спеціалістів туристичної сфери. Туризм сьогодні став невід'ємною частиною життя мільйонів людей. Він вносить вагомий вклад у становлення економічної і культурної співпраці, досягнення взаєморозуміння між народами. Динамічний розвиток туризму в Україні ставить високі вимоги до рівня підготовки кадрів для цієї галузі. Люди, зайняті у сфері туристичного бізнесу, мають бути зорієнтовані на клієнта. Вони самі є свого роду частинкою туристичного продукту, який пропонується. Для успішного розв'язання цієї проблеми необхідні фахівці, які б добре володіли українською мовою взагалі, й професійним мовленням зокрема. Тому сьогодні система освіти потребує нових підходів щодо підготовки майбутніх спеціалістів сфери туризму, які б володіли теоретичними знаннями з фахових дисциплін і практичними вміннями професійного мовлення.

У цьому контексті сьогодення вимагає щонайскорішого перегляду підходів до викладання навчальної дисципліни "Українська мова (за професійним спрямуванням)", оновлення змісту і методів навчання. Акцент переноситься на формування навичок професійної комунікації, розвиток культури мови, мислення і поведінки особистості. Зміст дисципліни покликаний сформувати мовну особистість, обізнану з культурою усного і писемного мовлення, яка вміє в повному обсязі використовувати набуті знання, вміння і навички для оптимальної мовної поведінки в професійній сфері.

Майбутнім фахівцям сфери туризму мова потрібна не як сукупність правил, а як система світобачення, засіб культурного співжиття в суспільстві, самоформування і самовираження особистості.

На сьогодні активізується тенденція посилення комунікативної спрямованості навчального процесу, простежується прагнення наблизити його до реальних ситуацій професійного спілкування. На це вказують дослідження науковців Л. Головатой, Л. Лучкіної, В. Михайлюк, Л. Романової, Н. Юрійчук та ін., які зазначають, що розвиток професійного мовлення є важливою передумовою для особистісних та професійних контактів.

Мета статті: розкрити вплив мовленнєвих ситуацій на розвиток професійного мовлення майбутніх менеджерів туризму.

Поняття "професійне мовлення" ми розглядаємо, як комунікацію на професійні теми в усній і письмовій формах. Це не лише сукупність професійно забарвлених одиниць мови, але і багатожанровий її різновид. Усі мовні жанри, що склалися в професійній сфері спілкування, можуть бути визначені як професійне мовлення.

Натомість, недостатній рівень володіння професійним мовленням створює певні труднощі не лише при вивченні спеціальних дисциплін, а й у реальній професійній діяльності. Чим досконаліше майбутній спеціаліст сфери туризму оволодіє професійним мовленням, тим вищий буде рівень його кваліфікації.

Сучасний освітній простір вимагає постійного дотримання принципу комунікативності, тобто, навчальний процес слід організовувати таким чином, щоб змоделювати риси реального процесу комунікації. Саме за цієї умови

студенти мають змогу вдосконалити мовленнєві навички та уміння, відчуті особливості здійснення фахової комунікації.

Професійне мовлення працівників туристичної сфери є складником їх фахової діяльності. Реальний процес, який відбувається у мовленні, на думку О.Леонтьєва, це не встановлення відповідності між мовленням і "зовнішнім світом", а встановлення відповідності між конкретною ситуацією, яка підлягає позначенню в діяльності, з одного боку, і висвітленням – з іншого [2].

Робота над розвитком професійного мовлення спеціалістів сфери туризму на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) повинна здійснюватися з урахуванням специфіки формування професійних умінь менеджерів туризму (вміння проводити обговорення проблем загальнонаукового та професійно-орієнтованого характеру, що має на меті досягнення порозуміння; вміння проводити усний обмін інформацією в процесі повсякденних ділових контактів з метою отримання інформації, необхідної для вирішення певних завдань діяльності; вміння будувати діалог за змістом тексту тощо).

Неабияке значення для розвитку професійного мовлення майбутніх спеціалістів сфери туризму має ситуативність. Створення цікавих і актуальних мовленнєвих ситуацій на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) сприяє поглибленню інтересу студентів до вивчення дисциплін і формує навички професійного спілкування.

Проведене нами анкетне опитування серед студентів третіх курсів засвідчило зацікавленість студентів виконанням ситуативних завдань. Перевагу цьому виду роботи в процесі вивчення української мови надали 78% студентів. Варто зазначити, що в процесі навчання нас цікавили не будь-які фахові ситуації, а лише ті, що спонукають до мовлення.

Словник лінгвістичних термінів визначає мовленнєву ситуацію як: "ситуацію, в якій відбувається мовленнєве спілкування" [5, с.413].

Мовленнєва ситуація, за визначенням методистів (П. Б. Гурвич, В.Л.Скалкін, Н.К.Скляренко), це така динамічна система взаємовідносин тих, хто спілкується, яка базується на відображенні об'єктів і подій зовнішнього світу, породжує потребу до цілеспрямованої діяльності у вирішенні мовленнєво- мисленнєвих задач і живить цю діяльність. Це ситуація, на яку людина реагує вербальною дією, проте вона здебільшого включає і невербальні дії. Вона виникає спонтанно або планується попередньо суб'єктом мовленнєвої дії. Глибоке усвідомлення ситуації поліпшує якість мовленнєвого повідомлення, оскільки в кожному повідомленні відображається взаємодія об'єктивної дійсності, мислення і мовлення. В цьому і ми вбачаємо зміст використання навчально - мовленнєвих ситуацій.

Мовленнєві ситуації поділяються на природні і штучні або, за термінологією В.Л.Скалкіна, – навчальні [4]. Природні мовленнєві ситуації виникають досить часто. Проте, на жаль, коло таких ситуацій обмежене. Вони не можуть забезпечити активізацію всього мовного матеріалу, що передбачений програмою.

Навчальна мовленнєва ситуація відрізняється від природної способом створення мовленнєвого стимулу, без якого мовленнєвий акт взагалі неможливий. У природній ситуації цей стимул створюється самими обставинами дійсності, а в навчальній – словесно. Навчальна мовленнєва ситуація – це ефективний засіб розвитку усно-мовленнєвих навичок і вмінь. По-перше, вона ставить студентів в умови, близькі до умов реального словесного мовленнєвого спілкування. Це підвищує їхню зацікавленість, вони переконуються в тому, що можуть реалізувати свої мовні можливості в акті мовленнєвого спілкування. По-друге, в навчальній мовленнєвій ситуації можна активізувати весь якісно-граматичний матеріал, що вивчається, таким чином, щоб він виступав засобом вирішення якихось немовних, комунікативних завдань, а це, у свою чергу, сприяє кращому засвоєнню самого матеріалу. По-третє, за допомогою навчально-мовленнєвих ситуацій розвивається уява.

Ситуація може містити в собі протиріччя, які повинні бути усунутими в процесі діяльності. Така ситуація називається проблемною. Динамічність ситуації залежить від активності комунікантів, їхньої зацікавленості у спілкуванні, більшій або меншій інформованості одного або всіх, спільності інтересів у спільній діяльності, їхнього ставлення один до одного і до ситуації, в якій вони перебувають і часто самі створюють своїми вчинками.

Навчальна мовленнєва ситуація покликана забезпечити потреби студентів у мовленнєвому спілкуванні і повинна передбачати сукупність життєвих умов, що спонукають до вираження думки, використовуючи при цьому певний мовний матеріал. У навчальному процесі вона повинна слугувати: одиницею змісту навчання; способом організації матеріалу; критерієм організації системи вправ. Від природної така ситуація, за словами В.Л.Скалкіна, відрізняється: певною деталізацією обставин оточуючої нас дійсності; наявністю вербального стимулу; можливістю багаторазового відтворення [4].

Мовленнєва ситуація як "тло для мовленнєвих дій, стимул для дійсності, служить стимулом для мовленнєвої дії" [3]. Мовленнєві ситуації – це той місток, який поєднує теоретичні знання з практичними. Отже, навчальна ситуація є основою для реалізації професійних завдань і формування необхідних мовленнєвих умінь і навичок. На думку, О.О. Леонтєва, необхідно формувати ті мовленнєві вміння, "які саме роблять мовлення відповідним конкретній меті, придатними для вирішення певного завдання" [2]. На нашу думку, саме штучно створені навчальні мовленнєві ситуації на основі природних здатні забезпечити виродження власне мовленнєвих умінь, бо саме вони дають вимушений стимул у процесі мовлення.

Важливе значення при роботі над мовленнєвими ситуаціями зі студентами туристичної діяльності мають емоційна забарвленість та спонтанність мовлення. Наприклад, працюючи над темою "Культура усного фахового спілкування", ми пропонуємо студентам підготувати: розважальну програму для туристів, інформацію про традиційні подарунки з України. Ці завдання викликають у студентів зацікавленість, бажання перемогти, активізується не лише розвиток професійного мовлення, а й бажання самовдосконалення.

Працюючи над розвитком професійного мовлення майбутніх спеціалістів сфери туризму, необхідно враховувати, що професійне мовлення повинно передбачати формування системи інтегрованих професійних знань та умінь, зокрема мовної спеціалізації, найтіснішого зв'язку курсу мови з профільюючими дисциплінами, у координації викладання фахових дисциплін та української мови. Врахування міждисциплінарних зв'язків є одним із способів паралельного і взаємопов'язаного навчання мові і професії. Наприклад, при вивченні теми "Форми колективного обговорення професійних проблем" студентам пропонується спланувати екскурсію: "Визначні пам'ятники Прикарпаття".

Не можна нехтувати і той факт, що розвиток професійного мовлення студентів сфери туризму відбувається в міжособистісних ситуаціях. Тому показником високого рівня професійного мовлення майбутніх менеджерів туризму буде рівень адекватного сприйняття ситуації та швидкість мовленнєвого реагування. Це вимагає додаткової уваги з боку викладача при виборі ситуативних мовленнєвих завдань. Наприклад, "Розмова з туроператором". При виконанні цього завдання студенти повинні продемонструвати не лише володіння фаховими та мовленнєвими знаннями, а й уміння переконувати співрозмовника, інтуїтивно відчувати його настрій, спілкуватися не лише на вербальному, а й на емоційному рівнях.

Не менш важливим у діалоговій комунікації є вміння побудувати і провести ділову бесіду. Ділова бесіда за Л. Введенською та Л.Павловою, форма спілкування, яка передбачає обмін думками, поглядами, точками зору, власною позицією, інформацією, яка спрямована на вирішення тієї чи іншої проблеми [1]. У процесі такої бесіди студенти водночас розвивають і професійне мислення. Ситуації ділового спілкування ми ділили на дві групи: ситуації безпосереднього та опосередкованого ділового спілкування. До безпосередньої ділової комунікації ми віднесли вміння повідомляти інформацію, проводити ділові переговори, спілкуватися по телефону і т. ін.

Нами створено й апробовано низку ситуативних вправ, спрямованих на розвиток усного мовлення майбутніх спеціалістів сфери туризму. Усі вправи та ситуації умовно можна розділити на чотири групи.

Перший вид вправ передбачає складання діалогів фахового спрямування. Наприклад, прийняти замовлення по телефону, забронювати номер у готелі, змінити бронювання номеру, винайняти машину).

Другий вид вправ передбачає підготовку монологічних виступів. Наприклад, підготуйте доповідь: "Розвиток зеленого туризму в Карпатському регіоні", продовж висловлювання: "Зелений туризм – найпоширеніший відпочинок Українців" тощо.

Третій вид вправ – рольові ігри, які передбачають глибоке володіння не лише мовленнєвими, а й фаховими знаннями. Наприклад: гра "Переваги і недоліки різного виду відпочинку".

Четвертий вид вправ – творчі завдання з використанням відеотехніки та інформаційних технологій. Цей вид вправ спрямований не лише на розвиток мовленнєвих умінь та навичок майбутніх спеціалістів туристичної сфери, а й

передбачає залучення творчого потенціалу студентів. Наприклад: підготувати відеоролик про план розвитку одного з регіонів України, використовуючи в його текстовій частині ключові слова.

У ході експерименту підтвердилось, що знання граматики української мови та володіння професійною лексикою не є достатнім для здійснення професійної комунікації. Більшість студентів відчували труднощі під час виступу перед аудиторією, роботі у групах та обговоренні проектів. Часто студенти відмовлялися від виконання вправ, посиляючись на дискомфорт та небажання виглядати смішно перед одногрупниками.

Висновки. Отже, оволодіння досконалим професійним мовленням допоможе сьогodнішньому студентові туристичної галузі стати кваліфікованим спеціалістом. Перспективу подальшого дослідження ми вбачаємо в розробці системи ситуативних рольових ігор для майбутніх менеджерів туризму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Введенская Л. А. Культура и искусство речи. Современная риторика / Л. А. Введенская, Л. Г. Павлова. – Ростов н/д., 1999. – С. 33.
2. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М.: Просвещение, 1969. – 214 с.
3. Пассов Е. И. Учебное пособие по методике обучения иностранному языку / Е. И. Пассов. – Воронеж: ВГПИ, 1975. – 283 с.
4. Скалкін В. Л. Вправи з розвитку усного комунікативного мовлення / В.Л. Скалкін. – К. : Рад. школа, 1978. – 129 с.
5. Словарь лингвистических терминов / [сост. О.С. Ахматов]. – 2-е изд., стереотип. – М.: Сов. энциклопедия, 1969. – 607 с.

Подано до редакції 19.05.10

РЕЗЮМЕ

Статтю присвячено розвитку професійного, зокрема усного, мовлення майбутніх менеджерів туризму на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням).

Ключові слова: професійне мовлення, мовленнєві ситуації, ігрові мовленнєві ситуації.

РОЗДІЛ 6

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Професійний дискурс і мовна особистість студента ВНЗ нефілологічного профілю

Дроздова І. П. Професійний дискурс і мовна особистість студента ВНЗ нефілологічного профілю. *Вісник Львівського університету. Серія Філологічна*. 2010. № 50. С. 212–221.

ПРОФЕСІЙНИЙ ДИСКУРС І МОВНА ОСОБИСТІСТЬ СТУДЕНТА ВНЗ НЕФІЛОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ

У статті досліджується професійний дискурс і мовна особистість студента нефілологічного профілю, що формуються у процесі навчання української мови у вищій школі.

Ключові слова: професійний дискурс, мовна особистість студента, об'єктивні і суб'єктивні чинники формування мовної особистості, методика викладання української мови у вищій школі, мовна культура, мовленнєва діяльність, професійна мовнокомунікативна компетенція.

Успіх мовного професійного спілкування, грамотного українськомовного професійного мовлення залежить від мовця як особистості, його знання сучасної української літературної мови як основи мови професійного спілкування, уміння використовувати ці знання і втілювати інформацію в текст та дискурс залежно від мети, мовної ситуації тощо.

Проте проблема формування професійного мовлення засобами української мови з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності тих, хто навчається, так і не стала предметом усебічного висвітлення науковців, хоча примножено із питань викладання курсів “Ділова українська мова”, “Українська мова (за професійним спрямуванням)”, що можуть слугувати теоретичним підґрунтям у дослідженні цієї проблеми.

Професійне мовлення в нашому дослідженні трактується ширше, ніж мова фаху, воно розглядається як вид діяльності людей окремої сфери знань, що знаходить вияв у користуванні мовою конкретної галузі в усній і писемній формах. Його формування ґрунтується на удосконаленні мовленнєвої діяльності, основу структури якої становить мовленнєва ситуація, а її кінцевим результатом є не тільки текст, а й дискурс.

Ф. Бацевич під дискурсом розуміє “сукупність мовленнєво-мисленнєвих дій комунікантів, пов'язаних із пізнанням, осмисленням і презентацією світу мовцем й осмисленням мовної картини світу адресанта слухачем (адресатом)”

[3, с. 138]. Професор вважає дискурс одночасно живим процесом спілкування і найзагальнішою категорією міжособистісної інтеграції.

У дискурсі мовлення може супроводжуватися мімікою, жестами, емоційно-експресивним впливом на мовця, тому дискурс визначається в певних формах функціонування мови – інтерв'ю, екзаменаційному діалозі, у професійному спілкуванні: робочому інструктажі, диспетчерській або оперативній нараді тощо.

Дискурс є мовленням в аспекті події, пронизаним екстралінгвістичними, соціокультурними, психологічними, професійними й іншими чинниками. Ситуація в дискурсі – це вид репрезентації знань, які залежать від особистого досвіду учасників комунікації. Оскільки природна узгодженість використання мовленнєвих одиниць (слів, словоформ, висловлювань) у дискурсі зумовлюється ситуацією, то відповідно основним принципом їх добору є ситуативно-тематичний. Такий підхід до навчання насамперед обумовлений професійною діяльністю майбутніх фахівців і забезпечує розуміння особливостей функціонування мовленнєвого матеріалу в природних умовах, адекватність володіння монологічним мовленням.

На нашу думку, саме дискурс є “середовище” для професійного спілкування, той простір, у якому циркулюють різні фахові дискурси, створюються нові на перехрестях інших дискурсів, що є одночасно частиною цього професійного простору. При цьому дискурс як комунікативний процес не має чітко окреслених меж, він взаємодіє з іншими професійними дискурсами, переходить у взаємонакладання одного дискурсу на інший. Отже, відокремити один дискурс від іншого можна лише теоретично, абстрагуючись від тих або інших параметрів, оскільки дискурс, на відміну від тексту, – поняття відносне, яке є скоріше суб'єктивним, оскільки пов'язано безпосередньо з процесом спілкування за фахом, яке індивідуальне, суб'єктивне, неперервне, якщо ми говоримо про постійність циркуляції виробничої інформації в середовищі професійної діяльності людини.

Таким чином, компонентами мовного професійного спілкування є:

- особистісний чинник у професійному спілкуванні;
- мова як засіб професійного спілкування, формування і розвитку професійного мовлення;
- текст або дискурс (зв'язаний текст у єдності з позамовними, зокрема прагматичними, соціокультурними, психологічними й іншими чинниками, або текст в аспекті подій чи мовлення як цілеспрямована соціальна дія чи компонент взаємодії людей і механізмів їх свідомості) як мовне втілення інформації під час професійного спілкування.

Зв'язок між способами організації дискурсу і здібностями особистості організовувати професійний дискурс, тобто дискурсними здібностями особистості фахівця, є взаємообумовленим. Якщо за вихідне взяти дискурсні здібності особистості, то з деякою часткою впевненості можна прогнозувати породження особистістю певного дискурсу за професійним спілкуванням. У свою чергу спосіб організації конкретного дискурсу дозволяє передбачати певні

здібності особистості, що реалізуються у професійному дискурсі. Особистість, яка має сукупність дискурсних здібностей на рівні всіх “фаз інтелектуального акту” (О. Леонтьєв), а саме: орієнтування і планування мовленнєвих і немовленнєвих дій, формування плану дії у мовленнєвій формі, контролю і коректування (за необхідності) мовленнєвих дій [11, с. 226-228], можна назвати мовною особистістю [10, с. 38, 243].

У сучасній науковій парадигмі особистість постає у двох іпостасях: з одного боку, як суб’єкт дискурсу – носій певного стилю вербальної поведінки (В. Богданов, Ю. Ваозонін, І. Зайцева), а з іншого, як “власник” неповторної концептуальної мовної особистості (Ю. Караулов), у якій структура мовної особистості постає як єдність лексикону, тезаурусу та прагматикону, започаткувала комунікативно-когнітивні дослідження мовних особистостей (М. Ситнікова, І. Шевченко, А. Юнаківська).

Поняття мовної особистості різні автори, такі, як О. Залевська, Ю. Караулов, В. Нерознак, Л. Крисін, Л. Паламар, А. Шахнарович та ін., трактують по-різному, але оптимальним визначенням можна вважати формулювання: “це сукупність здібностей і характеристик людини, які обумовлюють створення і сприйняття ним мовленнєвих творів, тобто текстів, які розрізняються за ступенем структурно-мовної складності, глибини і точності відображення дійсності, певною цілеспрямованістю” [18, с. 168]. У цьому визначенні поєднано здібності людини з особливостями текстів, які вона сама створює.

Поняття мовної особистості пов’язане також із роботами Л. Вайсберга, В. Виноградова, Ф. де Соссюра, який зокрема вважав, що за кожним текстом приховується певна мовна система [15]. Ю. Караулов вносить корегування в цю тезу: “за кожним текстом стоїть мовна особистість” [10, с. 3], тобто в центрі уваги опиняється як мовець, так і слухач (адресант і адресат). Також до комунікативних параметрів мовної особистості належать комунікативні тактики і стратегії, що зумовлено потребами мовної особистості в самовираженні й самоствердженні. Індивідуальні тактики і стратегії професійного дискурсу та комунікативний підхід, у якому стратегії є організаційним засобом комунікації (Р. Стенберг, Д. Міллер, О. Залевська, Н. Формановська, О. Іссерс, С. Лебединський, О. Любашенко тощо), скеровані на досягнення необхідного впливу на конкретного адресата дискурсу.

Поняття “мовна особистість”, уведене академіком В. Виноградовим, сьогодні активно досліджується у працях багатьох учених (Ф. Бацевич, Г. Богин, Ю. Караулов, І. Халєєва тощо). “Індивідуалізована свідомість є інтерналізована у своїй аксіологічній сутності і сформована (присвоєна) у своїй мовній формі суспільна свідомість мовного колективу, мовної спільноти” [8; 9]. Це таке співвідношення когнітивної і мовної свідомості, де останнє є вербально-оформлене віддзеркалення дійсності. Саме в такому розумінні мовна свідомість – це форма існування людини розумної, яка спілкується, зокрема у професійній діяльності, людини як соціальної істоти, як особистості. У цьому плані, на думку психологів, можна говорити про мовну особистість, яка, згідно

з Ю. Карауловим, містить у собі вербально-семантичний, когнітивний і прагматичний рівні [10].

Одиниці когнітивного рівня складаються в більш або менш систематизовану “картину світу”, що віддзеркалює систему цінностей.

Типологія становлення мовної особистості за ступенем розвитку дискурсивного мислення належить Г. Богіну [5, с. 6], який виділяє 5 рівнів володіння рідною мовою:

- 1) рівень правильності – 6-7 років;
- 2) рівень швидкості або інтеріоризації – 10-11 років;
- 3) рівень насиченості – 15-16 років.

Наступні два рівні, на думку автора, визначаються не віком, а культурою спілкування: 4) адекватний вибір; 5) адекватний синтез.

Не тільки вік, але й рівень освіти, знання інших мов, окрім рідної, володіння професійним мовленням є чинниками подальшого, вищого розвитку й удосконалення мовної особистості. У ході формування й удосконалення професійного мовлення розвиток і саморозвиток мовної особистості має відбуватися, на нашу думку, за трьома основними напрямками:

а) формування і розвиток професійної лінгвістичної компетенції за рахунок засвоєння знакової системи української мови і становлення лінгвістичної компетенції фахівця у своїй галузі діяльності;

б) удосконалення когнітивного стилю діяльності (спочатку навчальної, а потім професійної) шляхом засвоєння й розвитку нових форм сприйняття й інтерпретації різних явищ дійсності. Це завдання здається реальним, якщо когнітивний стиль розглядається як “існуючі в етносі і присвоєні індивідом у процесі його соціалізації способи осмислення абстрактних і предметних сфер, опосередковані психічною архітектонікою цього індивіда, характером його соціогенеза і свідомо-вольовим фактором” [1, с. 28-31; 2, с. 4]. Розвиток цього стилю виступає як рішення проблеми розширення не тільки мовної картини світу, засвоєння деяких її особливостей, характерних для носіїв української мови, а також розвитку нових форм учіння і пізнання, формування мови спеціальності;

в) розвиток мотиваційно-ціннісної сфери особистості, пов’язаної з ознайомленням і критичним сприйняттям систем цінностей мови і культури, розширенням світогляду, формуванням нового світосприйняття – світосприйняття мовця-професіонала, досконалого знавця мовної специфіки своєї спеціальності, білінгва і полілінгва.

Мовну особистість можна охарактеризувати з позицій мовної свідомості й мовленнєвої поведінки за фахом, тобто з позицій лінгвістичної концептології і теорії дискурсу. Мовна особистість опредмечується в мовленнєвій професійній діяльності, тобто у процесах говоріння (слухання) і письма (читання). На думку О. Залевської, мовленнєва діяльність і мовленнєва організація людини тісно взаємопов’язані, але все ж таки можуть бути протиставлені як явище і сутність, причому трояка модель мовних явищ –

мовленнєва діяльність, мовна система, мовний матеріал – закономірно розуміються як чотиричленне утворення [7, с. 30].

На формування мовної особистості впливають чинники як об'єктивні, незалежні від особи мовця, так і суб'єктивні.

До об'єктивних чинників належать:

- стан самої мови, її унормованість і наступна кодифікація, рівень розвитку і досконалість її підсистем, стилістична диференціація, отже, придатність мови як мовної картини особи і світу для забезпечення всіх мовних потреб громадянина;

- сприятлива для життя і розвитку певної мови суспільно-політична ситуація;

- традиція суспільного використання мови;

- повноцінне функціонування мови в усіх сферах життя: державницькій, політичній, правовій, економічній, науковій, освітній, культурно-мистецькій, творчій, виробничій, побутовій та ін.

До суб'єктивних чинників, що впливають на формування мовної особистості, відносимо:

- здатність мовця здобувати мовну освіту й досконало володіти мовою;

- внутрішню готовність мовця здобувати мовну освіту і мовне виховання та досконало оволодівати мовою;

- моральну потребу мовотворчо вдосконалювати і виражати свою особистість;

- розуміння мовних обов'язків громадянина і виконання їх;

- активне ставлення до мови, належний рівень мовної культури [19, с. 32-33].

Зауважимо, що до позитивної відповіді на питання, чи формують мовну особистість наша середня і вища школи так, як формують, скажімо, російську мовну особистість у Росії чи польську – в Польщі, ще далеко. Окрім згубної для української мови ідеологічної і практичної русифікації українського суспільства протягом століть, є ще й інші причини. Передусім це неусвідомлення державними освітніми ідеологами того, що українська мовна освіта й виховання потрібні у вищій школі не тільки філологам і журналістам, а й студентам усіх без винятку фахів. Українська мова як державна мова України повинна бути у вищих навчальних закладах не тільки навчальним предметом, а й мовою викладання і навчання всіх фахових дисциплін, засобом спілкування та оволодіння професійною майстерністю, культурним середовищем.

Однак, на нашу думку, немає загальновстановлених теоретичних засад і методичних орієнтирів для розв'язання тих проблем, що постали у зв'язку з державністю України, реформуванням освітньої проблеми в руслі Болонської системи і кредитно-модульного навчання, наскрізною мовною освітою і мовним вихованням. Складається ситуація, що у вищій школі до навчальної програми з української мови додають те, чого не торкалися в середній школі. Це вихід малоефективний і несучасний, не відповідає жодним вимогам ані суспільства, ані професійної освіти.

Запровадження курсу “Ділова українська мова” у ВНЗ нефілологічного профілю на початку 90-х років не тільки не вирішив, а й ускладнив питання формування мовної особистості фахівця. Уведений курс “Українська мова (за професійним спрямуванням)”, або “Українська мова (за професійним спілкуванням)”, методика викладання якого знаходиться ще в руслі розроблення, гостро поставив питання підготовки фахівця сучасного рівня засобами української мови.

Методисти, мовознавці й викладачі-практики мають зосереджувати свою увагу на методиці мовного навчання й виховання у ВНЗ таким чином, щоб не повторювати за циклами методику викладання української мови для середньої школи. Інший контингент і різні цілі навчання у вищій школі порівняно із загальноосвітньою диктують свою специфіку викладання української мови з урахуванням професійних інтересів студентів. Методика викладання української мови у вищій школі має формуватися з двох напрямів: методика викладання української мови на філологічних факультетах і методика викладання української мови для студентів нефілологічного профілю. Особливість першої – посилена увага до формування наукового бачення мови, а не до повторення і доопрацювання шкільного курсу нормативної граматики. Специфіка другої – акцент на прикладному характері української мови як суспільно-національної картини світу, як прагматичної реалізації щоденних інтересів держави, українського суспільства, кожного громадянина, фахівця-професіонала.

Процес формування національної самосвідомості, мовної особистості є складним, багатограним, поступовим і ніяк не обмежується хронологічними рамками. Він починається в родині з материнською мовою, поглиблюється в роки навчання на ґрунті об’єктивних знань про світ, землю, народ, державу. У старших класах загальноосвітньої школи й особливо у вищій школі молоді стають доступними духовно-культурні цінності й надбання нації, приходить усвідомлення не тільки родинного, суспільного, етнічного, а й, головне, духовно-кровного зв’язку зі своєю нацією, її духовною і матеріальною культурою, частішають контакти з іншими народами та їх мовами, – розширюється інформаційно-комунікативний простір. Усе це сприяє утвердженню мовної особистості, тобто мовця, який досконало знає українську мову, усвідомлено творчо володіє нею, сприймає в контексті національної культури як духовну серцевину її, мовця, що користується мовою як органічним засобом самотворення, самоствердження і самовираження, розвитку своїх інтелектуальних і емоційно-вольових можливостей, як засобом соціалізації особи в конкретному суспільстві і здобуття професійної освіти – формування фахівця за обраною професією.

Мовна особистість у процесі становлення і розвитку проходить кілька етапів, щоразу підіймаючись на вищий рівень мовної культури [12, с. 10].

1. Рівень мовної правильності. Його досягають завдяки мовній освіті, тобто вивченню правил користування мовою, її лексикою, граматичними формами, елементами текстотворення тощо. Цей рівень передбачає вироблення

орфоепічних, орфографічних, пунктуаційних навичок, уміння будувати речення, нескладні типові тексти і користуватися ними.

2. Рівень інтеріоризації (лат. *interior* – внутрішній). На цьому рівні виявляються вміння реалізовувати себе у висловленнях відповідно до власного внутрішнього стану; уміння творити і виражати себе засобами мови; володіти основними формами усного і писемного спілкування (монолог, діалог, полілог; опис, розповідь, міркування), певними стилями. Це рівень виразності і комунікативної достатності.

3. Рівень насиченості мовою. Мова мовця характеризується логічністю, предметністю, точністю, виразністю, образністю, багатством мовних засобів. Людина вже володіє жанрами і стилями, текстотворенням.

4. Рівень адекватного вибору. Це рівень комунікативної досконалості. Він передбачає досконале володіння функціональними типами мовлення, стилями літературної мови, а також точну мовну реакцію.

5. Рівень володіння фаховою метамовою: володіння терміносистемами, фразеологією, композиційно-жанровими формами текстотворення, мовними формулами.

6. Рівень мовного іміджу соціальних ролей: політика, державного працівника, керівника, ученого – етичними й естетичними манерами живого мовлення. Два останні рівні є найвищими рівнями формування мовної особистості й мовної культури.

Отже, “культура мови – це сфера взаємодії мови і культури, мови і позамовної дійсності, вживання мови відповідно до вимог національної культури і ситуацій спілкування” [12, с. 11]. Зауважимо, що мовна особистість фахівця і культура мови, на нашу думку, є нерозривними. Навчаючись у вищому закладі освіти, студент переорієнтовується на адекватний обраному фахові вибір засобів спілкування, формується професійна мовна особистість.

Доречно ще раз нагадати, що те, яким чином і якою мірою особистість реалізує свій потенціал професійних дискурсних здібностей, багато в чому залежить від умов комунікативної обстановки і властивостей і ставлення особистості, і про конкретну мовну особистість можна говорити лише у випадку реалізацій у конкретному дискурсі її конкретних дискурсних здібностей за професійним спілкуванням.

Особистість як “культурно-емерджентна сутність” (за Марголіс) [14, с. 103] має сукупність тих якостей, що визначають її мовленнєву поведінку в різних ситуаціях спілкування. Отже, завдання описати структуру дискурсивної діяльності і, відповідно, моделювання типу мовної особистості а ргіогі потребує розгляду цих явищ у контексті культури, у ракурсі виявлення їх специфічних, зокрема професійних і мовних, компонентів. Таким чином, ми можемо говорити про існування професійного дискурсу як дискурсивну іяльність мовної особистості у професійних ситуаціях спілкування.

Розуміння дискурсу як ієрархічно сконструйованої складної структури, яка складається з деяких рівнів, було покладено в основу типології мовних особистостей трирівневої репрезентації дискурсу. Виділяють формально-

семіотичний, когнітивно-інтерпретований і соціально-інтерактивний рівні [16, с. 89–94; 17, с. 45–50]. Ю. Караулов подає типологію в іншій термінології – вербально-семантичний /нульовий/, тезаурусний /перший/, мотиваційно-прагматичний /другий/ [10, с. 60–61]. Кожний із рівнів на етапі породження дискурсу характеризують мовну особистість і в термінах “готовностей” реалізувати ті або інші дискурсні здібності [10, с. 60–62], а на рівні перцепції – реалізованих дискурсних здібностей особистості, ми будемо говорити про професійні дискурсні здібності особистості.

Мовленнєва діяльність і професійний дискурс у нашому розумінні розглядається як сутність і явище. Мовленнєва діяльність – поле (континуум) мовленнєвої активності безкінечної кількості конкретних мовних особистостей. Дискурс за професійними ознаками конкретної мовної особистості в цьому випадку є точкою (у просторі) континуума мовленнєвої діяльності. Відстань між точками – професійними дискурсами конкретних мовних особистостей прагне до нуля, що віддзеркалює взаємодіючий і взаємозалежний характер мовленнєвого спілкування комунікантів.

Простір професійного дискурсу є точкою в безмежному континуумі мовленнєвої діяльності, сам по собі обмежено і внутрішньо поділений. Він складається з одиниць мовленнєвої діяльності різного комунікативного статусу, мовленнєво-мисленнєвих сил із різними векторами і спрямованістю на адресата/адресанта дискурсу (фахівців).

Дискурсні здібності особистості фахівця, що реалізуються на першому рівні, містять у собі основні дії і операції семіотичні діяльності. Професійні дискурсні здібності другого рівня відповідають за адекватне відбиття в дискурсі фрагментів реального або мислимого чи можливого світу. Професійні дискурсні здібності третього рівня орієнтовані на доречність використання вербалізованих актів у соціальній взаємодії людей, наразі (це є виключно важливим) і професійному спілкуванню.

Цілком очевидно, що кожний із рівнів по-своєму репрезентує мовну особистість, але при її характеристиці як цілісного суб’єкта професійного дискурсу вони знаходяться у відношеннях доповненості. Для типології мовних особистостей необхідно всередині кожного рівня визначити дискурсивні релевантні засади, за допомогою яких і будуть виявлятися типові риси мовленнєвої поведінки особистості.

Отже, дискурс – це поле, середовище, у якому співіснують різні “системи знань”; ці знання актуалізуються “посередництвом висловлювань і мовленнєвих актів”, при цьому “висловлювання є єдиною можливою галуззю існування” мовленнєвого акту, “одночасно оформлюючи й означаючи мовленнєвий акт посередництвом пропозиційного змісту”. Дискурс реальний, він є актуальним спілкуванням, він виникає у процесі взаємодії індивідів, у процесі обміну і перероблення інформації, необхідної для адаптації до нових умов життя, звідси слідує, що він містить у собі культурний і професійний (обмін досвідом), соціальний, прагматичний, когнітивний (пов’язаний із “передачею знань або запитом про знання”) компоненти.

Антропологічна дослідницька парадигма, що стала актуальною в багатьох науках, особливу роль відводить вивченню мовця – “людини, яка говорить”, – тому що вербальна семіотизація будь-якого простору – соціокультурного, професійного, політичного, релігійного тощо – детермінована взаємодією суб’єктів і сама визначає відповідні інтеракційні процеси. “Я те, що я кажу” екзистенціалістів стало свого роду ініціальним постулатом багатьох підходів, орієнтованих на досягнення нових знань про “механізми” й складові оптимальної комунікації як основи успішного полілогу етносів і соціумів у глобалізованому світі. Інтерес до вивчення дискурсів, без сумніву, пов’язаний із прагненням пізнати ментальну і лінгвоетнічну обумовленість комунікативних програм на основі аналізу крупних текстових масивів – корпусів підібраних за просторовими, часовими, функціональними (професійно-орієнтованими) параметрами.

Разом із цим нині новий ракурс отримали дослідження дискурсів великих мислителів, учених, дослідників, письменників, політиків, громадських діячів. Аналіз текстів як вербальних маніфестів особистісних смислів, що формують свідомість епох і народів, змінюють будову світу, є спробою зрозуміти витoki когніцій, компетенцій, креативів, емоцій та інтенцій у певному соціокультурному просторі, причину визнання в дискурсі певної особистості “ключа” до розуміння тієї етносоціальної, професійно-орієнтованої спільноти, яку вона презентує.

Поняття “професійна мовнокомунікативна компетенція” щодо поняття “комунікативна компетенція” є вужчим, оскільки критерії професійної діяльності (зокрема студента нефілологічної спеціальності) зумовлюють наявність в адресанта мовлення (фахівця-нефілолога) низки комунікативних умінь, що можуть бути характерні й обов’язкові тільки для цього виду діяльності. Спробуємо впорядкувати власне визначення поняття “професійна мовнокомунікативна компетенція” студента нефілологічної спеціальності. Це наявність професійно-комунікативних умінь особистості спілкуватися в типових умовах професійної діяльності, володіти потенціалом професійного дискурсу, репрезентувати нормативні та доступні для сприйняття навчально-наукові, технічні, фахові тексти; здатність розв’язувати комунікативні завдання у складних і непередбачуваних ситуаціях професійного спілкування.

Зауважимо, що необхідний рівень професійної українськомовної комунікативної компетенції студента ВНЗ нефілологічного профілю передбачає наявність у нього таких умінь:

1. Комунікативні вміння:

- а) установити контакт зі співрозмовником;
- б) підтримувати спілкування;
- в) добирати мовні засоби за певних умов спілкування в різних стилях та жанрах;
- г) уміння зацікавити співрозмовника у процесі опанування навчального предмета;

г) уміння переконувати мовними засобами, залучувати співбесідника на свій бік.

2. Професійно-комунікативні вміння:

а) знання фахової (виробничої) термінології;

б) здійснення комунікації за допомогою мовних засобів, які уможливають реалізацію імпресивної та волюнтативної функцій мови: наказувати, переконувати, привертати увагу співрозмовника до питань, актуальних на певний момент для одного з них;

в) уміння редагувати власне та чуже мовлення;

г) уміння аналізувати змістову правильність мовлення;

г) уміння здійснювати різні види аналізу текстів науково-навчального виробничо-технічного підстилів наукового стилю;

д) нормативно та відповідно до ситуації спілкування послуговуватися фатичними жанрами мовлення.

Ефективність спілкування адресанта (лектора, оратора, промовця) з адресатом (учнями, студентами, тими, хто здобуває знання та є потенційним сприймачем інформації), за словами Л. І. Мацько, залежить від вивчення адресата, а саме його:

– соціально-демографічних ознак (стать, вік, освіта, професія, належність до соціальних верств);

– суспільно-психологічних ознак (потреби, мотиви поведінки, ставлення до промовця і предмета мовлення та рівень розуміння того, про що йдеться);

– індивідуально-особистісних ознак (тип нервової системи, особливості мислення, темпераменту, характер, емоційно-вольова сфера тощо) [13, с. 94].

Потреби суспільства в чітко спланованому, цілеспрямованому формуванні професійної особистості фахівців, що зумовлена їхнім досконалим професійним мисленням і мовленням, має здійснюватися з урахуванням соціальних особливостей та історико-культурних традицій українського суспільства, вікових особливостей, інтересів і прагнень студентів; професійної спрямованості, специфіки професійно-технічної (нефілологічної) вищої освіти – зумовили необхідність у підготовці інженерних кадрів, які були б здатні, здійснюючи високопрофесійну діяльність у сфері виробництва, досконало спілкуватися українською мовою як державною.

1. Александров Б.Н., Полетаев Л.В. Вопросы моделирования деятельности и личности специалиста // Среднее специальное образование, 1982. №1.

2. Барановська Л. В. Навчання студентів професійного спілкування. Біла Церква, 2002.

3. Бацевич Ф. С. Філософія мови: історія лінгвофілософських учень: К., 2008.

4. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. К., 2004.

5. Богин Г.И. Модель языковой личности и ее отношение к разновидностям текстов: Авторефер. дис. ... д-ра філол.наук. Л., 1984.

6. Богин Г.И. Типология понимания текста. Калинин, 1986.
7. Залевская А. А. Введение в психолингвистику. М., 1999.
8. Зимняя И.А. Лингвопсихология речевой деятельности. М.; Воронеж, 2001.
9. Зимняя И. А. Педагогическая мотивация. Ростов-на-Дону, 1997.
10. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. М., 1987.
11. Леонтьев А.А. Речевая деятельность // Хрестоматия по психологии. М., 1977.
12. Мацько Л. І., Кравець Л.В. Культура української мови : Навч. посіб. К., 2007.
13. Мацько Л. І., Мацько О.М. Риторика : Навч. посіб. К., 2003.
14. Сафаров Ш. Этнокультурный компонент дискурсивной деятельности // Язык, дискурс и личность : Межвуз. сб. науч. тр. Тверь, 1990.
15. Соссюр Ф. Курс загальної лінгвістики. К., 1998.
16. Сухих С. А. Аспект отношения в диалоге // Высказывание и дискурс в прагмалингвистическом аспекте. К., 1989.
17. Сухих С. А. Типология языкового общения // Язык, дискурс и личность : Межвуз. сб. науч. тр. Тверь, 1990.
18. Терещенко В. Мовна особистість як головний концепт авторського дискурсу // Гуманітарна освіта в технічних навчальних закладах: Зб. наук. праць факультету лінгвістики Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету. К., 2007. Вип.14.
19. Чернявський К. Шляхи формування мовної особистості студента // Молодь і державна мова : Київ, молодіжна наук.-практ. конф., 19-20 трав. 2000 р. : Зб. матеріалів. К., 2000.

PROFESSIONAL DISCOURSE AND SPEECH PERSONALITY OF A STUDENT OF A NON-PHILOLOGICAL HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

Iryna Drozdova

Kherson State University,
The Department of Ukrainian Linguistics, 27, 40-th October Anniversary St.,
Kherson, 73 000, Ukraine, phone: (0552) 326 756

The article studies the professional discourse and speech personality of a non-philological profile student, which are developed in the process of the Ukrainian language studying in the higher school.

Key words: *professional discourse, student speech personality, objective and subjective factors of the speech personality development, methodology of the Ukrainian language teaching in the higher school, language culture, language behavior, professional speech communicative competence.*

Деякі аспекти термінознавства у процесі навчання української мови за професійним спрямуванням

Дубічинський В. Деякі аспекти термінознавства у процесі навчання української мови за професійним спрямуванням. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 675: Проблеми української термінології. С. 93–97.

Статтю присвячено проблемі навчання фахової української мови у вищих технічних навчальних закладах України. Автори репрезентують навчальний посібник «Фахова українська мова», виданий 2008 року, і Концепцію викладання української мови за професійним спрямуванням.

Ключові слова: українська мова, наукова картина світу, термінознавче поняття, концепція, освітньо-кваліфікаційний рівень.

The article is honored to the problem of studying the specialized Ukrainian language in higher educational technical institutions of Ukraine. The authors represent an educational handbook “The Specialized Ukrainian Language”, which was published in the year 2008, and The Conception of teaching Ukrainian language according to a specialization.

Keywords: Ukrainian language, a scientific scene (picture) of the world, terminology concept, conception, educational-qualification level.

Визначення проблеми. У напрямку термінологічних досліджень – прикладному термінознавстві – термін розглядають як результат вербалізації спеціального науково-технічного концепту. Під поняттям концепт будемо розуміти смисли, якими оперує людина у процесах мислення і які віддзеркалюють зміст досвіду та знань, результатів усієї людської діяльності, а також процесів пізнання світу у вигляді певних «квантів» знання [1, с. 90].

Термінологічну лексику вважають справжньою скарбницею інтелектуальних знань людства. Саме аналіз термінології дає повний і точний опис механізмів обробляння, зберігання та передавання інформації, а також способів категоризації та концептуалізації спеціальних знань про навколишній світ. Термінознавча та термінографічна компетенція спеціалістів на разі стає основною для фахівців різних галузей народного господарства та наукової діяльності.

Аналіз попередніх джерел. Проблеми відображення у свідомості людини її досвіду та знань про світ протягом усього розвитку людської цивілізації цікавили вчених. Ще давньогрецькі представники іонійської філософської школи (Фалес, Анаксимандр, Анаксимен) намагалися побудувати першу модель Усесвіту. Певна річ, на наш сучасний погляд, вона є примітивною. Проте її було розвинуто й завершено вченими пізнього періоду розвитку грецької науки: Піфагором, Демокритом, Аристотелем, Евклідом, Архімедом, Птоломеем.

У наш час питання специфіки моделювання картин світу різними національними культурами досліджено в наукових працях таких відомих українських, російських і зарубіжних лінгвістів, як Ю. Д. Апресян, Р. А. Будагов, А. Вежбицька, В. П. Даниленко, Т. Р. Кияк, О. А. Корнілов, Д. С. Лотте, В. В. Морковкін, Б. Рицар, С. Г. Тер-Мінасова, Т. Дж. Філлмор тощо.

Є кілька різновидів картин світу. По-перше, мовна картина світу, що складається з усіх національних мовних картин. Національна мовна картина – це сприйняття та розуміння світу певним етносом на етапі формування його мови, тобто на етапі первісного, донаукового пізнання світу. По-друге, наукова картина світу, що складається зі сукупності наукових знань, отриманих всіма окремими науками на певному етапі розвитку людського суспільства [2, с. 9]. У словнику термінів міжкультурної комунікації Ф. С. Бацевича подано інший варіант назви наукової картини світу – концептуальна картина світу та її дефініцію – уявлення людства в цілому про елементи, організацію тощо об'єктивної дійсності, відображені в наукових поняттях [1, с. 71]. Третій різновид картини світу – аксіологічна картина світу є складником концептуальної та мовної картин світу; моделюється як сукупність взаємопов'язаних оцінних суджень, що співвідносяться з юридичними, релігійними, моральними кодексами, ...типовими... літературними сюжетами тощо [1, с. 71].

Мета цієї статті – розглянути форми вербалізації наукових і технічних понять, за допомогою яких відбувається процес моделювання фрагментів наукового знання про світ у свідомості студентів під час вивчення певного фаху у вищих технічних закладів.

Актуальність цієї статті полягає у пропозиції цілеспрямованого й системного вивчення фахової української мови. Саме мовний аспект оволодіння науковою картиною світу та формування термінологічної / термінографічної компетенції майбутніх фахівців є основними чинниками лінгвістичної підготовки студентів.

Викладення основних положень статті. Поняття «картина світу наукова» за своїм змістом є абстрактним, а конкретний характер воно отримує лише за допомогою певної національної мови.

Абстрактне поняття «картина світу наукова» складається з результатів досліджень у певних галузях наукового та технічного знання, галузі своєю чергою поділяються на підгалузі, що містять фрагменти наукової картини у вербалізованому вигляді – конкретних національних термінологій, із яких будують терміносистеми. Логічний зміст терміносистем є однаковим для всіх національних мов, проте мовна форма – план вираження – має суто національний характер і залежить від лексичних, синтаксичних, словотвірних, метафоричних тощо моделей певної мови.

Процес засвоєння студентами науково-технічної термінології потребує спеціального навчання засад прикладного термінознавства. Уже декілька років в НТУ «ХПІ» автори використовують у навчальному процесі посібник «Фахова

українська мова» [3]. У цьому навчальному посібнику розглянуто такі термінознавчі поняття:

- термін (мовний знак, що позначає поняття у певній галузі знання);
- дефініція (визначення наукового або технічного поняття);
- терміноід (назва конкретного об'єкта або дії у певній галузі професійної діяльності);
- терміноелемент (частина слова: корінь, префікс, суфікс; символ; цифра; залежне слово у терміносполучі);
- термінологія (сукупність термінів, що склалася стихійно у певній галузі знання або діяльності);
- терміносистема (система термінів, що обслуговує наукову концепцію, наукову теорію певної галузі знання).

Крім того, посібник має допомогти студентам навчитися:

- 1) розрізняти поняття «термінологізація», «детермінологізація», «транстермінологізація»;
- 2) класифікувати терміни за словотвірними моделями української мови (кореневі, похідні, складні, терміносполуки, аббревіатури, терміни – символослова й терміни – моделеслова);
- 3) визначати типи метафоризації загальноновживаного слова під час термінотворення (за формою, за структурою, за функціями, за призначенням та ін.);
- 4) визначати варіанти запозичення нових термінів (повне / часткове запозичення, повна / часткова асиміляція, повне/часткове калькування, звичайне / описове перекладання);
- 5) користуватися різними видами термінологічних словників і стандартів на терміни та складати фрагменти словникової статті для термінологічного словника за обраним фахом;
- 6) відтворювати науково-технічні тексти, використовуючи в процесі перекладання різні види лексичних трансформацій (додавання / вилучення слів, заміни, конкретизація, генералізація, антонімічне перекладання тощо);
- 7) створювати навчально-професійні документи (план, тези, конспект, реферат, анотація, стаття тощо);

Ураховуючи те, що для науково-технічної термінології одним із характерних способів словотворення є аббревіація, у посібнику подано короткий перелік аббревіатур із таких галузей: автоматизовані системи керування, інформатика й обчислювальна техніка, кібернетика, макро- і мікроелектроніка, математика, науки про Землю та Космос, радіотехніка, фізика тощо.

Наприкінці посібника подано два додатки. Додаток 1 містить короткий перекладний науково-технічний словник, де наведено російські загальнонаукові й загальнотехнічні терміни та українські відповідники до них. У додатку 2 розміщено значення основних терміноелементів грецького та латинського походження, відібраних зі словника іншомовних слів [4]. Протягом багатьох століть мовами науки вважали латину та греку. Сьогодні терміноелементи греко-латинського походження є одним із джерел для побудови нових термінів

і поповнення наукової термінології європейських мов. Ці терміноелементи не належать до жодної із живих мов, проте на їх основі легше створювати нові терміни [5, с. 113].

Навчальний посібник «Фахова українська мова» відповідає пріоритетним напрямкам «Національної доктрини розвитку освіти», затвердженою Міністерством науки і освіти України, серед яких є такий: оновлення змісту та форм організації навчально-виховного процесу. Кафедра української, російської мов і прикладної лінгвістики Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» запропонувала також Концепцію викладання української мови за професійним спрямуванням у вищих технічних навчальних закладах України..

Концепцію було розроблено на підставі:

1. Наказу Міністерства освіти і науки України №341 «Про затвердження Плану дій щодо вдосконалення викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» у вищих навчальних закладах» від 17.04.2009 р.;

2. Наказу Міністерства освіти і науки України №642 «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента» від 09.07.2009 р.

Предметом навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» є:

- опанування мови спеціальності в межах обраної галузі знання;
- формування навичок і вмінь з актуальних для студентів технічних закладів видів навчально-професійної мовленнєвої діяльності;
- продукування та компресія наукової інформації за фахом;
- ознайомлення студентів з:
 - а) основними категоріями прикладного термінознавства;
 - б) мовними особливостями науково-технічної термінології за обраним фахом;
 - в) перекладанням і редагуванням науково-технічної літератури.

Запропоновано таку структуру викладання дисципліни:

1. Освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр»:

I курс – Основи аналітико-синтетичної компресії науково-технічних текстів.

Опанування фахової мови можливе лише за умови засвоєння студентами особливостей наукового стилю української мови та його різновидів, які мають певні жанри. Саме обізнаність студентів із жанрами навчально-наукового та власне наукового підстилів допоможе їм у процесі здобуття нових знань і формування навичок та вмінь щодо різного ступеня компресії необхідних джерел інформації для подальшого використання у навчально-комунікативній сфері.

До основних видів оброблення науково-технічної інформації у вищих технічних закладах належать такі письмові роботи: план, тези, конспект, реферат, анотація, лабораторна робота, курсовий і бакалаврський проекти, пояснювальна записка до бакалаврського проекту тощо. Ознайомлення

студентів з алгоритмами складання таких робіт, із правилами скороченого запису почутої інформації, зі стандартними лексичними та синтаксичними засобами структурного і змістовного оформлення сприятимуть сформуванню навичок і вмінь аналітико-синтетичної трансформації науково-технічних текстів.

II курс – Основи лінгвістичної підготовки фахівця.

Підготовка фахівців різних галузей науки і техніки до перекладацької діяльності є нагальною потребою часу. Навчання студентів-нефілологів перекладанню та постредагуванню науково-технічних текстів сприятиме вдосконаленню їх фахової компетенції.

III курс – Основи термінологічної підготовки фахівця.

Процес засвоєння студентами науково-технічної термінології потребує спеціального навчання засад прикладного термінознавства. Відомості про історію становлення й розвитку української термінології допомагають студентам усвідомити, що українська наукова термінологія формувалася на власній мовній основі за загальними словотворчими моделями, засвоюючи водночас все те, що на час її творення виробила світова цивілізація, бо жодна природна мова, створюючи терміни, не може обійтися своїми власними ресурсами, тому поєднує національні та інтернаціональні елементи.

Треба зазначити, що рівень розвитку термінології має задовольняти потреби фахової комунікації, зокрема в галузі науки і техніки, адже вільно володіти науковим дискурсом, впроваджувати у виробництво певні винаходи можна тільки за наявності уніфікованої, кодифікованої системи термінів.

Терміни є тими одиницями мови, які допомагають їй здійснити одну з основних функцій – пізнавально-інформативну функцію. Результати пізнавальної діяльності людини закріплюються у колективній свідомості людства за допомогою термінів, з яких складаються майбутні терміносистеми, що є певними фрагментами наукової картини світу у формі національних термінологій. Логічний зміст терміносистем певних галузей є однаковим для всіх національних мов, а мовна форма – план вираження – має суто національний характер і залежить від словотворчих і метафоричних моделей конкретної (національної) мови.

Термінологічна підготовка фахівців має здійснюватися лише в співпраці з фахівцями спеціальних кафедр і кафедр іноземних мов професійного спілкування вищих навчальних закладів, необхідність чого підтверджується принциповою основою термінознавства як науки, що існує на межі лінгвістики та відповідної галузі знання.

2. Освітньо-кваліфікаційний рівень «спеціаліст», «магістр». Професійна комунікація

Зважаючи на те, що сучасна вища школа готує не просто фахівців для конкретної галузі суспільної діяльності, а спеціалістів, зорієнтованих на наукову діяльність, під володінням мовою професійного спілкування слід розуміти не тільки сформованість мовної компетенції, але й уміння практично реалізувати у стилізовому плані свої думки відповідно до комунікативної

ситуації, особливо у сфері професійної, наукової комунікації з урахуванням екстралінгвістичних чинників і доречним поєднанням вербальних і невербальних засобів спілкування.

3. Освітньо-кваліфікаційний рівень «аспірант». Мовна компетенція фахівця

Мовна компетенція фахівця передбачає:

- ознайомлення з системою вимог до стилю українських нормативних документів – ДСТУ 3966-2000. «Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять»;

- ознайомлення з мовними нормами оформлення наукової роботи: 1) довідково-бібліографічний опис; 2) цитування; 3) умовні скорочення у фаховій літературі; 4) ілюстративний матеріал; 5) цифрові позначення інформації; 6) опис об'єктів, систем, процесів; 7) викладення теорій, гіпотез, доказів, висновків; 8) вступ до дисертації (актуальність, мета, завдання, новизна, практична цінність);

- ознайомлення із засобами побудови зв'язного тексту;

- ознайомлення зі структурою та лексичними засобами для складання автореферату кандидатської дисертації;

- ознайомлення зі структурою та лексичними засобами для складання відгуку на дисертацію та на автореферат кандидатської дисертації.

Для навчально-методичного забезпечення викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» кафедра української, російської мови і прикладної лінгвістики НТУ «ХП» останнім часом підготувала та видала 7 термінологічних словників і 11 навчальних посібників, у тому числі 3 – з грифом Міністерства освіти і науки України:

1. Бондарець О. В., Терещенко Л. Я., Дубічинський В. В., Павлова Г. Д. Основи українського термінознавства та перекладу науково-технічної літератури. – Харків, 2006. – 136 с. (Гриф №14/18.2 – 1537).

2. Бондарець О. В., Терещенко Л. Я., Булавін В. І., Гордієнко О. В., Дубічинський В. В., Некрасов О. П., Павлова Г. Д. Хімічне термінознавство. – Харків, 2006. – 220 с. (Гриф №14/18.2 – 2777).

3. Васенко Л. А., Дубічинський В. В., Кримець О. М. Фахова українська мова. — Київ: Центр навчальної літератури, 2008. – 272 с. (Гриф №1.4/18-Г-8 від 10.01.2007 р).

Висновки. Вивчення основ термінознавства – запорука поглибленого опанування спеціальності, підґрунтя ідеографічного уявлення студента про свій майбутній фах у вигляді термінологічного тезауруса вибраної спеціальності.

Набуті студентами знання з основ аналітико-синтетичного аналізу та компресії наукових текстів, видів та прийомів перекладання, а також основ прикладного термінознавства та термінографії допоможуть їм у майбутньому брати активну участь у процесах розбудови, уніфікації та стандартизації науково-технічної термінології у своєму фаховому середовищі.

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич – К.: Довіра, 2007. — 205с.
2. Корнилов О. В. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О. В. Корнилов – М.: ЧеРо, 2003. – 347 с.
3. Васенко Л. А. Фахова українська мова: навчальний посібник / Л. А. Васенко, В. В. Дубічинський, О. М. Крimeць – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 271 с.
4. Словник іншомовних слів / [уклад. Л. О. Пустовіт та ін.]. – К., 2004. – 1018 с.
5. Д'яков А. С. Основи термінотворення / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько – К.: Видавничий дім «КМ Academia», 2000. – 218с.

Вивчення особливостей вживання пасивних дієслівних конструкцій у курсі «Українська мова (за професійним спрямуванням)»

Куньч З. Вивчення особливостей вживання пасивних дієслівних конструкцій у курсі «Українська мова (за професійним спрямуванням)». *Вісник Львів. ун-ту. Серія філол.* 2010. Вип. 50. С. 239–245.

У статті зацентовано на потребі формувати у студентів стійкі вміння і навички правильно будувати вислови в науковому стилі. Систематизовано навчально-методичні матеріали для викладання особливостей вживання в реченні дієслівних моделей, щоб уникнути невластивих для українського наукового стилю пасивних дієслівних конструкцій.

Ключові слова: *пасивна дієслівна конструкція, науково-технічне мовлення, безособове речення, узагальнено-особова модель, активна дієслівна конструкція, безособова форма на -но, -то.*

Одним із важливих завдань курсу “Українська мова (за професійним спрямуванням)” є виробити у студентів стійкі вміння і навички правильно будувати вислови в науковому стилі. Програмою цього курсу передбачено навчити студентів виявляти помилкові форми й моделі та замінювати їх на нормативні, органічні з погляду стилістики та культури української мови. Оскільки в центрі будь-якого вислову стоїть дієслово, то й помилкових моделей, пов’язаних із уживанням дієслівних форм, є чимало. Це і труднощі дієслівного керування, і вживання активних дієприкметників теперішнього часу, і неправильне використання пасивних дієслівних конструкцій тощо. У цій статті ми запропонуємо систематизовані навчально-методичні матеріали для викладання студентам особливостей вживання в реченні дієслівних моделей, щоб уникнути невластивих для українського наукового стилю пасивних дієслівних конструкцій.

Недоцільне використання в сучасному професійному спілкуванні синтаксичних моделей з пасивними дієслівними формами стає все частіше об’єктом наукових досліджень. До цієї теми звертаються і фахівці-філологи (Ю.

Шевельов, Н. Бабич, О. Сербенська, О. Кочерга, З. Куньч та інші), і науковці-практики (Р. Рожанківський, М. Гінсбург). Отож, сучасних авторитетних джерел для опрацювання цієї теми можна знайти достатньо. Завдання викладача – виробити у студентів стійкі вміння і навички правильно конструювати речення, уникаючи синтаксичних моделей з пасивною дієслівною формою.

Під час пояснення навчального матеріалу викладач має донести студентам усвідомлення суті проблеми, а саме: сучасне українське науково-технічне й професійне мовлення, у тому числі навчальна й науково-популярна література, суттєво перенасичено дієслівними формами на -ться, -ся. За спостереженнями О. Сербенської [5, с. 37], іноді вони становлять 40-50 % від усіх використаних дієслівних форм: звертається увага, вирішується проблема, висвітлюється думка, висувається гіпотеза тощо.

Виклад проблеми, на наш погляд, варто розпочати з виявлення правильних конструкцій. Так, необхідно зауважити, що постфікс -ся за своїм первісним значенням вказує на “неможливість об’єкта при дії” [7, с. 314]. Сьогодні це значення дещо затерлося, з’явилися нові, зокрема й стилістично-емоційні значення постфікса -ся (пор., наприклад: “він не читає” і “йому не читається”). Загалом приєднання до перехідного дієслова постфікса -ся може засвідчувати, що воно:

а) набуло зворотного значення (“одягнув” кого – “одягнувся” себе, “вмиває” кого – “вмивається” себе, “ховає” що – “ховається” сам);

б) втратило перехідність і перейшло до пасивного стану (“комісія складає план” – “план складається комісією”).

Група зворотних дієслів є активною в українському слововживанні. Зворотні дієслова позначають дію, спрямовану на самого її носія (дитина вмивається), виконувану в інтересах носія дії (люди будуються), означають дію двох і більше діячів, яка взаємно спрямована (знайомі листуються), вказують на дію, що називає типові ознаки, зосереджені на дії самого суб’єкта (кінь б’ється). Вживання зворотних дієслів у деяких аспектах є дискусійним (наприклад, “уряд звітує” чи “уряд звітується”; “я забув” чи “я забувся”, однак цієї проблеми тут не варто ставити, бо вона забере чимало навчального часу. Можна дати її для реферативного опрацювання чи для окремої короткої доповіді після самостійного опрацювання.

Використання синтаксичних конструкцій з дієслівними формами пасивного стану сьогодні переходить до розряду типових ознак українського науково-технічного мовлення (завдання ставляться, задачі розв’язуються, товари постачаються, робота виконується, проблеми вирішуються, механізми налагоджуються тощо). Синтаксичні одиниці такого типу з’явилися в нашій мові під впливом російського книжного мовлення, яке прихильно сприймає пасивні моделі. Українська ж літературна мова, яка сформувалася на народній основі, здавна відзначалася динамізмом, сконденсованістю думки, і цьому значною мірою сприяла її прив’язаність до активних дієслівних форм. Адже пасивні чи безособові конструкції в українській мові характеризуються тим, що

в них особа виступає не як діяч, а як сприймач дії, вони окреслюють стани і настрої особи, а сама дія, як слушно зазначає Ю. Шерех, набуває характеру саморозвитку, незалежності від будь-якої особи [7, с. 91]: “Хочеться сісти на човен і поплисти” (М. Коцюбинський); “Тихе поле копитами поорано” (Т. Шевченко).

Сучасне науково-технічне мовлення має ту особливість, що особу дослідника стараються не висувати на перший план, беручи до уваги насамперед предмет його дослідження. Тому, мабуть, вживання пасивних конструкцій деякою мірою зумовлено тією обставиною, що у цих моделях роль суб’єкта-дослідника не враховано, а увагу сконцентовано на об’єкті його діяльності. Однак пасивні моделі, які останнім часом стають неодмінним атрибутом українського наукового стилю, знеособлюють мовлення, усувають з вислову активного діяча, виставляючи в ролі підмета неживий об’єкт, що часто суперечить як граматичним, так і логічним законам. Адже ж конструкція типу “Директором підписано наказ” не тільки не є нормативною, але й позбавлена змісту: наказ можна підписати ручкою.

Далі варто розглянути кілька типових варіантів помилкових конструкцій.

Вживання назви особи-діяча (логічного підмета) у формі орудного відмінка в конструкції з дієсловом у пасивній формі та з граматичним підметом – об’єктом дії. Наприклад, речення “Банківськими працівниками повинна аналізуватися фінансова спроможність емітента” сформульовано за допомогою невластивої для української мови пасивної конструкції. Стилiстично правильно цю думку слід було б висловити за допомогою звичайної активної конструкції, в якій граматичним підметом виступав би суб’єкт дії: “Банківські працівники повинні аналізувати фінансову спроможність емітента”. Або ж можна цю думку відтворити безособовою конструкцією з модальним предикативним словом “треба”, “необхідно” та назвою діяча у давальному відмінку: “Банківським працівникам треба аналізувати фінансову спроможність емітента”. Ще один приклад: речення “Нами аналогічним чином оцінювалися зміни похибок досліджуваних станцій” помилкове і з логічного, і з граматичного погляду, його слід сформулювати за допомогою активної моделі: “Аналогічно ми оцінювали зміни похибок досліджуваних станцій”. Цю ж думку можна відтворити і безособовою конструкцією з незмінюваною дієслівною формою на -но: “Аналогічно оцінено зміни похибок досліджуваних станцій”.

Активні моделі у текстах наукового стилю мають мати перевагу, як ми вже зазначали [2, с. 25], і через ще одну суттєву обставину, на яку слід особливо наголосити майбутнім науковцям: вони у будь-якому контексті можуть зберігати стилістичну нейтральність, тоді як пасивні конструкції часто набувають певного емоційно-експресивного відтінку значення, що для науково-технічного мовлення є неприйнятним. Наприклад, фраза “він не спить” є стилістично нейтральною, а схоже за змістом речення “йому не спиться” виражає саме внутрішній стан дійової особи і має виразне емоційне забарвлення.

Різновидом помилкових конструкцій цього типу можна вважати також ті, в яких суб'єктом дії виступає неістота: “Чинним законодавством регулюється порядок створення та використання статутного і резервного капіталу”, “Нормативними документами передбачається чітке співвідношення власних і залучених коштів”, “Ефективність процесу управління банківською ліквідністю оцінюється двома основними характеристиками”. Тут можна використати знову-таки активну конструкцію: “Чинне законодавство врегульовує порядок використання статутного і резервного капіталу”, можна вжити узагальнено-особову модель: “Ефективність процесу управління банківською ліквідністю оцінюють (оцінюємо) двома основними характеристиками”. Усунути синтаксичну помилку можна також, утворивши безособову форму: “Нормативними документами передбачено чітке співвідношення власних і залучених коштів”. Кожна із запропонованих моделей відповідає традиціям українського літературного мовлення.

Вживання дієслівних форм на -ться, -ся у безсуб'єктних конструкціях. Наприклад: “На позабалансових рахунках відображається рух цінностей і документів, що надходять в установи банків на збереження, інкасо або комісію”, “Поняття “банківський капітал” вживається в економічній літературі досить часто”, “Одержані значення порівнюються з нормативними значеннями або аналізуються в динаміці”. Відповідно до традицій народної української мови ці помилкові конструкції варто відтворити узагальнено-особовими (в яких неназвану особу-діяча мислимо як когось із певного кола людей).

а) третьою особою множини: “На позабалансових рахунках відображають рух цінностей і документів, що надходять в установи банків на збереження, інкасо або комісію”, “Поняття “банківський капітал” вживають економічній літературі досить часто”, “Одержані значення порівнюють із нормативними значеннями або аналізують у динаміці”; б) першою особою множини: “На позабалансових рахунках відображаємо рух цінностей і документів, що надходять в установи банків на збереження, інкасо або комісію”, “Поняття “банківський капітал” вживаємо в економічній літературі досить часто, “Одержані значення порівнюємо з нормативними значеннями або аналізуємо в динаміці”.

Студентам важливо наголосити, що застосування першої особи множини в науковому стилі (так званої “множини скромності”, або “авторського ми”) вважають доцільним і з погляду мовленнєвого етикету; ця традиція, як зазначає Я. Радевич-Винницький, тягнеться ще з часів Київської Русі [3, с. 90] і підтверджена практикою наукового, публіцистичного та деяких інших видів мовлення, вносячи відтінок співрозмови, співдії із читачем.

Іноді пасивні моделі аналізованого типу можна замінити безособовим реченням із модальним предикативним словом “можна”, “треба”, “необхідно” та неозначеною формою дієслова – виразника дії: “На позабалансових рахунках треба відобразити рух цінностей і документів, що надходять в установи банків на збереження, інкасо або комісію”, “Одержані значення можна порівняти із нормативними значеннями або проаналізувати в динаміці”.

Запропоновані форми виражають загальні судження, міркування, поради. Іноді за контекстом можна здогадатися, хто виступає в ролі діяча (бухгалтери, економісти, банкіри, дослідник), однак конкретно діячів не названо. Такі моделі переважали в українській науковій літературі початку ХХ століття, їх активно застосовували такі майстри українського слова, як І. Франко, І. Огієнко, В. Сімович, В. Домбровський та інші, та під впливом російських синтаксичних конструкцій ці форми відійшли на задній план, а це призводить до втрати динамічності, яка органічно притаманна українській мові через специфіку дієслівного вживання.

Використання форм пасивних дієприкметників замість властивих для українського синтаксису безособових форм на -но, -то, величезний синтаксичний потенціал яких в українській мові відзначають її знавці, зокрема визначний український філолог Ю. Шевельов [6, с. 119]. Помилкову фразу “На рисунку показана система комплексного аналізу діяльності сучасного комерційного банку” слід було б замінити на модель “безособова форма на -но, -то із додатком у знахідному відмінку”: “На рисунку показано систему комплексного аналізу діяльності сучасного комерційного банку”.

Безособові форми на -но, -то вживають замість пасивних дієприкметників, коли є потреба наголосити на дії, а не на ознаці. Так, речення “Мандрівники були стомлені після далекої дороги” перефразувати не можна, бо в ньому наголошено на ознаці. Однак, як справедливо зазначає С. Караванський, висловлюючи своє спостереження над мовою Конституції України, недоцільно твердити “Цензура заборонена” (стаття 15), а потрібно вживати безпідметову форму “Цензуру заборонено”, щоб підкреслити дію і оживити, “урізноманітнити мову сухих документів” [1, с. 54].

Безособова форма на -но, -то історично становить закам’янілу коротку форму середнього роду пасивного дієприкметника і первісно вказувала на дію в минулому часі. Однак тепер її часове значення зблідло, і для вираження минулої або майбутньої дії цю форму вживаємо з допоміжними дієсловами “було”, “буде”. Це дуже важливо для наукового стилю, тому що він передбачає точність вислову, і студентам це треба добре засвоїти. Отже, фразу “Для продовження будівництва будуть залучені додаткові кошти” по-українськи краще сформулювати “Для продовження будівництва буде залучено додаткові кошти”, а речення “У процесі обчислення відповідного показника була використана розрахункова сума резерву” точніше передавало б думку в такому формулюванні: “У процесі обчислення відповідного показника було використано розрахункову суму резерву”.

Безособові форми на -но, -то треба активніше залучати до наукового стилю, адже саме вони допомагають висловлювати думку чітко, стисло і точно, не акцентуючи при цьому на особі діяча. Натомість, як зазначає Р. Рожанківський, деякі українські програми правописного контролю позначають їх як помилки [4, с. 45].

Завершуючи пояснення цього матеріалу, треба насамкінець коротко підсумувати сказане таким, до прикладу, висновком: “Отже, осмислюючи

функціонування української наукової мови на сучасному етапі мовного розвитку, потрібно усвідомити, що у поєднаннях слів, тобто у синтаксичних нюансах, національна специфіка мови виявляється надзвичайно виразно. Тому ми повинні подбати про усталення в науковому стилі природніх, суто українських синтаксичних традицій, що витворилися на народній основі, усуваючи ті складні інтерференційні нашарування, які з'явилися в нашій мові в результаті калькування готових блоків російського мовлення. Зокрема, в науково-технічному мовленні на зміну пасивним конструкціям треба активізувати питомі українські моделі: безособові односкладні речення різних типів (із дієслівною формою на -но, -то; із модальними словами “треба”, “можна”, “слід” у поєднанні з неозначеною формою дієслова тощо); неозначено-особові моделі, в яких особу-діяча не названо, але можна сприйняти як певне коло людей; узагальнено-особові речення, що виражають широкі узагальнення, загальні судження або через форму множини виявляють відтінок співпраці із читачем; активні конструкції із різними формами дієслівних утворень, які передають динаміку думки, точно й влучно відтворюють живе народне мовлення”.

Для унаочнення цієї підсумкової інформації доцільно свикористати таблицю:

неправильно		правильно	
Пасивна модель з орудним відмінком діяча-істоти	“Банківськими працівниками повинна аналізуватися фінансова спроможність емітента”	Активна модель з називним відмінком діяча	“Банківські працівники повинні аналізувати фінансову спроможність емітента”
		Безособова конструкція з модальним предикативним словом “треба”, “слід” та назвою діяча у давальному відмінку	“Банківським працівникам треба аналізувати фінансову спроможність емітента”
Пасивна модель з орудним відмінком діяча-неістоти	“Чинним законодавством регулюється порядок створення та використання статутного і резервного капіталу”	Активна модель з називним відмінком діяча	“Чинне законодавство врегульовує порядок використання статутного і резервного капіталу”
	“Ефективність процесу управління банківською ліквідністю оцінюється двома основними характеристикам”	Узагальнено-особова модель	“Ефективність процесу управління банківською ліквідністю оцінюють (оцінюємо) двома основними характеристиками”
	“Нормативними документами передбачається чітке співвідношення власних і залучених коштів”	Безособова модель із дієслівною формою на -но, -то	“Нормативними документами передбачено чітке співвідношення власних і залучених коштів”

Дієслівні форми на - ться, -ся у безсуб'єктних конструкціях	“Одержані значення порівнюються з нормативними значеннями або аналізуються в динаміці”	Третя особа множини в узагальнено-особовому значенні	“Одержані значення порівнюються із нормативними значеннями або аналізуються у динаміці”
		Перша особа множини в узагальнено-особовому значенні	“Одержані значення порівнюємо із нормативними значеннями або аналізуємо у динаміці”
		Безособове речення із модальним предикативним словом “можна”, “треба”, “необхідно” та неозначеною формою дієслова – виразника дії	“Одержані значення треба порівняти з нормативними значеннями або проаналізувати в динаміці”
Пасивні дієприкметники у ролі присудка	“На рисунку показана система комплексного аналізу діяльності сучасного комерційного банку”	Безособова форма на - но, -то із додатком у знахідному відмінку	“На рисунку показано систему комплексного аналізу діяльності сучасного комерційного банку”

Для закріплення вивченого варто запропонувати студентам кілька видів практичних завдань: редагування речень зі свідомо допущеними помилками; виявлення у текстах наукових і науково-навчальних видань помилкових моделей та опрацювання їх; написання рефератів і коротких виступів із деяких конкретних аспектів цієї проблеми.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що запропонована в цій статті модель викладання студентам особливостей вживання дієслівних конструкцій, а також її застосування у педагогічній практиці сприятиме відновленню суто українських синтаксичних традицій, які витворилися на народній основі. Адже науковий стиль сучасної української мови надто перенасичений пасивними конструкціями, що суперечить традиції функціонування українського дієслова і є наслідком інтерференції російських моделей.

1. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне “я”. Київ: Видавничий центр “Академія”, 2001. 240 с.

2. Куньч З., Голубінка Н. Пасивні дієслівні конструкції в українському науковому мовленні / Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2004. С. 24-26.

3. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. Львів: Видавництво “Сполом”, 2001. 223 с.

4. Рожанківський Р. Щодо українського стилю фахової мови // Вісник Держуніверситету “Львівська політехніка”. № 336. Проблеми української термінології. Матеріали 5-ї Міжнародної наукової конференції Слово-Світ 98. Львів: Видавництво Держуніверситету “Львівська політехніка”, 1996. С. 43-46.

5. Сербенська О. Дієслівні конструкції в українському науково-технічному мовленні // Проблеми української науково-технічної термінології.

Тези доповідей 4-ї Міжнародної наукової конференції. Львів: Видавництво Держуніверситету "Львівська політехніка", 1996. С. 36.

6. Шевельов Ю. Українські синтаксичні конструкції типу збудовано місто – збудоване місто // *Annales Universitatis Mariae Curie-Skladowska. Lublin-Polonia*, 1996-1997. V.XIV-XV. С.115-119;

7. Шерех Ю. Нарис сучасної української мови. Мюнхен, 1951. 402 с.

TEACHING PECULIARITIES OF USING PASSIVE VERBAL CONSTRUCTIONS IN THE COURSE "UKRAINIAN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL ORIENTATION"

Zorjana Kunch

Lviv Polytechnic National University, Department of the Ukrainian language,
Bandera st., 12, 79013 Lviv, Ukraine,
phone: (0 322) 258 26 75

In the article, the need to develop students' stable skills to correctly build phrases in the scientific style is accentuated. Educational and methodical materials to teach peculiarities of using verbal models in the sentence to avoid passive verbal constructions as not characteristic of the Ukrainian scientific style are systematized.

Key words: *passive verbal construction, scientific and technical speech, impersonal sentence, generalized finite model, active verbal construction, impersonal -но, -мо form.*

Виховання національно-мовної особистості студента на матеріалі курсу української ділової мови

Охріменко Н. Д., Підгурська В. Ю. Виховання національно-мовної особистості студента на матеріалі курсу української ділової мови. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. № 21. С. 106–109.

У статті розглядається пошук шляхів і засобів виховання національно-мовної особистості студента на матеріалі курсу української ділової мови, зміст якого має яскраво виражений інтегративний характер.

Переорієнтація нашого суспільства на гуманістичний розвиток людини зумовили якісно нові вимоги до навчально-виховного процесу у школі, вузі. Соціально-активна, гуманістично спрямована, самоактуалізуюча особистість, яка в своїй життєдіяльності керується загальнолюдськими і культурно-національними цінностями, – головна результативна мета цього процесу. Талановитий педагог В.О. Сухомлинський писав: "Я намагаюся, щоб уже в ранній юності людина вміла думати над складними суспільно-політичними й моральними проблемами: обов'язок перед суспільством, людина і суспільство, вірність ідейним переконанням, несахитність у боротьбі за щастя людства,

обов'язок і особисте щастя, вірність слову, відданість людині в особистих взаєминах, непримиренність до зла, лицемірства" [1].

Практика свідчить, що існуючі нині підходи до процесу навчання і виховання в освітніх закладах України не повністю задовольняють потреби сьогодення. Тому проблема вдосконалення навчально-виховного процесу є завжди актуальною, і вимоги до його якості постійно зростають. Особливо це стосується тих ситуацій, коли змінюються цілі навчання, виховання, а відповідно до них – зміст і методи, шляхи і засоби забезпечення позитивних результатів. Зараз навчально-виховний процес повинен бути спрямований перш за все на формування та виховання національно-мовної особистості – освіченої, високоінтелектуальної людини. Людство живе в епоху особистості, в епоху вибору для кожного і для всього народу, держав, світу. Українському суспільству в даний час потрібні енергійні, грамотні, професійно підготовлені, підприємливі, висококультурні фахівці, що зможуть визначити нові стратегії розбудови нашої держави, застосувати різноманітні форми соціальних технологій. Високий рівень культури такої людини, патріота, в свою чергу неможливий без виховання культури мови, відчуття краси слова і поваги до нього. Найвидатніший сподвижник українського відродження І.І. Огієнко наголошував: "Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб. В мові наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання..." [2].

Тому докорінне підвищення якості мовної підготовки фахівців різних галузей, зокрема і педагогічних кадрів, є центральним, стрижневим завданням вищої і середньої спеціальної освіти в країні. У цьому важливого значення набуває ділова українська мова – одна з дисциплін, що вивчається на першому курсі. Саме вона допоможе студентам заповнити прогалини в знаннях української мови, сприятиме розвитку їхньої загальної культури мовлення, а також усвідомленому та ґрунтовному оволодінню мистецтвом ведення ділової документації [3], навчить студентів дбати про такі морально-етичні категорії, як любов до рідної мови, мовно-національна самовідданість, національно-культурна специфіка мовної поведінки, національно-мовна особистість тощо [4].

Зміст навчання ділової української мови у вузі має яскраво виражений інтегративний характер, тому що включає ряд змістових напрямків, серед яких – лінгвістичний, комунікативний, діяльнісний, етнокультурнознавчий, пізнавально-прикладний тощо, і пов'язаний з багатьма іншими навчальними дисциплінами. Робота над його реалізацією, над пошуком шляхів і засобів формування і виховання національно-мовної особистості студента базується на розв'язанні певних завдань, серед яких:

- збагатити словниковий запас студентів, посилити їх увагу до системних зв'язків лексики, що полегшує вибір слова, розвиває асоціативність мислення. "Кожне слово рідної мови, - писав В.О. Сухомлинський, - має своє обличчя, як у квітки, у нього свій неповторний аромат і відтінок барви, а цих відтінків кожна барва має тисячі" [1];

- виховати чуття слова, допомоги естетично осмислити його, зрозуміти зображальні і художньовиражальні властивості рідного слова;

- постійно спрямовувати увагу студентів на: стиль як мовну діяльність людини у різних обставинах, стиль як різні функції мови у суспільстві. Стили літературної мови входять у систему культурних цінностей нації;

- прищепити студентам навички самостійної орієнтації у розмаїтті лексикографічних джерел, які відображають історію українського народу, багатство його культури, лексики літературної мови і мови художньої літератури. Як не згадати тут слова класика французької літератури Анатолія Франса: "Словарь – это вся вселенная в алфавитном порядке" [5];

- навчити вмінню спостерігати, зіставляти, класифікувати мовні факти, добирати ілюстрації до теоретичних положень;

- розвивати комунікативні здібності, чітко і дохідливо формувати свої думки, опанувати комунікативною тактикою, умінням використовувати мовні засоби відповідно до мети та умов спілкування, в різних життєвих ситуаціях, під час оформлення документів;

- дбати про пошук і використання ефективних форм ділового спілкування;

- вивчити теорію і практику побудови сучасних усних і писемних текстів офіційного стилю української літературної мови;

- любити рідну мову, дотримуватися норм літературної мови, етикету ділового спілкування, мати постійну потребу шліфувати своє мовлення.

Прекрасно сказав з цього приводу В.О. Сухомлинський: "Щоб любити – треба знати, а щоб проникнути в таку тонку й неосяжну, величну й багатогранну річ, як мова, треба її любити" [1]. Для розв'язання поставлених завдань слід активніше звертатися до таких прийомів роботи на заняттях:

- правильне і точне вживання слів і словосполучень, пояснення їх лексичного значення;

- добір слів до певної мовної ситуації, враховуючи усталені правила поведінки у колективі;

- складання словосполучень, речень, текстів на певну тематику, для різних стилів;

- переклад і редагування речень, текстів різних стилів;

- проведення дебатів, різних видів інтерв'ю, анкетування, колективна (групова) творчість над конкретними завданнями;

- написання доповідей, рефератів, відгуків, рецензій; робота з періодикою, оформлення заміток;

- тестування, самоконтроль з основних тем і розділів курсу;

- написання вільних, відтворювальних, вибіркових, творчих, розподільних, пояснювальних диктантів, диктантів-перекладів; творчих переказів, творів;

- написання й редагування документів, визначення їх класифікаційних ознак;

- читання вголос, монологічні усні перекази та діалоги, бесіди;

- прослуховування радіо- і телепередач, аналіз культури усного мовлення дикторів, ведучих, перекладачів тощо.

Для реалізації цих та інших прийомів роботи студентам можна запропонувати такі вправи:

1. Визначити за словником, які зміни відбулися в значеннях слів *батьківщина, кафедра, донкіхот* (від Дон - Кіхот), *злодій*. Скласти з ними речення.

2. Виписати з поеми Лесі Українки "Давня казка" п'ять мовних образних метафор і п'ять мовних метафор, що втратили свою образність. До якого стилю належить цей твір? Чому?

3. Визначити, до якої групи лексики відносяться слова, зафіксовані у "Руській правді" 1282 року, - *головник (убивця), видок (свідок), вира (штраф за вбивство), вирник (збирач вири), тиун (урядовець), уроки й устави (податки), озадок (спадщина)*.

4. Пояснити значення і походження слів: *народ, республіка, свобода, патріот, стратег, заробіток, покритка, гайдамака*, широко вживаних у поезії Кобзаря.

5. Використовуючи застарілі слова (архаїзми та історизми), написати твір-опис, на вибір, картини Т.Г. Шевченка "Катерина" (1842 р.), І.Ю. Рєпіна "Запорожці пишуть листа турецькому султанові" (1878 – 1891 рр.), В. М. Васнецова "Богатирі" (1898 р.).

6. Щоб простежити процес творення українських лінгвістичних термінів, проаналізувати, яким сучасним термінам відповідають слова: *предмѣтовникъ, суцникъ, речівник (іменник), связникъ, злучникъ, союз (сполучник), викрик (вигук), ймення числове (числівник), кликальний (кличний відмінок), звучня (фонетика), самозвуки (голосні), приросток (суфікс), запинка (кома)*.

7. Пояснити значення, визначити, на основі чого створено дані терміни. Який спосіб їх творення? *Вихід, вхід, запис, збій, заземлення, повідомлення, опір, різкість, яскравість*. (Ці терміни – віддієслівні та відприкметникові іменники, створені на основі метонімічного переносу "процес - предмет", "процес - результат", "властивість – опредмечене поняття" тощо).

8. Скласти речення офіційно-ділового стилю з такими термінологічними сполуками (ТС): *громадське доручення, громадський обов'язок, громадянський обов'язок, широкі кола громадськості, досконале володіння державною мовою, порядок денний, звітні збори, грошові прибутки, ринок робочої сили, статутний фонд, ринкова економіка, матеріальне заохочення*.

9. З поданими словами скласти декілька речень. Чи всі вони можуть претендувати на нормативність? З'ясувати роль неологізмів у сучасній українській мові і діловій зокрема. *Натовець, кучмізм, весніти, шпилькувати, зафізкультурити, заокеанець, захопник, північанин, олімпійка, космоплавання, інтербачення, відпочивальник, офутболити, помаранчево, найолійніша олія*.

10. Написати твір-роздум про "гріхи" посадової особи, використавши такі народні прислів'я як назву і тему: "Менше слів, більше діла", "Права рука не знає, що чинить ліва", "М'яко стеле, та твердо спати", "Бесіди багато, а розуму

мало", "Мало писне, а много тисне", "І в ложці води утопив би", "І в ложці не спіймаєш", "Лис може втратити зуби, але не апетит".

11. Пояснювальний диктант.

Гроші Київської Русі

З давніх-прадавніх часів наші предки-слов'яни, обмінюючись будь-якими товарами із сусідніми племенами, користувалися для взаємних розрахунків хутром таких цінних звірків, як куниця (куна) та білка (векша). Споконвіків кунні та векшові шкірки з древлянських пушч подорожували в Європу, долаючи дикі степи, пустелі, болота й моря, крізь орди войовничих кочівників пробираючись у країни Стародавнього Сходу. Арабські купці розраховувалися за них іншими товарами, золотими і срібними монетами. Отож і основні грошові одиниці, коли вони утвердились у Київській Русі, одержали назви кун і вевериць. Кунами наші предки називали не лише певні монети, а й усе, що ми сьогодні зємо словом "гроші".

Однак не тільки цінне хутро слов'янських лісів служило грошима. Універсальним еквівалентом, у якому виражалася вартість усіх інших товарів, виступали коштовні метали, передусім, срібло.

Найбільшою грошовою одиницею в Русі протягом X – XIV століть була гривня – зливok срібла вагою понад сто сорок грамів. Ця київська гривня була шестигранної форми, але крім неї, в грошовому обігу використовувалася новгородська гривня – продовгуватий зливok, ніби відрубаний від більшого шматка, - рубль.

До речі, монети, якими ми звикли користуватися повсякденно, потрапили в Русь із сусідніх країн і називалися кунами. Вартість їх була дуже високою, а тому ними користувалися дуже багаті люди: князі, бояри, купці, дружинники. При укладанні угод куну доводилося різати надвоє чи начетверо.

Князь Володимир, який ввів християнство на Русі, викарбував свої монети – срібляники і златники, що мали дуже велику вартість. Вони послужили утвердженню Київської Русі як могутньої держави (З газ.).

12. Написати твір-роздум на одну із тем: "Я - українець", "Собори душ своїх бережіть...", "Якого друга я хотів би мати".

13. Написати листа далекому другові, розповівши про себе, про останні події в нашій країні, про своє ставлення до них.

14. Оформити замітку – інформацію про екологічний стан твоєї вулиці, міста.

15. Скласти словник документів за найменуванням. Виділити серед них іншомовні. Використавши словник іншомовних слів, з'ясувати, з якої мови вони засвоєні. З трьома із них виписати речення з офіційноділового стилю.

Таким чином, можна зробити висновок, що матеріали курсу ділової української мови при творчому підході викладача допоможуть утвердити пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей, що є основним принципом освіти в Україні. Інтегрованість цього курсу – один із перспективних шляхів удосконалення навчально-виховного процесу, піднесення

культури мовлення, засіб формування та виховання національно-мовної особистості студента.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти томах. – К., 1977.
2. Огієнко І.І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М. С. Тимошик. – Либідь, 1995. – 296 с.
3. Глушик С.В. та інші. Сучасні ділові папери: Навчальний посібник для вищих та середньо-спец. навч. закладів/ С.В. Глушик, О.В. Дияк, С.В. Шевчук. – 3-тє вид., переробл. і допов. – К.: А.С.К., 2002. – 398 с.
4. Культура української мови: Довідник / С. Я. Єрмоленко, Н. Я. Дзюбишина-Мельник, К.В. Ленець та ін.; За ред. В.М. Русанівського. – К.: Либідь, 1990. – 304 с.
5. Щербин В.К. Вселенная в алфавитном порядке: Словари – вчера, сегодня, завтра. – Мн.: Нар. асвета, 1987. – 80 с.
6. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Т.П. Українське термінознавство: Підручник. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
7. Передрій Г.Р., Смолянінова Г.М. Лексика і фразеологія української мови: факультативний курс для 7 – 8 класів. Посібник для учнів. – К.: Рад. школа, 1983. – 207 с.
8. Симоненко Т. Шляхи і засоби формування національно-мовної особистості в школі // Українська мова і література в школі. – № 1. – 2000. – С. 8 – 10.

Okhrimenko N.D., Pidgurska V.U. Cultivating Students' Cultural-Linguistic Awareness on the Basis of the Business Ukrainian Language Course. The article seeks ways and means to cultivate students' cultural-linguistic awareness on the basis of the Business Ukrainian Language Course with its contents being essentially integrated.

Формування професійного мовленнєвого етикету інженера-педагога при вивченні дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)»

Сукачова Г. П. Формування професійного мовленнєвого етикету інженера-педагога при вивченні дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)». *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2010. № 26–27. С. 258–265.

Постановка проблеми. Навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі має забезпечувати можливість здобуття особистістю знань, умінь та навичок з фаху, інтелектуального, духовного та фізичного

розвитку особи, підвищення освітньо- культурного рівня громадян. Сучасне суспільство вимагає підготовки фахівців, які не тільки володіють знаннями зі спеціальності, але й здатні орієнтуватися у виробничих ситуаціях, ділових контактах та в інших випадках, пов'язаних із здійсненням професійної діяльності. Комунікативні бар'єри, порушення процесів передавання або сприймання інформації можуть стати причиною зниження ефективності професійної діяльності. Використання професійного мовленнєвого етикету у процесі спілкування полегшує процеси передачі, аналізу та сприйняття інформації. Широкі можливості для формування професійного мовленнєвого етикету надає дисципліна «Українська мова (за професійним спрямуванням)».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Визначенню дефініції мовленнєвого етикету, його функцій, ситуацій використання етикетних формул, ситуативно-тематичних груп етикетних виразів, форм і моделей мовленнєвого етикету приділяють увагу в своїх роботах Л.О. Введенська, Л.Г. Павлова, З.С. Смелкова, В.М. Шеломенцев, Н.Д. Десяєва, Т.О. Лебедєва, Л.В. Ассуїрова, О.М. Миронюк, В.М. Литовченко, А.О. Акішина, Н.І.Формановська, В.С. Гольдін, С.Я. Єрмоленко, С.В. Шевчук.

Розробляються окремі аспекти проблеми педагогічних умов формування професійного мовленнєвого етикету в студентів ВНЗ інженерно-педагогічного профілю: характеристика професійних якостей інженера-педагога (Е.Ф. Зеєр, Г.А. Карпова, Н.Є.Єрганова, О.Т. Маленко), визначення компонентів професійної діяльності інженера- педагога (О.Е. Коваленко, О.К. Белова, Н.О. Брюханова), комунікативна підготовка майбутніх педагогів (В.М. Гриньова, Е.Г. Полатай, А.І. Годлевська, В.В. Полторацька), педагогічні умови формування мовленнєвих навичок у майбутніх педагогів (М.І.Пентиліук, М.А. Богуш, С.І. Пасов, К.М. Плиско, М.С. Вашуленко, С.А. Смірнов).

На сьогодні існують дослідження, в яких розглядаються питання, пов'язані з формуванням мовленнєвих умінь, комунікативних умінь, мовної компетенції, культури мовлення, культури ділового мовлення. Це роботи Л.В. Барановської, Г.Г.Берегової, Л.М. Головатой, В.М. Гриньової, В.С. Коломієць, Н.М. Костриці, О.В. Мартіної, Е.Г. Полатай, Т.П. Рукас, Л.Н. Тоцької, М.Б. Успенського, О.Н.Хорошковської. Поряд з цим А.О. Акішина, Н.І. Формановська, С.В. Шевчук подають завдання та вправи для засвоєння етикетних виразів.

Так, В.В. Полторацька встановлює основні умови ефективного формування комунікативної культури майбутнього вчителя в процесі його професійно-педагогічної підготовки: реалізація педагогічної діагностики культури спілкування майбутніх учителів; забезпечення творчого засвоєння студентами провідних ідей та технологій сучасного професійного спілкування вчителя; організація систематичної творчо-гуманістичної взаємодії викладача і студентів у процесі спільної діяльності [6, с. 21].

В.М. Гриньова визначає такі умови формування педагогічної культури: цілісність, безперервність і системність процесу розвитку педагогічної культури у процесі діяльності; побудова змісту та структури навчально-

виховного процесу відповідно до завдань та основних компонентів педагогічної культури; орієнтація педагогічного процесу на суб'єктивну позицію студента як носія загальнолюдських і культурних цінностей; формування позитивної мотивації студентів до навчально-виховного процесу, педагогічної діяльності, педагогічної культури на основі максимальної інтенсифікації учіння студентів; залучення їх до діяльності, яка моделює майбутню професійну діяльність; створення сприятливого емоційно-психологічного мікроклімату на заняттях, а також урахування емоційного самопочуття кожного студента; реалізація вимог: провідної ролі соціокультурного контексту, гуманізації, індивідуалізації, активності, спільної діяльності студентів і викладачів, варіативності видів навчальної діяльності на заняттях з предметів педагогічного циклу; виховання потреби у студентів до постійного самовдосконалення (самоосвіти, саморозвитку, самовиховання), формування «Я-концепції» [2, с. 35].

На думку В.Г. Пасинок, успіх процесу формування мовленнєвих умінь студентів нефілологічних спеціальностей забезпечується формуванням особистісного інтересу до феномену мови і мовленнєвої культури; спрямованістю навчальної діяльності на усвідомлення суті й особливостей розвитку педагогічного мовлення; систематизацією необхідних знань; формуванням уміння застосовувати живе слово як інструмент педагогічного впливу; координацією процесів навчання студентів у практичній та ігровій діяльності; моделюванням ситуації для появи мовленнєвих умінь та самореалізації особистісних професійних якостей з одночасним оволодінням навичками їх застосування при зміні ситуацій; усвідомленням і критичним застосуванням теорії та методики мовленнєвої діяльності у педагогічній практиці [5, с. 4].

Рівень сформованості у майбутніх фахівців промислової галузі культури ділового мовлення, за припущенням Т.П. Рукас, має підвищитися за умов добору пропонованого для опрацювання матеріалу з урахуванням частотності використання його в діловому мовленні інженерів; засвоєння студентами цього профілю якомога ширшого набору стандартизованих композиційних структур ділової мови, оволодіння мовними нормами на матеріалі текстів офіційно-ділового стилю та в ситуаціях, наближених до реальних професійно-ділових, які створюються завдяки системі комунікативних вправ, завдань, соціально-рольових ігор [8, с. 3].

На основі аналізу наукової літератури Т.П. Рукас визначає психолінгвістичні та педагогічні засади формування в майбутніх фахівців виробничої сфери культури ділового мовлення: удосконалення умінь і навичок, необхідних для ділового спілкування, має відбуватися в процесі виконання комунікативних вправ і завдань; відпрацювання мовної правильності та мовної майстерності слід проводити паралельно; доцільним є використання діалогу як основного методу вивчення навчальної інформації; застосування соціально-рольових ігор сприяє ефективній парній, груповій, колективній взаємодії тих, хто навчається; забезпечення мотивації опанування майбутніми інженерами культури ділового мовлення досягається шляхом орієнтації виучуваного

матеріалу на майбутню професійну діяльність [8, с. 15-16]. Високої мовної культури можна досягти, забезпечивши: ґрунтовне засвоєння індивідом мовних норм; вироблення в нього практичних умінь і навичок найточнішого формулювання думки [8, с. 8].

На думку І.П. Дроздової, формування в російськомовних студентів вищих технічних закладів східного регіону України мовної і мовленнєвої компетенції відбуватиметься ефективніше, якщо зміст мовних знань підпорядковуватиметься формуванню (корекції) й удосконаленню вмінь усного і писемного мовлення. При цьому теоретичний матеріал має презентуватися блоками (з урахуванням спільного і відмінного в російській та українській мовах), а практичні вправи будуть відповідати усім видам мовленнєвої діяльності та задовольняти професійні потреби студентів [3, с. 2].

Таким чином, дослідники підкреслюють провідну роль позитивної мотивації при оволодінні мовними навичками, яка досягається за рахунок добору відповідного дидактичного матеріалу, усвідомлення тими, хто навчається, суті процесу мовлення, готовності до практичної роботи з відпрацювання й закріплення набутих умінь. Але наразі дослідники не визначають педагогічних умов формування професійного мовленнєвого етикету при вивченні дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)».

Постановка завдання. **Метою** даної статті є визначення педагогічних умов формування професійного мовленнєвого етикету майбутніх інженерів-педагогів при вивченні дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)».

Виклад основного матеріалу. На підставі аналізу типових завдань діяльності та змісту вмінь інженера-педагога нами запропоновано поняття «Професійний мовленнєвий етикет інженера-педагога», модель якого представлено на рис.

Професійний мовленнєвий етикет інженера-педагога – це система формул спілкування, стійких висловів, які використовуються у ситуаціях професійної комунікації. Володіння професійним мовленнєвим етикетом інженера-педагога передбачає використання загальних та професійних мовленнєвих умінь. При цьому загальні мовленнєві уміння – це володіння мовними засобами, дотримання мовленнєвих норм, уміння будувати тексти різного призначення (як письмові, так й усні) з урахуванням їхніх особливостей, уникання мовних штамів; логічне, чітке формулювання висловлювань, використання шляхів удосконалення власного мовлення; володіння мовленнєвим етикетом.

Професійні мовленнєві уміння, крім застосування загальних мовленнєвих умінь, передбачають володіння професійною лексикою, термінологією, різними формами писемного та усного професійного мовлення; уміння створювати тексти, що використовуються у ситуаціях професійної комунікації; використання галузевої термінології, спеціальної фразеології, стійких висловів, які відповідають соціально значимим ситуаціям професійної комунікації; здійснювати аналіз ефективності професійної комунікації; удосконалення

власного професійного мовлення; добір найдоцільніших у професійному спілкуванні мовленнєвих моделей.

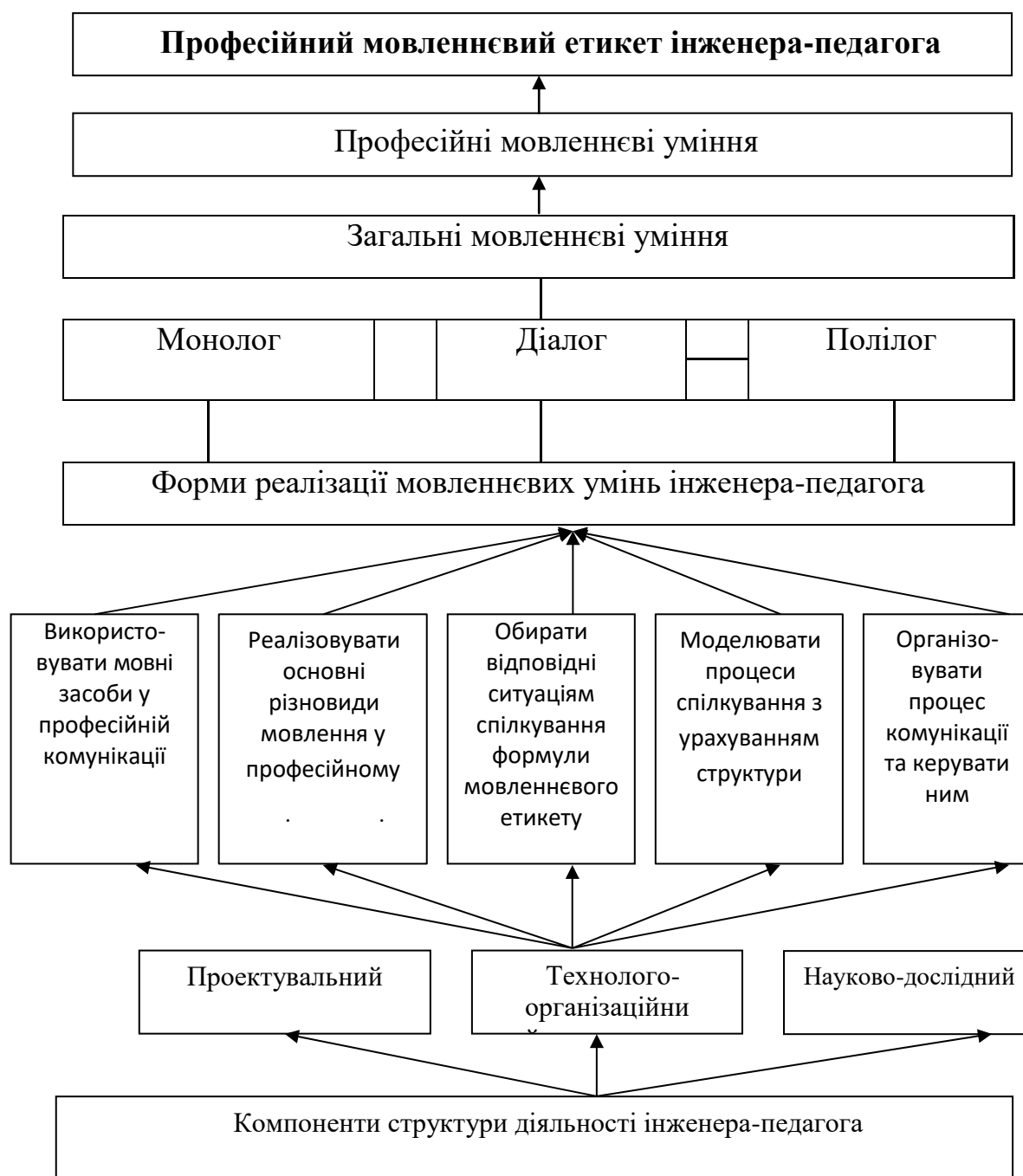

Рис. Модель поняття «Професійний мовленнєвий етикет інженера-педагога»

Важливу роль в процесі ефективного формування навичок професійного мовленнєвого етикету інженера-педагога відіграють наявність позитивної мотивації діяльності; зацікавленість особистості питаннями мови і мовної культури; систематизація набутих знань; використання різноманітних вправ, що моделюють ситуації спілкування на різних рівнях (студентська група, керівник – підлеглий, старший за віком – молодший, спілкування на виробництві та ін.); відповідність характеру дидактичного матеріалу,

пропонованого для опрацювання, спеціальності, яку набувають студенти; створення ситуацій, наближених до реальних, за допомогою добору мовного матеріалу, що використовується в мовленні фахівців відповідного профілю, системи комунікативних вправ, завдань, рольових ігор, навчального діалогу.

Можливості для формування професійного мовленнєвого етикету і його основних категорій у процесі підготовки спеціалістів інженерно-педагогічного профілю надає курс «Українська мова (за професійним спрямуванням)», який має на меті «формування комунікативної компетентності студентів; набуття комунікативного досвіду, що сприяє розвитку креативних здібностей студентів та спонукає до самореалізації фахівців, активізує пізнавальні інтереси, реалізує евристичні здібності як визначальні для формування професійної майстерності та конкурентоздатності сучасного фахівця; вироблення навичок оптимальної мовної поведінки у професійній сфері: вплив на співрозмовника за допомоги вмілого використання різноманітних мовних засобів, оволодіння культурою монологу, діалогу та полілогу; сприйняття й відтворення фахових текстів, засвоєння лексики і термінології свого фаху, вибір комунікативно виправданих мовних засобів, послуговування різними типами словників» [7, с. 3].

Наведемо приблизний перелік видів робіт, які доцільно використовувати для формування професійного мовленнєвого етикету майбутніх інженерів-педагогів під час вивчення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)»: моделювання ситуацій спілкування; рольові ігри; тестування; аналіз власної роботи і роботи товаришів під час виконання вправ; виконання вправ, що передбачають редагування текстів, аналіз готових текстів та створення нових; підготовку рефератів; складання опорних конспектів з тем; складання планів статей, параграфів; складання структурно-логічних схем за матеріалом розділів підручників; складання професійних словників; формулювання питань по темі; розгорнутих відповіді на питання, переклад фахових текстів, редагування текстів офіційно-ділового та наукового стилів.

Завдання для формування умінь використовувати мовні засоби у професійній комунікації.

Редагування текстів наукового та офіційно-ділового стилів.

Переклад фахових текстів українською та російською мовою.

Тести для перевірки практичних умінь використовувати мовні засоби у професійному спілкуванні.

Запитання, що передбачають розгорнуті відповіді:

Яке значення має володіння культурою мови для соціально адаптованої особистості?

Назвіть відомі вам мовні норми.

Яким чином мовні норми пов'язані з культурою мови?

Що таке, на вашу думку, мова?

Як співвідносяться поняття „мова”, „мовлення”, „мовна комунікація”?

Яким чином культура мовлення пов'язана з етикетом і мовленнєвим етикетом?

Назвіть ситуації використання етикетних виразів у діловому і приватному спілкуванні.

Які вирази використовуються для встановлення контакту, привітання, знайомства, прощання, вираження співчуття, розради, компліменту, зауваження?

Чи впливає тривалість знайомства співрозмовників на використання етикетних одиниць?

Чи впливає емоційність спілкування на вибір етикетних виразів?

Охарактеризуйте поняття мовна компетенція інженера-педагога.

Яким вимогам має відповідати мова як засіб комунікації?

Як співвідносяться поняття мовна компетенція і комунікативна компетенція?

Назвіть уміння, що складають основу комунікативної компетенції.

Завдання для формування умінь реалізовувати основні різновиди мовлення у професійному спілкуванні.

При виконанні завдань цієї групи велике значення має логічність і послідовність викладу, дотримання правил і норм літературної мови, доречне використання термінології, словосполучень, властивих певній галузі науки, техніки, освіти. Крім того, виконання такого типу робіт сприяє розвитку навичок формулювання власних висловлювань, формуванню навичок роботи з довідковою літературою, аналізу та систематизації категорій професійного мовлення, дозволяє визначити рівень засвоєння матеріалу тим, хто виконує таке завдання, оскільки воно вимагає точності, чіткості, коректності, однозначності формулювань; потребує умінь аналізу текстів (як усних, так і писемних), формулювання висловлювань, логічності мислення, передбачає формування сукупності опорних понять системи професійного спілкування, а також збагачення словникового складу студентів професійною лексикою та розвиток навичок використання термінології у ситуаціях професійного спілкування.

Підготовка рефератів на тему «Основи культури української мови».

Підготовка доповіді та виступ перед групою.

Складання опорних конспектів з тем «Спілкування як інструмент професійної діяльності» та «Культура усного фахового спілкування».

Складання планів статей, параграфів.

Складання структурно-логічних схем за матеріалом розділів підручників.

Складання професійних словників.

Формулювання питань з тем «Стилі сучасної української літературної мови у професійному спілкуванні», «Ділові папери як засіб писемної професійної комунікації», «Етикет службового листування».

Завдання для формування умінь обирати відповідні ситуаціям спілкування формули мовленнєвого етикету

Визначте, до яких етикетних ситуацій належать подані мовні формули та які з них доречно використовувати в офіційному спілкуванні.

Ознайомтеся з різними варіантами вітання, прощання, поздоровлення, співчуття, схвалення, заперечення. Яке додаткове емоційне

навантаження вони можуть нести? У яких ситуаціях доцільно їх використовувати?

Прочитайте текст листа-повідомлення, гарантійного листа, супровідного листа та листа-підтвердження, назвіть композиційні частини, визначте, які типові мовні звороти тут використано.

Визначте композиційні частини різних типів листів. Які етикетні вирази у них використано? Проаналізуйте доречність їх використання.

Виправте помилки у наведеному тексті. Складіть власні діалоги, що моделюють спілкування у ситуації знайомства, звернення до незнайомої людини, прощання.

Наведіть синонімічні висловлювання і поясніть різницю в уживанні: дозвольте відрекомендуватися; моє шанування; пробачте; на моє переконання.

Завдання для формування умінь моделювати процеси спілкування з урахуванням структури комунікації

Змодельуйте ситуацію, використовуючи відповідні одиниці мовленнєвого етикету. Поясніть можливі варіанти вживання етикетних виразів: керівник незадоволений вчинком підлеглого; викладач пропонує учневі підготувати виступ, а той не погоджується; куратор пропонує групі взяти участь у прибиранні території; студент запізнився на заняття і хоче зайти до аудиторії; учасник наради не погоджується з думкою, яку було висловлено; у навчальній групі з'являється новий студент; працівник вперше приходить на нове місце роботи.

Змодельуйте ситуацію зустрічі й відтворіть відповідні короткі діалоги: з близьким другом; з незнайомою людиною, до якої необхідно звернутися у справі;

Змодельуйте ситуації телефонного спілкування, складіть діалоги: з пропозицією щодо спільної діяльності; з метою з'ясувати, чи доставлено листа; щодо вакансії.

Складіть листа з метою: з'ясувати можливість проходження групою студентів виробничої практики на підприємстві; висловити подяку за плідну співпрацю; привітати колектив підприємства, з яким Ви співпрацюєте протягом тривалого часу, з річницею заснування; привітати колектив ПТЗО з професійним святом (Днем автомобіліста і шляховика, Днем металурга, Днем машинобудівника, днем енергетика); з проханням направити кращих випускників на роботу в своє підприємство; до свого знайомого з проханням надіслати книгу.

Завдання для формування умінь організовувати процес комунікації та керувати ним.

Виконання вправ на підготовлену комунікацію

Кожен студент обирає конфліктну ситуацію з професійної діяльності чи приватного життя, яка потребує індивідуальної розмови, і розробляє орієнтовний зміст бесіди, яку демонструє, обравши партнером свого колегу. Аналізуються: доречність та ефективність використання етикетних одиниць, дотримання правил спілкування.

Здійснення індивідуальної бесіди як спонтанної взаємодії

Учасники отримують завдання: при мінімальній підготовці здійснити індивідуальну бесіду, мета якої – організація взаємодії з різними суб'єктами комунікативного процесу з метою встановлення контакту та пошуку шляхів спільного розв'язання проблеми.

Завдання для самооцінки та оцінки роботи під час виконання вправ.

При аналізі власної роботи і роботи одногрупників розглядаються хід виконання вправ на занятті та робота протягом вивчення курсу з точки зору професійного і приватного спілкування. Учасники оцінюють процес спілкування з точки зору легкості або складності входження в контакт, виходу з контакту, побудови процесу спілкування як безпосереднього, так і опосередкованого (телефонна розмова, листування), спілкування з однією людиною або групою осіб. Загальний висновок має стимулювати студентів до активної роботи в напрямку розвитку комунікативності.

Висновки. Формування професійного мовленнєвого етикету інженера-педагога буде ефективним за таких умов: точне формулювання теми заняття; однозначне визначення об'єкта, предмета, мети, завдання роботи; логічне поєднання під час роботи на заняттях усних та писемних форм контролю знань студентів; контролю під час перевірки студентських робіт за дотриманням логічності, послідовності, обґрунтованості відповіді; аналізу відповіді студентів з точки зору логічності, послідовності, обґрунтованості подачі матеріалу, залучення студентів до самооцінювання; чіткого виділення етапів спілкування, контролю за відповідністю використаних етикетних одиниць етапу професійного спілкування та ситуації спілкування; виділенню логічних етапів розкриття змісту понять, подачі матеріалу; урізноманітнення використовуваних етикетних одиниць в однотипних ситуаціях професійного спілкування; аналізу доречності, точності, чіткості власних висловлювань та висловлювань студентів з огляду на мету та ситуацію спілкування; використання різноманітних стратегій мовного спілкування та конструкцій власних висловлювань; дотримання відповідності обраної стратегії комунікації та використаних етикетних одиниць тональності спілкування, позиціям співрозмовників у процесі комунікації; залучення студентів до свідомого використання етикетних одиниць під час діалогу з викладачем, з іншими студентами.

Перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження не вичерпує повною мірою питання формування професійного мовленнєвого етикету майбутніх інженерів-педагогів. Подальший науковий пошук може бути пов'язаний із визначенням та створенням педагогічних умов формування професійного мовленнєвого етикету для кожного напрямку підготовки інженерів-педагогів.

Список використаних джерел

1. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. / Н.П. Волкова. – К.: Академія, 2006. – 256 с.

2. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти): автореф. дис. ... канд.. пед. наук: 13.00.04 / В. М. Гриньова; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2001. – 45 с.

3. Дроздова І.П. Формування мовної компетенції у студентів технічних спеціальностей вищих навчальних закладів Східної України (На матеріалі курсу ділової української мови) : автореф. дис. ... канд.. пед. наук : 13.00.02 / І. П. Дроздова ; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2001. – 20 с.

4. Коваленко О.Е. Методичні основи технології навчання / О.Е. Коваленко. – Х.: Основа, 1996. – 184 с.

5. Пасинок В.Г. Теоретичні основи формування професійних мовленнєвих умінь у майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей: автореф. дис. ... канд.. пед. наук: 13.00.04 / В.Г. Пасинок; НПУ ім. Драгоманова. – К., 2002. – 40 с.

6. Полторацька В.В. Формування комунікативної культури майбутнього вчителя у процесі його професійно-педагогічної підготовки: автореф. дис. ... канд.. пед. наук: 13.00.01 / В.В. Полторацька; ХДПУ ім. Сковороди. – Х., 1997. – 24 с.

7. Програма курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» для вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра (спеціаліста, магістра медичного та ветеринарно- медичного спрямувань) [Електрон. ресурс] / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. – 14 с. – Режим доступу: [http:// osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/6122](http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/6122).

8. Рукас Т.П. Формування культури ділового мовлення у майбутніх інженерів: автореф. дис. ... канд.. пед. наук: 13.00.03 / Т.П. Рукас; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1999. – 19 с.

9. Шевчук С.В. Ділове мовлення: Модульний курс: підручник / С.В. Шевчук. – К.: Літера ЛТД, 2003.– 448 с.

Сукачова Г.П.

Формування професійного мовленнєвого етикету інженера-педагога при вивченні дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)»

У статті розглянуто поняття «професійний мовленнєвий етикет інженера-педагога», визначено можливості дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» для створення педагогічних умов формування професійного мовленнєвого етикету в процесі підготовки майбутніх інженерів-педагогів.

Ключові слова: інженер-педагог, професійний мовленнєвий етикет, педагогічні умови, українська мова (за професійним спрямуванням), педагогічні умови, професійна комунікація, культура мовлення, мовленнєві уміння.

G. Sukachova

Formation of Teacher- Engineer's Professional Speech Etiquette While Studying the Discipline "Professionally Oriented Ukrainian Language"

The article considers the concept «professional speech etiquette for a teacher-engineer, the potential of the discipline «Professionally Oriented Ukrainian Language» is defined for creating pedagogical conditions of forming professional speech etiquette in the process of training future teacher- engineers.

Key words: teacher-engineer, professional speech etiquette, pedagogical conditions, Ukrainian language (for professional purposes), professional communication, speech culture, speech skills.

Навчально-довідкове видання

Ірина Гуменюк

ХРЕСТОМАТІЯ НАУКОВИХ ПРАЦЬ
з курсу
«Українська мова за професійним спрямуванням»

Частина I
(1994–2010 рр.)